

TARTU ÜLIKOOL
Majandusteaduskond

EUROOPA LIIDUGA ÜHINEMISE MÕJU EESTI PÕLLUMAJANDUSTOODETE TURULE

**EUROOPA LIIDUGA
ÜHINEMISE MÕJU EESTI
PÕLLUMAJANDUSTOODETE
TURULE**

EESTI KIRJASTUS

Tartu Ülikool
Majandusteaduskond

EUROOPA LIIDUGA ÜHINEMISE MÕJU EESTI PÕLLUMAJANDUSTOODETE TURULE

TARTU ÜLIKOOLI
KIRJASTUS

Vastutavad toimetajad
Janno Reiljan,
TÜ välismajanduse erakorraline professor
Urmas Varblane,
TÜ rahvusvahelise ettevõtluse korraline professor

Retsensent
Tiiu Ohvril,
EPMÜ MS agraarökonoomika ja turunduse instituudi lektor

Keeletoimetaja
Leelo Jago

Kaane kujundanud
Aita Linnas

Käesolev uurimus valmis
EV haridusministeeriumi sihtfinantseerimise projekti T0107
ja sihtasutuse Eesti Teadusfond grandi nr 3974 raames

© Tartu Ülikool, 2003

ISBN 9985-56-786-2

Tartu Ülikooli Kirjastus
www.tyk.ut.ee

SAATEKS

Põllumajandus ja sellega seonduv toiduainetööstus on kogu maailmas nii siseriiklikult kui ka välismajanduslikult kõige enam reguleeritud majandusharud. Paljudes maades toetatakse põllumajandust, et selle kaudu lahendada asustus- ja loodushoiu-, sotsiaal- ja regionaalarengu probleeme. Toetussüsteimid on prioriteetide asetusest ja ajaloolistest traditsioonidest sõltuvalt väga erinevad. Seetõttu on mõistetavad riikide põllumajandussaaduste ja toiduainete turgude ühendamisel tekkivad vastandlikud mõjud nii nendele majandusharudele endile kui ka sidusaladele ja kogu ühiskonnale tervikuna.

Eesti viljeles viimasel aastakümnel põllumajanduse ja toiduainetööstuse suhtes arenenud riikidest selgelt eristuvat poliitikat. Sellest tulenevalt kujunes erandlikuks ka nende majandusharude areng ning seosed tarbijate ja tarnijatega. Kohanemine uute tingimustega kujunes rängaks tagasilöögiks eelkõige põllumajandusele, aga regionaalarengu tasakaalustamatuse ning tööpuuduse teravnemise tõttu valuliseks kogu ühiskonnale. Siirdetsestidest tekkinud probleemid ja pinged on Eesti põllumajanduses ja toiduainetööstuses suurel määral üle elatud, rahuliku ja stabiilse arengu faas on aga veel kaugel. Eelseisev Eesti ühinemine Euroopa Liiduga toob poliitikate lahknemise ning majanduse arengu taseme suure erinevuse tõttu kaasa uued probleemid ja vapustused, millega toimetuleku eelduseks on nende tundmine.

TÜ majandusteaduskonna välismajanduse ja rahvusvahelise ettevõtluse õppetoolide teadusprojektides on põllumajandus ja

toiduainetööstus tähtsaks uurimisobjektiks. Nende majandusharude ees seisvate probleemide analüüsi- ja lahendusteede otsimist käsitletakse mitmetes doktori- ja magistritöödes. Uuringute põhjal on publitseeritud hulk teadusartikleid nii kodu- kui välismaal. Käesolev kogumik (juba neljas TÜ välismajanduse õppetooli Euroopa integratsiooni käsitlevate kogumike sarjas) kujutab endast kokkuvõtet senisest uurimistööst. Eesmärgiks on tutvustada uurimistulemusi tervikpaketina Eesti lugejale. Need võiksid pakkuda huvi laiale lugejaskonnale — alates põllumajanduse ja toiduainetööstusega otseselt seotud inimestest kaubanduse ja tarbijate esindajate kaudu kuni poliitikuteni välja. Vajalikku informatsiooni saaksid ka ühiskonnaelu üldisematest probleemidest ja arengu seaduspärasustest huvituvad lugejad. Raamat on vajalikuks lisamaterjaliks üliõpilastele.

I osa autoriteks on prof Janno Reiljan ja magistrant Heili Riik. See osa käsitleb Eesti põllumajanduse konkurentsivõime kujunemist üldse ja ühinemisel Euroopa Liiduga. Majandusharu konkurentsivõime määratlemise ja analüüsi probleemid on teoreetiliselt veel lõpuni lahendamata. Raamatus astutakse TÜ välismajanduse õppetoolis välja kujundatud majandusliku konkurentsivõime käsitlemise arendamisel pikk samm edasi. Täienenud teoreetiliselt baasilt lähtudes arendatakse ka Eesti põllumajanduse konkurentsivõime empiirilist analüüsi. Sisemajanduslikust aspektist tuuakse välja Eesti põllumajanduse konkurentsivõime tööjõu- ja kapitaliturul, samuti võrreldav varustatus maaressursiga. Välismajandusliku konkurentsivõime puhul käsitletakse selle mõõtmise probleeme ja dünaamikat erinevate põllumajandussaaduste kaupa. Selles osas välja töötatud lähenemisviis võimaldab metodoloogiliselt arendada ka teiste majandusharude konkurentsivõime analüüsi.

II osa autoriteks on professor Urmas Varblane, doktorant Rena Selliov ja magistrandid Heili Riik ning Dorel Tamm. Käsitletakse Euroopa Liidu majandusruumiga ühinemisel (Euroopa

Liidu majanduslike regulatsioonide kehtestamisel) Eesti põllumajandussaaduste turul prognoositavaid muutusi ja nende mõju tarbijatele ja toiduainetööstustele. Erinevate põllumajandussaaduste puhul Eesti, ELi ja maailmaturu hinnatasemetel suhted erinevad. Sellest tulenevalt kujunevad erinevaks ka Euroopa Liidu ekspordisubsiidiumide kaotamisest ja välispiiril imporditollide sisseadmisest tulenevad muutused ning mõjud. Sissetulekutasemetel järgi eristatavate tarbijagruppide olukord kujuneb Eestis samuti erinevaks, sest toidukaupade osakaal nende tarbimiskorvis ja nõudluse hinnaelastsus teevad mõju enam või vähem märgatavaks. Majanduskeskkonna muutustega tuleb arvestada ka Eesti toiduainetööstusettevõtetele, mis peavad kokku viima toorme ja lõpptoodangu hindade teisenemisest tulenevad kasumimarginaalide muutused Euroopa Liidu standardidest ja normatiividest tulenevate investeerimisvajadustega. Selle osaga tutvumine on kindlasti kasulik kõigile, kes on huvitatud tootja- ja jaehindade muutuste mõju kompleksanalüüsist.

Raamatu III osa (autoriks magister Tiit Kolde) käsitleb Eesti suhkrupoliitika võimalusi Euroopa Liiduga ühinemisel. Eestis olid taasiseseisvumise järel kõik võimalused üles ehitada oma suhkrutööstus, mis oleks andnud tööd nii suhkrupeeti kasvatavatele põllumeestele kui ka suhkrutehases hõivatutele. Odava suhkru sissevool maailmaturult ja subsideeritud suhkru import Euroopa Liidust nõudsid aga selleks Eestilt siseturu kaitsemeetmete rakendamist. Ühepoolset avatud turu ja sellest tuleneva ebaausa kaubanduse oludes ei olnud Eestis suhkrutehase ehitamise võimalik investeerida. Eesti eelistas järgida ühepoolset avatud majanduse ideoloogiat ja investering jäi tegemata. Lühiajaline Eesti tarbija võit kunstlikult madalatest hindadest muutub Euroopa Liiduga ühinemisel kaotuseks liidukaaslaste suhkrutootjatele makstavate kõrgendatud hindade tõttu. Et Eestis suhkrut ei toodetud, siis ei andnud Euroopa Liit ka edaspidiseks Eestile selle tootmise kvooti. Kuigi Eesti mullad ja kliima sobivad suhkrupeedi kasvatamiseks, ei ole praegu näha mingit

võimalust suhkrutootmise alustamiseks. Esitatud analüüs näitab aga, et see probleem tuleb Eestil ka Euroopa Liitu kuuludes pidevalt päevakorral hoida — pool miljardit krooni iga-aastast täiendavat kulu Eesti tarbijale on möödavaatamiseks liiga oluline.

Euroopa Liiduga ühinemine nõuab paljudes valdkondades uut lähenemist nii tarbijatelt kui ka tootjatelt. Autorid loodavad, et käesolev raamat võimaldab lugejail hinnata ümberorienteerumise vajadust nii põllumajandussaaduste turgudel kui ka tunduvalt laiemalt.

Tartus, aprillis 2003

Janno Reiljan

SISUKORD

1. EUROOPA LIIDUGA ÜHINEMISE MÕJU EESTI PÕLLUMAJANDUSE KONKURENTSIVÕIMELE	13
Sissejuhatus.....	13
1.1. Majandusharu konkurentsivõime analüüsi teoreetiline kontseptsioon	15
1.1.1. Majandusharu konkurentsivõime mõiste.....	15
1.1.2. Majandusharu sisemajanduslik konkurentsivõime.....	19
1.1.3. Majandusharu välismajanduslik konkurentsivõime.....	24
1.2. Eesti põllumajanduse sisemajanduslik konkurentsivõime	31
1.2.1. Eesti põllumajanduse sisemajandusliku konkurentsivõime üldised indikaatorid.....	31
1.2.2. Eesti põllumajanduse konkurentsivõime töötajuturul.....	38
1.2.3. Eesti põllumajanduse konkurentsivõime kapitaliturul.....	42
1.2.4. Eesti varustatus maaressursiga.....	45
1.3. Eesti põllumajanduse välismajanduslik konkurentsivõime	46
1.3.1. Välismajanduslikku konkurentsivõimet iseloomustavad näitajad.....	46
1.3.2. Välismajanduslikku konkurentsivõimet mõjutavad tegurid.....	54
1.3.3. Hinnamoonutused rahvusvahelises konkurentsisis	62

1.4. Euroopa Liiduga ühinemisest tulenevad muutused	
Eesti põllumajanduses	66
Kokkuvõte	72
Kirjandus	74
2. PÕLLUMAJANDUSTOODETE HINNAERINEVUSED	
EESTIS JA EUROOPA LIIDUS: PROGNOOSID	
LIITUMISEELSEKS JA LIITUMISJÄRGSEKS	
PERIOODIKS	89
Sissejuhatus	89
2.1. Tootja- ja jaehinnad — Eesti võrdlus mõnede	
Euroopa Liidu riikidega	89
2.2. Eesti elanike sissetulekute ja väljaminekute muutused	
ning toidu tarbimiskulud kvintiilide kaupa 1996.–	
2001. aastal	107
2.2.1. Eesti elanike sissetulekute ja väljaminekute	
muutus kvintiilide kaupa 1996.–2001. aastal.....	107
2.2.2. Eesti elanike toidukulude muutus kvintiilide	
kaupa 1996.–2001. aastal	112
2.2.3. Põhiliste toidukaupade tarbimine erinevates	
tarbijagruppides 1996.–2001. aastal	118
2.2.4. Eesti tarbija hinnatundlikkus	125
2.3. Euroopa Liidu ühtse põllumajanduspoliitika	
instrumentide rakendamise mõju Eesti	
põllumajandussaaduste hindadele	137
2.3.1. Euroopa Liidu põllumajanduspoliitika	137
2.3.2. Euroopa Liidu tollimaksude rakendamise ja	
ekspordisubsiidiumide kaotamise mõju	
impordile ning hindadele Eestis	142
2.3.3. Toiduainetööstuse olukord sektorite kaupa	163
2.3.4. Võimalikud muutused marginaalides	183
Kokkuvõte	203
Kirjandus	209

3. EESTI SUHKRUPOLIITIKA VÕIMALUSED

EUROOPA LIIDUGA ÜHINEMISEL	224
Sissejuhatus	224
3.1. Suhkruturg maailmas	226
3.1.1. Suhkrutootmine ja -tarbimine maailmas	226
3.1.2. Euroopa Liidu suhkruturg	232
3.2. Eesti suhkrutootmise ja -tarbimise areng	256
3.2.1. Eesti suhkruturg	256
3.2.2. Eeldused suhkrutootmiseks Eestis	262
3.2.3. Infrastruktuurilised eeldused, investeeringu- vajadus ja tootmiskulud	271
3.3. Eesti suhkrupoliitika väljavaated	279
3.3.1. Euroopa Liidu suhkrupoliitika mõju liituva Eesti majandusele	279
3.3.2. Eesti suhkrutootmise võimalused Euroopa Liiduga ühinemisel	283
Kokkuvõte	290
Kirjandus	292

1. EUROOPA LIIDUGA ÜHINEMISE MÕJU EESTI PÕLLUMAJANDUSE KONKURENTSIVÕIMELE

Janno Reiljan, Heili Riik

Sissejuhatus

Eesti majanduse kui terviku areng ja edukus sõltub eelkõige rahvamajandusharude rahvusvahelisest konkurentsivõimest. Majanduse tasakaalustatud areng eeldab tähelepanu pööramist igale majandussektorile, selgitamaks selle konkurentsivõime suurendamise võimalusi.

Majandusharu jätkusuutliku arengu peamisteks eeldusteks on eelised konkurentide ees nii sise- kui välisturul. Eeliseid tuleb otsida põhiliselt hinna-, kulu- ja asukohatingimuste valdkonnast. Kui ettevõtted või majandusharud tegutseksid rahvusvahelisel turul täiuslikus konkurentsisis, mõjutaksid konkurentsivõimet üksnes suhtelise eelise erinevused. Paraku valitseb just paljude maailma suurriikide ja kaubandusblokkide põllumajandussektoris protektsionism, mistõttu Eesti põllumajandustootjad on tihti sunnitud tootma ebavõrdsetes tingimustes. Seega ei sõltu konkurentsivõime mitte üksnes ettevõtete pingutustest toota efektiivsemalt, vaid ka riigi poolt ettevõtjale ja majandusharule loodud majanduspoliitilistest tingimustest.

Käesoleva peatüki eesmärgiks on hinnata Eesti põllumajanduse konkurentsivõimet nii teguri- kui müügiturgudel ja selle suurendamise võimalusi Euroopa Liiduga ühinedes. Eesmärgi saavutamiseks on vaja lahendada järgmised ülesanded:

- analüüsida majandusharu konkurentsivõime hindamise teoreetilisi aluseid;
- hinnata nii kvalitatiivselt kui ka kvantitatiivselt Eesti põllumajanduse sisemajanduslikku konkurentsivõimet ja seda mõjutavaid tegureid;
- analüüsida kvalitatiivselt ja kvantitatiivselt Eesti põllumajanduse rahvusvahelist konkurentsivõimet ja proteksionismist tingitud ebavõrdsust;
- hinnata võimalusi konkurentsivõimet kujundavate tegurite mõjutamiseks ja Eesti põllumajanduse konkurentsivõime tõstmiseks Euroopa Liiduga ühinedes.

Põllumajandussektori konkurentsivõime ja jätkusuutlikkus on olulised just Euroopa Liiduga ühinemise kontekstis, mil Eesti põllumajandustootjatele avaneb võimalus hakata konkureerima ELi suurel siseturul teiste liikmesriikidega peaaegu võrdsetel tingimustel. Täielikult võrdsetel alustel toimub konkureerimine alles siis, kui Euroopa Liit hakkab uutele riikidele eraldama sama suuri põllumajanduse otsetoetusi kui senistele liikmetele. Taani tippkohtumisel otsustas Euroopa Liit kandidaatmaade survele lubada uutele liikmetele 2004. aastal maksta 55% ELi otsetoetuste tasemest. Seniste liikmesriikidega samale tasemele jõuaksid otsetoetused 2010. aastal (Eesti ja Euroopa Liidu läbirääkimiste, 2002). Euroopa Liidu esialgne pakkumine oli üksnes 25% aastal 2004. Seniste liikmesriikidega samale tasemele oleks jõutud alles 2013. aastaks (Enlargement and Agriculture 2002, lk 6). Otsetoetuste suurenemise allikaks on aastatel 2004–2006 Euroopa Liidu poolt maaelu arenguks eraldatud rahalised vahendid ja 15% võib juurde maksta kandidaatriikide eelarvest. Vaatamata liitumisläbirääkimiste edukale lõpetamisele, tuleb Eesti põllumeestel kuni aastani 2010 konkureerida Euroopa Liidu siseturul mõnevõrra halvematel tingimustel kui senistel liikmesriikidel.

Euroopa Liiduga ühinemisel toimuvad peale ELi otsetoetuste kehtestamise Eesti põllumajanduspoliitikas teisedki muutused — teiseneb väliskaubandusrežiim, rakenduvad tootmisvoodid ja interventsioonisüsteem. Kõige olulisem positiivne muutus Eesti jaoks on kindlasti Euroopa Liidu suure siseturu avanemine. Eesti põllumajanduse jätkusuutlikkuse seisukohalt on oluline hinnata, kas kõik nimetatud Euroopa Liiduga ühinemisest tulenevad muutused parandavad või halvendavad pikas perspektiivis Eesti põllumajanduse konkurentsitingimusi ja konkurentsivõimet.

1.1. Majandusharu konkurentsivõime analüüsi teoreetiline kontseptsioon

1.1.1. Majandusharu konkurentsivõime mõiste

Vaatamata sellele, et konkurentsivõimelisus on firmade ja majandusharude jaoks majandusliku edu olulisim alus, ei ole majandusteadlased tänaseni suutnud kokkuleppele jõuda, kuidas konkurentsivõimet täpselt defineerida ja milliste näitajate alusel seda mõõta. Eri autorite käsitlused pole siiski nii lahkuminevad, et neist poleks võimalik sünteesida majandusharu konkurentsivõime hindamise metodoloogilist baasi.

Konkurents on nähtus, mis tekib ainult suhetes teise analoogsete huvidega subjektiga ning konkurentsivõime avaldub seega ainult subjektide võrdluses. Seetõttu kasutatakse konkurentsivõime hindamiseks enamikul juhtudel suhtelisi meetodeid, s.t võrreldakse ühe piirkonna, tootmisharu, ettevõtte või mõne muu majandusüksuse tegevuse taset ja edasiliikumise kiirust teiste analoogiliste majandusüksustega (Algren 1992, lk 24). Subjekti konkurentsivõime on sellisel juhul suhteline paremus või halvemus võrrelduna teiste samasuguste huvide esindajatega. Näiteks ühes majandusharus kasutusele võetud ressursse ei ole võimalik samal ajal rakendada teises harus ning väliskonkuren-

tidele loovutatud turuosa vähendab kodumaiste tootjate võimalusi toodangu turustamiseks.

Konkurentsivõime absoluuttaseme hindamine seevastu on problemaatiline ja subjektiivne, sest puuduvad konkreetset mõõteskaalad, mille alusel seda teha.

Konkurentsivõime kui omadus seondub alati mingi ühiskondliku subjektiga (töötaja, ettevõtte, majandusharu, riik). Subjektid on aga erineva olemusega ning eri subjektidel kujunevad ainult neile omased suhted nii omavahel kui ka väliskeskkonnaga. Seega avaldub konkurentsivõime subjektidel erinevalt. Samal ajal on aga kõigi ühiskondlike subjektide konkurentsivõimes ka ühisjooni. Ettevõtete, rahvamajandusharude, riigi, töötajate, toodete jne konkurentsivõime definitsioonid pole identsed, kuid kõigile subjektidele on siiski ühine huvide vastandumise printsiip.

Ettevõtte korral on konkurentsivõime definitsioon kõige selgepiirilisem (võrrelduna riigi ja majandusharuga): ettevõtte on konkurentsivõimeline, kui ta suudab pikaks ajaks võita ja säilitada turuosi liberaliseeritud majanduskeskkonnas kodu- ning välisturul (Schüle 1999, lk 291; Agriculture Canada 1991). Frohberg ja Hartmann esitavad teise, nende arvates majanduskirjanduses kõige laialdasemalt aktsepteeritud definitsiooni, mis võtab lisaks müügiturgudele arvesse ka teguriturgude tähtsust. Selle definitsiooni järgi on konkurentsivõime: 1) võime konkureerida kodu- ja välismaistel müügiturgudel ehk võita ja säilitada turuosi; 2) võime konkureerida tootmistegurite turgudel ehk tasuda tootmistegurite eest vähemalt samaväärselt sellega, mida need tootmistegurid teeniksid teistes ettevõtetes (Freebairn 1987, lk 79).

Majandusharu konkurentsivõime kohta tõstatub kaks probleemi: 1) kuidas defineerida majandusharu ja 2) kuidas defineerida konkurentsivõimet lähtuvalt sellest, milline on esimese

probleemi lahendus. Majandusharu pole iseseisev subjekt, vaid sarnase tegevusega ettevõtete või sarnaste toodete kogum. Reaalsuses ei konkureeri üksteisega mitte abstraktsed majandusharud, vaid konkreetset ettevõtteid ja tooteid. Nii on haru konkurentsivõime defineerimisel võimalik rakendada ettevõtte konkurentsivõime mõistet. Tihti analüüsitakse majandusharu konkurentsivõimet ka agregeeritud sarnaste toodete aspektist.

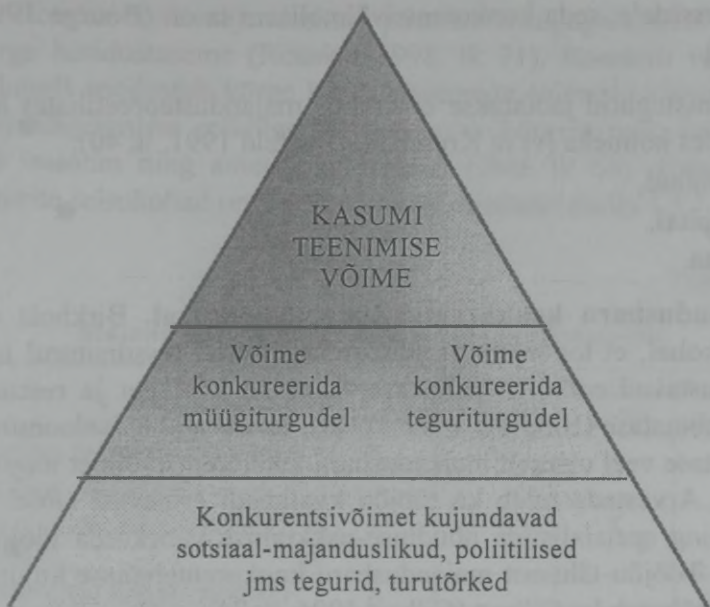
Riigi konkurentsivõime avaldub üksnes võrdluses teiste riikidega erinevalt majandusharust ja ettevõttest, mis konkureerivad nii rahvusvaheliste kui ka kodumaiste subjektidega. Riik on erinevalt majandusharust kindlalt piiritletud ühiskondlik subjekt. Majandusharu konkurentsivõime defineerimine on seega kõige keerukam, sest kõigepealt peab määratlema, mis on majandusharu, ja alles seejärel saab hakata käsitlema selle konkurentsivõimet.

Konkurentsivõime on tihedalt seotud suhtelise eelisega. Nende peamine erinevus seisneb selles, et konkurentsivõime käsitlus hõlmab turumoonutusi, suhtelise eelise oma aga mitte. Mõlemad rajanevad üldise tasakaalu kontseptsioonil, mis võtab arvesse kõiki sõltuvusseoseid majanduses. Kuigi üldise tasakaalu analüüsid annaksid kõige arvestatavamaid tulemusi, rakendatakse neid keerukuse tõttu harva. Majanduslike seoste hindamiseks uuritakse tavaliselt üksnes rahvamajanduse ühe osa (nt haru või ettevõtte) konkurentsivõimet (Frohberg, Hartmann 1995). Ka Euroopa Komisjon rõhutab suhtelise eelise tähtsust majandusharu konkurentsivõime puhul: "Riigil on suhteline eelis toote (või agregeeritud toodete ehk majandusaru) osas, kui ta suudab toota teistest madalamate alternatiivkuludega" (EC 1993). Konkurentsivõime teine erinevus, võrrelduna suhtelise eelise, seisneb asjaolus, et seda ei saa taandada ainult alternatiivkulude erinevusele: edukus müügiturgudel sõltub näiteks ka toodete kvalitatiivsetest omadustest ja turundustegevuse tõhususest.

Hindamaks majandusharu konkurentsivõimet, rakendavad majandusteadlased tihti ettevõtte konkurentsivõime kontseptsiooni. Frohberg ja Hartmann defineerivad konkurentsivõimet lähtuvalt Freebairnist, kes rakendab majandusharu analüüsis samuti ettevõtte konkurentsivõime kontseptsiooni. Definitsiooni järgi on majandusharu konkurentsivõime: 1) võime konkureerida müügiturgudel ja 2) võime konkureerida teguriturgudel (Frohberg *et al* 1995, lk 7). Analoogselt käsitleb konkurentsivõimet ka Trabold — majandusharu konkurentsivõime on (Trabold 1995, lk 169):

- võime konkureerida müügiturgudel (kodumaisel ja eksporditurul);
- atraktiivsus tööjõule ja investeeringutele (ehk võime konkureerida teguriturgudel);
- võime kohaneda muutlike majanduskeskkonna tingimustega;
- teenimisvõime, mille tagab kolme esimese tingimuse täidetud.

Traboldi ning Hartmanni ja Frohbergi konkurentsivõime käsitluse võtab kokku joonis 1.1. Trabold on majandusharu konkurentsivõimet defineerides arvestanud kõige rohkem mitmesuguseid mõjureid. Freebairni definitsioonile (mida Frohberg ja Hartmann peavad kõige sobivamaks), lisab Trabold majanduskeskkonna, milles ettevõtted tegutsevad. Majanduskeskkond hõlmab sotsiaal-majanduslikke, poliitilisi jt tegureid (mille hulka kuulub ka põllumajandus- ja väliskaubanduspoliitika). Seega võtab Traboldi definitsioon arvesse ka turutõrkeid ja seda, kuidas need mõjutavad konkurentsivõimet. Ka Hartmann ja Frohberg on rõhutanud turumoonutuste olulisust, on aga vaatamata sellele pidanud parimaks Freebairni kitsamat definitsiooni.

Joonis 1.1. Majandusliku konkurentsivõime kujunemise hierarhiline süsteem (Trabold, kohandatud).

1.1.2. Majandusharu sisemajanduslik konkurentsivõime

Majandusharu konkurentsivõime majanduspoliitilisel tagamisel tuleb ühe olulise aspektina vaadelda majandusharu sisemajanduslikke võimalusi teiste majandusharudega võrreldes. Majandusharude huvide vastandumine avaldub sisemajanduslikus konkurentsisis eelkõige teguri- ehk ressursiturul.

Majandusharu konkurentsivõime kujunemist teguriturul hinnatakse peamiselt majandusharu käsutuses olevate või potentsiaalselt hangitavate ressursside (Harley 1996), haru kvalitatiivsete näitajate (Birkholz 1992) või atraktiivsuse (Bourge 1994) alusel. Mõningal määral need käsitlused kattuvad, kuid neis kõigis on ka spetsiifilisi aspekte. Mida atraktiivsem on majandusharu

ressurssidele, seda konkurentsivõimelisem ta on (Bourge 1994, lk 13).

Tootmistegurid jaotatakse enamikus majandusteoreetilistes käsitlustes kolmeks (vt nt Krugman, Obstfeld 1991, lk 40):

- tööjõud,
- kapital,
- maa.

Majandusharu konkurentsivõime tööjõuturul. Birkholz on seisukohal, et tootmisharu konkurentsivõimet ressursiturul iseloomustavad eelkõige palgatase, tooraine kvaliteet ja ressurside hinnatase (Birkholz 1992, lk 78). Samal ajal ei iseloomusta palgatase veel otseselt majandusharu konkurentsivõimet tööjõuturul. Arvestada tuleb ka tööjõu kvaliteedi erinevusi (*Ibid*, lk 86) ning spetsialistide nõudluse-pakkumise vahekorda tööjõuturul. Tööjõu tähtsust majandusharu konkurentsivõime kujunemisel rõhutab ka Gilbert (Gilbert 1994, lk 84).

Bourge väitel kujundavad majandusharu atraktiivsust tööjõule järgmised tegurid (Bourge 1994, lk 88):

- palgatase,
- prestiiž,
- karjäärivõimalused,
- töötingimuste ja -pinge mõju tervisele,
- poliitiline toetus majandusharule,
- majandusharu arenguperspektiivid.

Majandusharude konkurentsivõime hindamiseks tuleb oluliste teguritena välja tuua sellised parameetrid, mis tagavad majandusharule arenguperspektiivi pikema aja vältel (Bionas 1998, lk 420). Selliseks parameetriks võib olla töötajate kõrge haridustase (*Ibid*, lk 540), samuti atraktiivsus, kapitaliseeritus jms (*Ibid*, lk 380).

Ka Rouskal toob majandusharu peamise arengugarantiina välja kõrge haridustaseme (Rouskal 1998, lk 71). Rouskali väidete kohaselt soodustab kõrge haridustasemega inimeste sissevoolu majandusharusse eelkõige harus pakutav kõrgem palk, kuid ka töö iseloom ning ametikoha prestiiž (*Ibid*, lk 68). Erinevate autorite seisukohad on kokkuvõtlikult esitatud tabelis 1.1.

Tabel 1.1

Majandusharu võime konkureerida töøjõuturul

	Bourge (1994)	Birkholz (1992)	Rouskal (1998)	Bionas (1998)
Kõrgem palgatase kui teistes harudes	X	X	X	
Suurem prestiiž kui teistes harudes	X		X	X
Soodsamad karjäärivõimalused kui teistes harudes	X			
Tervist mittekahjustavad töötingimused	X			
Suurem poliitiline toetus kui teistes harudes	X			
Paremad arenguperspektiivid kui teistes harudes	X			
Töötajate kõrgem haridustase, võrreldes teiste harudega			X	X
Töøjõu kvaliteedi paremus või halvemus, võrreldes teiste harudega		X		

Mõned eeltoodud näitajad on mõõdetavad kvantitatiivselt, kuid näiteks prestiiži, karjäärivõimaluste ja arenguperspektiivide hindamine on subjektiivne ja kvalitatiivne. Samuti on mõned toodud aspektid ebaolulised lihttöölisele ja olulised tippjuhtidele

(karjäärivõimalused, poliitiline toetus ja arenguperspektiivid). Seega, kõige konkreetsemalt väljendab haru võimet konkureerida tööjõuturul palga- ja haridustase, võrreldes teiste harudega. Täpsemalt tuleks võrrelda sama haridustasemega töötajate palgataset eri majandusharudes.

Majandusharu konkurentsivõime finantsressursiturul. Sama loogika alusel vaadeldakse majandusharu konkurentsivõimet ka finantsressursi suhtes. Birkholzi väitel on majandusharu konkurentsivõime üheks oluliseks näitajaks see, mil määral (mis mahu ja mis hinnaga) suudab ta kaasata finantsressurssi. Mida suurem on haru laenuvõime, seda konkurentsivõimelisem see haru on (Birkholz 1992, lk 136). Võib esitada kaks täiesti erinevat finantsressursi allikat (*Ibid*):

- institutsionaalne raha — finantsid, mis tulevad pankadest, hoiu-laenuühistutest, rahaturgudelt;
- majapidamiste raha — finantsid, mis tulevad ühiskonna eliidi säästudest.

Investorid peavad oma vahendite tulusa ja turvalise paigutamise nimel arvestama komplekselt kõigi majandusharu edukust kujundavate teguritega. Majandusharu atraktiivsust investeringute suhtes kujundavad järgmised tegurid (Bourge 1994, lk 123):

- majandusharu tulumäär;
- majandusharusse sisenemise barjäärid;
- toorainebaasi püsivus;
- turgude iseloom;
- kvalifitseeritud tööjõu olemasolu majandusharus ja selle leidmise võimalused tööturult;
- poliitiline toetus majandusharule;
- majandusharu perspektiiv majanduse arengu üldsuundade taustal;
- varasemate investeringute spetsiifika ja olemasolu majandusharus.

Uuritava haru konkurentsivõimet ressursiturul, võrreldes teiste harudega, väljendab mitmete autorite järgi kõige paremini harusse tehtud otseste välisinvesteeringute hulk (Josling *et al* 1997, viidatud Banse *et al* 1999, lk 306 vahendusel). Samas võivad välisinvesteeringud viidata ka impordibarjääride vältimisele, nii et neid kahte aspekti ei tohiks segi ajada (Frohberg *et al* 1995, lk 10).

Kokkuvõtlikult määravad majandusharu atraktiivsuse kapitaliressursile järgmised tegurid:

- atraktiivsus institutsionaalsele rahale (Birkholz 1994),
- välisinvesteeringute maht harusse, võrreldes teiste harudega (Josling 1997).

Võrrelda ei ole aga mõtet laenude või investeeringute absoluutmahtu, vaid suhet sisemajanduse koguprodukti mahtu.

Et kapital on tootmisressursina järjest mobiilsemaks muutumas ja inimressursid on vähemobiilsed, siis sissetulek inimese kohta sõltub suures osas sellest, kuivõrd atraktiivne on asukoht mobiilsele kapitalile. Seega konkureerivad asukohad omavahel kapitali kui mobiilse tootmisteguri pärast. Riik saab seda oma majanduspoliitiliste vahenditega mõjutada ja otsesed välisinvesteeringud mingisse harusse väljendavad sellisel juhul haru rahvusvahelist konkurentsivõimet kapitaliturul (Siebert 1994). Sieberti väiteid on võimalik laiendada majandusharule ka sise-majanduslikus konkurentsisis: väliskapital voolab eelkõige sellistesse majandusharudesse, milles on soodsamad tingimused, võrreldes teiste harudega.

Majandusharu konkurentsivõime maaressursi turul. Kõik majandusharud vajavad oma tegevuseks maad. Mõnes majandusharus on see vajadus väike, kuid enamasti siiski küllaltki oluline. Nii kapitali kui ka inimressursi kogus aja jooksul kasvab, maa hulk on aga enam-vähem muutumatu. Suurema maa-vajadusega majandusharud on perspektiivis vaadatuna üha haa-

vatavamad, sest maa hind järjest tõuseb ja seega kasvab maa rendi osa tootmise kogukuludes (Harley 1996, lk 130). Põllumajandus on tootmisharu, mis kasutab teiste majandusharudega võrreldes rohkem maad. Seega avalduvad maa probleemid enamasti just põllumajanduses (Harley 1996, lk 132).

Majandusharu atraktiivsust maale (isikutele, kes müüvad või rendivad maad) kujundavad järgmised tegurid (Bourge 1994, lk 93):

- majandusharu võime lisada maale väärtust;
- majandusharu võime arendada kohalikku infrastruktuuri ja mõjutada ümberkaudsete maade väärtust;
- majandusharu keskkonnakahjulikkus;
- majandusharu võime suurendada lähedal asuvate maatükkide atraktiivsust investoritele.

Seejuures on põllumajandusel maakasutuses teistest majandusharudest erinev roll. Bourge väidab, et kui mingis piirkonnas ei ole maal veel mingisugust majanduslikku väärtust, siis selle väärtuse loomiseks tuleb eelkõige arendada põllumajandust, ehkki see võib esimesel etapil olla isegi majanduslikult kahjulik. Oluline on see, et maal toimuks mingi arengutegevus. Pärast põllumajandustegevuse juurutamist hakkavad piirkonnas arenema ka muud tegevusalad (põllumajandustootmist ja seal töötavaid inimesi teenindavad ettevõtted), sest inimesed on muutunud aktiivsemaks ja paikkond on saavutanud juba teatava atraktiivsuse taseme (Bourge 1994, lk 97).

1.1.3. Majandusharu välismajanduslik konkurentsivõime

Majandusharu konkurentsivõime kujunemist tuleb lisaks sise-majanduslikule analüüsile vaadelda ka välismajanduslikust aspektist. See on tähtis nii Euroopa Liitu astumise kui ka Eesti maailmamajandusega tiheda seotuse seisukohalt.

Rahvusvaheliselt konkureerib majandusharu lisaks teguriturgudele eelkõige müügiturgudel. Teguriturul piirdub konkurents peamiselt üksnes kapitaliressursiga, kuna maaressurss on täielikult immobiilne ja tööjõuressurss suhteliselt immobiilne.

Majandusharu välismajanduslikku konkurentsivõimet (konkurents analoogsete harudega teistes riikides) võib uurida kahest aspektist.

1. *Ex-post*-analüüs ehk konkurentsivõimet iseloomustavate näitajate analüüs. Selle analüüsi puhul on tegu sisuliselt fakti konstateerimisega: antud riigi majandusharul kas on või ei ole paremust, võrreldes teiste riikide sarnaste majandusharudega).
2. *Ex-ante*-analüüs ehk konkurentsivõimet kujundavate tegurite analüüs. Selle variandi puhul uuritakse, millest tuleneb majandusharu rahvusvaheline konkurentsivõime. Enamasti vaadeldakse riikidevahelist tootmiskulude erinevust samas majandusharus.

Välismajandusliku konkurentsivõime näitajad

Ex-post-näitajateks on peamiselt väliskaubanduse, turuosa, kasumi ja välismaiste otseinvesteeringute analüüsides tulemusena saadavad võrdlusandmed, mis iseloomustavad majandusharu rahvusvahelist konkurentsipositsiooni (Frohberg, Hartmann 1995).

Vastavalt Flemingi-Tsiangi teooriale on majandusharu konkurentsivõime suurenenud eelkõige siis, kui selle haru ekspordi maht välisturgudele on suurenenud, võrreldes teiste riikide analoogsete majandusharudega (vt Tsiang, Fleming 1958). Samas tuleb silmas pidada, et riigi majandusharu konkureerib teiste majandusharudega ka siseturul, kus kodumaine toodang konkureerib importtoodanguga. Paljud väliskaubanduse näitajatel põhinevad konkurentsivõime käsitlused võtavad arvesse mõlemaid aspekte (vt Frohberg, Hartmann 1995, Global Com-

petitive Advantages 1993, Vollrath 1992). Kõige lihtsamalt arvatav konkurentsivõime näitaja on vaatlusaluse põllumajandustoote väliskaubandusbilansi saldo (*Ibid*).

Samas ei võeta ühe toote väliskaubandusbilansi vaatamisel arvesse kogu väliskaubanduse arengut — kui kogu väliskaubanduse bilansi saldo on tugevalt negatiivne, siis võib kergelt negatiivse saldoga tootel olla samal ajal konkurentsieelis. Nimetatud aspekti arvessevõtmiseks arvutatakse konkurentsivõime mõõtmiseks kaubavahetuse andmetel põhinevaid indekseid. Suhtelise ekspordieelise indeks (RXA — *relative export advantage index*) on üks võimalus mõõta majandusharu konkurentsivõimet. Ekspordieelise indeksi arvutusvalem on järgmine (Balassa 1989, lk 80):

$$RXA_{ij} = \frac{X_{ij}}{X_{wj}} \div \frac{X_i}{X_w},$$

kus X_{ij} — toote j ekspordi maht riigis i ;
 X_i — kogu ekspordi maht riigis i ;
 X_{wj} — toote j ekspordi maht maailmas tervikuna;
 X_w — kogu ekspordi maht maailmas tervikuna.

Antud indeks tähistab riigi ühe toote ekspordi osatähtsust maailma ekspordis suhtena riigi koguekspordi osatähtsusesse maailma koguekspordis. Kui $RXA > 1$, on riigi tootel konkurentsieelis, ja kui $RXA < 1$, on tegu suhtelise mahajäämusega. Korrektuse huvides tuleks maailma ekspordist lahutada uuritava riigi eksport, vältimaks selle esinemist nii lugejas kui nimetajas. Vastasel korral saadakse tulemuseks nihkega indeksite väärtused. See on eriti oluline siis, kui vaatlusalune riik või toode annavad olulise osa maailma ekspordist (Frohberg *et al* 1997, lk 7). Samas ei võeta antud indeksi puhul arvesse impordi tähtsust koduturul. Riik võib ju näiteks eksportida palju teravilja, kuid kui seda imporditakse veelgi rohkem, siis võib tegelikult olla siiski tegu suhtelise mahajäämusega.

Teine võimalus majandusharu konkurentsieelise olemasolu uurimiseks on suhteline impordi asendamise indeks (RMP — *relative import penetration index*), mille arvutusvalem avaldub järgmiselt (Frohberg *et al* 1997, lk 8):

$$RMP_{ij} = \frac{M_{ij}}{M_{wj}} \div \frac{M_i}{M_w},$$

kus M_{ij} — toote j impordi maht riigis i ;
 M_i — kogu impordi maht riigis i ;
 M_{wj} — toote j impordi maht maailmas tervikuna;
 M_w — kogu impordi maht maailmas tervikuna.

Kui $RMP > 1$, siis vaatlusalusel tootel konkurentsieelist ei ole. Kui $RMP < 1$, siis on riigi tootel konkurentsieelis. RXA ja RMP võivad anda vastakaid tulemusi, mistõttu Vollrath ja Scott võtsid kasutusele RTA ehk kaubavahetuse suhtelise eelise indeksi (RTA — *relative trade advantage index*) (Frohberg *et al* 1997, lk 8).

RTA avaldub järgmiselt: $RTA = RXA - RMP$. Kaubavahetuse suhtelise eelise indeks võtab erinevalt tavalisest kaubavahetuse bilansist arvesse, kas vaatlusaluse toote kaubavahetuse mahud on Eestis suuremad või väiksemad kui mujal maailmas. Kui tulemuseks on positiivne arv, siis on majandusharul antud riigis suhteline eelis. Kui RTA on nullist väiksem, siis majandusharul selles riigis suhtelist eelist ei ole (Frohberg *et al* 1997, lk 8).

Tegelikult oleks õigem nimetada kaubavahetuse suhtelise eelise indeksit isegi kaubavahetuse konkurentsivõime indeksiks, sest indeks võtab arvesse ka hinnamoonutusi. Näiteks USDA uuringu põhjal selgus, et Euroopa Ühenduse RTA oli suhkru puhul 1985–1989 tugevalt positiivne, mis näitab, et suhkrutootmisel on Euroopa Liidus rahvusvaheline konkurentsieelis (Global Competitive Advantages 1993). Samas on teada, et Euroopa Ühenduse suhkrupoliitika on üks proteksionistlikumaid maa-

ilmas ja turgude täieliku avatuse korral ühenduse suhkrutööstus ilmselt kaotaks ekspordivõime.

George Klaron soovitab hinnata põllumajanduse konkurentsivõimet baastoodete ekspordi-impordi meetodil (Klaron 1998, lk 22). Põllumajanduse baastoodeteks peab Klaron peamisi põllumajandussaadusi, mille tootmisele on riigis spetsialiseerunud või võidakse ilmastiku-, tootmistingimusi jms arvestades põhimõtteliselt spetsialiseeruda. Põllumajanduse baastooted on erinevad, sõltuvalt sellest, millises geograafilises vööndis põllumajanduspiirkond asub (*Ibid*, lk 23).

Konkurentsivõime oluline tingimus on tulutoovus, kuid seda on raske määrata ja mõõta (Corden 1994, lk 267). Tulud kapitalilt ei pruugi olla majandusharuti võrreldavad, sest toodangu kapitalimahukus võib riigiti lahkneeda (Agénor 1995, lk 6), samuti põhjustavad erinevusi riikide erinevad maksusüsteemid. Maksueelse kasumi arvestamisel on aga probleemiks andmete puudumine või lünklikkus.

Lisaks eeltoodule kuulub *ex-post*-analüüsi meetodite hulka ka majandusharusse tehtud otseste välisinvesteeringute maht, võrreldes teiste riikide analoogsetesse majandusharudesse tehtud investeeringute mahuga (Frohberg, Hartmann 1995). Majanduslik konkurentsivõime väljendub avatud majandusega riigis eelkõige majandusharusse tehtud ja sealt väljavoolanud investeeringute saldona ning nende suhtena selles harus loodud sise-majanduse koguprodukti. Mõned autorid peavad atraktiivsust investeeringutele konkurentsivõime sünonüümiks, teised rõhutavad ettevõtte asukoha valiku teooriat (*Standortstheorie*) ja püüavad selle abil välja tuua eeliseid ja puudusi (Trabold 1995, lk 175).

Väliskaubanduse andmetel ja välismaistel otseinvesteeringutel põhinevad näitajad ei anna siiski informatsiooni selle kohta, mis põhjustel on mõne riigi majandusharu vähem edukas kui teise

oma. Et konkurentsieelist luua või süvendada, tuleb uurida majandusharu konkurentsivõimet kujundavaid tegureid.

Välismajanduslikku konkurentsivõimet kujundavad tegurid

Suurem osa autoreid on üksmeelel, et ettevõtete ja majandusharude konkurentsivõime sõltub nende tootmiskuludest, toodangu kvaliteedist, hinnast ja turundustegevusest.

Hinnaindikaatorite puuduseks on see, et need uurivad üksnes ühte konkurentsivõime komponenti. Samalaadsed hinnaindikaatorid on tootja-, ekspordi- ja impordihind. Üldised hinnaindikaatorid on järgmised (Hertford *et al* 1998, lk 4).

1. P–PM, kus P on toote kodumaine hind ja PM toote impordi hind. Kui tulemus on negatiivne, s.t kodumaine hind on välismaisest madalam, siis on kodumaine toode konkurentsivõimeline.
2. PX–PCX, kus PX on antud ekspordi hind ja PCX teiste riikide ekspordi kaalutud hind vaatlusalusel eksporditurul. Kui tulemus on negatiivne, siis on kodumaine toode konkurentsivõimeline.
3. Kui kodumaine tootjahind on välismaistest tootjahindadest madalam, siis võib kodumaist toodet pidada konkurentsivõimelisemaks.

Tootmiskulude võrdlemine oleks parem kui hindade võrdlus, kuid tihti pole peale tööjõukulu andmed teiste kululiikide kohta kättesaadavad (Hertford *et al*, lk 4).

Hinnaeelised tulenevad tihti otseselt kulueelistest ja seetõttu peitub konkurentsivõime tegelik põhjus eelkõige tootmiskuludes. Põllumajandussektori konkurentsieelise hindamiseks analüüsitaksegi tihti põllumajandustootjate tootmiskulude ja lisandunud väärtuse erinevusi riigiti. Lisandväärtuse saamiseks tuleb kogutulist lahutada sisendite kogukulu. Analüüsi tehakse toote tasemel ja selleks kogutakse andmeid kas näidismajanditest või võetakse riigi statistikast. Meetodi rakendamine eeldab võima-

likult sarnase kvaliteediga andmeid. Riikide võrdluse puhul pole see eeldus tihti täidetud. Näiteks teraviljatootmisel tekib mitu toodet, millest üks on põhk (Frohberg, Hartmann 1999, lk 11).

Sama probleem on aktuaalne sisendite väärtuse arvutamisel. Näiteks kapitalikulu arvestamisel võib riikide võrdlus olla raske, sest kasutatakse erisuguseid amortisatsioonimääri. Kuluanalüüsi probleem seisneb eelkõige selles, et majandusarvestusel põhinevate andmee kasutamine ei pruugi anda representatiivseid tulemusi. Tavaliselt tehakse arvutusi valitud näidisettevõtete kohta. Kui neid andmeid üldistatakse kogu majandusharule ja kasutatakse riikidevahelises võrdluses, siis tuleb tulemuste interpreteerimisega olla ettevaatlik. Võrreldavus eeldab, et ettevõtete põhinäitajate kohta on detailne informatsioon. Samuti tuleb silmas pidada valimi representatiivsust (*Ibid*).

Käsitletava meetodi puhul on probleemiks ka jaotus- ja turunduskulude väljajätmine võrdlustest. Näiteks Sharples rõhutab, et peale tootmiskulude tuleb kindlasti arvestada ka turunduskulusid (Sharples 1990). Samuti on puudujäägiks asjaolu, et võrreldakse üksnes kulude, mitte kvaliteedi erinevusi.

Hinnamoonutused rahvusvahelises konkurents

Erinevad autorid on korduvalt rõhutanud, et turutõrked mõjutavad sageli oluliselt riigi mõne majandusharu rahvusvahelist konkurentsipositsiooni. Hertford on esile toonud need turutõrgete allikad, mis võivad avaldada majandusharu konkurentsivõimele suurimat mõju:

- ekspordisubsiidiumid,
- imporditollid,
- tootja- ja tarbijasubsiidiumid,
- tootmistegurite maksud ja subsiidiumid,
- vahetuskursi ala- või üleväärtustamine.

Kõik nimetatud teguritest tulenevad erinevused põhjustavad efektiivsuse- ja heaolukadu ning mõjutavad ühe riigi majandusharu konkurentsivõimet võrreldes teistega, kus selliseid hinnamoonutusi ei ole. Need tegurid ei iseloomusta otseselt haru konkurentsivõimet, küll aga on nende abil võimalik muuta ühe riigi majandusharu konkurentsivõimet teiste suhtes. Kõige levinumad hinnamoonutuste ulatust iseloomustavad suhtnäitajad on (Hertford *et al* 1998, lk 6):

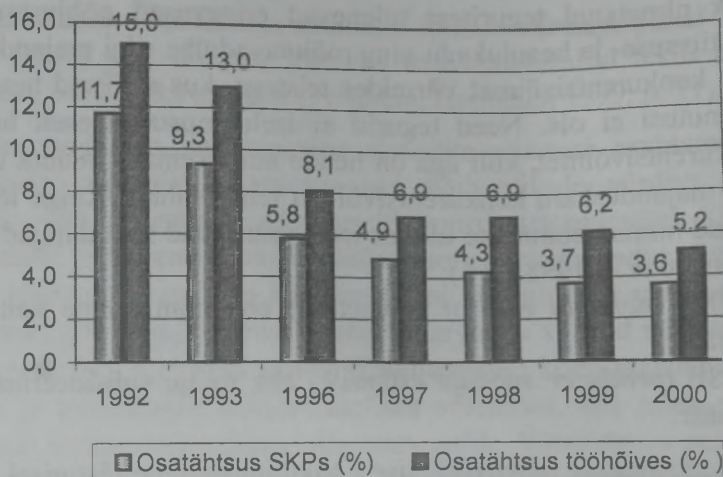
- 1) NRP (*nominal rate of protection*) ehk nominaalne kaitsemäär;
- 2) PSE (*producer subsidy estimate*) ehk tootja subsideerimise määr.

Majandusharude rahvusvahelise konkurentsivõime tõstmisel tuleb objektiivsete tegurite kõrval pöörata tähelepanu ka subjektiivsele tegurile — ühiskonna üldisele häälestatusele välismaajanduse suhtes. Majandusharude konkurentsivõimeliseks muutumine sõltub sellest, millist toetust pakuvad ekspordile avalik arvamus ja riigis levinud tõekspidamised. Näiteks on mitmes riigis ilmnenu otsene seos meediakanalite eksporti soosiva käsitluse ja ekspordi tegeliku kasvu vahel (Golbar 1988, lk 22).

1.2. Eesti põllumajanduse sisemajanduslik konkurentsivõime

1.2.1. Eesti põllumajanduse sisemajandusliku konkurentsivõime üldised indikaatorid

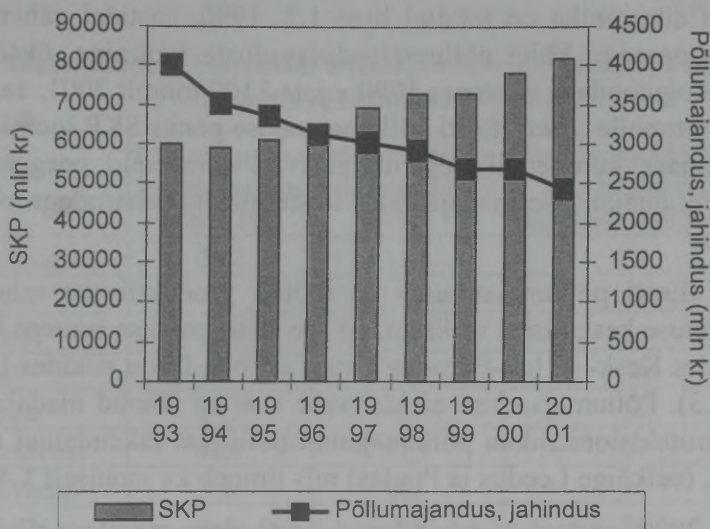
Kõige üldisemalt iseloomustab Eesti põllumajanduse konkurentsivõime taset ja dünaamikat, võrreldes teiste majandusharudega, haru osatähtsus sisemajanduse koguproduktis (SKPs) ja tööhõives. Jooniselt 1.2 on näha, et põllumajanduse osatähtsus on kogu iseseisvusaja jooksul vähenenud.

Joonis 1.2. Põllumajanduse ja jahinduse osatähtsus SKPs ja tööhõives 1996–2000 (Põllumajandus ja maaelu areng 2002, lk 5, Agriculture and Rural Development 2001, lk 7).

Kui 1992. aastal andis põllumajandus (koos jahindusega) veel 12% sisemajanduse kogutoodangust, siis aastal 2000 oli vastav näitaja üksnes 3,6%. Ka põllumajanduse osatähtsus tööhõives on alates 1992. aastast vähenenud üle 60%. Põllumajandus ei ole Eesti majanduskasvust osa saanud kogu iseseisvusperioodi jooksul (joonis 1.3).

Põllumajanduse aastane kogutoodang on 1992–2001 pidevalt vähenenud, samas kui rahvamajanduse kogutoodang on kasvanud. Põllumajanduse kogutoodang on vähenenud märgatavalt ka teistes Kesk- ja Ida-Euroopa (KIE) riikides. Kuid Poolas ja Sloveenias, kus 1990. a rakendati proteksionistlikumat väliskaubanduspoliitikat, jäi niivõrd ulatuslik põllumajandustoodangu langus olemata (vt lisa 1.1).

Joonis 1.3. Eesti SKP ja põllumajanduse lisandväärtus püsivhindades (Eesti Statistikaameti *online*-andmebaas, 2002).

Põllumajanduse osatähtsuse vähenemine nii SKPs kui ka tööhõives on viimasel kümnendil iseloomulik enamikule arenenud riikidele. 1975. aastal moodustas põllumajandussektor Euroopa Liidu tööhõives 7,7% (Thirty years ... 2001, lk 2) ja 2002. aastal 4,3%. Samuti on perioodil 1990–2000 enamikus ELi riikides põllumajanduse osatähtsus märgatavalt kahanenud (vt Eurostat Yearbook 2002, lk 246).

Erinevalt Eestist pole aga põllumajanduse kogutoodang Euroopa Liidu riikides viimasel kümnendil vähenud (*Ibid*). Ainukeseks erandiks on Soome, kus põllumajanduse kogutoodangu väärtus oli 2000. aastal üksnes 37% 1990. aasta tasemest (*Ibid*). Eesti põllumajanduse kogutoodang püsivhindades moodustas 2001. aastal 61% 1993. aasta tasemest (Statistikaameti *online*-andmebaas). Nii taime- kui ka loomakasvatuse kogutoodang oli 2001. aastal ligikaudu 50% võrra väiksem kui 1990. aastal (*Ibid*; autorite arvutused). Taime- ja loomakasvatuse kogutoo-

dangu dünaamika on toodud lisas 1.2. 1990. aastatel vähenes Eestis peaaegu kõigi põllumajandussaaduste tootmine, üksnes rapsi kogutoodang suurenes 1990. aasta 1100 tonnilt 2001. aasta 41 300 tonnile (*Ibid*). Eesti põllumajanduse panus SKP loomisel on viimasel kümnendil seega märgatavalt vähenenud, peegeldades põllumajanduse mahajäämust teiste majandusharudega võrreldes.

Kuigi Eesti põllumajanduses on tööjõu produktiivsus rahvamajanduse keskmisest väiksem, on see siiski märksa suurem kui paljudes Kesk- ja Ida-Euroopa ning Euroopa Liidu riikides (tabel 1.3). Põllumajanduse efektiivsuse tase on jäänud madalaks just proteksionistlikku põllumajanduspoliitikat rakendanud riikides, (eelkõige Leedus ja Poolas) mis ilmneb ka jooniselt 1.4.

Kuni 2000. aastani ei rakendanud Eesti ainsa maailma riigina põllumajandustoodete impordile mingeid väliskaubanduspiiranguid. Paratamatult suutsid odava impordiga konkureerimise tingimustes püsima jääda üksnes kõige efektiivsemad põllumajandusettevõtted. Tänu sellele on Eesti põllumajanduse osakaal nii SKPs kui ka tööhõives jõudnud praegu ELi riikidega sarnasele tasemele (tabel 1.2).

Tuleb aga arvestada, et nimetatud suhtnäitajad saavutati põllumajandustoodangu vähenemise ja maaelanikkonna töötuse suurenemise arvel. Viimane kujutab endast sotsiaalset probleemi, mida oleks impordipiirangute abil kindlasti saanud juba 1990. aastate alguses ennetada. Samuti oleksid sellisel juhul praegu suuremad ka põllumajandussaaduste tootmismahud, mis võimaldaksid Eestil astuda Euroopa Liitu parematel tingimustel (suuremate kvootide ja otsetoetustega).

Tabel 1.2

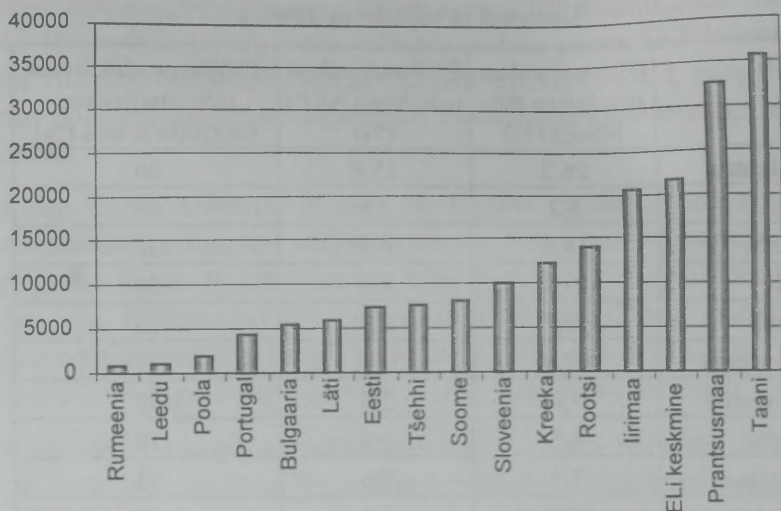
**Põllumajanduse osatähtsus sisemajanduse koguprodukti (SKP)
loomisel ja tööhõives 2000. a**

	Põllumajanduse osatähtsus töö- hõives (%)	Põllumajanduse osatähtsus SKPs (%)	Töøjõu produktiivsus rahvamajanduse keskmise suhtes (%)
Bulgaaria	26,2	15,8	60
Eesti	5,2	3,6	69
Leedu	18,4	6,9	38
Läti	13,5	4,0	30
Poola	18,7	2,9	16
Rumeenia	42,8	11,4	27
Sloveenia	9,6	2,9	30
Tšehhi	4,5	3,4	76
Iirimaa	7,9	2,6	33
Kreeka	17,0	6,8	40
Portugal	12,5	2,4	19
Prantsusmaa	4,2	2,3	55
Rootsi	2,9	0,7	24
Soome	6,2	0,9	15
Taani	3,7	2,0	54
ELi keskmine	4,3	1,7	40

Allikas: Basic data — key EU agricultural statistics, 2001; autorite arvutused.

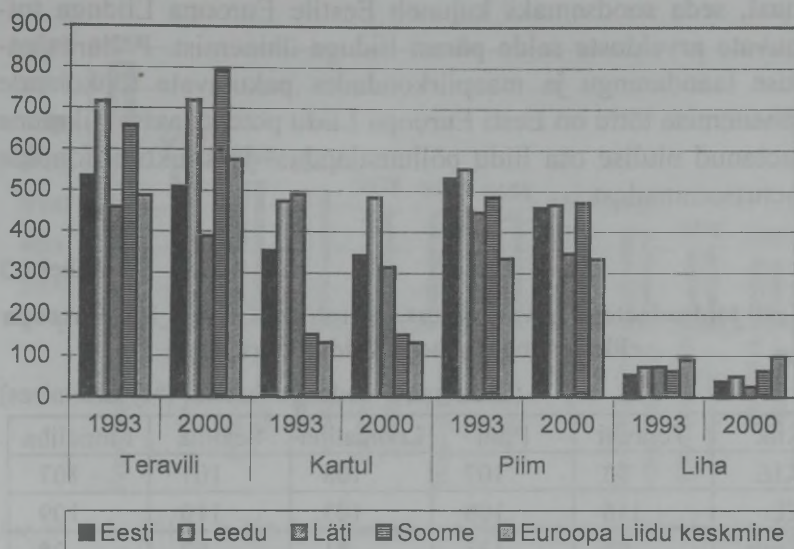
Eesti põllumajanduse töøjõu produktiivsuse suhe rahvamajanduse keskmisse on püsinud perioodil 1992–2000 sarnasel tasemel, mis näitab, et turgude avamisega põllumajandust efektiivsemaks ei muudetud. 1992. aastal oli põllumajanduse efektiivsus rahvamajanduse keskmise suhtes 78% ja 2000. aastal 69% (joonis 1.2; autorite arvutused). Vaatamata sellele on Eesti põllumajanduse efektiivsus ja tootlikkus üks Kesk- ja Ida-

Euroopa kõrgemaid (joonis 1.4), mille põhjuseks on toodangu langusega kaasnenud tööjõu äravool põllumajandusest.

Joonis 1.4. Põllumajanduse produktiivsus (lisandväärtus töötaja kohta) eurodes 1996.–1998. a (Basic data 2001).

Tootmise langust elaniku kohta ilmestab joonis 1.5. Eestis toodeti 2000. aastal kõiki peamisi põllumajandussaadusi vähem kui 1993. aastal. Lätis on langus olnud veelgi ulatuslikum kui Eestis. Leedul seevastu on õnnestunud tänu mõnevõrra proteksionistlikumale põllumajanduspoliitikale teravilja- ja kartulitoodangut isegi suurendada. Ka Eestis võiks põhiliste põllumajandussaaduste toodang elaniku kohta olla suurem, kui võtta aluseks Soome. Märksa kehvemates ilmastikutingimustes paiknevas Soomes toodeti 2000. aastal nii teravilja, piima kui ka liha elaniku kohta rohkem kui Eestis. Euroopa Liidu keskmise tasemega võrreldes on piima- ja kartulitoodang elaniku kohta Eestis suurem, lihatoodang seevastu üle kahe korra väiksem.

Joonis 1.5. Põllumajandustoodang elaniku kohta kilogrammides. (Eesti Statistika aastaraamat 2000, Eesti Statistika aastaraamat 2001).

Eesti põllumajanduse potentsiaali kasutamata jätmist väljendavad ka isevarustatuse näitajad. Siinkohal on oluline mainida, et Euroopa Liidu põllumajanduspoliitika üks peamisi eesmärke on isevarustatus toiduainetega kõigi olulisemate toiduainete osas üle 100% (tabel 1.3). Eestis seevastu on üksnes piimaga isevarustatus teiste riikidega võrreldes suhteliselt hea. Teiste toiduainete poolest jääb Eesti märgatavalt alla ka Kesk- ja Ida-Euroopa riikide keskmisele (tabel 1.3).

Arvestades põllumajanduse tähtsaid sotsiaalseid funktsioone (tööhõive tagamine maapiirkondades, rahva kindlustamine oma toodetud põhitoiduainetega, maastikuhooldus jms), peaks põllumajanduse osatähtsus SKP loomisel ja tööhõives olema Eestis praegusest palju suurem. Arvestada tuleks ka seda, et ca 50% Euroopa Liidu eelarverahast suunatakse põllumajanduse ja maaelu arengusse. Mida rohkem on Eestis inimesi ja ettevõtlust

maal, seda soodsamaks kujuneb Eestile Euroopa Liiduga toimuvate arvelduste saldo pärast liiduga ühinemist. Põllumajanduse taandarengu ja maapiirkondades pakutavate töökohtade vähenemise tõttu on Eesti Euroopa Liidu potentsiaalse liikmena kaotanud olulise osa liidu põllumajandus- ja struktuurifondide toetussummadest.

Tabel 1.3

Eesti toiduainetega isevarustatus, võrreldes Kesk- ja Ida-Euroopa riikide ning Euroopa Liidu keskmisega

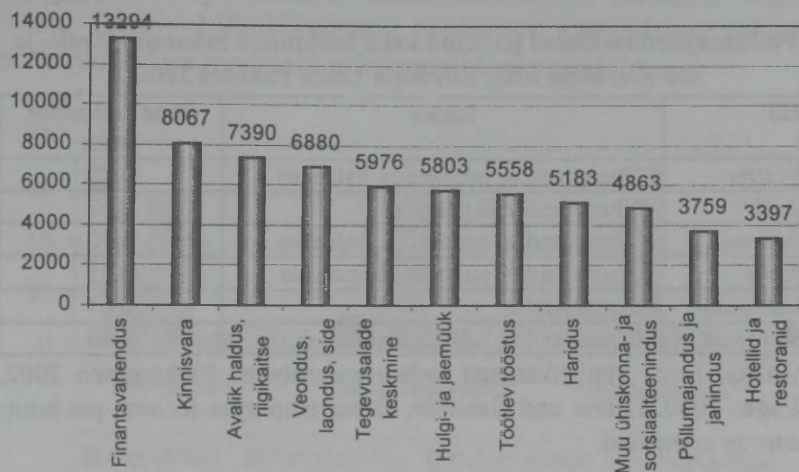
(kodumaise toodangu osakaal (%) tarbimises)

Riik	Teravili	Piim	Loomaliha	Sealiha	Linnuliha
KIE	93	107	108	101	107
EL	116	108	103	110	109
Eesti	95	135	81	67	28

Allikad: Hein, Maadvere 2002, lk 3, Self-sufficiency ... 2001, Pouliquen 2001, lk 10.

1.2.2. Eesti põllumajanduse konkurentsivõime tööjõuturul

Palk, võrreldes teiste majandusharudega. Eesti põllumajanduses on palgatingimused märksa kehvemad kui teistes majandusharudes (vt joonis 1.6). Seetõttu on põllumajandustootjatel raskem leida motiveeritud tööjõudu. Palgatingimused on püsinud põllumajanduses alla rahvamajanduse keskmise juba alates 1992. aastast, ulatudes siis 71%ni Eesti keskmisest brutopalgast. 2002. aasta esimeses kolmes kvartalis moodustas põllumajanduse brutopalk 63% rahvamajanduse keskmisest tasemest (lisa 1.3).

Joonis 1.6. 2002. a Eesti brutopalk valitud tegevusala kaupa (kr kuus) (Eesti Statistikaameti *online*-andmebaas).

Samas pole madalad palgad põllumajandussektoris üksnes Eesti probleem. Näiteks ka Poolas, Sloveenias, Saksamaal, Austrias ja Hollandis jäävad põllumajandustöötajate palgad keskmistele palkadele märgatavalt alla (vt tabel 1.4). Isegi sellistes protektsionistliku põllumajanduspoliitikaga Euroopa Liidu riikides nagu Holland ja Saksamaa on põllumajandustöötajate palgad umbes kolmandiku võrra väiksemad kui teistes sektorites.

Tabel 1.4

Põllumajandussektori palkade suhe keskmisse mõnedes Kesk- ja Ida-Euroopa ning Euroopa Liidu riikides 2000. a

Riik	Sektor	Suhe keskmisse palka
Austria	Põllumajandus, metsandus, kalandus	0,79
Eesti	Põllumajandus ja jahindus	0,57
Holland	Põllumajandus, metsandus, kalandus	0,72
Poola	Põllumajandus, jahindus, metsandus	0,91
Saksamaa	Põllumajandus	0,57
Sloveenia	Põllumajandus, jahindus, metsandus	0,90

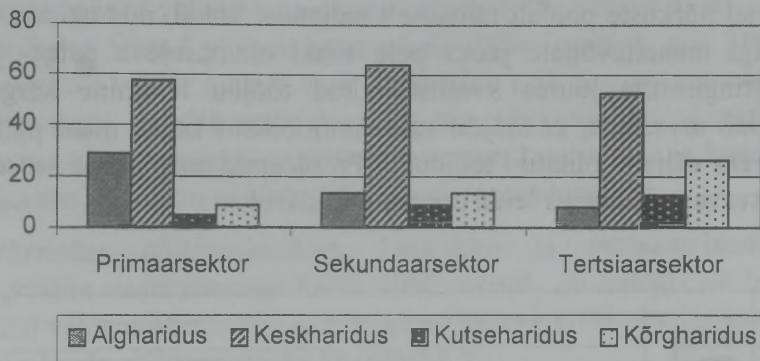
Allikas: Eesti Statistikaameti *online*-andmebaas, Einkommen 2002, Wages 2000, Löhne und Gehälter, Gross employee income per hour; autorite arvutused.

Tööjõu haridustase ja prestiiž, võrreldes teiste majandusharudega. Põllumajanduses kui primaarsektoris on teiste majandusharudega võrreldes märksa rohkem madalama haridustasemega inimesi (vt joonis 1.7). Samas on üle poole töötajatest siiski keskharidusega, mis on nii sekundaar- kui ka tertsiaarsektoriga võrreldav tase. Primaarsektoris on äärmiselt vähe kutseharidusega töötajaid.

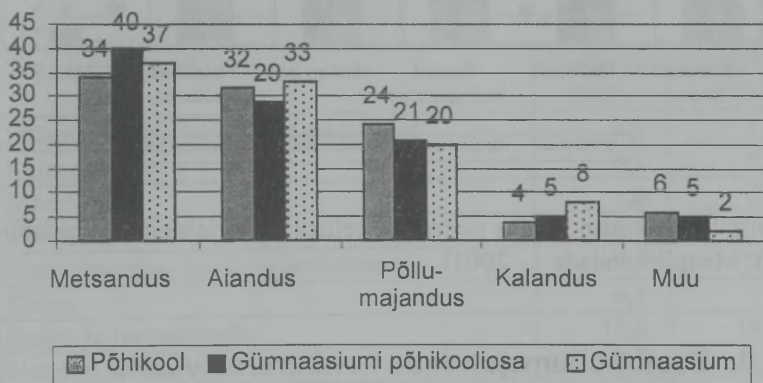
Septembris 2001 asus Eesti kõigis kutseõppeasutustes kokku põllumajanduserialadel õppima erinevatel andmetel 147–178 noort, sellele lisandub EPMÜ vastuvõtt. Põllumajandusministeeriumi ekspertide hinnangul aga vajaks põllumajandussektor normaalseks eksisteerimiseks 700–750 uut põllumajandusspetsialisti igal aastal (Maapiirkondade ... 2001).

Põllumajandusministeeriumi korraldatud uuringu tulemusena selgus, et 70–80% põhi- ja keskkoolilõpetajatest eelistab linnaelu maaelule ning vaid 1% soovib valida maaeriala (*Ibid*). Neistki vähestest noortest, kes otsustaksid maaelu kasuks, soovib üksnes 24% tegelda põllumajandusega (joonis 1.8). Küsitluse tulemused kinnitavad veel kord väidet, et palgatase on üks

olulisemaid majandusharu konkurentsivõime näitajaid teguriturul (joonis 1.9). Nimetatud tendentsid väljendavad selgelt põllumajanduse madalat konkurentsivõimet töøjõuturul.

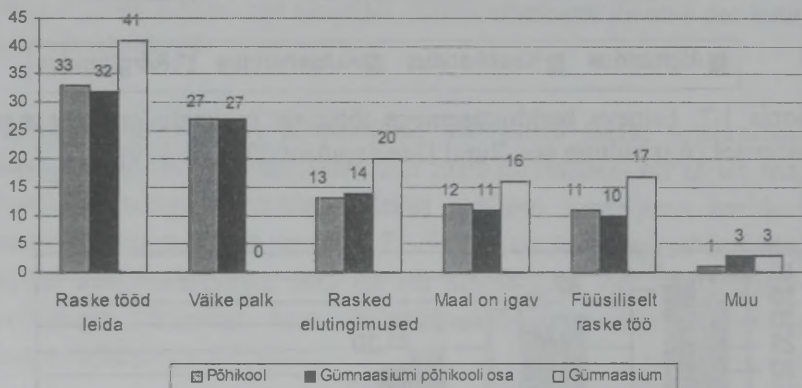
Joonis 1.7. Erineva haridustasemega töötajate osakaalu protsent eri sektorites (Agriculture and Rural Development 2001, lk 119).

Joonis 1.8. Maaeriala eelistavate noorte erialavalik (% vastanutest) (Maapiirkondade ... 2001).

Eesti Maaelu Arengu Instituudi uuringu järgi on põllumajandus-
tootjate arvamus oma konkurentsivõimest töøjõuturul Põllu-

majandusministeeriumi uurimuse andmetest erinev (Põllumajanduse ja maaelu areng 2002, lk 128). Maaettevõtted peavad kvalifitseeritud personali olemasolu pigem oma firma tugevuseks kui nõrkuseks (vt lisa 1.4). Samas on kvalifitseeritud personal nõrkuste poolelt tähtsusest neljandal kohal, mis näitab, et kõigi maaettevõtjate jaoks pole siiski olemasoleva palga- ja töötingimuste juures kvalifitseeritud tööjõu leidmine kerge. Tuleb arvestada, et tööjõu suur immobiilsus hoiab maal palju varem välja koolitatud tööjõudu. Probleemid teravnevad seoses kasvava vajadusega leida noored asendajad.

Joonis 1.9. Põhjused, miks noored ei eelista maaerialasid (% vastanust) (Maapiirkondade ... 2001).

1.2.3. Eesti põllumajanduse konkurentsivõime kapitaliturul

Konkurentsivõime avaldub kiiresti ja selgelt kapitaliturul, sest kapital on mobiilne tootmistegur ja liigub kiiresti suurema kasumlikkusega majandusharudesse.

Lisas 1.4 toodud küsitluse tulemuste põhjal peab kõige suurem osa põllumajandusettevõtetest probleemiks finantsvahendite kättesaadavust. Seda probleemi kinnitab ka otseste välisinvesteeringute statistika. Kui 2000. aastal moodustas põllumajandusse tehtud välisinvesteeringute maht 1,3% kõigist Eesti majandusse tehtud välismaistest otseinvesteeringutest, siis 2001. aastal oli vastav näitaja vaid 0,6% (lisa 1.5). See on seotud ka asjaoluga, et põllumajanduses ei ole võimalik tehnoloogilise protsessi muutmisega saavutada nii suurt tootlikkuse ja kasumlikkuse kasvu kui näiteks tööstuses ja teeninduses.

Võrreldes põllumajanduse, jahinduse ja metsamajanduse 5,9%lise osatähtsusega SKPs 2000. aastal, oli valdkonna osakaal välismaistes otseinvesteeringutes üksnes 1,3% ehk ligikaudu viis korda väiksem kui SKPs (tabel 1.5).

Tabel 1.5

Põllumajanduse osatähtsus SKPs ja otsestes välisinvesteeringutes (OVI) 2000. aastal

(%)

Tegevusvaldkond	Osatähtsus SKPs	Osatähtsus OVI
Põllumajandus, jahindus ja metsandus	5,9	1,3
Kalandus	0,3	0,0
Mäetööstus	1,0	0,4
Töötlev tööstus	18,1	21,6
Elektrienergia-, gaasi- ja veevarustus	3,3	2,4
Ehitus	6,1	1,5
Hulgi- ja jaekaubandus	13,9	15,6
Hotellid ja restoranid	1,5	2,0
Transport, laondus ja side	16,3	21,5
Kinnisvara-, üürimis- ja äriteenindus	11,0	7,8
Finantsvahendus	4,1	24,3
Haridus	5,7	0,0
Tervishoid	3,6	0,0
Muud riigi-, sotsiaal- ja isikuteeninduse liigid	9,3	1,0

Allikas: Eesti Pank. <http://www.ee/epbe/fdi/4d.html.et>; autorite arvutused.

Põllumajandus on seega välisinvestorite jaoks selgelt üks ebaatraktiivsemaid erasektori valdkondi. Arusaadav, et investoritel puudub motivatsioon investeerida majandusharusse, mille olulistel eksporditurgudel valitseb proteksionism ja kus siseturgu ei kaitsta väliskaubanduspoliitiliste vahenditega.

Samuti on teada, et põllumajandusettevõtetal on probleeme laenude saamisega krediidiastutustest, kuid selle kohta puudub adekvaatne statistika Eesti erinevate majandusharude lõikes. Selle asemel võib võrrelda investeeringuid põhivarasse, mis peegeldavad samuti välismaise või laenukapitali kättesaadavust. Põllumajanduse osatähtsus investeeringutes põhivarasse on ligikaudu kaks korda väiksem kui SKP loomisel (vt tabel 1.6).

Tabel 1.6

**Põllumajanduse osatähtsus SKPs ja investeeringutes
põhivarasse 2000. a**

(%)

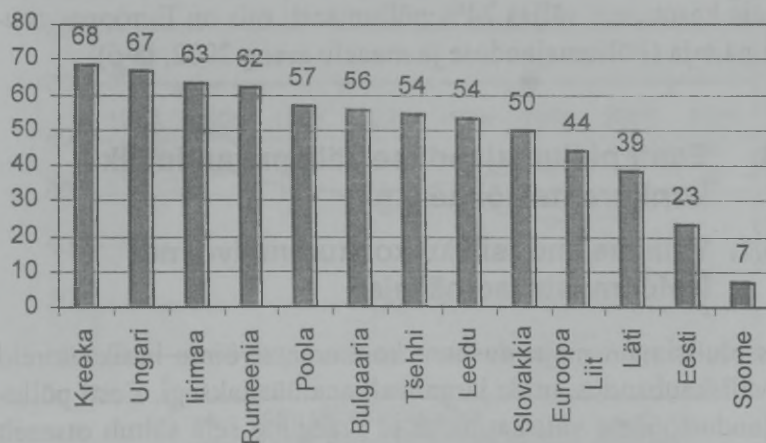
Tegevusvaldkond	Osa- täht- sus SKPs	Osatähtsus investeeringutes põhivaras	Investeeringute tase rahvamajanduse keskmise suhtes
Põllumajandus ja jahindus	3,4	1,8	51
Metsamajandus	2,4	1,5	63
Kalandus	0,3	1,5	529
Mäetööstus	1,0	1,2	121
Töötlev tööstus	18,1	20,0	111
Elektrienergia-, gaasi- ja veevarustus	3,3	10,4	313
Ehitus	6,1	3,0	50
Hulgi- ja jaemüük	13,9	19,3	139
Hotellid ja restoranid	1,5	1,9	130
Veondus, laondus ja side	16,3	19,5	120
Kinnisvara-, üürimis- ja äritegevus	15,2	17,4	115
Haridus	5,7	0,2	3
Tervishoid ja sotsiaalhoid	3,6	0,9	26
Muud riigi-, sotsiaal- ja isikuteeninduse liigid	9,3	1,4	15

Allikas: Eesti Statistikaameti *online*-andmebaas; autorite arvutused.

1.2.4. Eesti varustatus maaressursiga

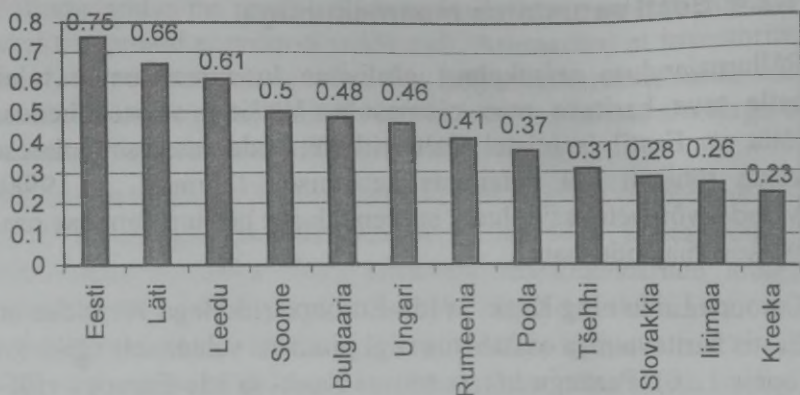
Põllumajanduse seisukohast olulisima loodusressursina tuleb esile tuua haritava maa olemasolu. Väikese asustustiheduse tõttu on Eestil ja teistel Balti riikidel seda ressursi inimese kohta rohkem kui maailmas keskmiselt (Human ... 1998). Muudel võrdsetel asjaoludel suurendab see põllumajanduse osatähtsust majandusharus.

Euroopa Liidu ning Kesk- ja Ida-Euroopa riikidega võrreldes on Eestis haritava maa osatähtsus riigi pindalas suhteliselt väike (vt joonis 1.10). Peaaegu kõigis teistes Kesk- ja Ida-Euroopa riikides on põllumajandusmaa osatähtsus pindalas üle Euroopa Liidu keskmise taseme, Eestis aga ligi kaks korda väiksem. Võrreldes Soomega on Eestis haritava maa osatähtsus pindalast aga üle kolme korra suurem.

Joonis 1.10. Haritava maa osatähtsus (%) riigi pindalas 1999. a (Eesti Statistika aastaraamat 2001, lk 427).

Haritavat maad (hektarites) inimese kohta on aga Eestis suhteliselt hõreda asustuse tõttu vaatlusaluste riikidega võrreldes kõige rohkem (vt joonis 1.11).

Joonis 1.11. Haritavat maad (ha) inimese kohta 1993. a (Human ... 1998).

Samas on Eestis ka suur hulk maad kasutamata. 2001. aastal oli Eestis kasutusest väljas 24% põllumaast, mis on Euroopas suurim näitaja (Põllumajanduse ja maaelu areng 2002, lk 6).

1.3. Eesti põllumajanduse välismajanduslik konkurentsivõime

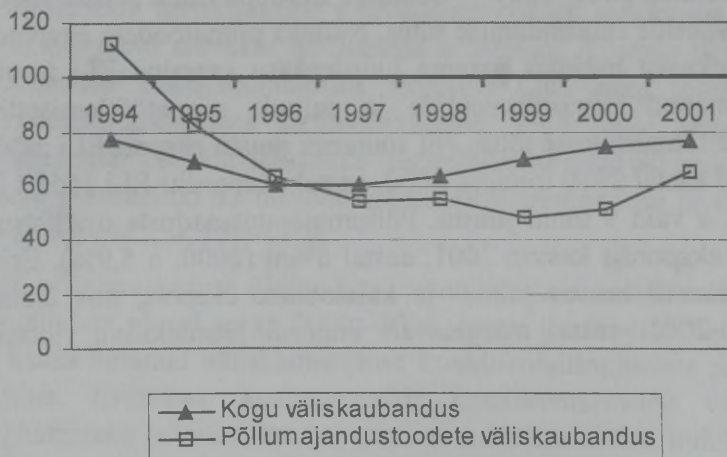
1.3.1. Välismajanduslikku konkurentsivõimet iseloomustavad näitajad

Üks olulisimaid majandusharu konkurentsivõime indikaatoreid on väliskaubandus, mida järgnevalt analüüsitaksegi. Eesti põllumajandustoodete väliskaubanduse praegune seis sõltub otseselt 1990. aastate põllumajandus- ja väliskaubanduspoliitikast. Maa-ilmal on kaks riiki, kes ei kaitse oma põllumajandust — Eesti ja Singapur. Kuid Singapuris puudub ka põllumajandus (Sõrra 2002, lk 2).

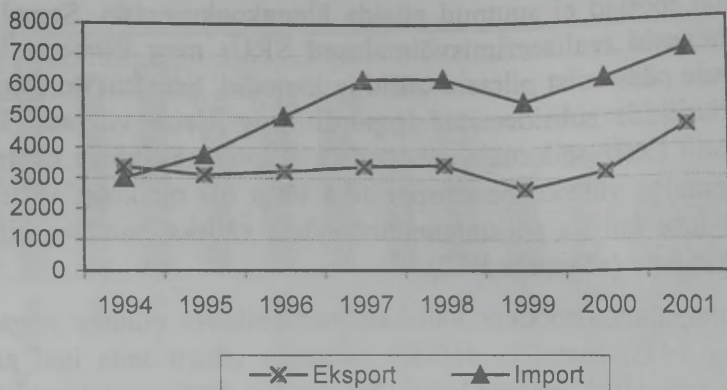
Eestisse tuli 1990. aastatel suures mahus sisse välisriikide (eelkõige Euroopa Liidu) subsideeritud toiduaineid, mille puhul

Eesti tootjad ei suutnud püsida hinnakonkurentsis. Samal ajal vähenesid realiseerimisvõimalused SRÜs ning Euroopa Liidu turule pääsemist piirasid tollid ja kvoodid. Seetõttu on selge, et välisriikide subsideeritud impordi voog ületas viimasel kümnendil Eesti põllumajandustoodete ekspordit. Eelkõige Eesti üli-liberaalse väliskaubanduspoliitika tõttu oli nii kogu väliskaubanduse kui ka põllumajandustoodete väliskaubanduse bilanss negatiivne (vt joonis 1.12).

Põllumajandustoodete väliskaubandusbilanss muutus negatiivseks 1995. aastal ja defitsiit suurenes pärast seda igal aastal märgatavalt. Venemaa kriisi tõttu saabus 1999. aastal madalseis põllumajandustoodete ekspordis, mis vähenes 1998. aastaga võrreldes 23% (vt joonis 1.13). Samal ajal vähenes ka põllumajandustoodete import, kuid põllumajandussaaduste ekspordi maht oli 1999. aastal impordist koguni kaks korda väiksem.

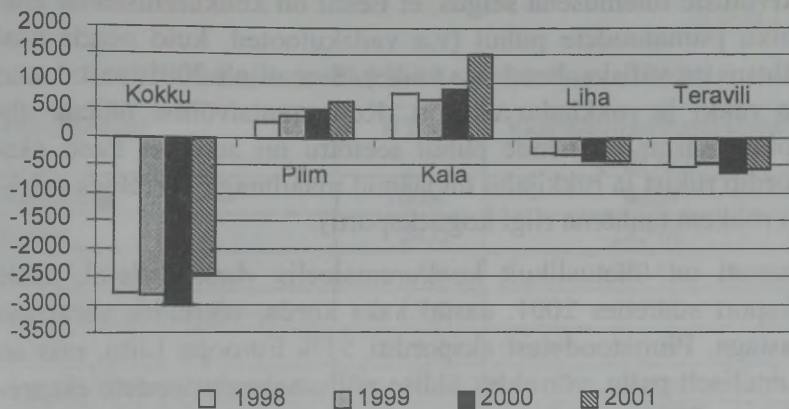

Joonis 1.12. Eesti ekspordi suhe impordile (%) 1994.–2001. a (Väliskaubandus 2001; autorite arvutused).

Joonis 1.13. Põllumajandustoodete eksport ja import 1994.–2001. a mln kr (Väliskaubandus 2001).

Põllumajandustoodete väliskaubandusbilanss paranes märgatavalt aastatel 2000–2001 — eelkõige Euroopa Liidu poolse sisseveokvootide suurendamise tõttu. Näiteks piimatoodete ekspordi juurdekasvu mõjutas parema juurdepääsu saamine ELi turule suurenenud ekspordikvootide ja paljude piimatöötlemisettevõtete tunnustamise tõttu. Nii suurenes juustu eksport ELi möödunud aastal 2950 tonnini, 2000. aastal eksporditi ELi 1551 t ja 1999. a vaid 9 tonni juustu. Põllumajandussaaduste osatähtsus kogu ekspordis kasvas 2001. aastal 8%ni (2000. a 5,9%). Eriti märgatavalt kasvas piima- ja kalatoodete eksport, mis ületas 2000.–2001. aastal märgatavalt impordi juurdekasvu (joonis 1.14).

Joonis 1.14. Põllumajandussaaduste väliskaubandusbilanss 1998.–2000. a mln kr (Põllumajanduse ja maaelu areng 2002, lk 107).

Tollimaksude kehtestamine kolmandate riikide suhtes on impordi piirajana seevastu nullilähedase mõjuga. Toimus üksnes kaubanduse ümbersuundumine Euroopa Liitu ning teistesse vabakaubanduslepingu partnerriikidesse, kuid mitte impordi vähenemine. Tollimaksu laekus riigieelarvesse vaid 40 miljonit krooni planeeritud 63 miljoni asemel (Põllumajanduse ja maaelu areng 2002, lk 109–110).

Eesti põllumajanduse üldine konkurentsivõime on väliskaubandusnäitajate alusel seega 2000.–2001. aastal paranenud. Sellele on kaasa aidanud väliskaubanduse konkurentsitingimuste paranemine. Erinevate kaubagruppide konkurentsivõime väljaselgitamiseks arvutati kaubavahetuse suhtelise eelise indeksid (RTA — *relative trade advantage index*) (tabel 1.7). Suhtelise ekspordieelise (RXA) ja impordi asendamise indeksid (RMP), mille põhjal arvutati RTAd, on toodud lisas 1.6.

Arvutuste tulemusena selgus, et Eestil on konkurentsieelis enamiku piimatoodete puhul (v.a vadakutooted, kuid nende osatähtsus on väliskaubanduses väike). Samuti oli 2001. aastal suur ka rukki ja rukkijahu eksport. Konkurentsivõime näitaja absoluutväärtus on nende puhul seetõttu nii suur, et Eesti ekspordib rukist ja rukkijahu ülejäänud maailmaga võrreldes märksa rohkem (suhtena riigi kogueksporti).

Samuti on üllatuslikult konkurentsieelis vorstitoodetel, mille eksport suurenes 2001. aastal kaks korda, võrreldes varasema aastaga. Piimatoodetest eksporditi 53% Euroopa Liitu, mis on suhteliselt palju, võrreldes üldise põllumajandustoodete ekspordiga — 2001. aastal moodustas EL Eesti põllumajandustoodete ekspordist üksnes 28%. Vorstitooteid eksporditi kõige enam Lätisse (50%), Ukrainasse (29%) ja Leetu (15%). Seega võib üsna kindlalt väita, et lihatöötlejaid mõjutab Euroopa Liitu astumisega seotud vabakaubanduslepingu katkemine Ukrainaga negatiivselt.

Kõige väiksem on Eesti põllumajanduse konkurentsivõime nisujahu, linnuliha ja linnaste puhul. Kõigist nimetatud toodetest enamus imporditakse Euroopa Liidust (vastavalt 83%, 67% ja 100%). Ka veise- ja sealiha ning odra ja nisu välismajanduslik konkurentsivõime on väike. Ka neist toodetest tuleb suurem osa sisse Euroopa Liidust. Just teravilja ja sealiha puhul tuleneb Eesti mahajäämus ebavõrdsetest konkurentsitingimustest — Euroopa Liidus subsideeritakse teravilja äärmiselt tugevalt (täpsemalt on sellest juttu alapunktis 1.4.3). Samas veiselihast tuleb suurem osa sisse Poolast (67%), kes subsideerib oma veiselihatootmist väga vähe (Agricultural Policies 2001, lk 72).

Tabel 1.7

Eesti välismajandusliku konkurentsivõime näitajad

Tootegrupp	RTA	Väliskaubandusbilanss (tuh kr)
Rukkijahu	106,1	6539
Rukis	24,0	-28224
Piim, kondenseeritud	4,9	430148
Või ja muud piimarasvad	3,4	103777
Vorst	2,9	33209
Jogurt ja hapupiimatooted	1,6	13198
Juust ja kohupiim	1,2	136880
Piim, kondenseerimata	0,9	16158
Lihakonservid	0,0	-2613
Lambaliha	-0,1	-2242
Sealiha	-0,4	-82694
Veiseliha	-0,4	-60089
Nisu	-0,4	-52567
Vadakutooted	-0,4	-7007
Oder	-0,6	-13142
Linnuliha	-3,1	-227583
Linnased	-3,3	-54607
Nisujahu	-11,6	-113630
Põllumajandustooted kokku	-0,3	-2436800

Allikas: Väliskaubanduse statistika 2001, Comtrade Database 2002; autorite arvutused.

Põhimõtteliselt näitab konkurentsieelise olemasolu või puudumist ka väliskaubandusbilansi saldo — seda kinnitab ka tabel 1.7. Seetõttu uuritaksegi järgnevalt, millistel Eesti toodetel on milliste riikidega võrreldes konkurentsieelis.

Euroopa Liiduga on Eesti lihatoodete väliskaubandusbilanss negatiivne (tabel 1.8). Samas on ka Eesti tootja toetuse suhtarv

(PSE — *producer subsidy estimate*) linnuliha ja sealihha puhul mitu korda väiksem kui Euroopa Liidus (vt alapunkt 1.4.3).

Tabel 1.8

Lihatoodete väliskaubandus 2001. a

(mln kr)

Riik	Eksport	Import	Bilanss
Euroopa Liit	4	455	-451
Läti	209	3	206
Leedu	119	10	109
Ukraina	17	0	17
Teised	16	283	-267
Kokku	364	750	-386

Allikas: Väliskaubandus 2001; autorite arvutused.

2001. aastal pärines 67% imporditavast linnulihast ja 71% sealihast Euroopa Liidust. Seega on just nimetatud toodete puhul tegemist ebavõrdsetest konkurentsitingimustest tingitud madala konkurentsivõimega. Veiseliha puhul seevastu on Eestil ilmselt tõepoolest suhteline mahajäämus, sest Poola subsideerib seda tootegruppi vähe. Vastastikku avatud turgudel on Eesti lihatooted siiski konkurentsivõimelised — väliskaubandusbilanss Läti, Leedu ja Ukrainaga on positiivne.

Eesti piimatoodete väliskaubandusbilanss on ainukesena negatiivne Leeduga (tabel 1.9), kust Eesti impordib suure osa kogu imporditavast jäätisest ja juustust (vastavalt 44% ja 65%). Piimatoodete väliskaubandusbilanss on aga üldiselt tugevalt positiivne isegi nende riikidega, kellega turud pole vastastikku avatud. See kinnitab veel kord tuntud fakti, et piimandus on Eesti konkurentsivõimelisim valdkond ning suudab konkreetida Venemaa ja Euroopa Liiduga isegi ebavõrdsetest tingimustest hoolimata. Kuna antud valdkond on põllumajanduses üks perspektiivikamaid, siis on positiivne, et Eestil õnnestus tänu teiste

kandidaatriikide survele saada praegustest tootmismahutudest suurem tootmiskvoot.

Tabel 1.9

Piimatoodete väliskaubandus 2001. a

(mln kr)

Riik	Eksport	Import	Bilanss
Euroopa Liit	517	125	392
Läti	70	35	36
Leedu	46	67	-22
Venemaa	59	30	29
Ukraina	0	0	0
Teised	291	37	255
Kokku	982	293	689

Allikas: Väliskaubandus 2001; autorite arvutused.

Teraviljatoodete väliskaubandusbilanss on võrreldes piima-, liha- ja kalatoodetega kõige suurema defitsiidiga (vt joonis 1.14). 2001. aastal väliskaubandusbilanss küll mõneti paranes, kuid on siiski peaaegu kõigi peamiste kaubanduspartneritega defitsiidis. Ainukeseks erandiks on Leedu, kuhu Eesti ekspordib 85% linnastest (tabel 1.10).

Seega võib Eesti teraviljatoodete konkurentsivõimet pidada väikeseks. Euroopa Liit, kust Eesti impordib ca 50% teraviljasaadustest, subsideerib teraviljatootmist märksa rohkem kui Eesti, mis võib olla üheks Eesti madala konkurentsivõime põhjuseks. Sama ei saa aga väita Läti ja Ukraina kohta, mistõttu madala konkurentsivõime põhjuseid tuleks otsida konkurentsieelist kujundavate tegurite seast (konkurentsivõime tegureid käsitletakse järgmises alapunktis).

Kokkuvõtteks võib öelda, et väliskaubandusnäitajate alusel on Eesti põllumajandus ja toiduainetööstus Venemaa kriisi järgsest madalseisust üle saanud ning põllumajanduse konkurentsivõime

on suurenemas. Põllumajandussaaduste eksport moodustas 2001. aastal koguekspordist 8%, 2000. aastal oli see 6%. Lisaks piima- ja kalatoodetele on ka Eesti vorstitooted konkurentsivõimelised, vaatamata sellele, et Eesti lihatoodete konkurentsivõime on üldiselt väga madal.

Tabel 1.10

Teravilja ja teraviljatoodete väliskaubandus 2001. a

(mln kr)

Riik	Eksport	Import	Bilanss
EL	1	253	-252
Leedu	23	14	9
Läti	35	53	-18
Ukraina	8	33	-25
Teised	11	19	-8
Kokku	78	371	-294

Allikas: Väliskaubandus 2001; autorite arvutused.

1.3.2. Välismajanduslikku konkurentsivõimet mõjutavad tegurid

Kui võrrelda Eesti impordi- ja tootjahindu, siis tulemused ei võimalda täpselt selgitada Eesti toodete konkurentsivõimet. Või tootjahind oli näiteks 2001. aastal kõrgem kui impordihind. Samas oli või ekspordikogus märksa suurem kui impordikogus. Seetõttu uuritakse järgnevalt Eesti ja Euroopa Liidu tootjahindade erinevusi, mis võivad olla konkurentsieelise üheks põhjuseks. Hiljem analüüsitakse ka põllumajandustootmise kulusid, mis on omakorda hinnaeelise (või selle puudumise) põhjuseks.

Veiseliha puhul on tootjahind märgatavalt allpool Euroopa Liidu taset ja isegi maailmaturuhinda (tabel 1.11).

Tabel 1.11

Liha tootjahinnad Eestis ja mõnedes Euroopa Liidu riikides
2000. a

(kr/kg)

Veiseliha	
Eesti	18
Portugal	45
Holland	43
Maailmaturuhind	28
Sealiha	
Eesti	23
Taani	13
UK	19
Maailmaturuhind	23
Linnuliha	
Eesti	17
Rootsi	31
Taani	9
Saksamaa	20
Hispaania	18

Allikas: Agricultural Prices 2001, Konjunkturiinstituut.

Veiste kasvatamine on Eestis sisuliselt üksnes kahju toov tegevus ja selle PSE on -51%. Samas toodetakse veiseliha võrreldes impordiga Eestis siiski üsna palju: 2001. aastal toodeti 16 900 (kokkuostuhind 21–22 kr/kg) tonni ja imporditi 2540 tonni (28 kr/kg) (Väliskaubandus 2001, Hein *et al* 2002). Järelikult, tootjahinna poolest on Eesti veiseliha rahvusvaheliselt konkurentsivõimeline, kuid vaatamata sellele on eksport märksa väiksem kui import. Sellel on mitu põhjust. Esiteks on Eesti veiseliha ressurss suhteliselt piiratud, sest see on piimandusega tegelevate ettevõtete kõrvalsaadus, mitte sihikindla tõuveiste kasvatuse tulemus. Puudujääv osa lihast imporditakse teistest Kesk- ja

Ida-Euroopa riikidest. Teiseks puudub Eesti tööstustel Euroopa Liitu eksportimiseks vajalik litsents.

Sealiha puhul on selge, et Eestil on antud valdkonnas suhteline mahajäämus. Euroopa Liit seda valdkonda otseselt ei subsideeri (otsetoetusi ei maksta, interventsiooni ei toimu), kuid hinnad on seal siiski allpool maailma keskmist taset. Teisest küljest tuleb silmas pidada, et Euroopa Liit subsideerib tugevalt sööta, mis võimaldab sealiha odavamalt toota. Euroopa Liidu PSE oli 2000. aastal sealiha puhul 19 ja Eesti vastav näitaja üksnes 5. Sellepärast ei saa päris kindlalt väita, et võrdsete konkurentsitingimuste korral ei oleks Eestis sealiha tootmine konkurentsivõimeline.

Linnuliha tootjahinnad varieeruvad Euroopa Liidu riikides suures ulatuses — näiteks Taanis on linnuliha tootjahind peaaegu kaks korda madalam kui Eestis. Rootsisis seevastu ligikaudu kaks korda kõrgem (tabel 1.11). 2000. aastal importiski Eesti suurema osa linnulihast Taanist (hinnaga 11 kr/kg). Import Taanist oli 2000. aastal 6400 tonni, mis ei jää eriti alla kodumaisele toodangule (2000. a 6700 t). Seega viitavad nii RTA-indeks kui ka tootjahindade analüüs, et Eesti ei ole linnuliha tootmises konkurentsivõimeline. Et Euroopa Liidus puuduvad otsetoetused linnulihale (on vaid kõrged välistollid), siis tuleks täpsemalt uurida, mis põhjustel on Taani tootjahind Eesti omast madalam.

Piimatoodete üks konkurentsivõimelisuse põhjus on kindlasti piima madalad kokkuostuhinnad Eestis (tabel 1.12). Eesti tootjatel on väike turujõud, mistõttu töötledjad saavad hinda dikteerida. Seetõttu moodustaski piima tootjahind Eestis 2000. aastal üksnes 57% Soome ja 63% Saksamaa tootjahinnast. Ka Eesti või on Euroopa Liidu omaga võrreldes väga madala hinnaga, kuid selle põhjuseks on eelkõige Euroopa Liidu poliitika. Või suhtes rakendatakse Euroopa Liidus interventsiooni juhul, kui või hind langeb 20% allapoole interventsioonihinda, mis on

51,4 kr/kg. Niisuguse hinnastabilisatsiooni tõttu ongi või hind Euroopa Liidu riikides ligikaudu kaks korda kõrgem kui Eestis.

Tabel 1.12

**Piima ja või tootjahind Eestis ja mõnedes Euroopa Liidu riikides
2000. a**

Riik	Piim (kr/l)	Või (kr/kg)
Eesti	2,92	28,5
Soome	5,13	45,5
Rootsi	5,45	55,6
Taani	4,83	53,3
Saksamaa	4,65	52,0

Allikas: Agricultural Prices 2001, Konjunkturiinstituut.

Kuna teraviljatoodete import Euroopa Liidust ületab märgatavalt eksporti, olid ka eelmises alapeatükis hinnatud teravilja konkurentsivõime näitajad väga madalad. 2000. aastal imporditi 92% nisust, 99% rukkist, 97% odrast ja 96% kaerast Euroopa Liidust. Kui aga võrrelda Eesti ja Euroopa Liidu tootjahindu, siis selgub, et Eestil on peaaegu kõigi terviljaliikide puhul konkurentsieelis (tabel 1.13).

Eriti rukki tootjahind on Eestis märksa madalam kui Euroopa Liidus. Samas tuleb arvestada, et 2000. aastal kehtestatud tollid mõjutasid kõige enam teraviljaturgu ja kadus ära odava impordi võimalus Venemaalt. 2000. ja 2001. aastal toodeti nii nisu, rukkist, otra kui ka kaera märksa rohkem kui 1999. aastal. Samuti paranesid rukki ja odra konkurentsivõime näitajad (lisa 1.5). Seega on tollide kehtestamine mõnevõrra kaasa aidanud teraviljatoodangu suurendamisele Eestis.

Tabel 1.13

**Teravilja tootjahinnad Eestis ja mõnedes Euroopa Liidu riikides
2000. a**

(kr/kg)

	Nisu	Rukis	Oder	Kaer
Eesti	1,61	1,34	1,50	1,45
Soome	2,13	2,04	1,88	1,85
Rootsi	1,84	1,69	1,69	1,62
Taani	1,87	1,72	1,96	1,94
Saksamaa	1,85	1,62	1,69	1,67
Portugal	1,95	1,72	1,87	1,64
Iirimaa	1,61	–	1,60	1,65

Allikas: Agricultural Prices 2001, Konjunkturiinstituut.

Kõige parema ülevaate suhtelise eelise või mahajäämuse tegelikest põhjustest annab kulude analüüs. Kulude uurimisel jäävad vaatluse alt välja hinnamoontused ja seega on võimalik välja selgitada, milline oleks vaatlusaluste riikide konkurentsivõime täielikult vaba konkurentsi korral.

Tabelis 1.14 on toodud tootmiskulude võrdlus erineva kulutasega riikides. Selgub, et Eestis on tootmiskulude tase mõnevõrra madalam kui Uus-Meremaal, kus on soodsaimad ilmastikutingimused piimakarjakasvatuseks. Uus-Meremaa ja Austraalia piimandust peetaksegi maailmas kõige konkurentsivõimelisemaks ja efektiivsemaks tänu soodsatele ilmastikutingimustele.

Eestis moodustab piima tootmiskuludest kõige suurema osa söödakulu, mis on Euroopa Liiduga võrreldaval tasemel. Kõige väiksemad on kulutused masinatele, hoonetele, maarendile ja tööjõule. Madalad tööjõukulud on võimalikud üksnes põllumajandussektori märgatavalt alla keskmise palkade tõttu. Väikesed kulutused hoonetele ja masinatele on põhjustatud kapitali nappusest. Põllumajandusministeeriumi hinnangul on investee-

ringuvajadus põllumajanduses mitmeid kordi suurem kui tegelikult tehtud investeeringud. Eesti konkurentsivõime piimanduses on saavutatud seega väga suure kokkuhoiuga töötasude ja investeeringute arvelt. Palkade pidev suurenemine aga võib tootmise jätkusuutlikkuse ohtu seada, kui produktiivsus ei tõuse.

Tabel 1.14

Tootmiskulude võrdlus 100kohalistes lüpsifarmides 1996. a

Kulutuste tase	Kõrge		Keskmine		Madal	
Riik	Saksa- maa	Iiri- maa	USA	Uus- Mere- maa	Argen- tiina	Eesti
Ettevõtete arv	5	5	5	1	5	
Lehmade arv	97	115	110	165	154	
Kulutused 4% piima kohta (€/100 kg)						
Tööjõukulu	10,3	5,7	8,0	2,6	4,1	1,6
Kapitalikulu	2,7	2,2	2,0	1,7	0,8	0,9
Maarent	3,1	5,2	1,1	1,2	1,7	0,4
Söödakulu	7,2	5,8	7,1	2,4	3,3	6,0
Masinate ja hoonete kulu	8,4	5,6	4,7	2,3	3,3	1,3
Ravi- ja see- menduskulu	1,7	1,2	1,2	0,6	2,1	0,4
Muud kulud	6,1	2,9	4,2	0,6	2,1	1,3
Kvoodid	2,2	1,3	0,0	0,0	0,0	0,0
Kulud kokku	39,3	29,9	28,3	12,2	15,6	11,9

Allikas: Eesti põllumajanduse arengustrateegia.

Et kulude võrdlus pärineb 1996. aastast, võib arvata, et praegu- seks on olukord mõnevõrra muutunud, kuid kindlasti kuulub Eesti endiselt madala kulutuste tasemega riikide hulka, vastasel korral poleks Eesti piimandus praegustes ebavõrdsetes oludes nii konkurentsivõimeline.

Kämäräinen *et al* (1998) on erinevate allikate põhjal kokku pannud Eesti, Soome ja Rootsi kattekulude võrdluse, mis aitab sügavamalt mõista Eesti konkurentsivõimeliste valdkondade eeliste tagamaid ning konkurentsivõimetute valdkondade maha jäämuse põhjusi. Kattekulude arvutused põhinevad Eesti, Soome ja Rootsi kolme erineva suurusega näidismajandi andmetel. Seega tuleb andmete interpreteerimisel silmas pidada, et alati ei pruugi tegu olla representatiivsete tulemustega, mis võimaldaksid teha järeldusi kogu majandusharu kohta. Kattekulu arvutusvalem on järgmine: kattekulu = kogutulu — tegevuskulud — tööjõukulud.

Tabelite 1.15 ja 1.16 andmetest saab järeldada, et Eestis on peamiste loomsete ja taimsete saaduste tootmine täiesti konkurentsivõimeline. Kõige madalam on kattekulu piima puhul, samas on valdkond väliskaubandusnäitajate põhjal just üks konkurentsivõimelisemaid. Kui vaadata kattekulu mitte töötunni, vaid lehma kohta, on näitaja Eestis siiski kõrgem kui Soomes. Nagu eespool mainitud, seisneb Eesti piimanduse konkurentsieelis madalates tootjahindades. Viimased on madalamad selle tõttu, et Eesti piimatootjate tööjõukulud on mitmeid kordi madalamad kui Soomes, Rootsis, Saksamaal, Iirimaa ja USA-s (tabel 1.15, lisa 1.7). Põhjanaanabritega võrreldes on Eestis mitu korda madalamad ka söödakulud (lisa 1.7).

Eestil on loomaliha ja sealihaga kulueelised Soome ja Rootsi ees. Ometi tõi Eesti 2001. aastal ligikaudu kolmandiku sealihast just Soomest ja Rootsist ega eksportinud neisse riikidesse sealihaga üldse. Kattekulu andmetest lähtuvalt võiks aga just Eesti olla sealihaga netoeksportöör, sest tal on Rootsi ja Soome ees suhteline eelis. Antud juhul seisneb probleem kindlasti turu ühepoolse avatuse ja Euroopa Liidu rangetes kvaliteedinõuetes.

Tabel 1.15

Loomsete saaduste kattekulu Eestis, Soomes ja Rootsis 1996. a

(€/ha)

	Eesti	Soomes	Rootsi
Piim	4	11	21
Loomaliha	3	-3	23
Sealiha	2	-14	-10

Allikas: Kämäräinen *et al* 1998.

Ka teraviljatootmine on Eestis enamasti märksa rentaablim kui Soomes või Rootsis. Eesti suhteline eelis aga väliskaubandusandmetes ei väljendu: Soomest ja Rootsist imporditi 2001. aastal 13% nisust, 15% rukkist ja 99% kaerast, kuid Eesti ise ei eksportinud neisse riikidesse mitte ühtegi nimetatud teraviljaliikidest.

Tabel 1.16

Teraviljatootmise kattekulu Eestis, Soomes ja Rootsis 1996. a

(€/ha)

	Eesti	Soomes	Rootsi
Nisu	171	117	215
Rukis	147	3	58
Oder	113	80	139
Kaer	109	58	103

Allikas: Kämäräinen *et al* 1998.

Eeltoodud tootjahindade ja kulude võrdluse põhjal võib väita, et Eestil on suhteline eelis järgmiste peamiste põllumajandustoodete puhul: piim, või, veiseliha, rukis, kaer ja oder. Soomega võrreldes on suhteline eelis ka sealiha ja nisu osas. Hinnamoanutuste tõttu rahvusvahelisel põllumajandustoodete turul jäävad aga Eesti konkurentsieelised enamiku teraviljatoodete (v.a rukis) ning sea- ja loomaliha puhul realiseerimata.

1.3.3. Hinnamoonutused rahvusvahelises konkurents

Nagu teoreetilises osas mainitud, iseloomustavad hinnamoonutusi kõige paremini tootjatoetuse suhtarv (PSE — *producer subsidy estimate*) ja nominaalne kaitsemäär (NRP — *nominal rate of protection*). Tabelis 1.17 on toodud OECD poolt Kesk- ja Ida-Euroopa ning Euroopa Liidu riikide jaoks arvutatud protsentuaalne PSE ja NRP aastate 1996, 1998 ja 2000 kohta.

Tabel 1.17

Tootjatoetuse näitarvud (PSE) ja nominaalse kaitse määrad (NRP) Kesk- ja Ida-Euroopa riikides ning ELis 1996., 1998. ja 2000. a

Riik	PSE			NRP		
	1996	1998	2000	1996	1998	2000
Bulgaaria	-54	2	2	0,66	1,07	1,05
Eesti	7	19	10	1,11	1,18	1,03
Leedu	1	13	9	1,06	1,24	1,30
Läti	3	16	18	1,05	1,23	1,28
Poola	15	21	20	1,19	1,27	1,25
Rumeenia	12	28	11	1,16	1,64	1,28
Slovakkia	1	27	22	0,95	1,22	1,08
Sloveenia	29	44	43	1,41	1,84	1,61
Tšehhi	16	20	18	1,04	1,16	1,10
Ungari	10	19	18	1,02	1,11	1,14
EL-15	34	39	38	1,27	1,44	1,37

Allikas: OECD andmebaas.

Protsentuaalse PSEga mõõdetakse toetuse määra, mis koosneb maailmaturu ja kodumaise hinna erinevusest (turuhinna toetus) ja mitmesugustest otsetoetusest. Tabel 1.17 näitab, et 1996., 1998. ja 2000. aastal on põllumajanduse kaitse Eestis, Leedus, Bulgaarias ja Rumeenias olnud suhteliselt väike, võrreldes üle-

jäänud KIE riikide ja Euroopa Liiduga. Eesti olukord on Euroopa Liiduga võrreldes väga erinev, sest Euroopa Liidus on põllumajandustoodete hinnad protektsionismi tõttu kõrgemad kui maailmaturul. 2000. aastal oli põllumajanduse PSE Eestis 10%, Euroopa Liidus aga 38% (Riik, Sellio, Toming 2002).

Euroopa Liiduga ühinedes võib ennustada Eesti PSE kasvu, millel on mitu põhjust: 1) rakendub Euroopa Liidu intervent-sioonisüsteem, mis seisnebki maailmaturuhinnast kõrgemate hindade garanteerimises põllumajandustootjatele; 2) suurenevad otsetoetused. Maksimaalne otsetoetuste tase saavutatakse küll aastaks 2010, kuid Euroopa Liiduga ühinedes hakkavad põllu-majandustootjad juba 2005. aastal saada senistest suuremaid toetusi (vt 1.4).

Eestis oli PSEs seni tähtsam roll turuhinnatoetusel ja sisenditel baseeruvatel toetustel (vastavalt 36% ja 34% kogu PSEst 2000. a). Turuhinnatoetused on seisnenud peamiselt tollimaksudes, kuid nagu saab järeldada Eesti nominaalsest kaitsemäärast (tabel 1.17), on ka nende roll tootjate toetamisel olnud tagasihoidlik. 1998. aastast alates on Eestis eraldatud ka põllumajandusmaa pindalal ja loomade arvul baseeruvaid toetusi (ca 30% kogu PSEst 2000. a) Euroopa Liidus moodustasid turuhinna-toetused ja toodangul põhinevad toetused 1980. aastate lõpus ligi 90% PSEst, kuid järgmise kümne aasta jooksul vähenes nende osatähtsus ligi 65%ni. 1990. aastate lõpus olid põllu-majandusmaal baseeruvad toetused umbes 25% PSEst (1986.–1988. a keskmine oli 3–4%). Sisendite kasutamisel põhinevate toetuste osatähtsus on jäänud 5% piirimaile (Agricultural policies ... 2001). Euroopa Liidu põllumajanduspoliitika reformidele vastavalt on turuhinnatoetuste osatähtsus Euroopa Liidus vähenemas ning otsetoetuste osakaal suurenemas (Riik, Sellio, Toming 2002).

Alternatiivina võib põllumajanduse kaitset väljendada nomi-naalse kaitse määra kaudu. Tabelis 1.17 tähistab NRP sisuliselt

kõigi põllumajandustoodete keskmist kaudset imporditolli määra. Mida suurem ühest on NRP, seda enam kaitseb vaatlusalune riik oma siseturgu. Tabelist 1.17 on näha, et NRP tase on Eestis (1,03), Bulgaarias (1,05) ja Slovakkias (1,08) madal. Kõrgeim on põllumajanduse efektiivne kaitse Euroopa Liidus (1,37) ja Sloveenias (1,61). Eesti madalast NRPst järeldeb veel kord, et 2000. aastal kehtestatud tollimaksud ei kaitse Eesti põllumajandust kuigi efektiivselt. Et Eesti importis juba enne tollide rakendamist suurema osa põllumajandustoodetest Euroopa Liidust ja teistest vabakaubanduslepingu partnerriikidest, siis kuulub tollide alla üksnes väike osa impordist. Võrreldes teiste Kesk- ja Ida-Euroopa riikide ning Euroopa Liiduga, kaitstakse Eesti põllumajandussektorit vähe.

Tabelis 1.18 on toodud Eestis toodete PSE aastatel 1995–2000. Taimsete saaduste PSE on kogu perioodil olnud kõrgem kui loomsetel saadustel. Tabelist on näha ka hulk kordi kinnitust leidnud fakt, et veise- ja vasikaliha tootmine pole Eestis konkurentsivõimeline ja tootjad peavad tootmisele sisuliselt peale maksma, sest Eestis on veise- ja vasikaliha kokkuostuhinnad märgatavalt allpool maailmaturu hindu.

Euroopa Liidus seevastu pole ühegi põllumajandussaaduse PSE negatiivne (tabel 1.19). Tootjatoetuse näitarvud on seal enamasti Eestiga võrreldes mitmeid kordi kõrgemad. Ainukeseks erandiks on munad, mille PSE oli Eestis 1999.–2000. aastal kõrgem kui Euroopa Liidus.

Tabelites 1.18 ja 1.19 toodud PSE näitajate põhjal võib teha ka olulise järelduse Eesti tootjahindade kohta pärast Euroopa Liitu astumist. Et Eestile rakenduvad kõik Euroopa Liidu põllumajanduspoliitika meetmed 100%liselt (üksnes otsetoetused esialgu 25–55% ulatuses), siis läheneb Eesti PSE kindlasti ka Euroopa Liidu tasemele, mis tähendab põllumajandustootjate jaoks suuremaid sissetulekuid.

Tabel 1.18

Tootjatoetuse näitarvud (PSE) Eestis 1995.–2000. a

(%)

	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Nisu	1	2	14	34	32	17
Rukis, oder, kaer	16	12	15	43	33	14
Õliseemned (<i>oilseeds</i>)	16	-2	-1	9	15	8
Piim	8	20	20	27	5	22
Veise- ja vasikaliha	-60	-42	-65	-49	-55	-51
Sealiha	-4	-9	-20	7	11	5
Kanaliha	43	41	33	21	21	12
Munad	12	10	20	20	35	14
Teraviljasaadused kokku	13	10	14	39	31	14
Loomsed saadused kokku	-3	6	3	14	2	12
Kõik saadused kokku	0	7	5	19	5	10

Allikas: OECD *database*.

Tabel 1.19

**Tootjatoetuse näitarvud (PSE) Euroopa Liidus
1986.–1988. ja 1999.–2001. a**

(%)

	1986-88	1999	2000	2001
Nisu	52	55	46	44
Rukis, oder, kaer	56	62	50	50
Õliseemned (<i>oilseeds</i>)	59	35	42	40
Piim	57	51	43	40
Veise- ja vasikaliha	59	83	78	91
Sealiha	7	37	19	20
Kanaliha	14	31	53	46
Munad	14	17	6	8
Kõik saadused kokku	42	39	34	35

Allikas: OECD *database*.

1.4. Euroopa Liiduga ühinemisest tulenevad muutused Eesti põllumajanduses

Euroopa Liiduga ühinedes konkurentsitingimused Eesti põllumajanduse jaoks kindlasti paranevad, põhjuseks eelkõige Euroopa Liidu turu avanemine. Nagu senised kogemused on näidanud, kasutavad tootjad täielikult ära Euroopa Liidu ekspordikvoodid (juustu eksport on suurenenud just tänu Euroopa Liidu turu avamisele). Samuti võtab Eesti üle Euroopa Liidu põllumajanduse regulatsiooni süsteemi, mille osadeks on:

- hinnaregulatsioon (interventsioonisüsteem, imporditollid, ekspordisubsiidiumid);
- otsetoetused;
- maaelu arengu toetused.

Hinnaregulatsioon hakkab Eestis toimima Euroopa Liidu seniste liikmesriikidega täielikult samadel alustel. Otsetoetustest seevastu makstakse Eestile 2005. aastal 25–55% ELi liikmesriikide tasemest. Euroopa Komisjon on otsustanud, et otsetoetuste süsteem tuleks uutes liikmesriikides juurutada järk-järgult, kusjuures otsetoetuste tase suureneks seitsme esimese liikmeksoleku aasta jooksul kuni 100%ni praegustele liikmesriikidele makstavate otsetoetuste tasemest. Alates aastast 2010 oleksid Kesk- ja Ida-Euroopa riikidele makstavad otsetoetused võrdsed vanadele liikmesriikidele makstavatega (Enlargement and Agriculture 2002, lk 6). Kui Eesti liitub 2004. aastal, siis tähendab see, et esimesel aastal ei maksa Euroopa Liit otsetoetusi üldse (samas on Eesti aga kohustatud tasuma liikmemaksu).

Teisest küljest on positiivne Euroopa Liidu keskmisest suuremate maaelu arengu toetuste saamine pärast liitumist. Esialgse plaani kohaselt kavatseti Eestile 2005. aastal eraldada 1,2 miljardit krooni otsetoetustena ja 3,4 miljardit maaelu arengu toetuseks. Kui Euroopa Liit eraldaks 25% asemel 100% otsetoetustest, oleks toetuse summa 4,8 miljardit krooni. Maaelu arengu toetus moodustab sellest summast 71%. Euroopa Liidus

on vastav näitaja aastal 2006 üksnes 17% (Swinen 2001, lk 47). Seega on Eestile eraldatavad otsetoetused küll Euroopa Liidu liikmesriikide omadega võrreldes väiksemad, kuid maaelu arengu toetused märksa suuremad. Maaelu toetuste eesmärk on põllumajandusele alternatiivsete tegevuste arendamine maal ja põllumajandus neist toetustest kasu ei saa. Seetõttu on Eesti põllumehed kuni 2010. aastani Euroopa Liidu omadega võrreldes ebavõrdsetes konkurentsitingimustes. Samas on need tingimused senistest siiski mõnevõrra paremad.

Tabelis 1.20 on võrreldud Eestis 2001. aastal makstud ja ELis makstavate toetuste määrasid. On toodud ka võimalik toetuste määr, kui ELi otsetoetused rakenduksid Eestile esimesel liitumisaastal 25- ja 55%liselt. Nagu tabelist näha, suureneksid ELiga ühinemisel toetused taimekasvatusele isegi siis, kui rakendatakse 25%list toetuste määra. Sama saab öelda loomakasvatuse sektori kohta, kuigi siin on ka mõned erandid. Kui Eesti põllumeestele makstaks ammalehma- ja utetoetust 25% ELis kehtivast toetuse määra, väheneks toetus vastavalt 1140 kroonilt 782 kroonini ja 281 kroonilt 82 kroonini looma kohta. Ka piimalehmatoetus väheneks, isegi kui Eestile rakendatakse 100%list ELi toetuste määra. Samas on ELis planeeritud piimalehmatoetuse järkjärguline suurenemine kuni aastani 2007, mil toetus (100%) oleks 270 krooni tonni kohta. Kitsetoetus väheneks samuti, isegi kui Eestile rakendatakse ELi toetus 100%liselt.

Et põllumajanduse toetamine motiveerib põllumehi järjest rohkem tootma ja Euroopa Liidu tarbija ei suuda järjest suurenevaid tootmismahatusid kinni maksta, siis EL piirab tootmist kvootidega. ELi reeglite kohaselt peavad uutele liikmesriikidele eraldatavad tootmiskvoodid olema määratud lähtuvalt eelnevatest tegevusnäitajatest. Nn referentsperioodi valik on aga jätetud läbirääkimiste lõppfaasi. Euroopa Komisjon on leidnud, et kõige õigem oleks tootmispiirangute määramisel võtta aluseks kõige hilisem periood, mille kohta on olemas statistilised näita-

jad, s.t periood 1995–1999. Eesti soovib aga koos Leedu ja Läti-
tiga, et Euroopa Liit arvestaks Balti riikide eripära. Kuna erine-
valt teistest Kesk- ja Ida-Euroopa riikidest polnud tegu iseseis-
vate riikidega, siis Venemaast eraldumise tagajärjel tekkinud
struktuurimuutused tabasid kõige ulatuslikumalt just põllu-
majandussektorit, kus nii toodang kui ka riiklikud toetused lan-
gesid erinevalt teistest Kesk- ja Ida-Euroopa riikidest 1992.
aastal järsult (Kevvai 2002, lk 12)

Tabel 1.20

Toetuste ühikmäärad Eestis ja Euroopa Liidus

Toetuse liik	Mõõt- ühik	Eesti toetus 2001. a	ELi toetus		
			100%	25%	55%
Taimekasvatusektor					
Saagikus 2,4 t/ha					
Teravili, rohusilo, kesa	kr/ha	398	2366	592	1301
Kaunviljad	kr/ha	398	2723	681	1498
Õlikultuurid	kr/ha	398	2375	594	1306
Kartulitärklis	kr/t		1730	433	952
Kuivatatud sõöt	kr/t		1077	269	592
Loomakasvatusektor					
Pullid	kr/pea		3286	822	1807
Härjad	kr/pea		4694	1174	2582
Ammlehmad	kr/pea	1140	3129	782	1721
Ammlehma riiklik toetus	kr/pea		782	782	430
Ekstensiivistamine (ammlehmad, pullid)	kr/pea		1565	391	861
Tapatoetus (pullid, härjad, lehmad, mullikad al. 8 kuust)	kr/pea		1252	313	689
Tapatoetus (vasikad 1–7 kuud)	kr/pea		782	196	430
Piimalehmatoetus*	kr/t	206	90	23	50
Piimalehma lisatoetus	kr/t		40	10	22
Utetoetus	kr/pea	281	329	82	181
Kitsetoetus	kr/pea	281	263	66	145
Uttede lisatoetus	kr/pea		14	4	8

Märkused: * ELis hakatakse maksma piimalehmatoetust alates
2005. aastast

Allikas: Põllumajandusministeeriumi esialgsed arvutused.

Tabelis 1.21 on toodud vastavalt perioodile 1997–1999 arvutatud ja Eesti taotletud ning Euroopa Liidu lõplikult pakutud tootmiskvoodid. Enamiku toodete puhul sai Eesti läbirääkimiste lõpptulemusena siiski väiksema kvoodi, kui esialgu taotleti. Kuid näiteks ammolehmatootust saavate loomade lõplik arv on hoopiski mitu korda suurem, kui Eesti oli soovinud. Euroopa Liidu pakkumiste aluseks olid esialgu referentsnäitajad, mis arvutati Eesti tegelike 1997.–1999. tootmise näitajate aasta keskmisena. Paraku oli Eesti põllumajandus äärmise liberaliseerituse, Venemaa kriisi ja halbade ilmastikuolude tõttu just sel perioodil madalaseisus.

Euroopa Liidu eraldatud lõplikud kvoodid on üldiselt märksa paremad kui esialgsed. Näiteks esialgse teraviljakülvipinna toetuse (63 eurot tonni kohta) aluseks oleva referentspinna ja -saagikuse põhjal oleks Eesti saanud 43,2 miljonit eurot. Lõplikult kindlaks määratud referentsnäitajate põhjal hakkab Eesti saama 54,9 miljonit eurot külvipinnatoetust. Kõige negatiivsemaks tuleb pidada suhkru tootmiskvoodi lõplikku pakkumist, milleks on 0 tonni. Suhkru hind tõuseb Euroopa Liiduga ühinedes paratamatult. Kui Eesti oleks saanud suhkrukvoodi, oleks Eesti sellest vähemalt kasu saanud uute töökohtade loomise võimaluse näol.

Piimasektoris hakatakse ELis maksma üksiktalupidajatele alates 2005. aastast piimatoetust. Aastateks 2005, 2006 ja 2007 on vastavad maksed 5,75, 11,49 ja 17,24 eurot tonni kohta (määratud referentskoguse ulatuses). Individuaalsete referentskoguste summa ei tohi ületada kogu riigi kvooti. Kvooti ületav toodang maksustatakse. Peale piimatoetuse näeb CAPI praegune süsteem ette ka või ja piimapulbri interventsioonioste piimakvoodisiseselt. Garanteeritud piimahind on loomulikult tootjatele väga atraktiivne. Eesti taotles 900 tuhande tonnist piimakvooti (tarne ja otsemüük), kuid perioodi 1997–1999 keskmine tootmistase oli vaid 562,6 tuhat tonni. Nii piimatoodete sisetarbimine (Varblane *et al* 2002) kui ka eksport on viimastel aastatel

märgatavalt kasvanud ja kasvavad veelgi, mis viitab suuremale toorpiimavajadusele tulevikus. Tööstustel on palju kasutamata võimsusi (*Ibid*), nii et toodangumahtude kasvades pärast Euroopa Liidu turu avanemist saab toodangumahtu märgatavalt suurendada.

Tabel 1.21

**Tootmiskvoodid ja teised pakkumise juhtimise
instrumendid Eestile**

	1997–1999 keskmine	Eesti taotlus	ELi lõplik pakkumine
Külviteravili			
baaskülvipind (ha)	387 233	650 000	362 827
Referentssaagikus (t/ha)	1,77	3,50	2,4
Kartulitärklis			
Tootmiskvoot (t)	250	10 000	250
Suhkur			
Tootmiskvoot (t)	0	75 000	0
Piimasektor			
Piimakvoot (t)	562 633	900 000	646 368
Loomaliha			
ülemmäär (loomade arv)			
tapapreemia (täiskasvanud loomad)	80 500	115 600	107 813
tapapreemia (vasikad)	73 700	79 300	30 000
ammlehматоetus	637	2 000	13 416
Lambaliha			
ülemmäär utetoetusele (loomade arv)	27 501	142 000	48 000

Allikas: Enlargement and Agriculture 2002, Annex, Eesti ja Euroopa Liidu läbirääkimiste lõpp-pakett.

Kolmandaks valdkonnaks, mis Eesti ühinemisel Euroopa Liiduga põllumajanduses muutub, on Euroopa Liidu hinnatoetus-

mehhanism. Ajalooliselt on see olnud Euroopa Liidu põllumajandupoliitika olulisim regulatsioonielement. Et hinnatoetus-süsteem garanteeris põllumajandustootjatele head hinnad, viis niisugune süsteem ületootmiseni. Selle piiramiseks rakendatigi tootmiskvoodid ja põllumajandustootjate tulude vähenemise kompenseerimiseks kehtestati otsetoetused. Hinnatoetusmehhanismil on kolm osa:

- interventsioonihind (garanteeritud põllumajandustoodangu hind, mida tootja oma toodangu eest kindlasti saab);
- imporditollid (takistavad odava impordi sissevoolu välismaalt ja võimaldavad hoida kodumaist hinnataset soovitud tasemel);
- ekspordisubsiidiumid (garanteeritud hinnaga toodangu kokkuostmisel tekkivate ülejääkide kolmandates riikides realiseerimise toetamine).

Interventsioonimehhanismis võib esile tuua kaks olulisemat mehhanismi — eraladustamine ja riiklik interventsioon (*public intervention*). Riiklik interventsioon mõjutab hindu ja tarbijaid ühtemoodi kõigis liikmesriikides. See rakendub teraviljale, võile, lõssipulbrile, suhkrule ja oliivõlile. Interventsioonisüsteem töötab järgmiselt. Kui interventsiooni alla kuuluva põllumajandussaaduse hind langeb alla interventsiooni teostava institutsiooni kehtestatud hinna (interventsioonihinna), siis ostetakse seda saadust interventsioonihinnaga kokku seni, kuni hind saavutab jälle nõutud taseme. Selline meede aitab hoida tootjate sissetulekuid stabiilsena. Eraladustamise korral antakse toetust ladustamiseks juhul, kui selle alla kuuluva põllumajandussaaduse referentshind või representatiivne turuhind langeb alla 103% baashinnast.

Võrreldes Eesti tootjahindu ja Euroopa Liidu interventsioonihindu, selgub, et erinevus on kõige olulisem või puhul (tabel 1.22).

Tabel 1.22

CAPi interventsioonihinnad vastavalt Agenda 2000-le

	Teravili	Või	Lõssipulber
Interventsioonihinna kehtimise aeg	2001/2002	2000–2005	2000–2005
Interventsioonihind	1,582	51	32
Eesti keskmine hind aastal 2000	1,500	28,53	~28–29

Allikas: Agriculture in the European Union — Statistical and economic information 2001, tabel 3.3.1.

Või kõrge interventsioonihind ilmselt motiveerib töötlejaid rohkem tootma, kuid tootmiskoguseid pole võimalik suurendada lõpmatuseni, kuna Euroopa Liit rakendab piimale tootmiskvooti. Seejuures tuleb arvestada, et Euroopa Liit on järjest rohkem üle läinud riiklikust interventsioonist eraladustamisele. Näiteks varem interventsiooni alla kuulunud loomaliha on alates 2002. aastast üksnes eraladustamise subjekt, mistõttu on märgatavalt langenud ka Euroopa Liidu loomaliha turuhind. Eraladustamine ja ülejäänud hinnatoetusmehhanismid avaldavad turuhindadele üldiselt vähem mõju kui riiklik interventsioon.

Kokkuvõte

Käesolevas peatükis demonstreeriti, et Eesti senise põllumajanduspoliitikaga pole põllumajandustootjatele suudetud tagada põhiliste kaubanduspartneritega võrdseid konkurentsitingimusi. Eesti efektiivne kaitsemäär (NRP) ja tootjatoetused (PSE) on teiste Kesk- ja Ida-Euroopa ning Euroopa Liidu riikidega võrreldes ühed madalaimad. 2000. aastal kehtestatud tollidest on mõningal määral kasu olnud üksnes teraviljaturu kaitsmisel, kuid Eesti NRP jäi siiski üheks Euroopa madalaimaks. Samuti

pole põllumajanduse otsetoetustest olnud nii palju abi, et Eesti PSE saavutaks teiste Euroopa riikide PSEle ligilähedasegi tase-me. Ainuke konkurentsivõimeline valdkond on Eestis piima-tootmine — isegi ebavõrdsetes konkurentsitingumustes.

2004. aastal seisab Eestil ees ühinemine Euroopa Liiduga, mida tuleks käsitleda kui Eesti põllumajandustootjate võimalust ha-kata konkureerima Euroopa Liidu ühtsel siseturul teistega võrd-setel tingimustel. Isegi kui liikmekssaamise esimestel aastatel ei rakendata Euroopa Liidu otsetoetusi 100%liselt, makstaks neid põllumajandustootjatele senisest enam. Eriti palju suureneksid toetused taimekasvatusele, mille konkurentsivõime on Eestis seni olnud madalam, kui võiks Eesti looduslikke tingi-musi arvestades olla. Soomes, mis asub Eestist märksa karmi-mates looduslikes oludes, toodetakse teravilja elaniku kohta ligikaudu 1,5 korda rohkem kui Eestis. Seni on teraviljasaadus-test ainukesena konkurentsivõimeline rukis ja rukkijahu, eel-kõige tänu kaitsetollidele, mis takistavad odava Venemaa rukki sissevoolu Eestisse.

Välismajandusliku konkurentsivõime näitajate alusel on ainuke-seks konkurentsivõimeliseks lihasaaduseks vorstitooted. Toor-materjali — sealiha, veiseliha ja linnuliha — poolest pole Eesti RTA (suhtelise eelise indeksi) põhjal konkurentsivõimeline. Tootjahindade täpsemal võrdlusel selgus, et lisaks vorstitoode-tele võiks konkurentsivõimeline olla ka veiseliha, mille hind on Eestis märksa madalam kui Euroopa Liidu ning Kesk- ja Ida-Euroopa riikides. Veiseliha import ületab aga eksporti, sest ena-mik kaubanduspartnereid kaitseb oma turgu. Euroopa Liiduga ühinedes on just veiseliha puhul oodata suuremaid muutusi: 1) avaneb Euroopa Liidu turg ning 2) rakenduvad Euroopa Liidu otsetoetused ja eraladustamine. Muutuste ulatusest veiseliha osas võimaldab eriti hea pildi luua PSE võrdlus: Eestis oli veiseliha PSE 2000. aastal -51 ja Euroopa Liidus 78. Seega

peaks Euroopa Liidu põllumajanduspoliitika rakendudes selles valdkonnas toimuma ulatuslikud muutused.

Kokkuvõtteks võib väita, et Euroopa Liitu astumine toob Eesti põllumajandustootjatele materiaalset kasu. Kindlasti paraneb tervilja- ja veiselihatootjate olukord. Euroopa Liiduga ühine mine ei muuda põllumajandustootmist ilmselt küll efektiivse maks, kuid tagab Eesti tootjatele pikas perspektiivis maailma ühel suurimal turul teiste tootjatega võrdsed konkurentsitingimused.

Kirjandus

Agricultural Policies in OECD Countries — PSE tables and supporting material. Directorate for Food, Agriculture and Fisheries, Committee for Agriculture, OECD, 2001, 89 lk.

Agriculture and Rural Development: Overview 2000/2001 Estonia. Ministry of Agriculture of Estonia, Tallinn, 2001, 188 lk.

Agriculture Canada Task Force on Competitiveness in the Agri-Food Industry: Growing together. Report to Ministry of Agriculture, 1991, viidatud: Frohberg, K., Hartmann, M. Comparing Measures of Competitiveness. IAMO, 1997, Halle (Saale), lk 5 vahendusel.

Algren, J. Fundamentals of Branch Competitiveness. Agora Publications: Los Angeles, 1994, 236 lk.

Average Monthly Gross Wages and Salaries 2000. Polish Official Statistics. [<http://www.stat.gov.pl/english/index.htm>]

Balassa, B. Comparative Advantage, Trade Policy and Economic Development. New York University Press: New York. 1989, 343 lk.

Banse, M., Bargel, T., Gorton, M., Hartell, J., Hughes, G., Köckler, J., Münch, W. The Evolution of Competitiveness in Hungarian Agriculture: from Transition to Accession. Working Paper No. 1/6, Fair Project, Göttingen, 1999, 19 pp.

[<http://www.gwdg.de/~uaao/projekt/mw/goe-wp06.pdf>]

Barcellan, R. Gross Domestic Product 2000. Eurostat, Statistics in Focus, Theme 2-1/2002, 8 pp.

[http://europe.eu.int/comm/eurostat/Public/dashop/print-product/EN?catalogue=Eurostat&product=KS-NJ-02-001-__-N-EN&mode=download]

Basic data — key EU agricultural statistics. Agriculture in the European Union — Statistical and economic information 2001. [http://europa.eu.int/comm/agriculture/agrista/2001/table_en/en2012.pdf]

Bionas, J. The New Angle of Competitive Struggle. Alter Publishers: New York, 1998, 980 lk.

Birkholz, J. The Qualitative Approach to Input Ressources. Pinter Publishers: New York, 1992, 380 lk.

Bourge, S. Attractiveness of Branches: The Performance of Particular Industries. Outer Systems Publishers: California, 1994, 289 lk.

Candidate Countries' National Accounts by Industry. Eurostat, Statistics in Focus, Theme 2-17/2002, 8 lk.

Comtrade Database. [<http://unstats.un.org/unsd/comtrade/mr/rfCommoditiesList.aspx>]

Corden, W. M. Economic Policy, Exchange Rates and the International System. Oxford University Press, 1994. Eesti Statistika aastaraamat 2000. Eesti Statistikaamet, 2000.

Eesti ja Euroopa Liidu läbirääkimiste lõpp-pakett, 2003. [<http://spunk.vm.ee/euro//lopppakett/pollumajandus.htm>]

Eesti Statistika aastaraamat 1999. CD-ROM, Põllumajandus. Eesti Statistikaamet, 1999.

Eesti Statistika aastaraamat 2000. Eesti Statistikaamet, 2000.

Eesti Statistika aastaraamat 2001. Eesti Statistikaamet. Tallinna Raamatutrükikoja OÜ, Tallinn, 2002, lk 425.

Eesti Statistikaameti *online*-andmebaas. [<http://gatekeeper.stat.ee:8000/px-web.2001/Database/Majandus/Majandus.asp>]

Einkommen. Statistisches Jahrbuch 2002, Statistik Austria. [<http://www.statistik.at/jahrbuch/deutsch/k09.shtml>]

Enlargement and Agriculture: Successfully integrating the new Member States into the CAP. Issues paper, Commission of the European Communities, Brussels, 30.01.2002. [http://europa.eu.int/comm/enlargement/docs/financialpackage/sec2002-95_en.pdf]

European Commission: Economie europeene: rapport economique annuel pour 1993, Brussels, viidatud: Banse, M., Bargel, T., Gorton, M., Hartell, J., Hughes, G., Köckler, J., Münch, W. The Evolution of Competitiveness in Hungarian Agriculture: from Transition to Accession. Working Paper No. 1/6, Fair Project, Göttingen, 1999, lk 3 vahendusel.

Freebairn, J. W. Implications of Wages and Industrial Policies on the Competitiveness of Agricultural Export Industries. — Review of Marketing and Agricultural Economics, 1987, Vol. 55, No. 1, lk 79–87.

Frohberg, K., Hartmann, M. Comparing Measures of Competitiveness. IAMO, Institut für Agrarentwicklung in Mittel- und Osteuropa, Halle (Saale), 1997, 16 lk.

Gilbert, R. Competition between Industries within National Borders. Unwing University Press: Chicago, 1994, 346 lk.

Global Competitive Advantages. United States Department of Agriculture Economics (USDA), 1993: Data Sets, Trade. [<http://jan.mannlib.cornell.edu/data-sets/trade/93005/>]

Golbar, M. Internationalization of Industries. International Economic Papers, 1988, nr 8, lk 18–43.

Gross Employee Income per hour. Listing of Key Figures — Statistics Netherlands. [http://www.cbs.nl/en/figures/keyfigures/sip_410z.htm]

Harley, M. Competitive Advantage of Economic Sectors. The Economic Studies Press: New York, 1996, 280 lk.

Hein, P., Maadvere, E. Kohalik tootmine ja toidu import ning seda mõjutavad tegurid. Seminaril "Tarbija eelistuste muutumise mõju põllumajandustootjale" 10.05.2002.

Hein, P., Maadvere, E., Saron, T. Ülevaade toiduainetööstuse majanduslikust ja tehnoloogilisest olukorrast 1999. Eesti Põllumajandusministeeriumi kodulehekül. [http://www.agri.ee/kaubandus/arhiiv/kaubandus_sisu_4.html]

Human Development Report, 1998.

Kevvai, T. Maaelu edendamise võimalused Euroopa põllumajandusrikkaimas riigis pärast liitumist ELiga. Euroopa maaelu foorum Tartus, 29.11.2002

Klaron, G. Basic Goods Indicators in International Business Development. Institute of Economic Studies, Chicago: Stanler Co., Seminar Papers, 1998, nr. 327, 388 lk.

Krugman, P. R., Obstfeld, M. International Economics: Theory and Policy. 2nd ed. HarperCollins Publishers Inc., 1991, 682 lk.

Kämäräinen, J., Martikainen, J., Ala-Orvola, L. & Laurila, I. P. Maataloustuotannon kannattavuus Virossa — vertailu Suomeen ja Ruotsiin. Taloustutkimus MTTL:n selvityksiä-sarjan julkaisut, 1998, 34 lk.

Löhne und Gehälter. Statistisches Bundesamt Deutschlands. [http://www.destatis.de/themen/d/thm_loehne.htm]

Maapiirkondade põhi- ja keskkoolilõpetajate kutsevaliku põhikriteeriumid. Küsitlus õpingute, töö ja elu kohta maal, 2001. [http://www.agri.ee/maamajandus/maapiirkondade_kysitus/maapiirkondade_kysitus.html]

Mahepõllumajandus Eestis: ülevaade 2000. Mahepõllumajanduse leht, 2000, nr 18. [http://ats.riik.ee/amphora/home/tartumaa/okoloogiliste_tehnoloogiate_keskus/Mahepollumajandus/Mahepollumajandus_Eestis.pdf]

OECD database. [<http://www.oecd.org>].

Pasanen, J. GDP of the Candidate Countries. Eurostat, Statistics in Focus, Theme 2-41/2002, 8 pp. [<http://europe.eu.int/comm/eurostat/Public/datashop/print-catalogue/EN?catalogue=>

Eurostat&collection=02-Statistics%20in%20Focus&product=KS-NJ-02-041-__-N-EN]

Pouliquen, A. Competitiveness and Farm Incomes in the CEEC Agri-Food Sectors. Oct. 2001, 95 lk.

Põllumajandus ja maaelu areng: ülevaade 2002. Tallinn, Põllumajandusministeerium, 2002, 161 lk.

Riik, H., Selliov, R. Toming, K. Euroopa Liiduga ühinemise mõju Eesti põllumajandussektorile. Euroopa Kolledži loengusari, 2003, 30 lk.

Rouskal, F. Educational Influences to the Competitiveness of Industries. Research Paper on International Competitiveness: Research Seminar on International Competitive Industries: New York, 1998, lk 22–98.

Self-Sufficiency in Certain Agricultural Products. Agriculture in the European Union, Statistical and Economic Information, 2001. [http://europe.eu.int/comm/agriculture/agrista/2001/table_en/en383.pdf]

Swinnen, J. F. M. A Fischler Reform of the Common Agricultural Policy? Working Document No. 173, September 2001, Centre for European Policy Studies, 55 lk.

Sõrra, J. Kuidas suhtub Eesti põllumees ja maainimene Euroopa Liitu. Euroopa maaelu foorum Tartus, 29.11.2002.

The agricultural economy. Agriculture in the European Union — Statistical and Economic Information 2001. [http://europa.eu.int/comm/agriculture/agrista/2001/table_en/en314full.pdf]

Thirty Years of Agriculture in Europe: Changes in Agricultural Employment. Eurostat, Statistics in Focus, Theme 5-14/2001, 8 pp. [http://www.eu-datashop.de/download/EN/sta_kurz/thema5/nn_01_14.pdf]

Trabold, H. Die internationale Wettbewerbsfähigkeit einer Volkswirtschaft. DIW, Berlin, 1995, nr 2.

Trous, S. Competitive Strategies and Techniques in the Market. The Business Outlook Series, The University of Alabama Press: Alabama, 1998, lk 43–48.

Tsiang, S. C., Fleming, J. M. Changes in Competitive Strategies of Major Industrial Countries. IMF Staff Papers, 1958, nr 5.

Wages 2000. Statistical Yearbook 2002, Statistical Office of the Republic of Slovenia. [<http://www.sigov.si/zrs/eng/index.html>]

Varblane, U., Sellio, R., Riik, H., Tamm, D. Eesti põllumajandustoodete hinnaerinevused Eestis ja Euroopa Liidus: prognoosid liitumiseelseks ja -järgneva perioodiks. Tartu, 2002.

Vollrath, T. L. U.S. farm trade complements world trade. Food Review, Jan-Jun 1992, Vol. 15, Issue 1, lk 7–12.

Väliskaubandus 2001, Eesti Põllumajandusministeerium, Põllumajandussaadusi töötleva tööstuse ja kaubanduse osakond.

World Development Report 2000/2001: Land use and agricultural productivity. The World Bank Group 2001, 2 pp.
[<http://www.worldbank.org/poverty/wdrpoverty/report/tab8.pdf>]

Põllumajanduse kogutoodangu muutus Kesk- ja Ida-Euroopa riikides 1990.–1999. a

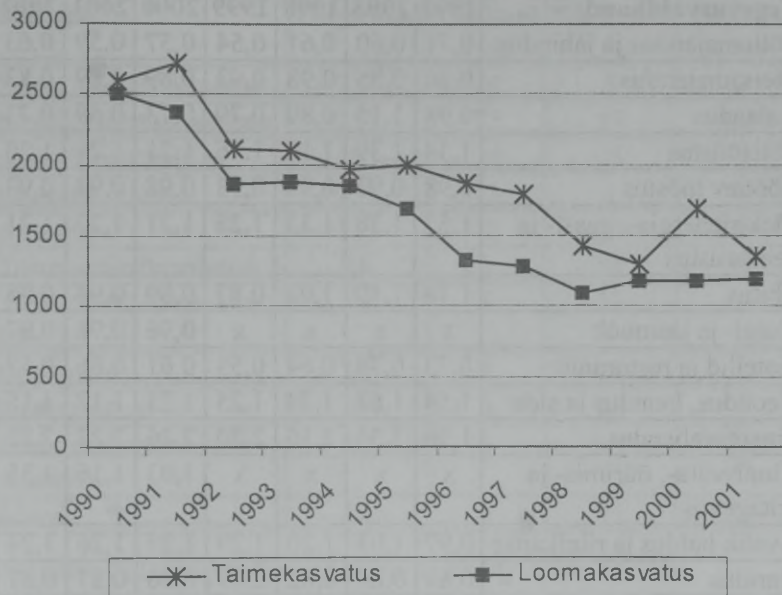
(%)

	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
Poola	-2,2	-1,6	-12,7	6,8	-9,3	10,7	0,7	-0,2	5,9	-5,6
Ungari	-4,7	-6,2	-20	-9,7	3,2	2,6	4,9	-0,6	-0,3	-3,3
Tšehhi	-2,3	-8,9	-12,1	-2,3	-6	5,3	-0,9	-5,9	-1,3	1,1
Sloveenia	4,2	-0,2	-5,5	-1	10,1	1,2	1,2	-3,5	3,5	-2,4
Eesti	-13,1	-5,8	-19,5	-12,2	-12,9	-0,9	-6,3	-1,5	-5	-8,2
Slovakkia	-7,8	-9	-21,7	-8,1	4,8	2,3	2	-1	5,9	-5,6
Rumeenia	-2,9	0,8	-13,3	10,2	0,2	4,5	1,8	3,4	-7,5	5,2
Bulgaaria	-7,8	-7,5	-9	-18,1	-2,8	8,2	-15,3	5,3	3	1,9
Leedu	-4,4	-5,8	-23,4	-5,4	-20,2	6	10,3	6,5	-3,3	-12,2
Läti	-10,2	-3,9	-15,6	-22,2	-17,7	-6,1	-6,8	1	-13,2	-18,7

Allikas: Poliquen 2001, lk 9.

Lisa 1.2

Looma- ja taimekasvatuse kogutoodangu dünaamika
1990.–2001. a (t)

Lisa 1.3

**Erinevate tegevusalade brutopalkade suhe Eesti keskmisse
1992.–2002. a**

Tegevusvaldkond	1992	1993	1998	1999	2000	2001	2002
Põllumajandus ja jahindus	0,71	0,60	0,61	0,54	0,57	0,59	0,63
Metsamajandus	0,86	0,85	0,98	0,93	0,89	0,89	0,83
Kalandus	0,98	1,15	0,89	0,79	0,73	0,69	0,73
Mäetööstus	1,34	1,39	1,19	1,16	1,21	1,24	1,20
Töötlev tööstus	0,98	0,97	0,99	0,93	0,98	0,94	0,93
Elektrienergia-, gaasi- ja veevarustus	1,52	1,38	1,35	1,28	1,21	1,22	1,21
Ehitus	1,18	1,19	1,02	0,87	0,89	0,94	0,95
Hulgi- ja jaemüük	x	x	x	x	0,96	0,98	0,97
Hotellid ja restoranid	0,73	0,74	0,64	0,53	0,61	0,66	0,57
Veondus, laondus ja side	1,58	1,63	1,24	1,25	1,23	1,17	1,15
Finantsvahendus	1,96	2,34	2,16	2,20	2,26	2,22	2,22
Kinnisvara-, üürimis- ja äritegevus	x	x	x	x	1,03	1,16	1,35
Avalik haldus ja riigikaitse	0,97	1,03	1,20	1,29	1,29	1,26	1,24
Haridus	0,84	0,80	0,82	0,89	0,86	0,87	0,87
Tervishoid ja sotsiaalhool- dus	x	x	x	x	0,90	0,87	0,81
Muu ühiskonna-, sotsiaal- ja isikuteenindus	X	x	x	x	0,84	0,85	0,81

Allikas: Eesti Statistikaameti *online*-andmebaas; autorite arvutused.

Lisa 1.4

Põllumajandustootjate hinnang oma majanduslikult tugevatele ja nõrkadele külgedele

Näitaja	Tugevused	Osakaal (%)	Nõrkused	Osakaal (%)
Toote, teenuse kvaliteet	334	24	8	2
Kvalifitseeritud personal	233	17	57	12
Koostööpartnerid	193	14	25	5
Ettevõtte maine	179	13	2	0
Asukoht	171	12	65	14
Turustamisvõimalused	88	6	53	11
Tootmistehnoloogiline baas	79	6	53	11
Konkurents	52	4	56	12
Infrastruktuur	41	3	22	5
Finantsvahendite kättesaadavus	19	1	121	26
Muud	10	1	11	2

Allikas: Põllumajanduse ja maaelu areng 2002, lk 128.

Lisa 1.5

**Välismaiste otseinvesteeringute osatähtsus tegevusalade kaupa
1992.–2002. a**

(%)

Tegevusvaldkond	31.12.98	31.12.99	31.12.00	31.12.01
Välisriikide otseinvesteeringud Eestis				
Finantsvahendus	21,9	23,3	24,3	25,2
Transport, laondus ja side	7,5	27,9	21,5	22,5
Töötlev tööstus	32,9	22,9	21,6	20,7
Hulgi- ja jaekaubandus	23,0	14,1	15,6	13,2
Kinnisvara-, üürimis- ja äriteenindus	7,9	5,8	7,8	7,6
Elektrenergia-, gaasi- ja veevarustus	0,8	1,8	2,4	5,4
Hotellid ja restoranid	1,4	0,9	2,0	1,6
Ehitus	1,4	0,9	1,5	1,5
Muud riigi-, sotsiaal- ja isikuteeninduse liigid	0,6	0,6	1,0	1,1
Põllumajandus, jahindus ja metsandus	1,3	1,2	1,3	0,6
Mäetööstus	0,4	0,3	0,4	0,3
Tervishoid	0,0	0,0	0,0	0,1
Kalandus	0,0	0,0	0,0	0,0
Riigivalitsemine ja -kaitse, sotsiaalkindlustus	x	0,0	0,0	0,0
Haridus	0,0	0,0	0,0	0,0
Määramata	x	0,2	0,5	0,2

Allikas: Eesti Pank. <http://www.ee/epbe/fdi/4d.html>.et

Eesti põllumajandustoodete välismajandusliku konkurentsivõime näitajad 2000.–2001. a

Tootegrupp	RXA		RMP		RTA	
	2001	2000	2001	2000	2001	2000
0201-0202 Veiseliha	0,1	0,0	0,4	0,4	-0,4	-0,4
0203 Sealiha	1,6	1,9	1,9	2,0	-0,4	-0,2
0204 Lambaliha	0,0	0,0	0,1	0,0	-0,1	0,0
0207 Linnuliha	0,7	0,7	3,8	2,6	-3,1	-1,9
0401 Piim, rõõskkoor, kondenseerimata	1,2	1,0	0,3	0,5	0,9	0,5
0402 Piim ja rõõskkoor, kondenseeritud, lisanditega või ilma	6,4	6,2	1,5	1,5	4,9	4,7
0403 Hapendatud või fermenteeritud piim ja koor, lisanditega või ilma	3,0	2,1	1,4	1,5	1,6	0,6
0404 Vadakutooded	0,1	0,0	0,5	0,1	-0,4	-0,1
0405 Või ja muud piimarasvad	4,0	6,2	0,6	0,7	3,4	5,5
0406 Juust ja kohupiim	2,0	1,7	0,8	0,6	1,2	1,1
1001 Nisu	0,0	0,9	0,5	0,8	-0,4	0,1
1002 Rukis	52,9	16,3	28,9	15,4	24,0	0,8
1003 Oder	0,0	0,0	0,6	1,7	-0,6	-1,7
1101 Püülijahu	0,1	0,3	11,6	12,1	-11,6	-11,8
110210 Rukkijahu	108,9	0,0	2,8	17,3	106,1	-17,2

Tootegrupp	RXA		RMP		RTA	
	2001	2000	2001	2000	2001	2000
1107 Linnased	1,5	2,5	4,8	4,3	-3,3	-1,7
1601 Vorst	4,9	1,4	2,0	2,4	2,9	-1,0
1602 Konservid ja muud lihatooted	0,6	0,2	0,6	1,0	0,0	-0,8
01-24 Põllumajandustooted kokku	1,0	0,9	1,3	1,2	-0,3	-0,4

Allikas: Väliskaubanduse statistika 2001, Comtrade Database 2002; autorite arvutused.

**Piimalehma kattekulude võrdlus Eesti, Soome ja Rootsi näitel
1996. a**

(€)

	Eesti		Soome		Rootsi	
	Ühiku hind	Hind x kogus	Ühiku hind	Hind x kogus	Ühiku hind	Hind x kogus
Kogutulu komponendid						
Piim (t aastas)	186	928	407	2847	373	2725
Liha (kg)	1,2	75	2,0	138	2,3	241
Vasikas (tk)	25,9	24,6	138	131	107	102
Sõnnik (t)		9,9	2,6	28,5		
Kogutulu		1037		3144		3067
Tegevuskulude komponendid						
Silo (ts)	0,07	97	0,22	504	0,17	376
Hein (ts)	0,05	25			0,18	84
Karjamaarohi (ts)	0,03	45	0,2	300	0,13	114
Söödalisandid			0,36	40	0,26	161
Oder (kg)	0,1	67	0,13	96	0,14	209
Kaer (kg)	0,1	63	0,13	95		
Põhk (t)	6,5	0,7			42	16
Piim	0,04	2,9				
Piimapulber (kg)	0,9	36	1,35	27	1,56	16
Mineraalained (kg)	0,3	18	0,5	37	0,56	94
Seemendus, ravimid		24		164		136
Elekter		52				108
Mullikad (tk)	485	121	1208	362	1009	404
Allapanu (t)	6,5	2,6				
Intrassikulu lehmalt	5,0%	24	7,0%	85	7,0%	71
Intrassikulu muult kapitalilt	5,0%	5,6	7,0%	33	7,0%	30

	Eesti		Soome		Rootsi	
	Ühiku hind	Hind x kogus	Ühiku hind	Hind x kogus	Ühiku hind	Hind x kogus
Kogu tegevuskulu		585		1744		1817
Tegevuskulu tonni piima kohta		95		223		202
Kattekulu I lehma kohta		453		1401		1250
Tööjõukulu	1,03	88	8,63	1121	13,65	806
Kattekulu II lehma kohta		365		280		445

Allikas: Kämäräinen *et al* 1998.

2. PÕLLUMAJANDUSTOODETE HINNAERINEVUSED EESTIS JA EUROOPA LIIDUS: PROGNOOSID LIITUMISEELSEKS JA LIITUMISJÄRGSEKS PERIOODIKS

Urmas Varblane, Heili Riik, Rena Selliov, Dorel Tamm

Sissejuhatus

Käesolevas peatükis käsitletakse põllumajandussaaduste hinna-konvergenksi Eestis ja Euroopa Liidus. Esiteks hõlmab see Eesti põllumajandussaaduste hindade võrdlust Euroopa Liidu (EL) riikide omadega. Teiseks uuritakse, millist mõju avaldab nõudlustegurite muutus toiduainete hindadele enne ja pärast Euroopa Liiduga ühinemist. Kolmandaks analüüsitakse, kuidas võib toiduakaupade hindu mõjutada pakkumistegurite muutus. Samuti pööratakse peatükis tähelepanu Eesti tarbijate kulutuste struktuuri analüüsile ja hinnatundlikkusele.

Kõige üldisemalt saab põllumajandustoodete hindu määravad tegurid jagada kahte rühma: nõudlusest ja pakkumisest tulenevad. Nõudlustegureid käsitletakse alapunktis 2.2 ja pakkumispoolseid alapunktis 2.3.

2.1. Tootja- ja jaehinnad — Eesti võrdlus mõnede Euroopa Liidu riikidega

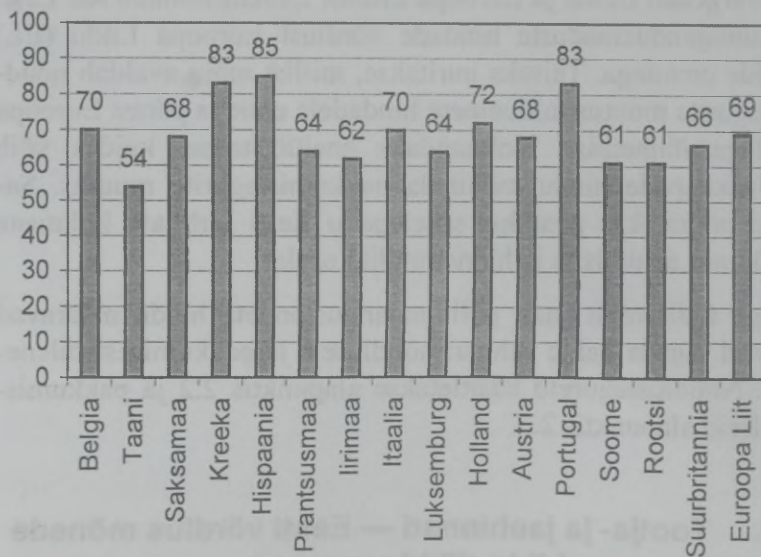
Käesoleva analüüsi alustuseks võrreldakse Eesti ja mõnede Euroopa Liidu liikmesriikide kesksete põllumajandussaaduste ja

toidukaupade tootja- ja jaehindu. Järgnevad aegread on aga lünklikud ja analüüsi tulemuste interpreteerimisega peab see- tõttu olema ettevaatlik.

Eesti toidukaupade üldine hinnatase

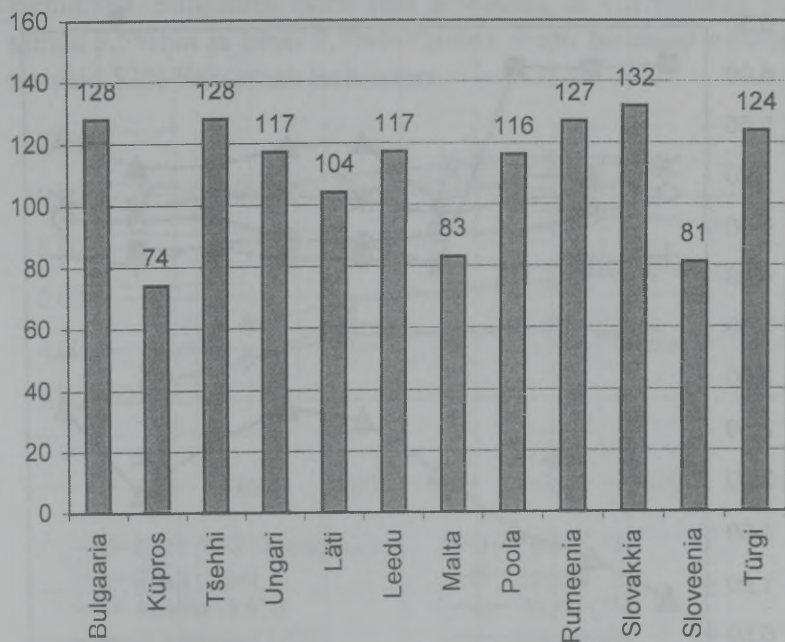
Eesti toidukaupad on üldiselt mõnevõrra odavamad kui Euroopa Liidu liikmesriikides. Samas on hinnad jõudnud vaesemate Euroopa Liidu riikide hinnatasemele juba üsna lähedale: söök on Eestis üksnes 15–17% võrra odavam kui Kreekas, Hispaanias ja Portugalis (joonis 2.1).

Eesti hinnakonvergens Euroopa Liiduga on olnud toidukaupade puhul märksa ulatuslikum kui kaupade ja teenuste osas tervikuna: toidukaupade hinnad on Eestis 68% Saksamaa tasemest, samas kui üldine hinnatase moodustab üksnes 43% Saksamaa tasemest (Backe *et al* 2002).

Joonis 2.1. Eesti toidukaupade ja alkohoolsete jookide jaehindade tase Euroopa Liidu liikmesriikide hinnatasemest (%) 2001. a (Stabel 2002, lk 3).

Teiste kandidaatriikidega võrreldes on Eesti toidukaupade hinnatase samuti suhteliselt kõrge (joonis 2.2). Eesti toidukaupade hinnad on 28% kõrgemad kui Tšehhi hinnad, 17% kõrgemad kui Ungari ja Leedu hinnad. Eesti hinnatase on lähedane Läti omale.

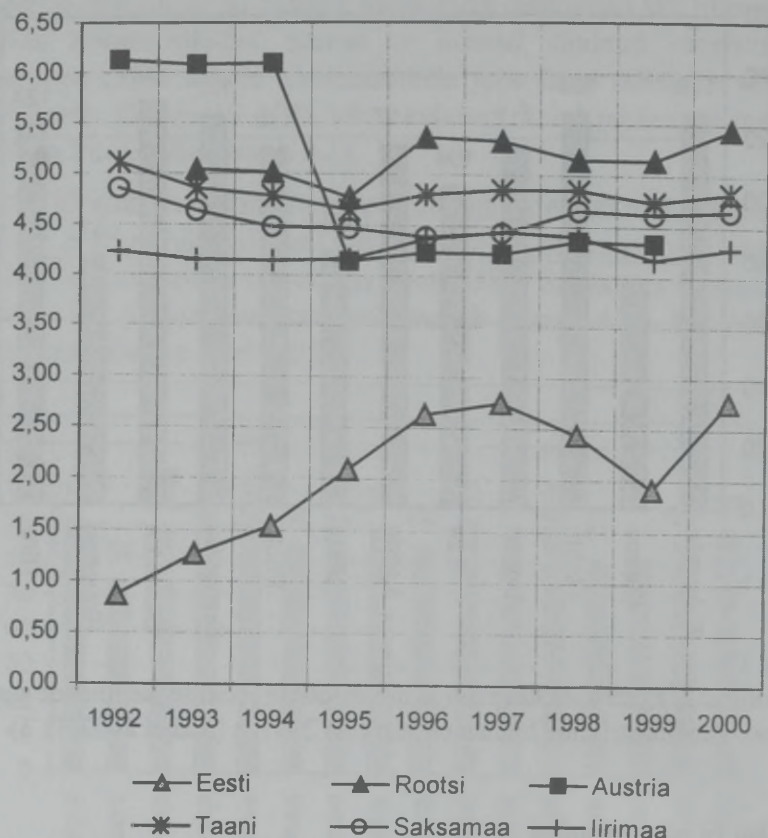
Joonis 2.2. Eesti toidukaupade ja alkoholsete jookide jaehindade tase teiste kandidaatriikide hinnatasemest (%) 2001. a (Stabel 2002, lk 3).

Piim ja piimatooted

Jooniselt 2.3 on näha, et Eesti piima tootjahind on vaatlusalustel aastatel olnud märkimisväärselt madalam kui Euroopa Liidu liikmesriikides.

Aastal 2000 oli vaadeldud Euroopa Liidu riikide piima keskmine tootjahind 4,8 EEK/l, Eestis vastavalt 2,8 EEK/l ehk Ees-

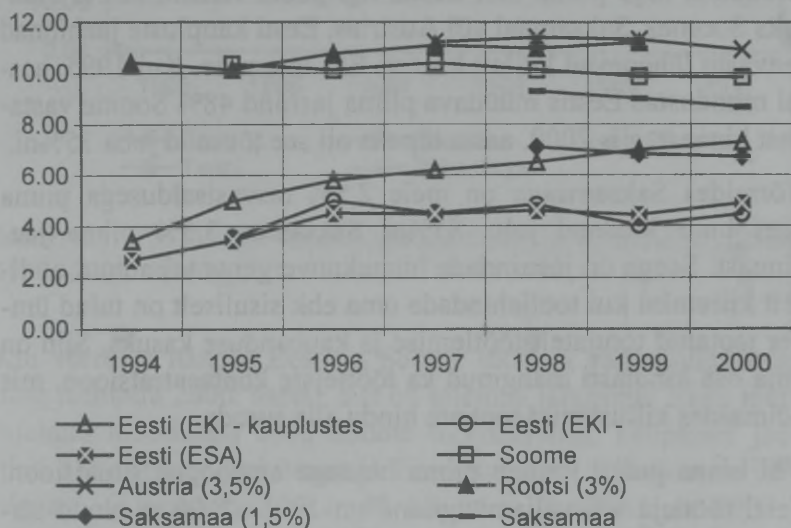
tis moodustas piima hind ligi 60% ELi piima hinnast. 2001. aastal kerkis Eestis piima tootjahind 3 kroonini ja 2002. aastal on erinevus jällegi suurenenud. Väike osa hinnaerinevusest võib olla tingitud ka sellest, et ELis ja Eestis arvutatakse piima tootjahinda erineva rasvasisalduse alusel.

Joonis 2.3. Piima tootjahind Eestis ja Euroopa Liidu liikmesriikides 1992.–2000. a (kr/l).¹

¹ Eestis 3,5%lise piima kokkuostuhind, ELi liikmesriikides 3,7%lise piima kokkuostuhind.

Piima jaehind Eesti kauplustes on erinevalt tootjahinnast lähedasem Euroopa Liidu piimahinnale (vt joonis 2.4). Kui võrrelda näiteks Eesti ja Saksamaa tootja- ja jaehindu 2000. aastal, on tulemus järgmine: Eesti tootjahind moodustab ligikaudu 60% Saksamaa tootjahinnast, kaupluste jaehind aga 84% Saksamaa jaehinnast. Siinjuures tuleb veel arvestada, et võrreldakse Saksamaa 3,5%list ja Eesti 2,5%list piima. Eesti turuhind moodustas vaid 52% Saksamaa jaehinnast.

Joonis 2.4. Piima jaehind Eestis ja mõnedes ELi riikides 1994.–2000. a (kr/l).²

² “EKI — kauplustes” väljendab siin ja edaspidi Konjunkturiinstituudi andmeid toote hinna kohta Eesti kauplustes.

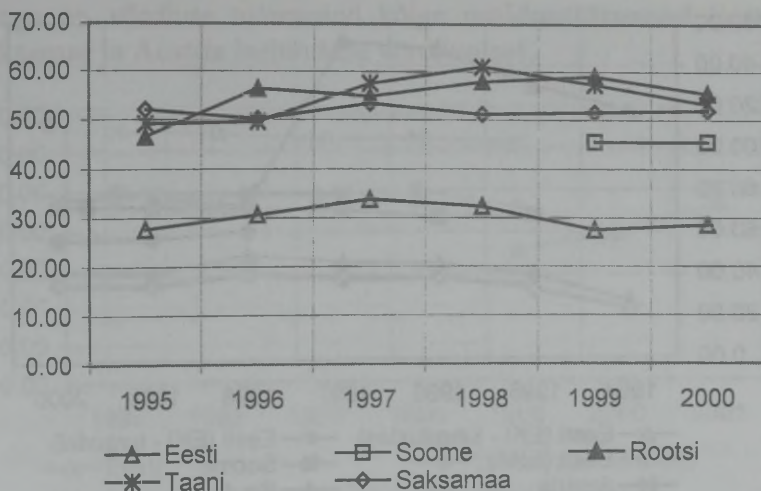
“EKI — turgudel” väljendab siin ja edaspidi Konjunkturiinstituudi andmeid toote hinna kohta Eesti turgudel.

“ESA” väljendab hinda, mida Eesti inimesed Eesti Statistikaameti leibkonnauuringu järgi antud toote eest keskmiselt maksavad.

Tähelepanuväärne on asjaolu, et piima jaehind on alates 1996. aastast kauplustes tõusnud, kuid inimeste tegelikult makstav hind, mida väljendavad Eesti Statistikaameti korraldatud leibkonnauuringu tulemused, on jäänud peaaegu 1996. aasta tasemele. See võib tuleneda kahest asjolust: 1) paljud Eesti elanikud ostavad piima mustalt turult ja 2) leibkonnauuringu hinnastatistika ei pruugi olla 100%liselt usaldatav. Eeldades, et leibkonnauuring siiski on usaldusväärne, maksab keskmine Eesti leibkonna liige piima eest Eestis ligi poole vähem, kui ta maksaks Soomes, Saksamaal või Austrias. Eesti kaupluste jaehinnad seevastu lähenevad küllalt kiiresti ELi tasemele. Kui 1995. aastal moodustas Eestis müüdava piima jaehind 48% Soome vastavast hinnast, siis 2000. aasta lõpuks oli see tõusnud juba 75%ni.

Võrreldes Saksamaaga on meie 2,5% rasvasisaldusega piima liitri hind jõudnud juba 85%ni Saksamaa 3,5% piima jaehinnast. Seega on jaehindade hinnakonvergennts toimunud oluliselt kiiremini kui tootjahindade oma ehk sisuliselt on tulud ümber jaotatud tootjatelt töötlemise ja kaubanduse kasuks. Siin on oma osa kindlasti mänginud ka töötlejate kontsentratsioon, mis võimaldas killustunud tootjate hindu alla suruda.

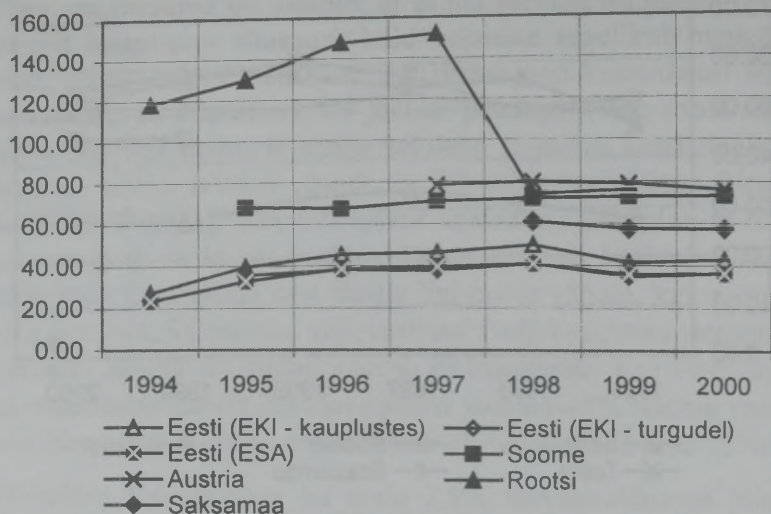
Või hinna puhul ilmneb piima hinnaga analoogne situatsioon. Eesti töötleja või väljamüügihind on 1995.–2000. a olnud stabiilselt tunduvalt alla vaadeldavate ELi liikmesriikide taseme (vt joonis 2.5). 2000. aastal moodustas Eesti töötleja või väljamüügihind u 52% vaadeldud ELi riikide omast ehk Eesti töötleja väljamüügihind oli 23 krooni võrra madalam ELi hinnast. Samuti on Eesti jaehind madalam kui Soome, Rootsi, Austria või Saksamaa jaehind (vt joonis 1.6).

Joonis 2.5. Või töötleva väljamüügi hind Eestis ja valitud ELi riikides 1995.–2000. a (kr/kg).

Kui võrrelda näiteks Eesti ja Soome töötleva väljamüügi hindu ning jaehindu 2000. aastal, siis on tulemus järgmine: Eesti töötleva hind moodustas 63% Soome tootjahinnast, kaupluste jaehind 58% Soome jaehinnast ja Eesti turuhind 50% Soome jaehinnast. (Lisamärkus: ELi või interventsioonihind on 2000.–2005. aastal 51,35 kr/kg).

Jooniselt 2.6 näeme ka väga järsku Rootsi või jaehinna langust pärast 1995. aastat ehk pärast Rootsi ühinemist Euroopa Liiduga. Sageli tuuakse seda Lääne-Euroopa analüütikute tööd näiteks Eesti võimalike hinnamuutuste kohta, kuid joonisel 1.6 esitatud informatsiooni alusel on selline lähenemine väär. Rootsi ja Soome põllumajandustoetused olid enne ELiga ühinemist ühed maailma kõrgeimad ja seetõttu toimus pärast liitumist ulatuslik hinnalangus. Eestis on stardipositsioon täiesti vastupidine.

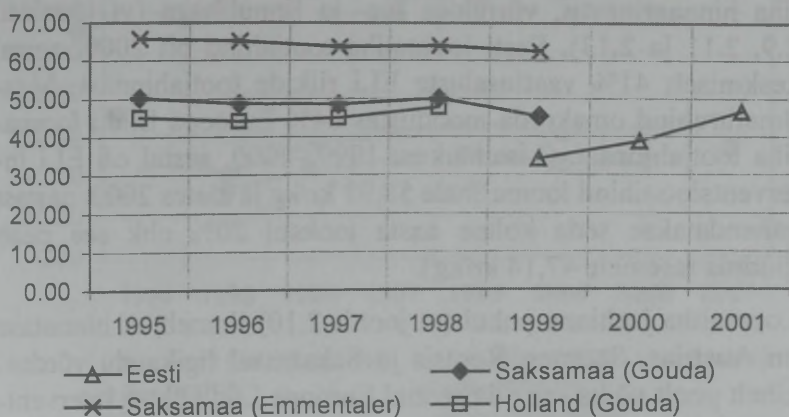

Joonis 2.6. Või jaehind (kr/kg) Eestis ja mõnedes ELi riikides 1995.–2000. a (kr/kg).

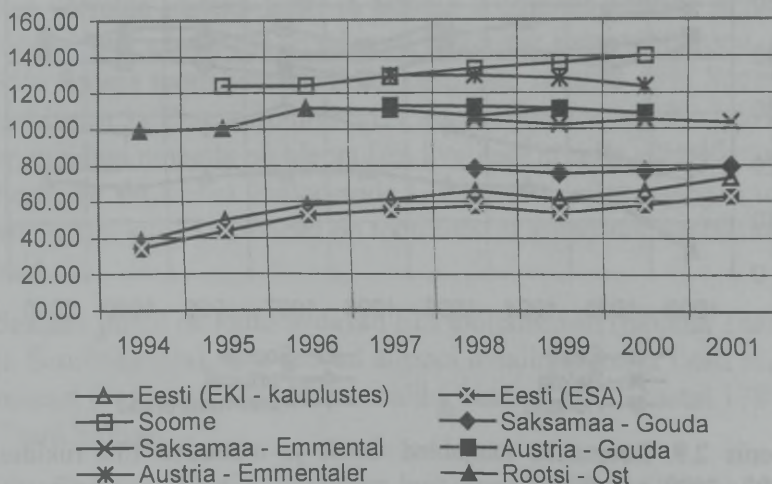
Juustu puhul on töötleva väljamüügihind Eestis viimase kolme aastaga märkimisväärselt kasvanud, ulatudes 2001. aastal samale tasemele, mis Saksamaa ja Hollandi levinuim juustusort Couda (vt joonis 2.7). Võrdlemisel on probleemiks kasutada olnud Saksamaa ja Hollandi hindade aegrea lühidus. Eeldades nimetatud riikide hindade stabiilsust, saab väita, et Eesti töötleva jahind on antud kaubagrupis neile Euroopa Liidu riikidele järele jõudnud.

Saksamaa Gouda jaehind on samuti suhteliselt lähedane Eesti naturaalkuustu jaehinnale (vt joonis 2.8). Soome, Rootsi ja Austria jaehindadega võrdlemisel on olukord erinev: Eesti jaehind kauplustes on 61% Austria Gouda jaehinnast, 55% Rootsi Osti jaehinnast ning 47% Soome jaehinnast. Samas pole teada, millise kvaliteediga juustuga on tegemist Soome ja Rootsi puhul.

Seega on võrdluse tulemused kõige usaldusväärsemad Eesti, Saksamaa ja Austria jaehindade võrdlemisel.

Joonis 2.7. Juustutöötleva väljamüügihind Eestis, Saksamaal ja Hollandis 1995.–2001. a (kr/kg).

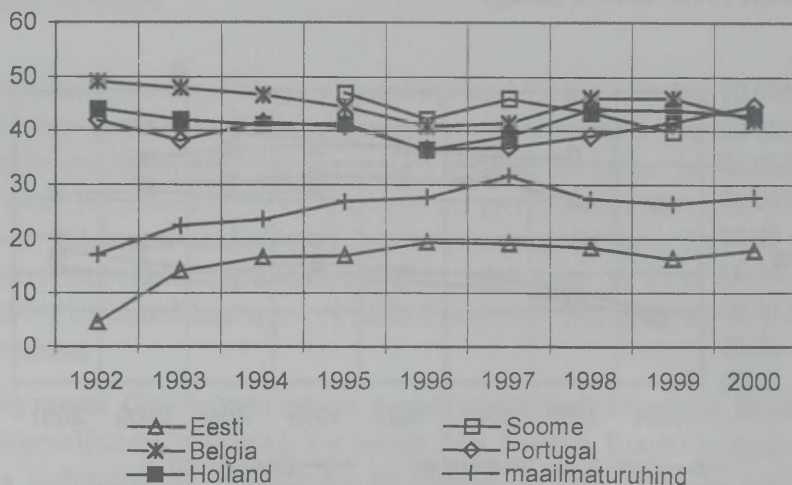

Joonis 2.8. Juustu jaehind Eestis ja mõnedes ELi riikides 1994.–2001. a (kr/kg).

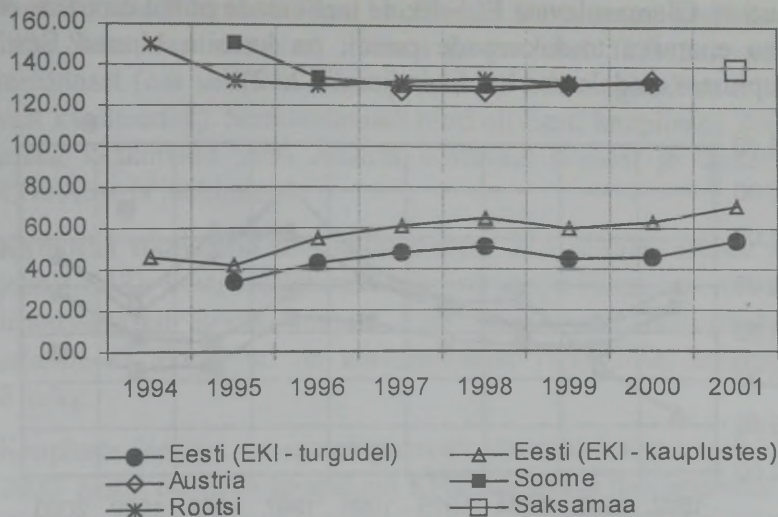
Liha ja lihatooted

Eesti ja ELi liha tootjahindade puhul on kõige suurem loomaliha hinnaerinevus, võrreldes sea- ja linnulihaga (vt joonised 2.9, 2.11 ja 2.13). Eesti loomaliha tootjahind oli 2000. aastal keskmiselt 41% vaatlusaluste ELi riikide tootjahinnast. Maailmaturuhind omakorda moodustas 64% Euroopa Liidu loomaliha tootjahinnast. (Lisamärkus: 1999.–2000. aastal oli ELi interventsioonihind loomalihale 58,93 kr/kg ja alates 2000. aastast vähendatakse seda kolme aasta jooksul 20% ehk see peab jõudma tasemele 47,14 kr/kg).

Loomaliha jaehinna puhul (vt joonis 2.10) ilmneb, et hinnatase on Austrias, Soomes, Rootsis ja Saksamaal ligikaudu võrdne. Ühelt poolt võiks see olla seotud Euroopa Liidu ühtse interventsioonihinnaga, kuid või puhul, millel on samuti interventsioonihind, sellist tendentsi ei täheldatud.

Joonis 2.9. Loomaliha tootjahind Eestis ja mõnedes ELi riikides 1992.–2000. a (kr/kg).

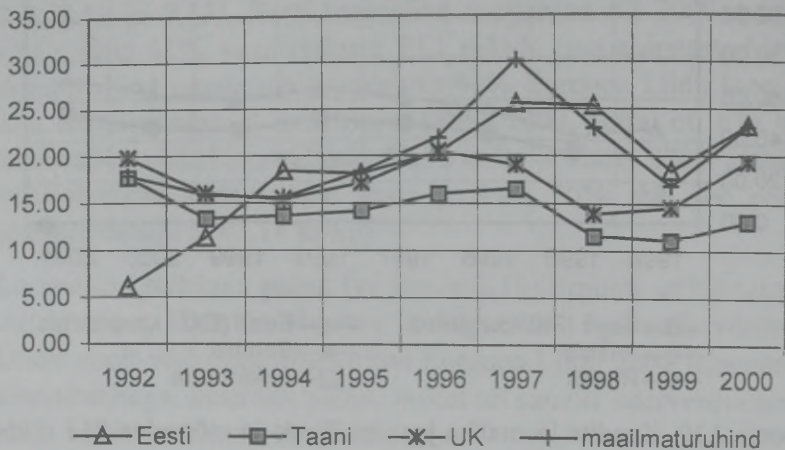
Joonis 2.10. Kondita loomaliha jaehind Eestis ja mõnedes ELi riikides 1994.–2001. a (kr/kg).

Kui võrrelda näiteks Eesti ja Soome loomaliha tootja- ja jae-hindu 1999. aastal, siis on tulemus järgmine: Eesti tootjahind on 35% Soome tootjahinnast, Eesti kaupluste jaehind 46% Soome jaehinnast ja Eesti turuhind 35% Soome jaehinnast. Siinjuures on muidugi omaette probleem liha kvaliteet ja selle võrreldavus. Eestis on sihikindel lihloomade kasvatamine alles algusjärgus, samal ajal kui ELi riikides on tootmisharu arendatud aastakümneid.

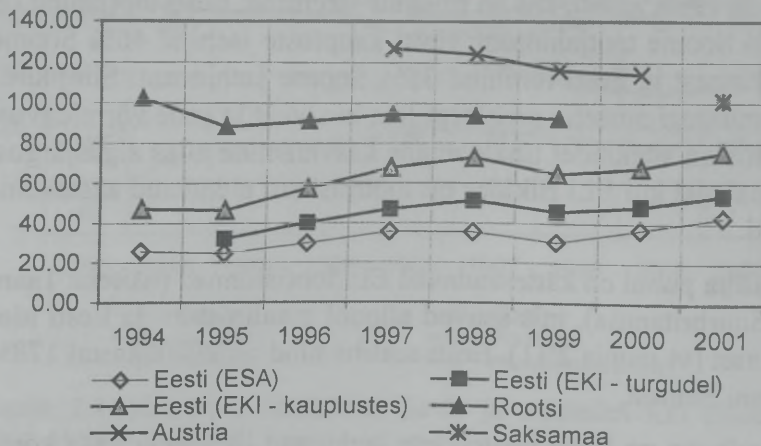
Sealiha puhul on kättesaadavad ELi tootjahinnad (näitena Taani ja Suurbritannia), mis asuvad allpool maailmaturu ja Eesti hinnataset (vt joonis 2.11). Eesti sealiha hind oli 2000. aastal 178% Taani hinnast.

Tervikuna on Eesti lihatoodete jaehinnad ligikaudu kaks korda madalamad kui Taanis ja Suurbritannias (Stapel 2002, lk 3), kuid võrreldav informatsioon sealiha jaehindade kohta kahjuks

puudub. Olemasolevate ELi riikide jaehindade puhul on näha, et nagu enamiku toidukaupade puhul, on ka siin hinnad Eesti kauplustes madalamad kui ELis (joonis 2.12).

Joonis 2.11. Sealiha tootjahind Eestis, Taanis ja Suurbritannias 1992.–2000. a (kr/kg).

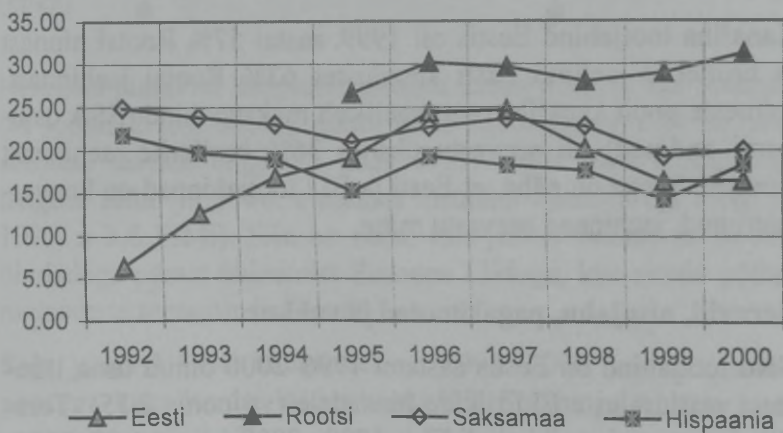

Joonis 2.12. Seakarbonaadi jaehind Eestis ja mõnedes ELi riikides 1994.–2001. a (kr/kg).

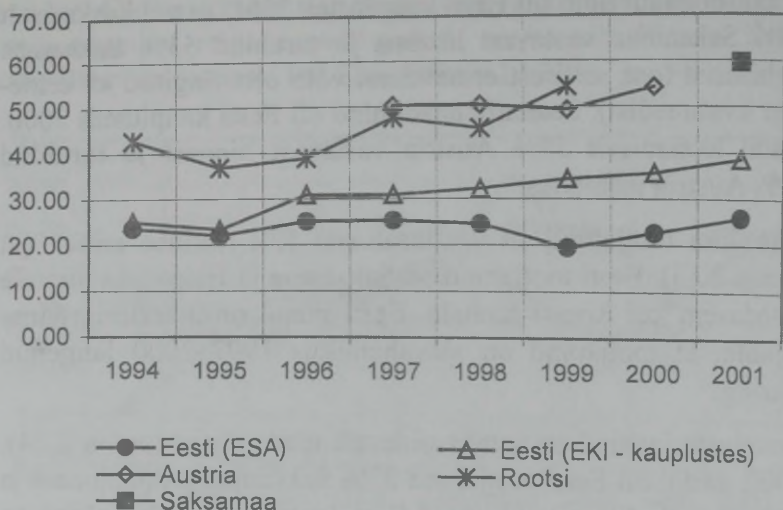
Seakarbonaadi hind oli Eesti kauplustes 2001. aastal keskmiselt 74% Saksamaa vastavast hinnast ja turuhind 53% Saksamaa jaehinnast (osa sellisest erinevusest võib olla tingitud ka erinevast kvaliteedist). Seakarbonaadi hind oli Eesti kauplustes 2000. aastal keskmiselt 59% Austria vastavast hinnast ja turuhind 43% Austria jaehinnast.

Kanaliha tootjahind on vaatlusalustes ELi riikides erinev (vt joonis 2.13). Eesti tootjahind on Saksamaa ja Hispaania hinnale lähedasem kui Rootsi hinnale. Eesti puhul on märkimisväärne asjaolu, et tootjahind on ajavahemikus 1997–2000 langenud 8 kr/kg.

Kaupluste jaehind on samas pidevalt tõusnud (vt joonis 2.14). 2000. aastal oli Eesti tootjahind 83% Saksamaa tootjahinnast ja 2001. aastal oli broileri jaehind Eesti kauplustes 44% Saksamaa jaehinnast. Lisaks on näha, et nende toodete puhul, kus EL ei sekku, on liikmesriikide vahel märgatavad hinnaerinevused.

Joonis 2.13. Broileri tootjahind Eestis ja mõnedes ELi riikides 1992.–2000. a (kr/kg).

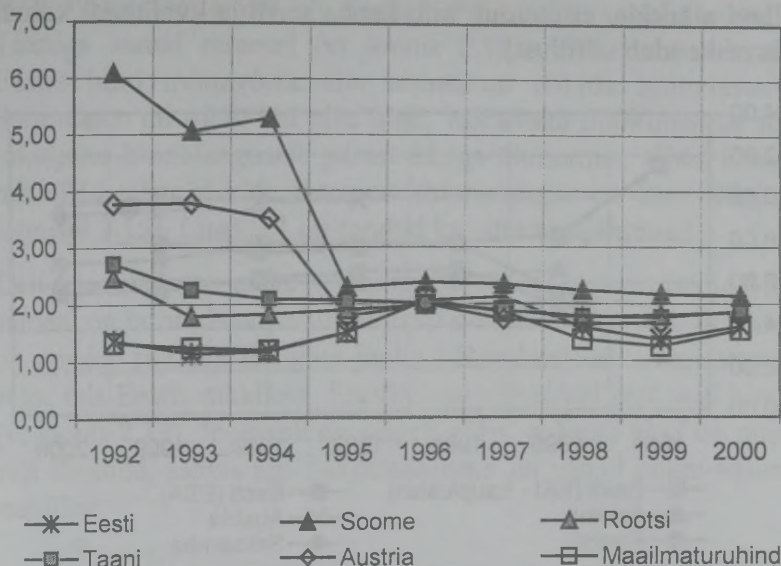

Joonis 2.14. Broileri jaehind Eestis ja mõnedes ELi riikides 1994.–2001. a (kr/kg)

Kanaliha tootjahind Eestis oli 1999. aastal 57% Rootsi hinnast ja broilerite jaehind Eesti kauplustes 63% Rootsi jaehinnast. Inimeste poolt kanaliha eest tegelikult makstav hind (ESA ostukorvi andmed) oli seevastu üksnes 36% broilerite jaehinnast Rootsis. Seega on näha, et Eesti ja ELi tootjahinnad on konvergeerunud, jaehinnad seevastu mitte.

Teravili, nisujahu, pagaritooted ja suhkur

Nisu tootjahind on Eestis aastatel 1996–2000 olnud üsna lähedane vaatlusaluste ELi riikide hindadele (vt joonis 2.15). Teravilja interventsioonihind oli ELis 1999.–2000. aastal 1,87, 2001. aastal 1,59 ning Eesti tootjahind 2000. aastal 1,61 kr/kg.

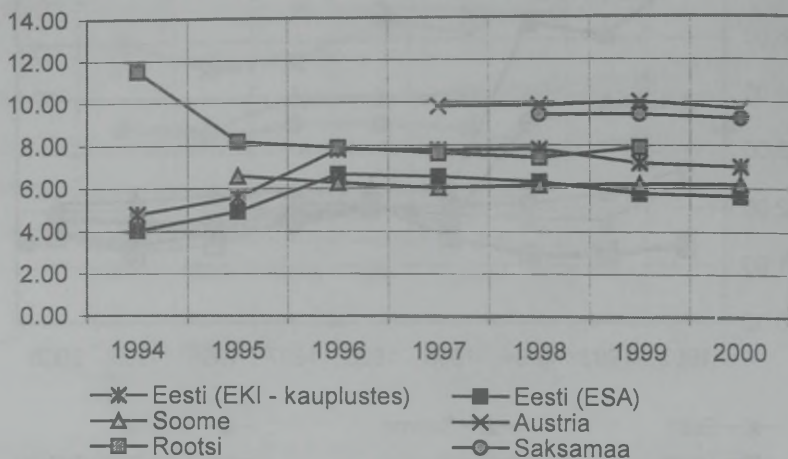
Joonis 2.15. Nisu tootjahind Eestis ja ELi riikides 1992.–2000. a (kr/kg)

Nisujahu puhul on kaupluste jaehind Eestis kõrgem kui Soomes (vt joonis 2.16). Soome puhul tuleb märkida, et hind on seal sellisele taseme langenud alles 1995. aastal nisu tootjahinna languse tõttu (nt 1990. a maksis nisujahu Soomes 6,3 FIMi ja 1995. a 3,6 FIMi). Siin on näha, mis juhtus Soome ja Rootsi hindadega pärast ühinemist Euroopa Liiduga, kus nende põllumajanduse toetamine vähenes.

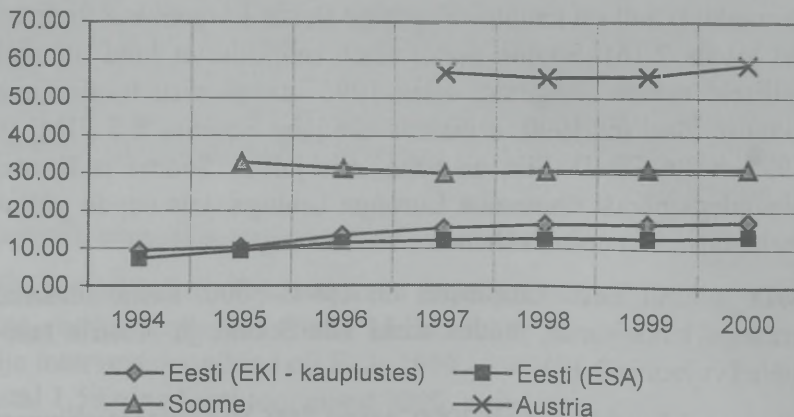
Saia jaehind Eesti kauplustes on 1994.–2000. aastal tõusnud peaaegu kaks korda, jäädes siiski alla Soome ja Austria tasemele (vt joonis 2.17).

Nisu tootjahind Eestis oli 2000. aastal 75% Soome tootjahinnast ja nisujahu hind Eesti kauplustes 129% Soome hinnast ning saia hind Eesti kauplustes 56% Soome jaehinnast. Austrias oli saia hind 2000. aastal peaaegu 2,5 korda kõrgem kui Eestis (tuleb

jällegi märkida, et puudub info kauba sordi ja kvaliteedi kohta, mis raskendab võrdlust).

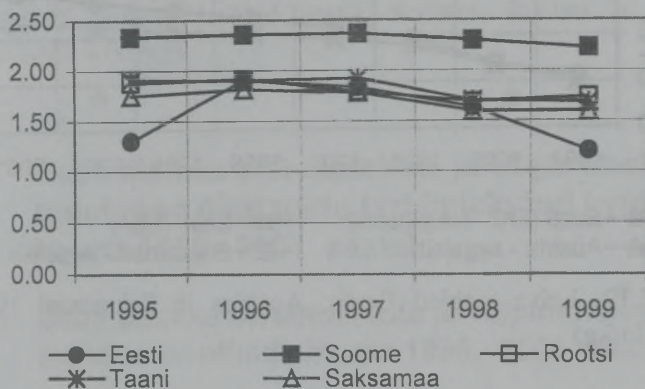
Joonis 2.16. Nisujahu jaehind Eestis ja ELi riikides 1994.–2001. a (kr/kg).

Joonis 2.17. Saia jaehind Eestis, Soomes ja Austrias 1994.–2000. a (kr/kg).

Rukkijahu tootjahind oli Eestis 1996.–1998. aastal Rootsi ja Taaniga samal tasemel (vt joonis 2.18). 1999. aastal langes Eestis hind mõnevõrra alla nimetatud riikide hinnataseme. Soomes on nii rukki kui nisu hind, vaatamata märkimisväärsele rukkijahu hinnalangusele pärast ELiga ühinemist, siiski kõrgemad ELi teiste riikide tasemest (hinnalangus on hästi jälgitav joonisel 2.15). Lisas 2.1 on toodud ka odra tootjahinnad.

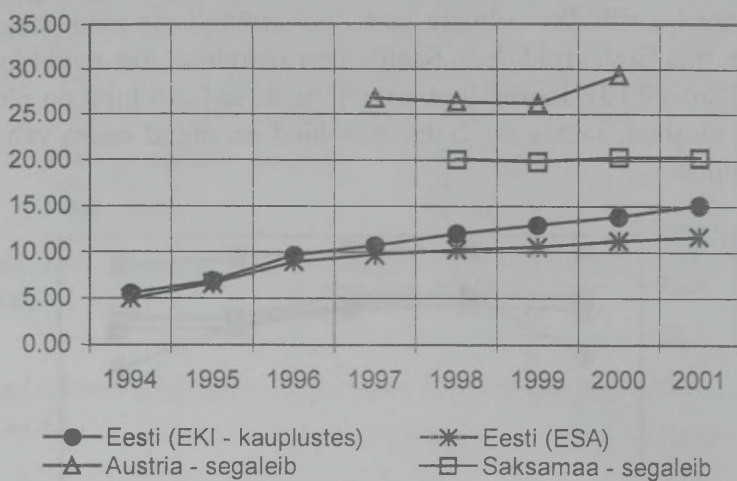
Leiva jaehinda on raske võrrelda. On teada, et Austrias ja Saksamaal on tarbimisharjumused Eesti omadest erinevad. Segaleib on nendes riikides tarbijate jaoks põhimõtteliselt sama staatusega, mis Eestis rukkileib. Seetõttu on võrreldud just neid hindu (vt joonis 2.19). Jooniselt on selgelt näha, et Eesti hind on pidevalt tõusnud, samas kui Saksamaa hind on olnud enam-vähem stabiilne.

Joonis 2.18. Rukki tootjahind Eestis ja ELi riikides 1992.–2000. a (kr/kg).

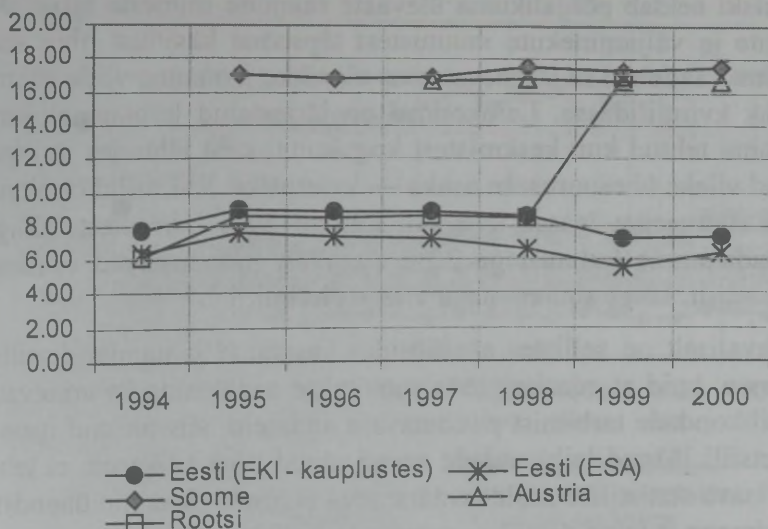
Joonisel 2.20 esitatakse **suhkru** jaehind, et illustreerida ka selle kaubagrupi hinnaerinevusi. Suhkru hind Eesti kauplustes on 1999.–2000. aastal selgelt 50% võrra madalam kui Soomes, Austrias või Rootsis.

Et Eestis suhkrut ei toodeta, siis meie suhkru jaehinna määrajaks on ühelt poolt impordihind ja teiselt poolt kaubandusvõrgu juurdehindlus. Näiteks 2000. aastal importis Eesti suhkrut põhiliselt (ca 92%) ELi liikmesriikidest ja see suhkur oli väga tugevalt subsideeritud. Suhkru impordihind oli 2000. aastal 4,02 kr/kg ja subsiidium oli 5,6 kr/kg. Aastal 2000 oli keskmine suhkru jaehind Eestis 7,40 kr/kg, seega lisandus suhkru hinnale transpordi ja kaubandusvõrgu realiseerimiskuludena 3,38 kr/kg kohta ehk 85%, võrreldes impordihinnaga.

Joonis 2.19. Leiva jaehind Eestis, Austrias ja Saksamaal 1994.–2001. a (kr/kg).

Subsiidiumide kaotamise tagajärjel pärast Eesti ühinemist ELiga suhkru hind tõuseb. Hinnatõus võiks ulatuda subsiidiumi määraneni ehk 5,6 kroonini kilolt ehk impordihind jõuaks 9,6 kroonini. Lisanduva kaubandusliku juurdehindluse ja transpordikuludega koos ulatuks suhkru hind siis 12–13 kroonini kilolt, mis oleks siiski veel 25–30% madalam kui suhkru jaehind Austrias, Soomes või Rootsis. Mõne vähem olulise kauba (munad, margariin ja kartul) jaehinnad esitatakse lisas 2.1.

Joonis 2.20. Suhkru jaehind Eestis, Soomes, Rootsis ja Austrias 1994.–2000. a (kr/kg).

2.2. Eesti elanike sissetulekute ja väljaminekute muutused ning toidu tarbimiskulud kvintilide kaupa 1996.–2001. aastal

2.2.1. Eesti elanike sissetulekute ja väljaminekute muutus kvintilide kaupa 1996.–2001. aastal

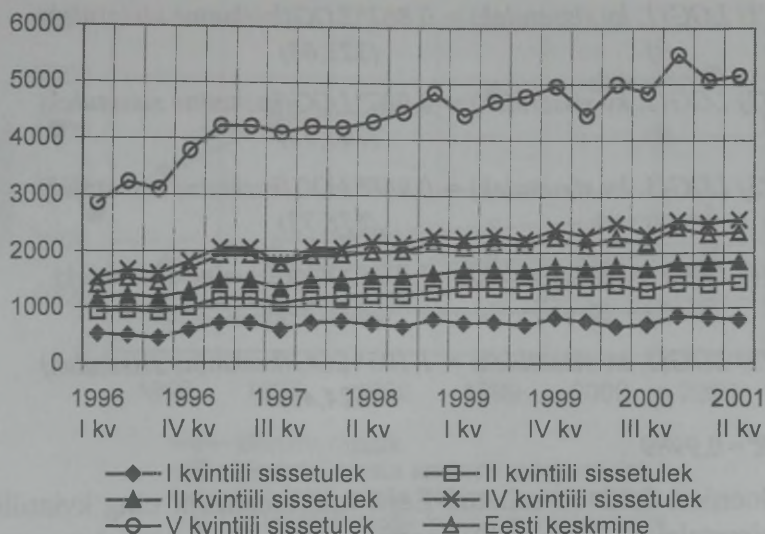
Käesolevas analüüsis kasutatakse Eesti Statistikaameti tehtud leibkonnauuringuid, mis on Eestis kõige autoriteetsem vastava-suunaline regulaarne uurimisprojekt. 1996. aasta algusest kuni 2001. aasta esimese poolaasta lõpuni on Eestis keskmine leibkonnaliikme rahaline sissetulek suurenenud 55%. Samal ajal on Eesti Statistikaameti andmetel tarbijahinnad kasvanud 37,7% ja toidukaupade hinnad 19,3%. Seega võiks esialgse üldistusena teha järelduse, et keskmiselt on leibkonnaliikmete sissetulek kasvanud kiiremini kui hinnad.

Siiski eeldab põhjalikuma ülevaate saamine inimeste sissetulekute ja väljaminekute muutustest täpsemat käsitlust ning seetõttu vaadeldakse järgnevas osas elanikke jaotatuna viide rühma ehk kvintiilidesse. Leibkonnad on järjestatud leibkonnaliikme kohta tehtud kuu keskmistest kogukulutustest lähtudes ja jagatud viieks ühesuuruseks osaks — kvintiiliks. Kvintiilid on võrdse suurusega: igasse kvintiili kuulub 20% inimestest. Kõige madalamate kulutustega 20% elanikest moodustavad esimese kvintiili, kõige suurematega viienda kvintiili.

Tavaliselt on sellistes analüüsides kasutatud jaotamist detšiilidesse, kuid et edasises töös soovitakse analüüsida ka erinevate leibkondade tarbimist puudutavaid andmeid, siis oleksid igasse detšiili jäänud leibkondade arvud olnud liiga väikesed, et teha piisava statistilise usaldusväärsusega otsuseid. Seetõttu ühendati esimene ja teine detšiil esimeseks kvintiiliks jne.

Rahalise sissetuleku all mõistetakse palgatöö, individuaalse tööise tegevuse eest, omanditulust, siiretest ja muust tulust saadud sissetulekut (Sotsiaaltrendid 2, lk 58). Joonisel 2.21 on kujutatud sissetulekute muutust kvintiilide kaupa. Kõige vähem (51%) on vaatlusalusel perioodil kasvanud III kvintiili sissetulekud (1203 kroonilt 1820 kroonini) ning suurim kasv (58%) ilmnas V kvintiili tuludes (3246 kroonilt 5116 kroonini). Esimese kvintiili tulude kasv aastatel 1996–2001 oli 57%. V ja I kvintiili kuuluvate leibkondade sissetulek erines 1996. aasta I kvartalis 5,4 korda, 2001. aasta II kvartalis juba 6,6 korda.

Kui aga võrrelda X ja I detšiili sissetulekute ebavõrdsust, siis on see palju suurem ja kasvab kiiresti (1996. a I kvartalis 10 korda, 2001. a II kvartalis 13 korda).

Joonis 2.21. Sissetulekute muutus 1996.–2001. aastal kvintiilide kaupa (kr) (Statistikaameti leibkonnauuringud).

Joonisele 2.21 on parema ettekujutuse saamiseks inimeste sissetulekute jaotusest kantud ka Eesti elanike keskmine sissetulek vaadeldaval perioodil. Selgelt tuleb esile asjaolu, et ligi 60% Eesti elanikest on sissetulek leibkonnaliikme kohta madalam Eesti keskmisest sissetulekust. Neljanda kvintiili sissetulekud on keskmisega ligikaudu võrdsed. Suurimate tuludega leibkonna ehk V kvintiili sissetulekud on aga aastati olnud Eesti keskmisest ligikaudu kaks korda suuremad.

Ka järgmine lihtne mudel (võrrandid 1–5) näitab, et samal ajal kui keskmine sissetulek kasvab 1% võrra, suureneb näiteks esimese kvintiili sissetulek 0,86%, aga viienda kvintiili sissetulek 1,1%, s.t alumiste kvintiilide sissetulek kasvab keskmisest sissetulekust aeglasemalt ning ülemise kvintiili oma kiiremini, õigem oleks isegi öelda, et neljanda ja viienda kvintiili ülejäänutest tunduvalt suurem kasv on endaga kaasa toonud keskmise sissetuleku kasvu.

$$(1) \text{ LOG}(1. \text{ kv sissetulek}) = 0,861 * \text{ LOG}(\text{keskmine sissetulek})$$

$$(t) \qquad \qquad \qquad (323,67)$$

$$(2) \text{ LOG}(2. \text{ kv sissetulek}) = 0,937 * \text{ LOG}(\text{keskmine sissetulek})$$

$$(t) \qquad \qquad \qquad (705,54)$$

$$(3) \text{ LOG}(3. \text{ kv sissetulek}) = 0,968 * \text{ LOG}(\text{keskmine sissetulek})$$

$$(t) \qquad \qquad \qquad (676,72)$$

$$(4) \text{ LOG}(4. \text{ kv sissetulek}) = 1,01 * \text{ LOG}(\text{keskmine sissetulek})$$

$$(t) \qquad \qquad \qquad (651,29)$$

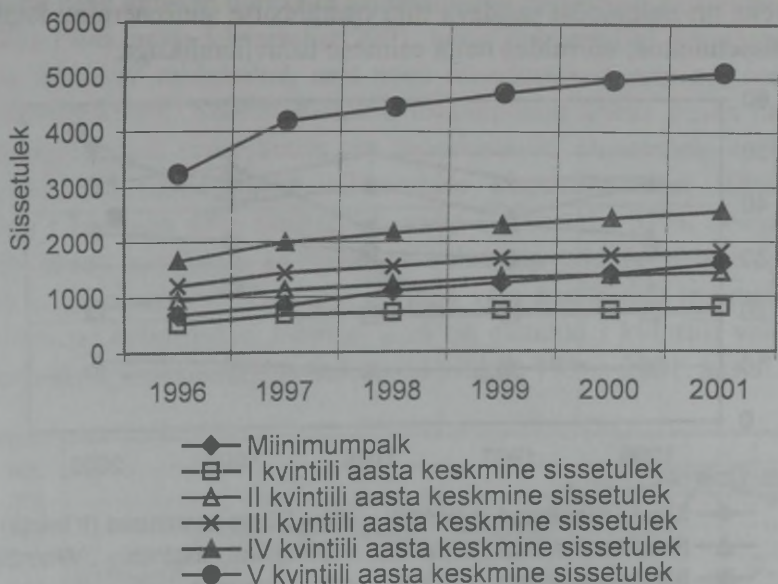
$$(5) \text{ LOG}(5. \text{ kv sissetulek}) = 1,105 * \text{ LOG}(\text{keskmine sissetulek})$$

$$(t) \qquad \qquad \qquad (624,49)$$

$$R^2 = 0,9989$$

Joonisel 2.22 on esitatud Eesti miinimumpalk ning kvintiilide sissetulekud 1996.–2001. aastal. Alates 1996. aastast on suurenenud nende leibkondade osatähtsus, kus sissetulek ei ulatu miinimumpalgani. Kui vaadeldava perioodi alguses olid ainult esimese kvintiili sissetulekud miinimumpalgast madalamad, siis 2001. aastal jäid juba 40% elanikest tulud alla miinimumpalga. Seega on miinimumpalk kasvanud kiiremini (680 kr 1996. a kuni 1600 kr 2001. a) kui leibkonnaliikmete keskmine sissetulek.

Leibkonnaliikmete sissetuleku kvintiilide kaupa on moodustanud peamiselt sissetulek palgatööst ning siirded. Siirete all mõistetakse ressursside ümberjaotamist (Sotsiaaltrendid 2, lk 59). Euroopa Liidu riikides kasutatakse siirdeid väga ulatuslikult, et saavutada ühiskonna tasakaalustatud arenguks soovitatav sissetulekute jaotus. Näiteks Taanis oleks 1995. aastal 30% elanikest asunud allpool vaesuspiiri ehk nende sissetulekud oleks olnud alla 60% riigi keskmisest. Kuid siiretega vähenes vaeste osa 12%ni. Teise analoogilise näitena sobib Iirimaa, kus 34% inimestest kuulunuks vaeste hulka, kuid tänu siiretele langes nende osakaal 18%ni (Unity, solidarity ... 2001, lk 25–27).

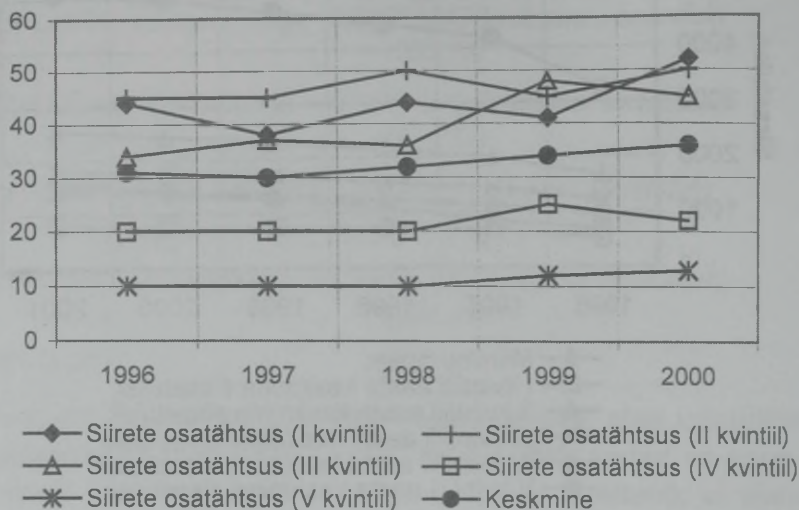
Joonis 2.22. Kvintiilide sissetulekud ja Eesti miinimumpalk 1996.–2000. aastal (kr) (Statistikaameti leibkonnauuringud).

Siirded võib jaotada kaheks:

- 1) riigi ja (või) kohaliku omavalitsuse vahendite ümberjaotamine (pensionid, töötu abiraha, lastetoetus ja muu toetusraha, haigusraha jms);
- 2) ühiskonna liikmetele ja eraomandusse kuuluvate vahendite ümberjaotamine, millest levinuim on eraisikult eraisikule (alimendid, elatusrahad, kingitud raha jms).

Siirete osatähtsus kogu sissetulekust esimeses kolmes kvintiilis oli aastatel 1996–2000 keskmiselt 44% (joonis 2.23). 2000. aastal moodustasid I ja II kvintiili tulutasemest ligikaudu 50% siirded. Kõige kõrgemate tuludega leibkonna viiendiku sissetulekutest moodustasid siirded ainult kümnendiku. Selle põhju-

seks on palgatööst saadava tulu osatähtsuse suurenemine kogusissetulekus, võrreldes nelja esimese tuluviindikuga.

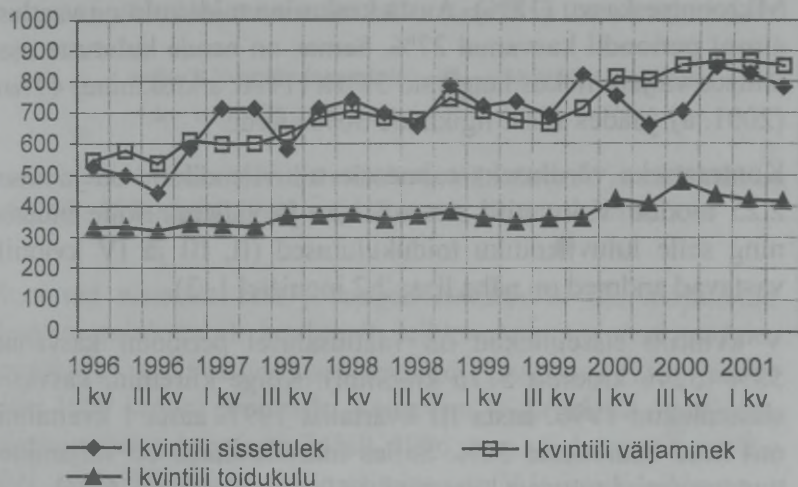
Jooni 2.23. Siirete osatähtsus kogutuludes kvintilide kaupa (%) (Statistikaameti leibkonnauuringud).

Keskmine siirete osatähtsus on suurenenud 31%lt 1996. aastal 36%ni 2000. aastal. Jooniselt 2.23 on näha, et kolmel esimesel kvintiiilil on siirete osatähtsus kogutuludes Eesti keskmisest suurem. Samas moodustavad siirded teise kvintiili sissetulekute suurema osatähtsuse kui esimese kvintiili sissetulekute. Erandiks on vaadeldaval perioodil ainult 2000. aasta. Siirete osatähtsuse suurenemine on seletatav nende kiirema kasvuga, võrreldes sissetulekutega, ja seda kõikides kvintiiilides.

2.2.2. Eesti elanike toidukulude muutus kvintiiilide kaupa 1996.–2001. aastal

Tulenevalt käesoleva peatüki lõppeesmärgist võrreldakse järgnevalt Eesti elanike sissetulekuid ja väljaminekuid kvintiiilide

kaupa ning antakse ülevaade toidukuludest erinevates tuluviiendikes 1996. aasta I kvartalist 2001. aasta II kvartalini. Vaatluse alla võetakse toidukulud, sest need moodustavad suurima osa väljaminekutest. Samuti loetakse toidukulusid üheks osaks nn sundkulutustest (teise suure osa moodustavad eluasemekulud). Toidukulud moodustasid leibkondade kogukulutustest 1996. aasta I kvartalis 48% ning 2001. aasta II kvartalis 37%. Seega leibkonnad tervikuna on hakanud kulutama toidule väiksema osa kogukulutustest. Kuid siin on jälle vaja analüüsida muutusi erinevates kvintiilides. Joonisel 2.24 on esitatud I kvintiili väljaminekud, sissetulekud ja kulutused toidule 1996.–2001. aastal.

Joonis 2.24. I tulukvintiili sissetulekud, väljaminekud ja toidukulutused perioodil 1996–2001 (kr) (Statistikaameti leibkonnauuringud).

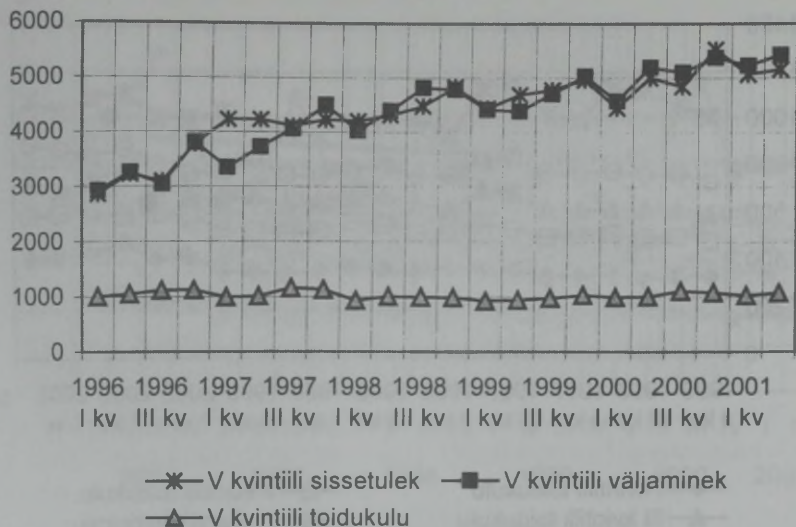
Jooniselt 2.24 on näha, et esimese tuluviiendiku sissetulekud ja väljaminekud on vaatlusalusel perioodil kasvanud. Samas on sissetulekud kasvanud väljaminekutest kiiremini (vastavalt 57% ja 51%), kui võrrelda aastate 1996–2001 keskmisi. Iga aasta kolmandas kvartalis on sissetulekud langenud, põhjuseks mit-

mete toetuste sesoonsus (lastetoetused saadakse kätte II kvartalis ja sageli ei jõuta III kvartalis kätte saada sügise toetusi).

Mõnedes kvartalites on väljaminekud suuremad kui sissetulekud, mis tuleneb nii säästmisest eelmistel kuudel kui ka arvutustmeetodikast, mille kohaselt kaasatakse kulutustesse ka rahalisse väärtusse ümberarvestatud omavalmistatud toodang. Sissetulekute ja väljaminekute muutused mõjutavad ka kulutusi toidule. Joonisel 2.24 võib täheldada, et väljaminekute suurenemine on toonud kaasa toidukulude kasvu. Näiteks tõi väljaminekute kasv 712 kroonilt 1999. aasta IV kvartalis 815 kroonile 2000. aasta I kvartalis (kasv 14%) kaasa toidukulude 64kroonise kasvu (18%). Aasta keskmine toidukulu on vaatlusalusel perioodil kasvanud 27%. Samas on nende kulutuste osatähtsus väljaminekus langenud 59%lt (1996. a keskmine) 49%ni (2001. a), jäädes siiski ligikaudu 50% juurde.

Kontrastseks võrdluseks esimesele tuluviiendikule on joonisel 2.25 toodud V kvintiili sissetulekute ja väljaminekute muutus ning selle tuluviiendiku toidukulutused (II, III ja IV kvintiili vastavad andmed on näha lisas 2.2 joonistel 1–3).

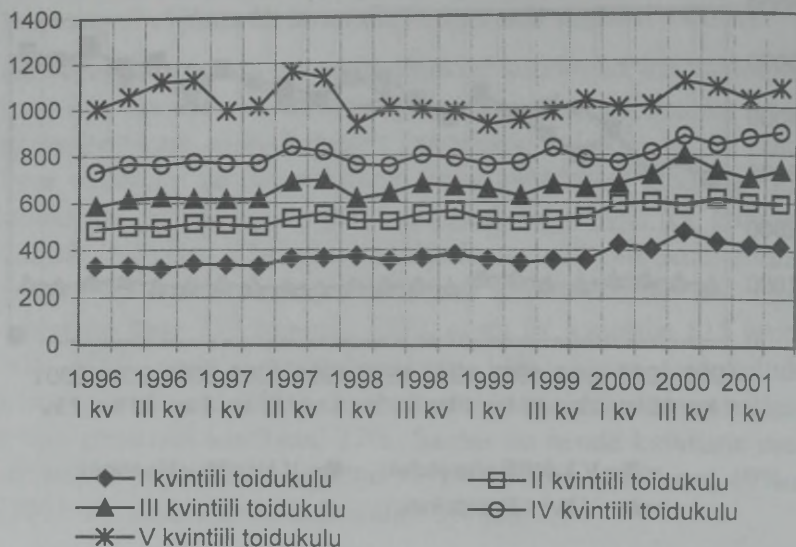
V kvintiili sissetulekud on vaatlusalusel perioodil kasvanud 58% (3246 kroonilt 5116 kroonini). Kõige kiiremini kasvasid sissetulekud 1996. aasta III kvartalilt 1997. aasta I kvartalini, mil need suurenesid 36%. Selles tuluviiendikus on väljaminekud kasvanud tuludest kiiremini (väljaminekute kasv 63%).

Joonis 2.25. V tulukvintiili sissetulekud, väljaminekud ja toidukulutused 1996.–2001. a (kr) (Põllumajandusministeeriumi andmed).

Muutused sissetulekutes ja väljaminekutes ei ole mõjutanud ülemisse tulukvintiili kuuluvate leibkondade kulutusi toidule. Toidukulud on vaatlusalusel perioodil langenud 2%, jäädes siiski 1000 krooni piirimaile. Samas on toidukulude osatähtsus väljaminekutes langenud 34%lt 1996. aasta I kvartalis 20%ni 2001. aasta II kvartalis. Selle näitajaga on V kvintiili leibkonnad jõudnud oma toidukaupade tarbimise suhtelise osakaalu poolest samale tasemele Skandinaavia maadega. Näiteks Rootsis ja Soomes kulutati toidule keskmiselt 19–20% kogukulutustest. Kuid USAs ja Suurbritannias on toidukulude osakaal veel kaks korda väiksem, piirdudes vaid 10–11%ga kogukulutustest.

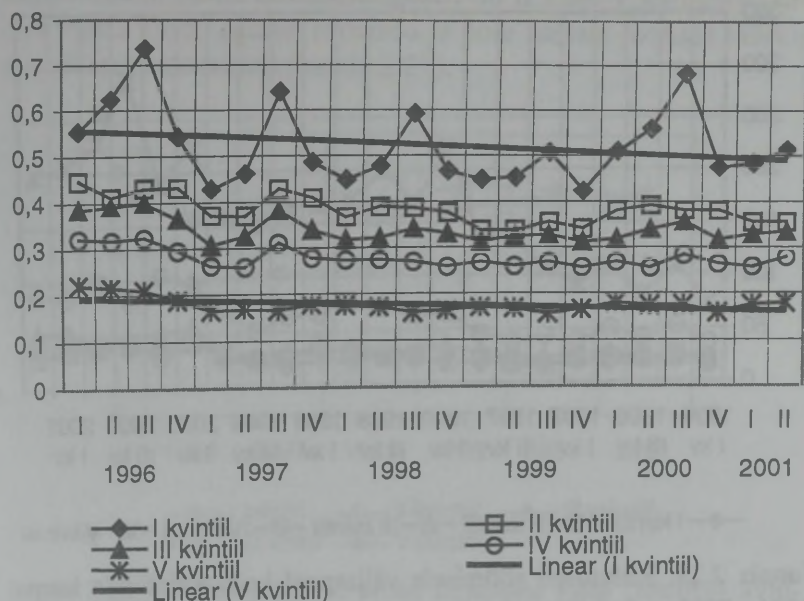
Järgnevalt antakse ülevaade kõigi tuluviiendike toidukulude muutumisest 1996.–2001. aastal (joonis 2.26).

Joonis 2.26. I–V tulukvintiili toidukulud 1996.–2001. a (kr) (Põllumajandusministeeriumi andmed).

Jooniselt 2.26 on näha, et esimese nelja tuluviiendiku toidukulud on vaatlusalusel perioodil kasvanud. I kvintiili toidukulud on kasvanud 27%, II kvintiilil 21%, III kvintiilil 18% ja neljandal kvintiilil 17%. Ainult viimase tuluviiendiku toidukulud on jäänud ligikaudu samaks, langedes 2%. Iga järgmise kvintiili toidukulu on eelmise kvintiili toidukulust suurem keskmiselt 165 krooni võrra. Samas erinevad I ja V kvintiili toidukulude keskmised teineteisest 704 krooni.

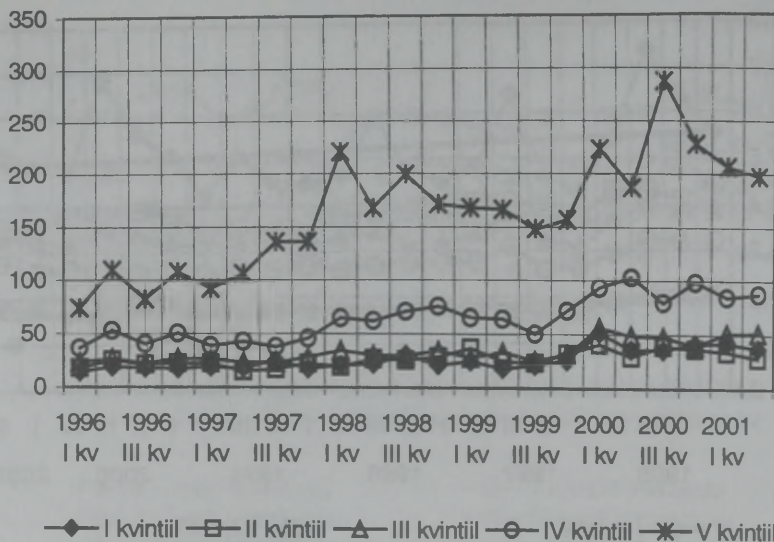
Kõikumisi aitab selgitada joonis toidukulutuste osatähtsuse dünaamika kohta (joonis 2.27).

Joonis 2.27. Toidukulutuste osatähtsus kogukuludes (%) 1996.–2001. a.

Eriti suur toiduainete osatähtsus kolmandas kvartalis I kvintiili puhul viitab sellele, et sissetulekud on siis väiksemad (vt. joonis 2.21). I kvintiili toidukulutuste osakaal väheneb kiiremini kui V kvintiili puhul. Kuigi, kui võrrelda kõikumisi I ja V kvintiili sissetulekutes ja toiduainete osatähtsustes sissetulekute, siis absoluutarvudes on ülemise kuluviiendiku sissetulekute kõikumised küll suuremad, kuid väike muutus alumise kulukvintiili toidukulutustes või sissetulekutes toob endaga kaasa mitu korda suurema suhtelise muutuse.

Tuleb aga arvestada ka sellega, et mida kõrgem kuluviiendik, seda suuremad on kulutused väljassöömisele, mis lisanduvad eespool kirjeldatud toidukuludele. Jooniselt 2.28 on näha, et V kvintiili kulutused väljassöömisele on vaatlusalusel ajal kasvanud 117%.

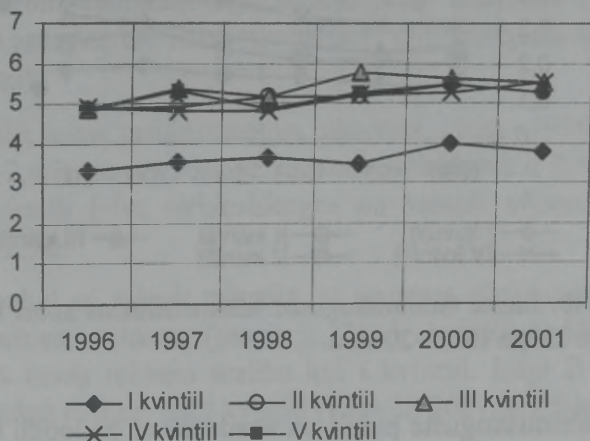
Joonis 2.28. Kulutused söömisele väljaspool kodu kvintilide kaupa 1996.–2001. a (kr) (Eesti Statistikaameti andmed).

Kõige vähem on suurenenud kulutused väljassöömisele II ja IV kvintiilil (vastavalt 41% ja 91%). I kvintiili vastavad kulutused on suurenenud 135%, absoluutarvudes oli see kasv 14 kroonilt 40 kroonini. III kvintiili kulutused väljassöömisele on kasvanud 104%. Samas on kolme esimese kuluviiendiku keskmised kulutused väljassöömisele 30 krooni, IV kvintiilil 66 krooni ning V kvintiilil 166 krooni.

2.2.3. Põhiliste toidukaupade tarbimine erinevates tarbijagruppides 1996.–2001. aastal

Siin on vaatluse all peamiste toidukaupade tarbimine erinevates tuluviiendikes aastatel 1996–2001. Kvintiilid on tuluviiendikeks jaotatud sissetulekute alusel. Tarbimiskogused on toodud kuu keskmistena leibkonnaliikme kohta.

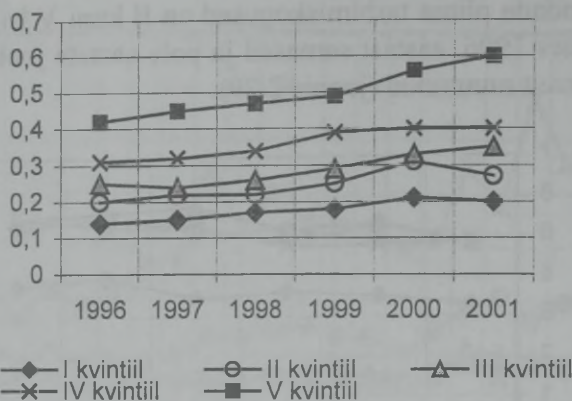
Leibkondade piima tarbimiskogused on II kuni V kvintiilini olnud alates 1996. aastast sarnased ja pole aastate jooksul märkimisväärselt muutunud (joonis 2.29).

Joonis 2.29. Leibkonnaliikme piima tarbimine kuus (liitrites) kvintiilide kaupa 1996.–2001. a.

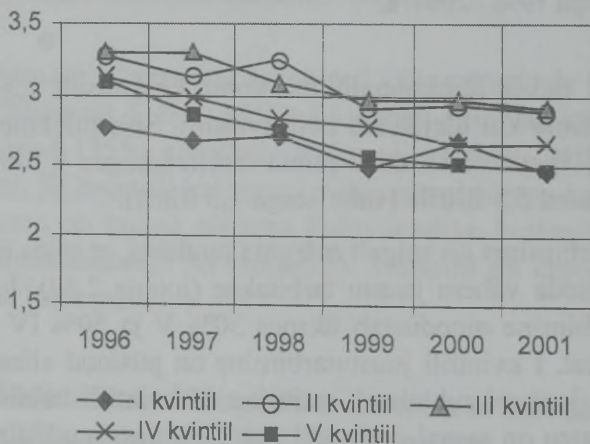
I kvintiil tarbib leibkonnaliikme kohta keskmiselt 1,5–2 liitrit vähem piima kui ülejäänud neli kvintiili. Sissetulekute samaks jäämisel läheneb I kvintiili piima tarbimiskogus 4 liitrile ja V kvintiili oma 5,5 liitrile (vahe seega 1,5 liitrit).

Juustu tarbimises on selgelt märgata tendents, et mida madalam kvintiil, seda vähem juustu tarbitakse (joonis 2.30). I kvintiili juustutarbimine moodustab üksnes 30% V ja 50% IV kvintiili tarbimisest. I kvintiili juustutarbimine on püsinud viimase kolme aasta jooksul suhteliselt stabiilne, V kvintiili tarbimiskogused seevastu on samal perioodil ligi 23% kasvanud. Juustu puhul on seega selgelt näha, et sissetulekute kasvades tarbimiskogused suurenevad.

Joonis 2.30. Juustu tarbimiskogused leibkonnaliikme kohta kuus (kg) kvintiilide kaupa 1996.–2001. a.

Leiva tarbimiskoguste puhul on vaadeldaval perioodil kõikides kvintiilides täheldatav langustendents (joonis 2.31).

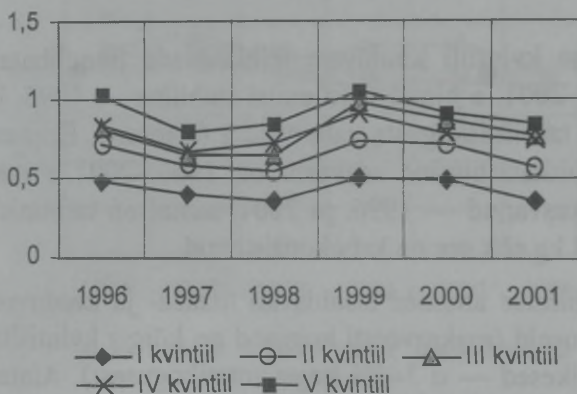

Joonis 2.31. Leiva tarbimiskogused leibkonnaliikme kohta kuus (kg) kvintiilide kaupa 1996.–2001. a.

Kõige rohkem tarbivad leiba II ja III kvintiil. Alates 1999. aasta neljandast kvartalist tarbivad IV–V kvintiil kõige vähem leiba. Leiva tarbimise vähenemine on seletatav inimeste mitmekülgsemate tarbimisvõimalustega sissetulekute kasvades (leib kui toiduaine asendatakse näiteks müsli või mitmesuguste teraviljahelvestega).

V kvintiili leiva tarbimiskogus vähenes 1996.–1999. aastal 3,1 kg-lt 2,6-le, saavutades pärast seda stabiilsuse u 2,5 kg juures. I kvintiili leiva tarbimiskogus on samuti vähenenud — 2,7 kg-lt 2,5le.

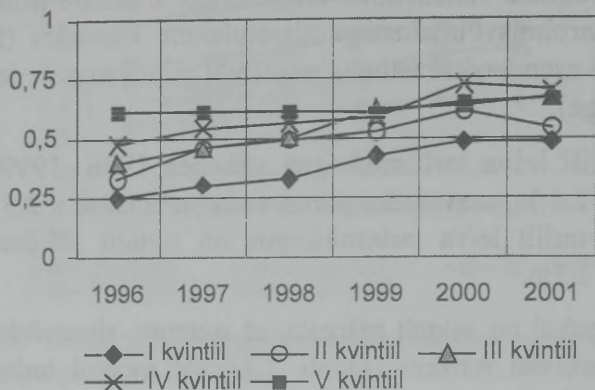
Sealiha puhul on selgelt märgata, et suurema sissetulekuga inimesed tarbivad rohkem (joonis 2.32). V kvintiil tarbis 2001. aastal 2,4 korda rohkem sealiha kui I kvintiil. Isegi II kvintiil tarbib märksa rohkem kui I kvintiil (vahe oli 2001. a 1,6-kordne).

Joonis 2.32. Sealiha tarbimiskogused leibkonnaliikme kohta kuus (kg) kvintiilide kaupa 1996.–2001. a.

Madalama ostujõuga inimesed asendavad sealiha ilmselt linnuliha ja vorstitoodetega (joonis 2.33 ja 2.34), mis on odavamad. Kui Euroopa Liiduga ühinedes peaksid nimetatud asendustooted hüppeliselt kallinema, võib see olla esimesele kvintiilile probleemiks.

Vaadeldaval perioodil on kõikides leibkondades linnuliha tarbimine kasvanud (joonis 2.33).

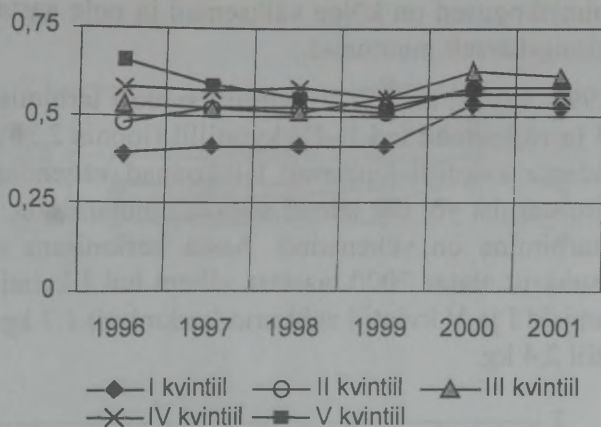

Joonis 2.33. Linnuliha tarbimiskogused leibkonnaliikme kohta kuus (kg) kvintilide kaupa 1996.–2001. a.

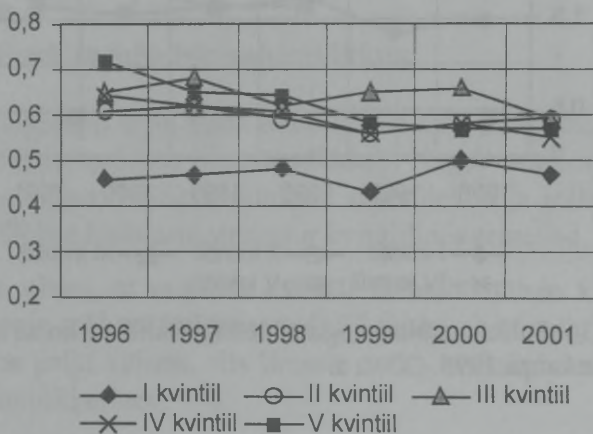
Viiendasse kvintiili kuuluvate leibkondade linnulihatarbimine on 1996.–2001. a olnud võrdlemisi stabiilne — 1996. ja 2001. aastal on tarbimiskoguste vahe vaid 1,08kordne. Esimese kvintiili linnulihatarbimine seevastu on 1996.–2001. a märkimisväärselt kasvanud — 1996. ja 2001. aastal on tarbimiskoguste vahe 0,23 kg ehk see on kahekordistunud.

Vorstitarbimise andmed sisaldavad maksa- ja keeduvorsti tarbimiskoguseid (maksavorsti kogused on kõigis kvintiilides äärmiselt väikesed — u 3–4% kogu vorstikogusest). Alates 2000. aastast tarbivad I ja V kvintil vorsti lähedastes kogustes (joonis 2.34). Tervikuna on kõigi kvintiilide vorstitarbimine alates 2000. aastast 0,5–0,6 kg leibkonnaliikme kohta.

I kvintil tarbib võid ja margariini selgelt vähem kui kõik teised kvintiilid (joonis 2.35). Samas on vahe vaadeldava perioodi lõpuks vähenenud, sest teiste kvintiilide või ja margariini tarbimiskogused on kahanenud.

Joonis 2.34. Vorsti tarbimiskogused leibkonnaliikme kohta kuus (kg) kvintilide kaupa 1996.–2001. a.

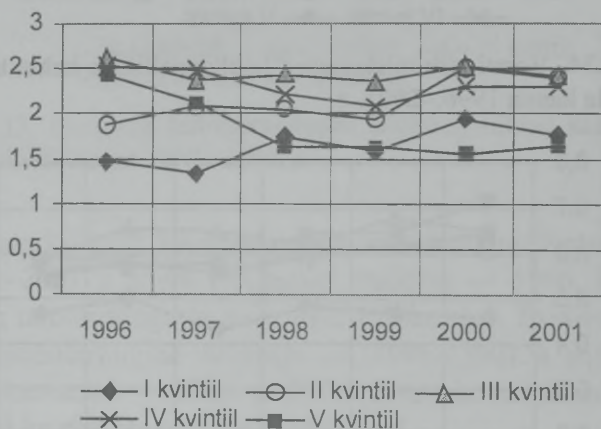

Joonis 2.35. Või ja margariini tarbimiskogused leibkonnaliikme kohta kuus (kg) kvintilide kaupa 1996.–2001. a.

2001. aastal tarbisid kõige rohkem võid ja margariini II ja III kvintil. IV ja V kvintili või ja margariini tarbimine vähenes kõige rohkem 1996.–1999. aastal, järgmistel aastatel on tarbimiskogused jäänud ligikaudu samaks. I kvintili või ja marga-

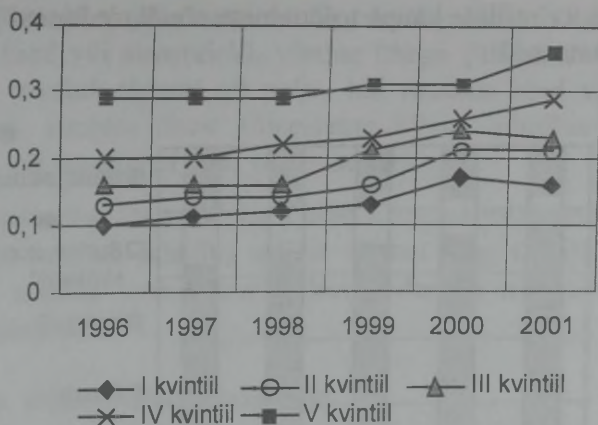
riini tarbimiskogused on kõige väiksemad ja pole aastate jook-sul märkimisväärselt muutunud.

Alates 1998. aastast on I ja V kvintiili suhkru tarbimiskogused sarnased ja väiksemad kui II–IV kvintiilil (joonis 2.36). Ilmselt on viiendasse kvintiili kuuluvad leibkonnad vähendanud hoi-diste valmistamist või üle läinud sügavkülmutamisele, mistõttu suhkru tarbimine on vähenenud. Aasta keskmisena tarbib V kvintiil suhkrut alates 2000. aastast vähem kui I kvintiil. 2001. aastal tarbisid I ja V kvintiil suhkrut keskmiselt 1,7 kg ning II–IV kvintiil 2,4 kg.

Joonis 2.36. Suhkru tarbimiskogused leibkonnaliikme kohta kuus (kg) kvintiilide kaupa 1996.–2001. a.

Nagu juustu nii ka kohvi puhul on selgelt märgata, et mida ma-dalam kvintiil, seda väiksem tarbimine (joonis 2.37). Kõigi kvintiilide tarbimiskogused on vaatlusalusel perioodil kasvanud, suurim on I ja II kvintiili tarbimise kasv — 60%. V kvintiil tar-bib kohvi keskmiselt 2,4 rohkem kui I kvintiil. Seega saab öelda, et sissekulekute kasvades inimeste kohvitarbimine suure-neb.

Joonis 2.37. Kohvi tarbimiskogused leibkonnaliikme kohta kuus (kg) kvintiilide kaupa 1996.–2001. a.

2.2.4. Eesti tarbija hinnatundlikkus

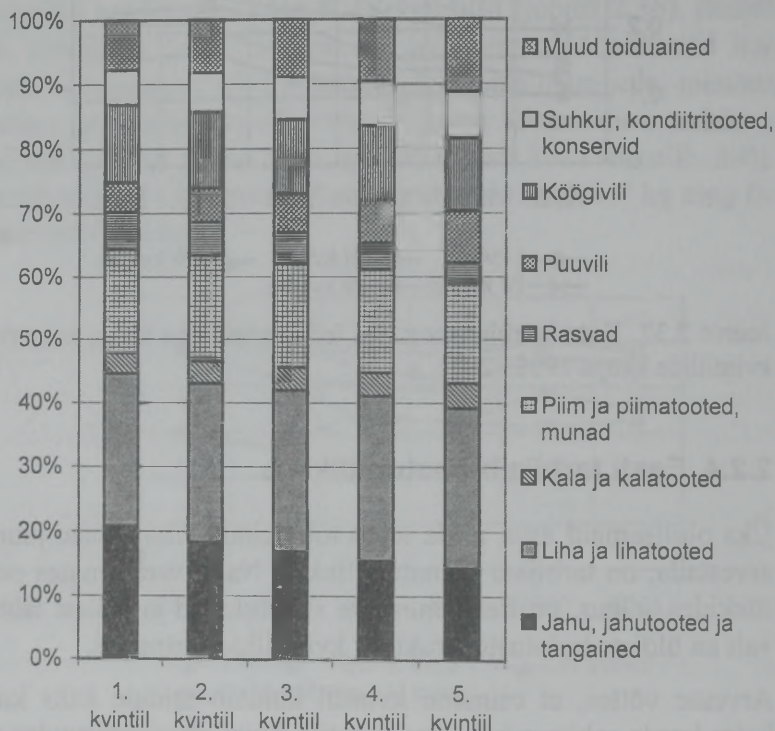
Üks olulisemaid asju, mida tuleb toiduainete hinnatõusu juures arvestada, on tarbijate hinnatundlikkus. Nagu varasemates peatükkides selgus, on Eesti inimeste sissetulekud ja sellest lähtuvalt ka üldiste kulutuste struktuur kvintiilides erinevad.

Arvesse võttes, et esimene kvintiil kulutab toidule kaks kuni kolm korda rohkem kui viies kvintiil, kuigi absoluutarvudes on see sama palju vähem, siis ilmselt on ka toidukulutuste struktuur kvintiililt erinev.

Jooniselt 2.38 tuleb esile, et I ja V kvintiili erinevused on suurimad jahutoodete ning muude toiduainete (millest suurima osa moodustavad mittealkohoolsed joogid — mahlad, kohv, tee) tarbimises. Ülejäänud toiduainete osatähtsus toidukulutustes on kõigil kvintiilidel küllalt sarnane.

Toidukulutuste erinev osakaal sissetulekutes peaks kaasa tooma ka tarbijate erisuguse hinnatundlikkuse. Käesolevas peatükis ar-

utatakse kvintilide kaupa toiduainete nõudluse hinna- ja sissetulekuelastsused.

Joonis 2.38. Toiduainete tarbimise struktuur, 1996.–2001. a keskmine.

Hinnaelastsus ja sissetulekuelastsus

Nõudluse reaktsiooni hindade või tarbija sissetuleku muutusele mõõdetakse elastsusega. Elastsus näitab, kui palju muutub nõudlus, kui muutub hüvise hind (otsene hinnaelastsus), teise hüvise hind (hinna ristelastsus) või tarbija sissetulek (sissetulekuelastsus). Elastsus võib olla võrdne nulliga (tegemist on mitteelastse hüvisega — hinna vms muutus nõudlust ei mõjuta),

nulli ja ühe vahel (alaelastne hüvis, nõudlus muutub vähem, kui muutus hind või sissetulek), võrdne ühega (ühikelasne hüvis, nõudlus muutub täpselt nii palju, kui muutus hind või sissetulek) või suurem ühest (üleelastne hüvis, nõudlus muutub rohkem, kui muutuvad hind või sissetulek).

Toiduainete nõudlus on üldiselt alaelastne, s.t toiduainete hinna muutudes muutub nõudlus sellest vähem ning tarbijate sissetulekute muutus toob kaasa sellest väiksema muutuse toiduainete nõudluses.

Peaaegu täiuslik nõudlussüsteem

Toiduainete nõudluse hinna- ja sissetulekuelastsuste hindamiseks on alljärgnevalt koostatud ja seejärel hinnatud peaaegu täiuslik nõudlussüsteem (AIDS — *almost ideal demand system*). AIDSi puhul saab välja tuua järgmised omadused (Deaton ja Muellbauer, 1980, lk 312):

- on esimest järku lähend suvalisele nõudlussüsteemile;
- rahuldab kasulikkust maksimeeriva tarbija valiku aksioome;
- AIDSi saab agregeerida inimeste lõikes;
- AIDSi funktsionaalne kuju on kooskõlas majapidamise eelarve empiiriliste andmetega;
- seda on lihtne hinnata, sest ta võrrandid on parameetrite suhtes lineaarsed;
- parameetrite lineaarsete kitsenduste abil saab AIDSi kasutada nõudlusfunktsioonide homogeensuse ja sümmeetriilisuse hüpoteeside testimiseks.

Hinnatavad AIDSi nõudlusfunktsioonid avalduvad eelarveosa vormis:

$$(1) \quad w_i = \alpha + \sum_j \gamma_j \ln p_j + \beta \ln \frac{Y}{P},$$

kus w_i — i-nda kaubagrupi osatähtsus kogukulutustes,
 Y — kogukulutamine,
 P — üldine hinnaindeks,
 p_i — i-nda kaubagrupi hinnaindeks.

Süsteemi AIDS parameetritele rakendatakse veel järgmised kitsendused:

$$(2) \sum_{i=1}^n \alpha_i = 1, \sum_{i=1}^n \gamma_i = \sum_j \gamma_j = \sum_{i=1}^n \beta_i = 0, \gamma_i = \gamma_j.$$

Selle tulemusena esindab valem (1) nõudlusfunktsioonide süsteemi, mis:

- summaarselt moodustab kogukulutamise,
- on hindades ja kogukulutamises 0-järku homogeenne,
- rahuldab Slutsky sümmeetria tingimust.

Süsteemi põhjal tuletatav nõudluse kompenseerimata otsene hinnaelastsus avaldub kujul:

$$(3) \eta_i = \frac{\gamma_i - \beta_i \cdot w_i}{w_i} - 1,$$

nõudluse hinna ristelastsus kujul³:

$$(4) \eta_{ij} = \frac{\gamma_j - \beta_j \cdot w_j}{w_j},$$

ja nõudluse sissetulekuelastsus kujul:

$$(5) \varepsilon_i = 1 + \frac{\beta_i}{w_i}.$$

³Muutus j-nda hüvise tarbimises i-nda hüvise hinna muutuse korral.

Valemites (3), (4) ja (5) kasutatud osakaalude w_i väärtuseks on võetud vaatlusperioodi keskvväärtused.

Andmed

Hindamiseks on kasutatud Eesti Statistikaametist (ESA) päringu tulemusena saadud leibkonna eelarve uuringu andmete põhjal leitud aegridu:

- kogukulutuste struktuur alates 1996. aastast kulukvintilide kaupa, kvartaalselt (kasutati kaupade üldiste elastsuste leidmiseks);
- toidukulutuste struktuur alates 1996. aastast kulukvintilide kaupa, kvartaalselt (kasutati toiduainete elastsuste leidmiseks).

Lisaks nendele on kasutatud komponentideks lahutatud tarbija-hinnaindeksit, mis on saadud Eesti Statistikaameti hinnastatistika teenistusest. Kogukulutuste struktuuri puhul oli aegrea pikkuseks 21 kvartalit ja kasutati 12 kaubagrupperi; toidukulutuste struktuuri puhul oli aegrea pikkuseks 23 kvartalit ja kasutati 9 kaubagrupperi. Töös leitakse kõigepealt üldiste kaubagrupperi ja seejärel toiduainegrupperi elastsused, vastavad kasutatavad andmestruktuurid on toodud lisas 2.3.

Andmete kohta tuleb kohe kommentaariks öelda, et näiteks 2000. aastani tehti vahet omatoodetud ja ostetud toiduainete vahel, sealt edasi eristamine kadus. Enne 1998. aastat kuulusid mittealkohoolsed joogid samuti muude toiduainete alla, nende eristamine algas 1998. aastal, kui Statistikaamet läks üle rahvusvahelisele kodeerimissüsteemile CIOPOP. Osas andmeridades (nt suhkur) on sees tugev sesoonsus suvise hoidiste tegemise tõttu. See annab tarbimisest veidi väära ettekujutuse.

Tulemused

Tabelis 2.1 on välja toodud toidukulutuste otsene hinnaelastsus ja sissetulekuelastsus. Otsene hinnaelastsus näitab, kui palju muutub protsentuaalselt tarbimine, kui toote hind suureneb 1% võrra. Sissetulekuelastsus näitab, kui palju muutub protsentuaalselt tarbimine, kui sissetulek suureneb 1% võrra. Et suurem osa hinnaelastsuseid ning kõik sissetulekuelastsused on nulli ja ühe vahel, siis võib arvata, et need vastavad enam-vähem tegelikkusele. Järgnevalt kommenteeritakse saadud tulemusi.

Tabel 2.1

Toiduainete otsene hinnaelastsus ja sissetulekuelastsus

Kvintiil	Otsene hinnaelastsus	Sissetulekuelastsus
Keskmine	-0,50	0,33
I kvintiil	-0,76	0,59
II kvintiil	-0,51	0,39
III kvintiil	-1,25	0,42
IV kvintiil	-0,58	0,13
V kvintiil	-0,44	0,34

Allikas: ESA andmed, autorite arvutused.

Kolmanda kvintiili ülitundlikkust hinna suhtes (hinnaelastsus suurem kui 1, s.t hinna tõustes 1% võrra vähendavad nad toidu tarbimist 1,25%) võib põhjendada sellega, et nad ei tarbi veel toitu nii vähe, et hinna tõustes poleks võimalik tarbimist vähendada, kuid samal ajal on nende sissetulekud piisavalt väiksed, nii et toidu hinna tõustes hakkavad nad palju vähem tarbima. III kvintiili kuulub näiteks üsna suur osa pensionäre (suuremas osas kuuluvad nad IV ja V kvintiili, seega II ja III kvintiili). Samal ajal on esimene kvintiil hinnatundlikum kui teine kvintiil, mis võib olla tingitud sellest, et neil ei ole võimalik enam üldse

rohkem toiduainetele kulutada, sest on muid kulutusi, mis tuleb peale toidu veel kindlasti teha (üür, küte jms).

Sissetulekuelastsusi kvintiiliti võrreldes on näha, et vaesemad kvintiilid hakkavad sissetulekute kasvades tarbima rohkem toiduaineid kui rikkamad kvintiilid (I kvintiil näiteks hakkab sissetulekute 1% kasvu korral tarbima toitu 0,59%, viies kvintiil aga 0,34% rohkem).

Ka toiduainegruppide otsesed hinna- ja sissetulekuelastsused (tabelid 2.2 ja 2.3) on suuremas osas reaalsed. Näiteks esimese kvintiili kalatoodete positiivset omahinnaelastsust võib põhjendada sellega, et hinna tõustes inimene loobub mõnest muust tootest (hinna ristelastsuste põhjal peamiselt piima- ja jahutoodetest ning rasvadest) ja tarbib esimest kaupa ikkagi rohkem. Samal ajal, kui vaadata esimese kolme kvintiili kalatoodete sissetulekuelastsust, siis on see negatiivne. See võib tähendada, et esimesse kvintiili kuuluvad inimesed ostavad turult odavat kala (kilu, räime), ja kui nende sissetulekud suurenevad, siis hakkavad selle asemel ostma muid toiduaineid.

Arvestada tuleb ka võimaliku sesoonsuse mõjuga (tegemist on kvartaalsete andmetega), mille puhul teatud toidukaupade tarbimine võib olla just siis suurem, kui hinnad on kõrgemad. Näiteks suhkru tarbimine: suvel ostetakse alati rohkem suhkrut kui muul aastaajal (nt moosi keetmiseks) ning seda hinnast hoolimata. Sama kehtib suures osas ka puu- ja köögivilja kohta. Tuleb aga märkida, et tabelis 2.2 toodud elastsuste statistiline usaldatavus on võrdlemisi väike, näiteks suhkru puhul on ligilähedased 95%lised usalduspiirid kogu valimi põhjal hinnatud suuruste puhul $1,00 \pm 1,49$, kvintiiliti on see veelgi suurem. Seega mahub ka suhkru negatiivne hinnaelastsus usalduspiiridesse. (Standardhälvete arvutamisel kasutati deltameetodit (vt nt Greene 2000, lk 357).)

Tabel 2.2

Toiduainete otsesed hinnaelastsused kvintiililt

	Keskmine	I kv	II kv	III kv	IV kv	V kv
Jahu, jahutooded ja tangained	-0,54	-0,04	-0,76	-0,31	-0,64	-0,14
Liha ja lihatooded	-0,15	-0,73	-0,18	-0,63	0,42	-0,51
Kala ja kalatooded	-0,60	0,84	-0,75	-0,86	0,33	-0,35
Piim ja piimatooded, munad	0,47	0,24	0,26	0,51	0,66	0,54
Rasvad	0,35	0,07	1,04	0,41	0,59	-0,11
Puuvili	0,96	2,29	2,08	1,50	1,28	0,10
Köögilivi	-0,29	0,64	0,17	-0,07	-0,56	0,07
Suhkur, kondiitritooded, konservid	1,00	1,20	1,50	1,49	1,97	0,77
Muud toiduained	0,30	-0,57	0,74	-0,14	-0,31	0,11

Allikas: ESA andmed, autorite arvutused.

Köögililja puhul peab lisaks rõhutama, et leibkonnauuringu andmed sisaldavad nii ostetud kui ka omatoodetud toiduaineid ning eriti esimestel kvintiilidel moodustab tarbitud köögiviljast suurema osa omakasvatatu (esimesel kahel kvintiilil näiteks aastate keskmisena vastavalt umbes 65% ja 60%), mis võib tulemusi oluliselt mõjutada. See võib tähendada, et hoolimata toiduainegrupi hinna tõusust, hakatakse seda rohkem tarbima ja asendatakse ka ülejäänud toiduained, mille hinnad tõusevad. Samuti võib positiivne hinnaelastsus siin (köögiviljade ja puuviljade ning võib-olla ka piimatoodete puhul) tähendada, et vaatlusalusel perioodil on nende toiduainegruppide tarbimine lihtsalt kasvanud.

Vaadates esmalt hinnaelastsusi, on näha, et paljud neist on positiivsed. Ühest küljest võib põhjuseks olla andmete kvaliteet,

teisest küljest võibki mõnikord tegemist olla nn Giffeni hüvis- tega (hinnatõusust tingitud sissetulekuefekt domineerib asen- dusefekti üle).

Sissetulekuelastsused (tabel 2.3) on valdavalt positiivsed. Seega on toidukaupade puhul üldjuhul tegemist normaalhüvistega, mille tarbimine kasvab sissetulekute kasvades. Kalatoodete sissetulekuelastsus on esimese kolme kvintiili ulatuses nega- tiivne, mis tähendab, et sellisel juhul on tegemist inferiorsete kaupadega (sissetuleku suurenedes hakatakse seda vähem tar- bima). Viimasel kahel kvintiilil on sissetulekuelastsus jällegi positiivne, mis annab tunnistust sellest, et viimased kaks kvin- tiili hakkavad sissetulekute kasvades tarbima rohkem näiteks vääriskalu.

See, et rasvade osas esimesel kvintiilil on väiksem sissetuleku- elastsus kui viiendal, võib olla tingitud sellest, et esimene kvintiil ei suurenda sissetulekute kasvades rasvade tarbimist (nt suurendab ta pigem piimatoodete, puu- ja köögivilja, suhkru ja lihatoodete tarbimist), viies kvintiil aga hakkab sissetulekute kasvades tarbima näiteks oliiviõli, mis on kallim kui üldiselt kasutatav rapsiõli.

Negatiivsed on “Muude toiduainete” sissetulekuelastsused, kuid siin võib olla põhjuseks asjaolu, et “Muude toiduainete” grupi struktuur võib olla andmekogumismetoodika muutuse tõttu ajas teisenenud. Suhkru V kvintiili negatiivset sissetulekuelastsust võib tõlgendada sellega, et V kvintiil on hakanud viimasel ajal vähem suhkrut tarbima, samal ajal on nende sissetulekud pide- valt tõusnud.

Köögi- ja puuvilja ülisuurt positiivset sissetulekuelastsust kõigis kvintiilides võib tõlgendada sooviga tervislikumalt toituda, sest suur osa inimestest ei ole oma toitumise tervislikkusega rahul (Konjunktuuriinstituudi ettekanne Põllumajandusministeeriumi seminaril). Liha- ja piimatoodete sissetulekuelastsused on kvin-

tiiliti võrdlemisi ühtlased. Jahutoodete kõige madalamat sissetulekuelastsust I kvintiilis saab tõlgendada sellega, et jahutooteid tarbib see kvintiiil kõige rohkem (vt joonis 2.36), seega soovivad nad sissetulekute kasvades tarbida rohkem pigem muid toiduaineid kui jahutooteid.

Tabel 2.3

Toiduainete sissetulekuelastsused kvintiiliti

	Keskmine	I kv	II kv	III kv	IV kv	V kv
Jahu, jahutooded ja tangained	0,17	0,14	0,38	0,15	0,50	0,30
Liha ja lihatooded	0,27	0,56	0,38	0,49	0,13	0,66
Kala ja kalatooded	-0,25	-0,87	-0,69	-0,16	0,40	0,42
Piim ja piimatooded, munad	0,45	0,99	0,38	0,59	0,54	0,34
Rasvad	0,85	0,52	0,56	0,83	1,09	1,05
Puuvili	4,04	3,12	4,00	3,52	3,73	3,37
Köögivili	5,17	4,40	5,33	4,88	5,02	3,43
Suhkur, kondiitritooded, konservid	0,79	0,61	0,99	0,68	0,62	-0,13
Muud toiduained	-1,18	-0,72	-2,01	-1,40	-1,63	0,28

Allikas: ESA andmed, autorite arvutused.

Jahutoodete hinna tõustes 1% väheneb nende tarbimine 0,54%, veidi väheneb ka lihatoodete tarbimine (0,12%), samal ajal kasvab veidi piimatoodete (0,2%) ning rasvade (0,17%) tarbimine. Sisuliselt võib öelda, et kala, puu- ja köögivilja, suhkru ning muude toiduainete tarbimine jahutoodete hinna tõustes ei muutu.

Lihatoodete hinna tõustes liha tarbimine veidi väheneb (0,15%), ka enamuse ülejäänud toiduainete tarbimine väheneb, vaid

piima (0,26%) ja rasvade (0,2%) ning veidi ka kalatoodete tarbimine (0,05%) suureneb.

Kalatoodete hinna tõustes väheneb nende tarbimine keskmiselt 0,6%, samuti väheneb märkimisväärselt piimatoodete tarbimine (1,12%). Samal ajal kasvab liha (0,51%) ning suhkru tarbimine (0,84%).

Piimatoodete hinna tõustes suureneb nende tarbimine 0,47%, kuid põhjuseks võib pidada seda, et vaatlusalusel ajal on toimunud mõningane piima tarbimise kasv sellest hoolimata, et ka piima hind on pidevalt suurenenud. Samas mõjub piimatoodete hinna tõus negatiivselt kalatoodete, rasvade ja suhkru ning positiivselt liha ning puu- ja köögivilja tarbimisele (tarbimine väheneb vastavalt 0,28%, 0,2% ja 0,22% ning kasvab vastavalt 0,36%, 0,12% ja 0,12%).

Puuvilja tarbimine hinna kasvades küll suureneb 0,95% (põhjus võib olla sama, mis piimatoodete puhul), aga et ristelastsused kõigi ülejäänud toiduainetega on negatiivsed, siis järelikult tõrjuvad puuviljad hinna tõustes ülejäänud toiduaineid välja.

Köögivilja puhul on nii kõik ristelastsused kui ka otsesed hinnaelastsused negatiivsed, see tähendab, et köögiviljade hinna tõustes kõigi ülejäänud toiduainete tarbimine väheneb, veidi väheneb siiski ka köögivilja enda tarbimine (0,29%).

Suhkru hinna tõustes väheneb liha, piima ja rasvade tarbimine (vastavalt 1%, 0,6% ja 0,57%), ülejäänud toiduainete tarbimisele mõjub suhkru hinnatõus positiivselt. Puu- ja köögivilja puhul võib põhjus olla jällegi selles, et osaliselt on nende tarbimine suurem samal ajal kui suhkru tarbiminegi, s.t suvel aia- ja aiasaaduste sissetegemise ajal.

Muude toiduainete hinna tõus mõjub negatiivselt vaid rasvade tarbimisele, kõigi ülejäänud toiduainete tarbimine kasvab, kui muude toiduainete tarbimine suureneb. See ilmselt tähendab, et neid tarbitakse siis, kui toidu esmatarbevajadus on kaetud, ehk

madalama sissetulekuga inimesed loobuvad nendest hinna tõustes. Arvestades, et ka ülejäänud toiduainete hinnad üldiselt tõusevad, siis nende arvelt loobutakse muudest toiduainetest.

Kuigi leitud elastsused on suuremas osas loogilised, tuleb neisse siiski kriitiliselt suhtuda. Põhjusi selleks on palju:

- aastaste andmete kasutamiseks on aegrida liiga lühike, samal ajal toob kvartaalsete andmete kasutamine endaga kaasa sesoonsuse, mis osa toiduainete tarbimise puhul on küllalt tugev;
- samas võib sesoonsuse elimineerimine anda olukorrast vale pildi;
- andmete kogumismetoodikat on vahepeal muudetud, seetõttu tekib väike andmete ühildamise probleem;
- tegu on mõnes mõttes Eesti elanike tarbimisharjumuste kujunemise perioodiga;
- kuna leitud elastsused näitavad suures osas just seda, mis-moodi Eesti elanikud on vaadeldaval perioodil oma tarbimist kujundanud, ei saa kindel olla, et tulevikus jätkub samatendents.

Kokkuvõtteks võib öelda, et näiteks toiduainete üldine hinna- ja sissetulekuelastsus on loogilised ja samamoodi on enam-vähem loogilised ka keskmised toiduainegruppide hinna- ja sissetulekuelastsused ning neid on võimalik edaspidises analüüsis kasutada. Et antud analüüs on esimene sellelaadne töö Eestis, siis tuleb elastsusi kvintiilide kaupa kindlasti edasi uurida.

2.3. Euroopa Liidu ühtse põllumajanduspoliitika instrumentide rakendamise mõju Eesti põllumajandussaaduste hindadele

2.3.1. Euroopa Liidu põllumajanduspoliitika

Kui 1957. aastal loodi Euroopa Majandusühendus, sätestas artikkel 39 Rooma lepingus ühtse põllumajanduspoliitika (CAP — *Common Agricultural Policy*) eesmärgid järgmiselt:

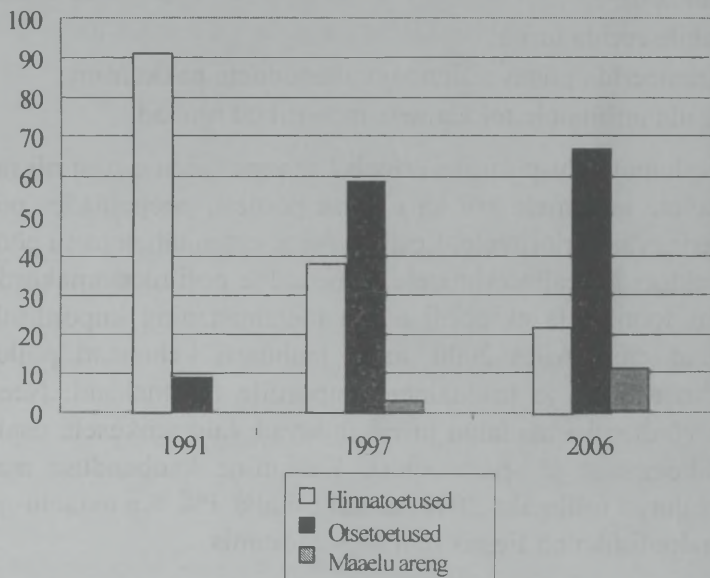
- suurendada põllumajanduse tootlikkust;
- tagada põllumajandustootjatele rahuldav ning õiglane elustandard;
- stabiliseerida turud;
- garanteerida piisav põllumajandustoodete pakkumine;
- tagada tarbijatele toiduainete mõistlikud hinnad.

Eesti põllumajanduspoliitika erineb Euroopa Liidu omast nii rakendatavate meetmete kui ka ulatuse poolest, peegeldades poliitika erinevaid prioriteete. Eestis on seni enam tähelepanu pööratud sektori liberaliseerimisele. Liberaalne poliitika omakorda tähendas tootjate ja ekspordi nõrka toetamist ning imporditollide puudumist. Alles 2000. aasta jaanuaris kehtestati põllumajandussaaduste ja toiduainete impordile tollimaksud. Need on aga võrdlemisi madalad ja rakenduvad vaid väikesele osale impordikogustest ja -partneritest. Keskmise kaubanduse mahuga kaalutud tollimaks 2000. aastal oli alla 1%. Ka maaelu- ja regionaalpoliitika on Eestis seni algstaadiumis.

CAPi eesmärkideks on aga garanteerida kodumaistele tootjatele kindlad (kõrged) sissetulekud, riigi toiduainetega isevarustatus ja mõistlikud tarbijahinnad. Need eesmärgid on saavutatud äärmiselt protektsionistliku poliitikaga. Kuigi Eesti põllumajanduspoliitika ja CAPi erinevused on endiselt suured, saab siiski täheldada aeglast konvergenti. Põllumajanduspoliitikate ühtlustumine tuleneb kahest asjaolust: 1) Eesti harmoniseerib lähtuvalt peatsest Euroopa Liiduga ühinemisest oma poliitikat

CAPiga ja 2) Euroopa Liit liberaliseerib oma poliitikat GATTi Uruguay vooru kokkulepete ja ittalaenemise surveel.

Euroopa Liidu ühtse põllumajanduspoliitika eesmärkide saavutamiseks kasutatakse hinnatoetusi, otsetoetusi ja maaelu arengu toetusi. Otsest mõju avaldavad põllumajandussaaduste hindadele vaid hinnatoetused. Nende osatähtsus ühtses põllumajanduspoliitikas on aga vähenemas (joonis 2.39). Otsetoetused on küll juba saavutanud ühtse põllumajanduspoliitika meetmete hulgas kõige olulisema rolli, kuid Kesk- ja Ida-Euroopa riikidele jääb nende osa pärast liitumist siiski veel väikseks.

Joonis 2.39. ELi toetuste jagunemine (Swinen 2001, lk 47).

Nimelt on Euroopa Komisjon otsustanud, et otsetoetuste süsteem tuleks uutes liikmesriikides juurutada järk-järgult, kusjuures otsetoetuste tase suureneks seitsme esimese liikmesriikide aasta jooksul kuni 100%ni praegustele liikmesriikidele makstavate otsetoetuste tasemest. 2004. aastal on uute liikmesriikide

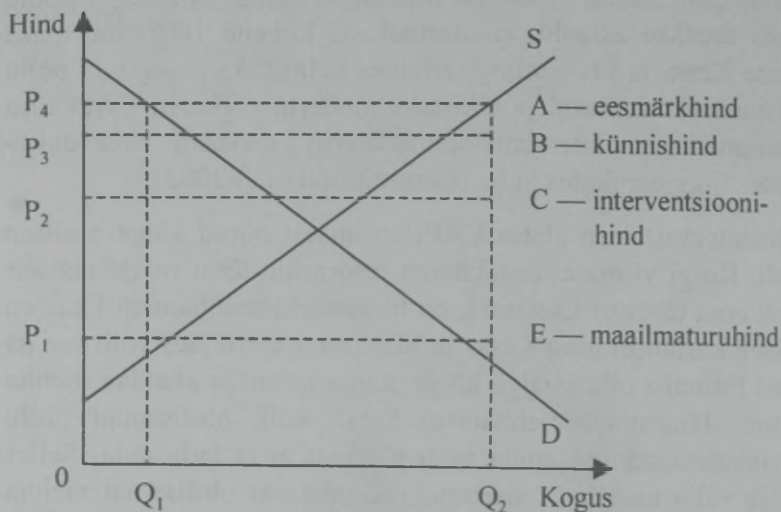
põllumeestele võimalik maksta maksimaalselt 55% seniste liikmesriikide tasemest. Alates aastast 2010 oleksid Kesk- ja Ida-Euroopa riikidele makstavad otsetoetused võrdsel tasemel vanadele liikmesriikidele makstavatega. Samas on lubatud ka mõningane toetus riiklikest fondidest. Sellise strateegia põhjuseks tuuakse asjaolu, et otsetoetuste kohene 100%line maksimine Kesk- ja Ida-Euroopa riikides külmutaks praegused põllumajandusstruktuurid ja takistaks moderniseerimist. CAPI turumeetmed (nt interventsioonisüsteem) seevastu rakendusid uutes liikmesriikides kohe (Commission of ... 2002).

Hinnatoetustel on alates CAPI loomisest olnud kõige olulisem roll. Kuigi viimase aastakümne reformide tõttu märkimisväärselt oma tähtsust kaotanud, on hinnatoetusmehhanism ELis endiselt kasutusel ning Kesk- ja Ida-Euroopa riikides võib see pärast liitumist olla esialgu kõige suuremat mõju avaldav mehhanism. Hinnatoetusmehhanism katab kõik olulisemad põllumajandussaadused, mida saab pikemat aega ladustada. Sellest võib välja tuua kaks siseturul rakendatavat olulisemat mehhanismi — eraladustamine ja riiklik interventsioon. Lisaks siseturu hinnatoetussüsteemile on Euroopa Liidu hinnatoetuste oluliseks osaks imporditollid ja ekspordisubsiidiumid (imporditollide rakendamise ja ekspordisubsiidiumide likvideerimise mõju käsitletakse alapunktis 2.3.2). Hinnatoetussüsteem sisaldab üldjuhul eesmärkhinda, künnishinda ja interventsioonihinda⁴ (joonis 2.40).

Joonisel 2.40 olev eesmärkhind (A) on teoorias ideaalne hind Euroopa Liidu turul, mis pakub talupidajatele rahuldava elustandardi, samas arvestades ka tarbijate vajadusi. Sellise hinnani jõutakse tegelikkuses aga ainult sel juhul, kui vastava kauba osas valitseb ülemaailmne puudujääk. Künnishind (B) on hind,

⁴ Eraladustamise korral on interventsioonihinna rollis baashind, kuid eraladustamine üldiselt hinnale märkimisväärset mõju ei avalda.

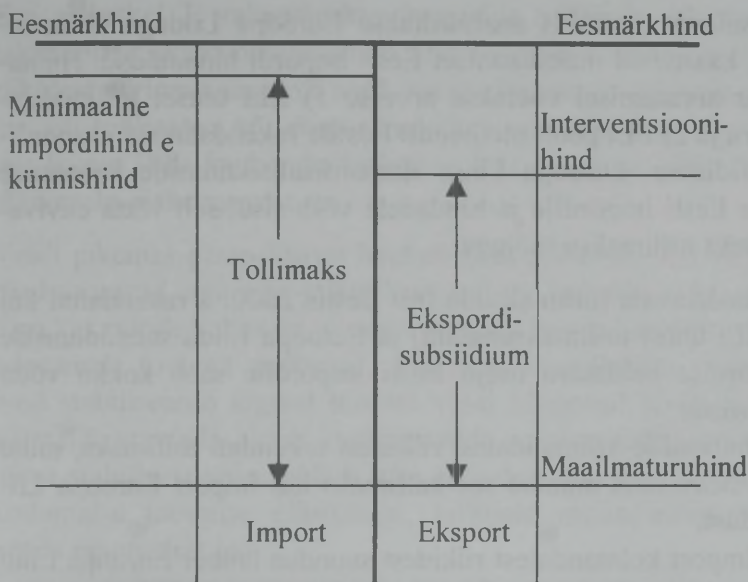
millega imporditud kaup siseneb Euroopa Liitu. See on ligikaudu võrdne eesmärkhinnaga, kindlustamaks, et odavama hinnaga (E) põllumajandussaadused kolmandatest riikidest ei siseneks Euroopa Liidu siseturule.

Joonis 2.40. Ühtse põllumajanduspoliitika hinnatoetussüsteem (McDonald, Dearden 1999).

Riiklik interventsioon mõjutab hindu ja tarbijaid ühtemoodi kõigis liikmesriikides ning avaldab hindadele kõige moonutavat mõju. See rakendub teraviljale, võile, loomalihale, lõssipulbrile, suhkrule ja oliivõlile. Interventsioonisüsteem töötab järgmiselt. Kui interventsiooni alla kuuluva põllumajandussaaduse hind langeb alla interventsiooni teostava institutsiooni kehtestatud hinna (interventsioonihinna (C)), siis ostetakse seda saadust interventsioonihinnaga kokku seni, kuni hind saavutab jälle nõutud taseme. Selline meede aitab hoida tootjate sissetulekuid stabiilsena. Eraladustamise korral antakse toetust ladustamiseks juhul, kui selle alla kuuluva põllumajandussaaduse referentshind või representatiivne turuhind langeb alla 103%

baashinnast. Eraladustamine ja ülejäänud hinnatoetusmehhanismid avaldavad turuhindadele üldiselt vähem mõju kui riiklik interventsioon.

Joonis 2.41. Ühtse põllumajanduspoliitika hinnatoetussüsteem (MOCT 1998).

Alla interventsioonihinna langeb põllumajandustoodangu hind ületootmise tõttu. Üleliigne toodang kas ladustatakse või makstakse subsidiidume (joonis 2.41) vastavate kaupade eksportijatele, kes saavad selle toetuse kätte pärast ekspordidokumentide esitamist. Ekspordisubsidiidume makstes kindlustab Euroopa Liit oma ekspordile maailmaturu hinnale lähedase hinna ning sellest lähtuvalt ületoodetud kauba turustamise.

2.3.2. Euroopa Liidu tollimaksude rakendamise ja ekspordisubsiidiumide kaotamise mõju impordile ning hindadele Eestis

Käesolevas peatükis analüüsitakse Euroopa Liiduga ühinemisega kaasnevat maksimaalset Eesti impordi hinnatõusu. Hinnatõusu arvutamisel võetakse arvesse 1) ELi ühtset tollimaksumäära ja 2) ELi poolt momendil Eestile rakendatavaid ekspordisubsiidiume. Euroopa Liidu ekspordisubsiidiumide kaotamise mõju Eesti impordile ja hindadele võib sisuliselt võtta ekvivalentseks tollimaksu mõjuga.

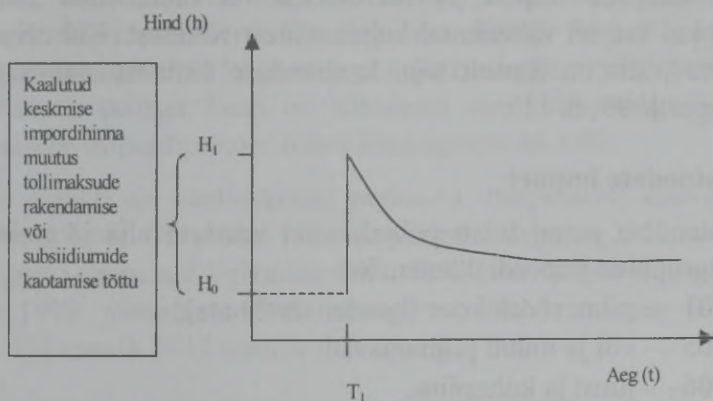
Rakendatavate tollimaksude (nii Eestis 2000. a rakendatud kui ka ELi ühtse tollimaksumäära) ja Euroopa Liidu subsiidiumide kaotamise eeldatava mõju Eesti impordile saab kokku võtta järgmiselt.

1. Impordile kolmandatest riikidest rakendati tollimaks, mille tulemusena muutus see kallimaks kui import Euroopa Liidust.
2. Import kolmandatest riikidest suundus ümber Euroopa Liitu ja riikidesse, kellega Eestil on vabakaubandusleping.
3. Euroopa Liidust pärit impordilt kaotatakse subsiidiumid, mille tulemusena import Euroopa Liidust muutub mõnede kaupade puhul kallimaks kui kolmandatest riikidest pärit tollimaksudega import.
4. Nende kaupade korral suundub import Euroopa Liidust tagasi kolmandatesse riikidesse ning riikidesse, kellega Eestil on vabakaubandusleping.
5. Euroopa Liidu ühtse tollimaksumäära kehtestamise tõttu kallineb uuesti osa kaupade import kolmandatest riikidest. Import suundub tagasi ELi uutesse ja vanadesse liikmesriikidesse, sest peaaegu kõik Eesti olulisemad vabakaubanduslepinguga väliskaubanduspartnerid astuvad koos Eestiga ELi.

Tollimaksu rakendamise või ekspordisubsiidiumi kaotamise tõttu muutub impordi kaalutud keskmine hind ajas nii, nagu on kujutatud joonisel 2.42.

Kui ajahetkel T_1 rakendatakse impordile tollimaks või kaotatakse sellelt ekspordisubsiidium, siis kõigepealt tõuseb nendest riikidest pärineva impordi hind, kellele meetmed rakendatakse, kas siis tollimaksu või ekspordisubsiidiumi võrra ning imporditava kogus jääb kaubanduslepingute jms inertsuse tõttu väga lühikeseks ajaks samaks.

Veidi pikemas perspektiivis hakkab hind alanema, sest importijad vaatavad oma ostu-müügilepingud üle ja hakkavad importima kas riikidest, kus on odavam hind või leiavad samast riigist odavamalt tootvad partnerid. Pikemas perspektiivis impordi hind stabiliseerub algsest hinnast veidi kõrgemal tasemel. On võimalik arvutada ainult instrumentide esmane mõju, edasine hinna stabiliseerumine sõltub juba paljudest muudest teguritest: kodumaise tootmise elastsusest, tarbijate maitse-eelistustest, nende muutustest jne.

Joonis 2.42. Impordihinna dünaamika.

Eesti toiduainete import 1998.–2001. aastal

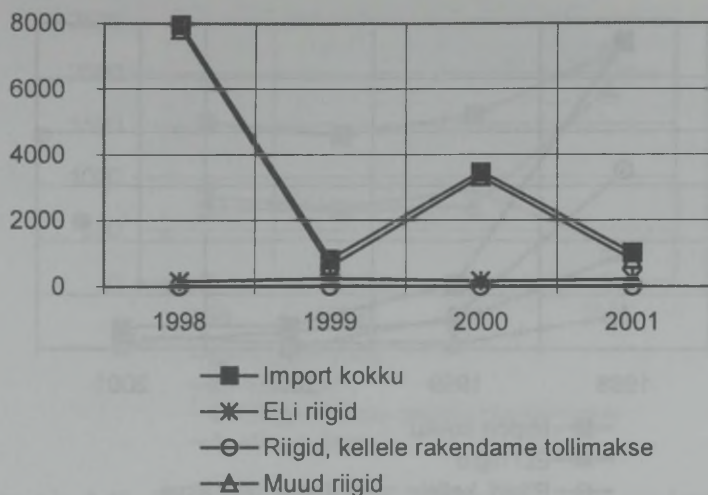
Alates 1. jaanuarist 2000 kehtivad enamsoodustusrežiimi tollimaksuseaduse (Riigi Teataja RT I 1999, 93, 832) alusel kolmandatest riikidest imporditavatele põllumajandustootele tollimaksud, välja arvatud juhul, kui vabakaubandusleping ei näe ette teisiti. See on üks olulisemaid põhjusi, mis on 1999.–2000. aastal esile kutsunud märkimisväärseid muutusi Eesti toiduainete impordi mahtudes ja partnerites. Järgnevalt uuritakse parema ülevaate saamiseks suhkru ning piima-, teravilja- ja lihatoodete impordi dünaamikat aastatel 1998–2001 nelja rühma kaupa: 1) import tonnides kokku; 2) Euroopa Liidu riigid; 3) riigid, kellele Eesti kehtestas 2000. aasta alguses tollimaksu; 4) ülejäänud riigid, kellest suurema osa moodustavad Eestiga vabakaubanduslepingu sõlminud maad. Ühtlasi on impordi dünaamika põhjal analüüsitud, kas tollimaksude kehtestamine kolmandatest riikidest pärit impordile 2000. aastal on kaasa toonud kaubavahetuse ümbersuunamist või loomist. Selleks on Eesti aegridade lühiduse tõttu võimalik kasutada Kruegeri (1999) pakutud meetodit. Selle järgi tuleks uurida, kas vaatlusaluste kaupade import partnerriikidest on suurenenud sama palju, kui see on vähenenud kolmandatest riikidest. Kui nii on juhtunud, siis on ilmselt tegu kaubanduse ümbersuunamisega (Krueger 1999, lk 11).

Piimatoodete import

Piimatoodete puhul tuleb põhjalikuma vaatluse alla järgmiste kaubagruppide impordi dünaamika:

- 0401 — piim, rõõsk koor (kondenseerimata);
- 0405 — või ja muud piimarasvad;
- 0406 — juust ja kohupiim.

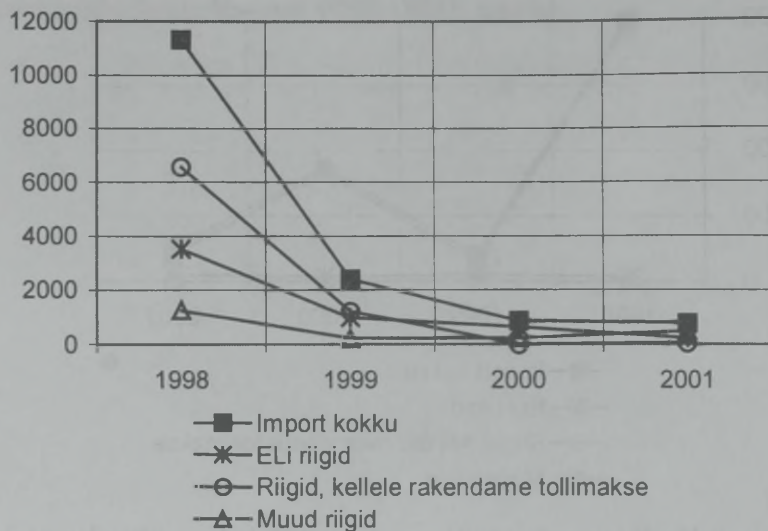
Kõigi piimatoodete kaubagruppide dünaamika on esitatud lisas 2.4. Joonisel 2.43 on näha kaubagrupi 0401 impordi koguste muutus vaatlusalustel aastatel.

Joonis 2.43. Kaubagrupi 0401 — piim, rõõsk koor (kondenseerimata) — impordi dünaamika (t) 1998.–2001. a.

Eriti suur langus on toimunud impordis 1999. aastal. Selle põhjuseks on asjaolu, et 1998. aasta lõpul ja 1999. aastal realiseeriti Venemaa kriisi tõttu lattu seisma jäänud valmistoodangut (Agriculture and Rural Development, 2001). Samalt jooniselt selgub, et ligikaudu kogu import selle kaubagrupi puhul on pärit riikidest, kellega Eesti on sõlminud vabakaubanduslepingud. Peamine impordipartner selles kaubagrupis on Läti.

Või import on vaatlusalusel perioodil märgatavalt kahanenud (joonis 2.44). Võrreldes 1998. aasta impordiga on 2001. aastaks import vähenenud ligikaudu 95%. Eriti suur langus ilmnas aastal 1999, võrreldes 1998. aastaga — impordikogus vähenes 11 333 tonnilt 2412 tonnile.

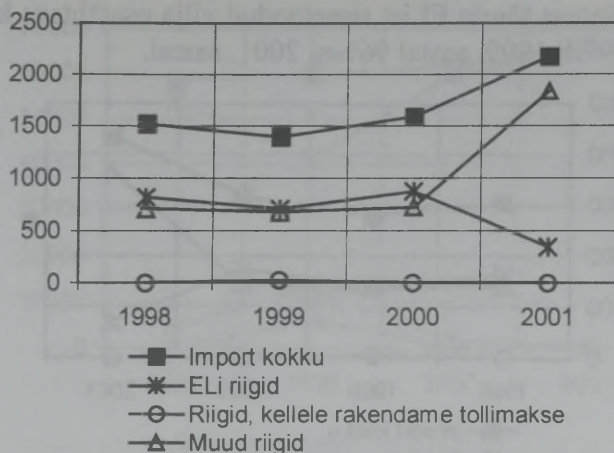

Joonis 2.44. Kaubagrupi 0405 — või ja muud piimarasvad — impordi dünaamika (t) 1998.–2001. a.

Joonisel 2.44 on märgata ka kaubanduse ümbersuunamine 2000. aastal, mille käigus asendati import nendest riikidest, kellele sel aastal kehtestati tollimaksud, impordiga ELi ja muudest riikidest. 2000. aastal ei imporditud kolmandatest riikidest antud kaubagrupi raames üldse ning 2001. aastal oli nende riikide osatähtsus kogu grupi impordis 6,5%.

Subsiidiumide kaotamisega kaasnev kaubanduse ümbersuunamise efekt juustu ja kohupiima puhul on selgelt näha joonisel 2.45. Juunis 2000 kaotas EL kaubagrupi 0406 ekspordisubsiidiumid, millega kaasnes liikmesriikidest pärit toodete hinnatõus.

Et subsiidiumid kaotati 2000. aasta keskel, ei avaldanud see vastava aasta impordile suurt mõju. Samas on näha, et järgmisel aastal on import ELi liikmesriikidest vähenenud sama arv kordi (2,5 korda), mille suuruselt on tõusnud import muudest riikidest.

Joonis 2.45. Kaubagrupi 0406 — juust ja kohupiim — impordi dünaamika (t) 1998.–2001. a.

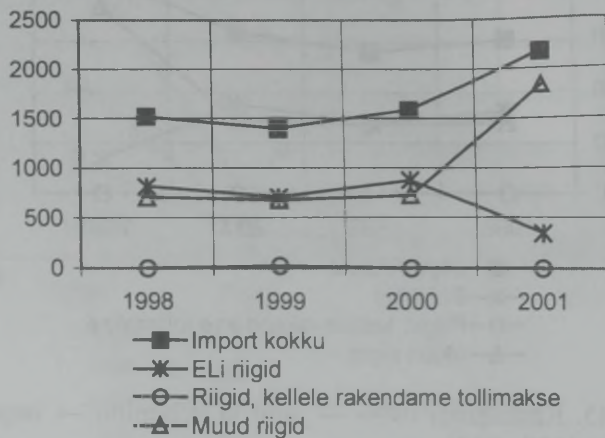
Teraviljatoodete ja suhkru import

Siinkohal vaadeldakse lähemalt järgmiste kaubagruppide koguste muutusi: rukis, oder ning roo- ja peedisuhkur. Kõigi teraviljatoodete ja suhkru impordi kogused ja muutused nendes on toodud lisas 2.5.

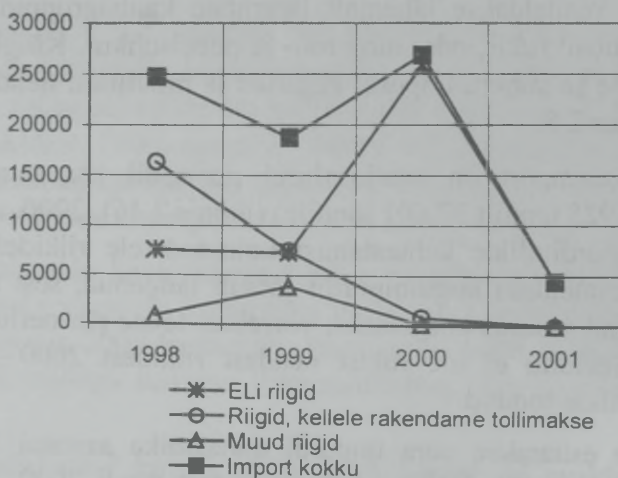
Rukki koguimport on vaatlusalusel perioodil kasvanud 2,5 korda (14 925 tonnilt 37 601 tonnile) (joonis 2.46). 2000. aastal, pärast imporditollide kehtestamist kolmandatele riikidele, on viimaste osatähtsus koguimpordis järsult langenud, sest nende toodete hind muutus kõrgemaks, võrreldes teiste partnerite hindadega. Seetõttu ei ole rukist nendest riikidest 2000.–2001. aastal Eestisse toodud.

Järgnevalt esitatakse odra impordi dünaamika aastatel 1998–2001 (joonis 2.47). Kolmandatest riikidest toodi 2000. aastal sisse vaid 820 tonni vilja, mis oli 10 korda vähem kui eelnenud 1999. aastal. 2001. aastal lakkas odra import nendest riikidest

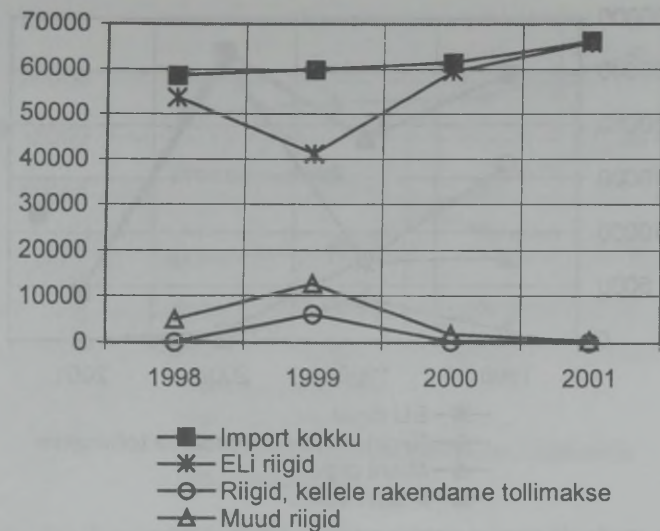
täielikult. Samas tõusis EList sissetoodud vilja osatähtsus koguimpordis 39%lt 1999. aastal 96%ni 2001. aastal.

Joonis 2.46. Kaubagrupi 1002 — rukis — impordi dünaamika (t) 1998.–2001. a.

Joonis 2.47. Kaubagrupi 1003 — oder — impordi dünaamika (t) 1998.–2001. a.

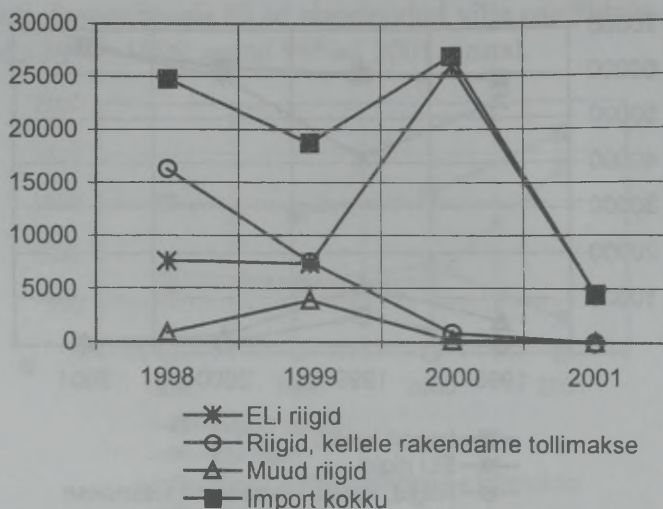
Joonis 2.48. Kaubagrupi 1701 — roo- ja peedisuhkur — impordi dünaamika (t) 1998.–2001. a.

Joonisel 2.48 on esitatud ka suhkru impordikoguste dünaamika. Sissetoodava suhkru kogus on vaatlusalusel perioodil vähesel määral (13% võrra) kasvanud. Suuremad impordipartnerite muutused on märgata aga aastatel 1999–2000. Sel ajal leidis aset muudest riikidest toodud impordi asendamine ELi liikmesriikidest pärineva suhkruga.

Lihatoodete import

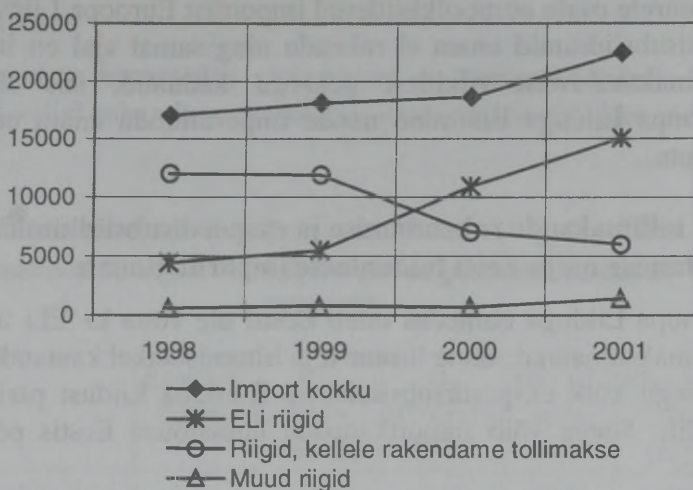
Kõigi lihatoodete impordikogused 1998.–2001. aastal on tabeli kujul lisas 2.6. Siinkohal käsitletakse pikemalt vaid järgmisi kaubagruppe:

- 0202 — külmutatud veiseliha,
- 0207 — linnuliha,
- 1602 — lihakonservid.

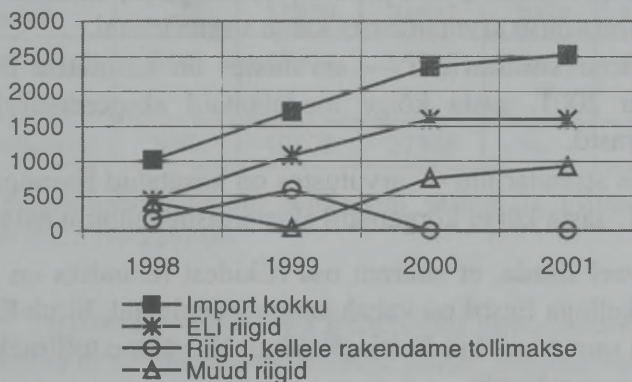
Joonis 2.49. Kaubagrupi 0202 — külmutatud veiseliha — impordi dünaamika (t) 1998.–2001. a.

Joonisel 2.49 on näha, et kui 1999. aastal imporditi kõigist riikide rühmadest üsna sarnases mahus külmutatud veiseliha, siis 2000. aastal on toimunud järsk muutus. Import Euroopa Liidust on vähenenud ja import kolmandatest riikidest muutunud oluliseks, samal ajal on veiseliha import muudest riikidest (valdavalt Lätist ja Leedust) rohkem kui kahekordistunud. 2001. aastal see trend jätkus. Linnuliha import kolmandatest riikidest on pärast tollimaksude kehtestamist asendunud impordiga Euroopa Liidu riikidest, kuigi kolmandatest riikidest pärit impordi osatähtsus on endiselt märkimisväärne (joonis 2.50).

Joonis 2.50. Kaubagrupi 0207 — linnuliha — impordi dünaamika (t) 1998.–2001. a.

Ka jooniselt 2.51 võib näha, kuidas import kolmandatest riikidest on asendunud tollimaksuvaba impordiga, sedapuhku mitte niivõrd Euroopa Liidust, kuivõrd muudest riikidest.

Joonis 2.51. Kaubagrupi 1602 — lihakonservid — impordi dünaamika (t) 1998.–2001. a.

Et suurele osale eespoolkäsitletud impordist Euroopa Liidu ekspordisubsiidiumid enam ei rakendu ning samal ajal on import tollimaksualustest riikidest peaaegu kadunud, siis ilmselt Euroopa Liiduga liitumine nende impordihindu enam eriti ei mõjuta.

ELi tollimaksude rakendamise ja ekspordisubsiidiumide kaotamise mõju Eesti toiduainete impordi hinnale

Euroopa Liiduga ühinedes tuleb Eestil üle võtta ka ELi ühtsed tollimaksumäärad. Enne liitumist ja liitumishetkel kaotatakse ka peaaegu kõik ekspordisubsiidiumid Euroopa Liidust pärit impordilt. Seega võib importkaupade hinnatõusu Eestis põhjustada:

- Euroopa Liidu ekspordisubsiidiumide kaotamine baastoode-telt enne ELiga ühinemist;
- Euroopa Liidu ekspordisubsiidiumide kaotamine töödeldud toodetelt ja ühtse tollimaksumäära rakendamine kolmanda-tele riikidele ELiga ühinemise hetkel.

Et Euroopa Liidu ekspordisubsiidiumide määrad erinevad kaubagrupi raames (aasta jooksul) küllalt palju, kasutatakse impordi hinnatõusu arvutamiseks kahte stsenaariumi.

- Esimene stsenaarium — arvutustes on kasutatud Euroopa Liidu 2001. aasta kõige madalamaid ekspordisubsiidiumi määrasid.
- Teine stsenaarium — arvutustes on kasutatud Euroopa Liidu 2001. aasta kõige kõrgemaid ekspordisubsiidiumi määrasid.

Tuleb veel lisada, et suurem osa riikidest (erandiks on nt Ukraina), kellega Eestil on vabakaubanduslepingud, liitub Euroopa Liiduga samal ajal kui Eesti, järelikult ELi ühtne tollimaks neile tulevikus ei rakendu.

Piimatooted

Piimatoodete hinnatõusu arvutamisel on kasutatud tabelis 2.4 toodud väliskaubanduses kasutatavaid proteksionistlikke meetmeid.

Tabel 2.4

Piimatoodete impordile rakendatavad proteksionistlikud meetmed

Toode	Eesti tollimaks	ELi auton. toll (kr/t)	ELi WTO toll (kr/t)	Min ELi subs (kr/t)	Max ELi subs (kr/t)
Piim, rõõsk koor, kondenseerimata	27%	12241	8572	5996	17297
Piim, rõõsk koor, kondenseeritud	30%	30159	22298	1455	14160
Hapendatud või fermenteeritud piim ja koor	38%	16627 / 13% + 18349	11650 / 9% + 12843	2316	10608
Vadakutooted	–	31879	24622	2003	11923
Või ja muud piimarasvad	38%	50426	35305	24329	33797
Juust ja kohupiim	38%	40805	27348	–	–

Allikas: Enamsoodustusrežiimi tollimaksu seadus ja Commission Regulation (EC), No 2261/98.

Tabelis 2.5 esitatakse tulemused imporditud piimatoodete hinnatõusu kohta erinevate stsenaariumide puhul. Hinnatõusu võib põhjustada eelkõige subsiidiumide kaotamine, mitte ühtse välistollimäära rakendamine, sest pärast tollide kehtestamist 2000. aastal on Eesti peamisteks impordipartneriteks kujunenud

Euroopa Liidu liikmes- ning kandidaatriigid. Kuna piimatooteid imporditakse suures osas vabakaubanduslepingu partnerriikidest, kes ühinevad koos Eestiga, leeveneb subsiidiumide kadumise kaasev hinnatõus.

Subsiidiumide kaotamisega kaasnev hinnatõus ilmneb Eestis juba enne Euroopa Liiduga liitumist, sest lähitulevikus kaotatakse subsiidiumid baastoodete impordilt — kaubagrupid 0401 (kondenseerimata piim ja rõõsk koor), 0402 (kondenseeritud piim ja rõõsk koor), 0404 (vadakutooted) (subsiidiumide määrast vt tabel 2.4).

Kaubagruppide 0403 (hapendatud piim) ja 0405 (või jm piimarasvad) puhul on subsiidiumide kaotamine järkjärguline, sest need grupid sisaldavad ka töödeldud tooteid, mille subsiidiumid kaotatakse alles pärast ühinemist ELiga. Seetõttu võib veel enne ELiga liitumist kaubandus ümber suunduda nendesse riikidesse, kellega on sõlmitud vabakaubanduslepingud või kelle impordihind praeguste tollimaksumääradega kujuneb siiski madalamaks kui EList toodava kauba hind ilma ekspordisubsiidiumideta.

Tabelist 2.5 selgub, et kõige suuremat hinnatõusu on oodata kondenseerimata piima ja rõõsa koore osas, kui kaotatakse subsiidiumid, mis on kõrgeimad selle artikli puhul (hinnatõus 79%). Samas jääb hinnatõus madalamaks, kui arvestada madalamat subsiidiumimäära (hinnatõus 27%). Tollimaksude kehtestamisest selles grupis hinnatõusu oodata ei ole, sest impordipartnerite seas ei ole ühtegi riiki, kelle kaubale saaks rakendada ELi ühtset välistollimaksumäära. Samas moodustab import ELi liikmesriikidest kogu impordikogusest selles grupis ainult 20%, mistõttu on küllalt tõenäoline, et pärast subsiidiumide kaotamist suundub kogu import ümber teistesse kandidaatriikidesse (nt Läti).

Kondenseeritud piima ja rõõsa koore puhul määravad impordi hinnatõusu nii subsiidiumide kaotamine kui ka ühtse välistolli-

maksumäära kehtestamine, sest nii ELi liikmesriigid kui ka kolmandad riigid (Venemaa) moodustavad 36% Eesti impordi kogusest. Hinnad võivad suureneda 32–50% võrra, sõltuvalt subsiidiumi suuruselt. Samas võib tollide rakendamisega kaasnev hinnatõus ning seeläbi kogu kaubagrupi impordi hinnatõus kujuneda eespool mainitud madalamaks juhul, kui Venemaa ühineb WTOga, sest siis rakendatakse sealt pärit impordile madalamaid tollimaksumäärasid. Sel juhul jääb ka pärast tollide kehtestamist Venemaalt imporditava lõssipulbri hind konkurentsivõimeliseks ning kaubanduse ümbersuundumist ei toimu.

Tabel 2.5

Piimatoodete impordihinna muutused

Toode	2001. a impordi- hind (kr/t)	2001. a impordi- kogus (t)	I stsen hind (kr/t)	I stsen uus hind vanast (%)	II stsen hind (kr/t)	II stsen uus hind vanast (%)
Piim, rõõsk koor (kondenseerimata)	4398	1016	5599	127,3	7868	178,9
Piim, rõõskkoor (kondenseeritud)	25156	4402	33221	132,1	37819	150,3
Hapendatud piim	16567	1158	17096	103,2	23633	142,6
Vadakutooded	23593	336	25126	106,5	32717	138,7
Või, piimarasvad	24275	771	32884	135,5	35655	146,9
Juust ja kohupiim	41893	2177	41977	100,6	41977	100,6

Allikas: Põllumajandusministeeriumi andmed; Commission Regulation (EC), No 2261/98; autorite arvutused.

Hapendatud piima ning vadakutoodete impordihinna tõus on põhjustatud peamiselt subsiidiumide kaotamisest. Hinnatõus kujuneb 3%st 42%ni. Suur vahe hinnatõusu protsentides on tin-

gitud erinevustest subsiidiumide suuruses, mis muutub hapendatud piimal 2316–10 608 kr/t ning vadakutoodetel 2003–11 923 kr/t.

Tollide kehtestamine mõjutab vaid hapendatud piima hinnatõusu, kuid selle mõju on minimaalne, sest tollimaks Uus-Meremaale kujuneb 19%liseks ning selle riigi osatähtsus artikli koguimpordis on ainult 6%. Samas moodustab kaubagrupi 0403 (hapendatud piima) puhul ELi import 79% ning kaubagrupis 0404 77%.

Või impordihinna tõus kujuneb subsiidiumide kaotamisel ja ELi tollimaksude kehtestamisel 35,5–46,9% suuruseks. Selles kaubagrupis võib pärast subsiidiumide kaotamist eeldada impordi ümbersuundumist kandidaatriikide toodetele, sest nende riikide osatähtsus moodustab koguimpordis 64%. Juustu ja kohupiima hind aga peaaegu ei tõuse ning kaubanduspartnerites muutusi ei toimu, sest selles kaubagrupis on ekspordisubsiidiumid juba kaotatud ning import teatud riikidest välja kujunenud.

Teraviljatooted

Nii teravilja kui ka suhkru impordile Eesti ja Euroopa Liidu rakendatavad tollimaksud ja Euroopa Liidu ekspordisubsiidiumid on toodud tabelis 2.6.

ELi poolt teraviljale rakendatavad ekspordisubsiidiumid kaotatakse enne liitumist, seega muutub hind juba enne Eesti ühinemist Euroopa Liiduga. Ekspordisubsiidiumide kaotamine mõjutab teravilja puhul üksnes kahte kaubagruppi (tabel 2.7): nisu- ja muu püülijahu.

Kui aluseks võtta minimaalse subsiidiumiga stsenaarium, oleks nende kaupade impordi hinnatõus väike: nisujuhul 2% ja muul püülijahul 5% (seetõttu siseturul hinnad ei tõuse hüppeliselt). Maksimaalse subsiidiumiga oleksid hinnatõusud vastavalt 24% ja 27%. Et Euroopa Liit kasutas 2001. aasta viimases kvartalis

just madalaid ekspordisubsiidiume, siis on tõenäoline, et rakendub esimene stsenaarium ja hind ei tõuse.

Tabel 2.6

Teraviljatoodete impordile rakendatavad proteksionistlikud meetmed

Kaubagrupp	Eesti tollimaks	ELi auton. toll (kr/t)	ELi WTO toll (kr/t)	Min ELi subs (kr/t)	Max ELi subs (kr/t)
Nisu	16%	2759	1929	0	0
Rukis	59%	2269	1591	0	0
Oder	40%	2269	1591	0	0
Kaer	40%	2175	1522	0	0
Mais	0%	2300	1608	0	0
Muu teravili	0-20%	1158	763	0	0
Nisupüül	40%	4193	2942	47	888
Muu püülijahu	50%	3529	2468	0	1361
Tangud, graanulid	50%	3906	2734	0	0
Muu töödeldud teravili	0-50%	3277	2035	0	0
Roo- ja peedisuhkur	0%	54262	45234	5745	6351

Allikas: Enamsoodustusrežiimi tollimaksu seadus ja Commission Regulation (EC), No 2261/98.

ELi ühtse välistolli rakendamise tagajärjel muutuvad kõige rohkem järgmiste tootegruppide hinnad (tabel 2.7):

- nisu (16%),
- rukis (49%),
- mais (88%),

- tangud, graanulid (24%),
- muul viisil töödeldud teravili (40%).

Tabel 2.7

Teravilja ja suhkru impordihinna muutused

Kaubagrupp	2001. a impordi kogus (t)	2001. a impordi- hind (kr/t)	I stsen uus hind (kr/t)	I stsen uus hind vanast (%)	II stsen uus hind (kr/t)	II stsen uus hind vanast (%)
Nisu	32709	1836	2128	116	2128	116
Rukis	37601	1485	2207	149	2207	149
Oder	4470	2976	2976	100	2976	100
Kaer	1112	1494	1494	100	1494	100
Mais	7182	2143	4023	188	4023	188
Muu teravili	43	8418	9160	109	9160	109
Nisupüül	35067	3265	3336	102	4036	124
Muu püülijahu	183	4267	4468	105	5421	127
Tangud, graa- nulid	3602	3442	4259	124	4259	124
Muu töödeldud teravili	3783	4509	6320	140	6320	140
Suhkur	65891	4325	10039	232	10642	246

Allikas: Põllumajandusministeeriumi andmed; Commission Regulation (EC), No 2261/98; autorite arvutused.

Lisast 2.5 ilmneb, et kõige suuremad on kolmandate riikide impordikogused nisu, rukki ja maisi puhul, mistõttu tuleb pöörata erilist tähelepanu just nende kaubagruppide võimalikule hinnatõusule.

Nisu impordihinna tõus on põhjustatud vabakaubanduslepingu katkemisest Ukrainaga. Et Ukraina osa on nisu impordis üksnes 11%, siis ei avalda see siseturule ilmselt suurt mõju. Import suundub arvatavasti ümber Lätti või Leetu ja lõplik hinnatõus taandub nullilähedaseks.

Rukki impordihinna tõus on samuti põhjustatud vabakaubanduslepingu katkemisest Ukrainaga. Rukki puhul on Ukraina osatähtsus impordis 32%. ELi välistolli rakendamisel võib impordihind pikemaajalises perspektiivis tõusta hinnani, millega Eesti praegu ELi rukist sisse toob. Impordihinna tõus oleks sel juhul 4%.

Maisi impordihinna tõus on samuti põhjustatud suuremas osas vabakaubanduslepingu katkemisest Ukrainaga. Maisi impordis on Ukraina osatähtsus 63%. USA osatähtsus on 20% ehk Ukrainast ja USAst tuuakse Eestisse 83% kogu maisi impordist. ELi ühtse välistolli kehtestamisel oleks maisi impordihind Ukrainast ja USAst u 4250 kr/t, mis oleks siiski kolm korda madalam hinnast, millega EList maisi Eestisse imporditakse (13600 kr/t). Et Eesti maisi ise suures ulatuses ei tooda, siis on impordihinna tõus ühtlasi siseturu hinnatõus. See tähendab, et Euroopa Liiduga ühinemisel võib oodata maisi hinna kahekordistumist. Siin on oluline analüüsida imporditava maisi kasutamist looma-söödana ja selle võimalikku asendamist teiste söötadega.

Tangude, graanulite ja muul viisil töödeldud teraviljade (kaubagruppide 1103 ja 1104) import on absoluutväärtuselt sama suur kui maisi import. Suurem osa hinnatõusust on jällegi põhjustatud vabakaubanduslepingu katkemisest Ukrainaga (EKN 1103-s on Ukraina osakaal 28% ja EKN 1104-s 55%).

Rukki impordihinna tõus avaldab vähest mõju töötlejatele, mistõttu mõju tarbijatele on kaduvväike. Maisi hinnatõus jääb ilmselt siiski tagasihoidlikuks, kuna Ukrainast tulevat odavat söödamaisi on võimalik asendada teiste söötadega. Tangude,

graanulite jne puhul on enamasti tegemist lõpptoodanguga, mille impordihinna tõus avaldab tarbijatele otsest mõju.

Suhkur

Et Eesti suhkrut ise ei tooda, siis tuleb see importida. 2001. aastal imporditi suhkrut 65 tuhat tonni. Saamaks mingit ettekujutust antud kaubagrupi suurest impordimahust, võib seda võrrelda näiteks nisujahu impordiga lisas 2.5.

EL on avaldanud suhkru ekspordisubsiidiumi rakendamise suhtes oma seisukoha: subsiidiumi ei kaotata enne Eesti ühinemist Euroopa Liiduga. Seega jääb suhkru hind enne ühinemist senisele tasemele (imporditakse edasi ELi ekspordisubsiidiumidega suhkrut). Euroopa Liiduga ühinemisel tõuseks hind tollimaksu võrra, mis on ligikaudu sama palju kui subsiidiumide kaotamisest tulenev hinnatõus (ehk uus hind oleks 133–147% võrra senisest hinnast kõrgem). Suhkru puhul on impordihinna tõus väga suur. Seega on see valdkond kõige tõsisem probleem, kus tuleb kaaluda Eesti käitumise variante enne ja pärast ELiga ühinemist.

Lihatooted

Lihatoodete impordile Eestis ja Euroopa Liidus rakendatavad proteksionistlikud meetmed on toodud tabelis 2.8. Euroopa Liit rakendab ekspordisubsiidiume üksnes kolmele kümnest kaubagrupist.

Nagu tabelist 2.9 selgub, tõusevad rakendatavate meetmete mõjul vaid selliste lihatoodete hinnad, mida Eestis toodetakse suhteliselt vähe (lambaliha, linnuliha). Samal ajal imporditakse just neid lihatooteid, mida ka Eestis toodetakse, riikidest, kellega on sõlmitud vabakaubandusleping, ehk siis riikidest, kust pärit import tõenäoliselt enam ei kalline.

Subproduktide hinnatõus tuleb valdavalt veise subproduktide (v.a veise keeled) hinnatõusust, sest sellele kaubaartiklile rakendatakse Euroopa Liidus tollimaksu 332,2 eurot 100 kg kohta ning ekspordisubsiidium on 13–28,5 eurot 100 kg kohta. Seetõttu tõuseb veise subproduktide impordihind ligi kolm korda. Et veise subproduktide import moodustas 2001. aastal kogu kaubagrupi impordist umbes 12%, siis kogu hinnatõus võib osutuda poole väiksemaks.

Tabel 2.8

Lihatoodete impordile rakendatavad proteksionistlikud meetmed

Kaubagrupp	Eesti tollimaks	ELi auton toll (kr/t)	ELi WTO toll (kr/t)	Min ELi subs (kr/t)	Max ELi subs (kr/t)
Jahutatud veiseliha	28%	20% + 51986	14% + 36391	1565	21984
Külmutatud veiseliha	33%	20% + 52800	14% + 28447	1565	5946
Sealiha	10-33%	17082	11960		
Lambaliha	15%	20% + 44666	14% + 30863		
Sea ja veise subproduktid	10-15%	10%	2%	2034	4459
Linnuliha	10%, 48%	13410	9388		
Muu liha	20%	14%	6%		
Seapekk ja -rasv	43%	6075	4252		
Lihatooted	39%	24% / 30542	17% / 21381		
Konservid	25%, 39%	21% / 33517	14% / 23460		

Allikas: Enamsoodustusrežiimi tollimaksu seadus ja Commission Regulation (EC) No 2261/98.

Tabel 2.9

Lihatoodete impordihinna muutused

Kaubagrupp	2001. aasta import (t)	2001. aasta impordi- hind (kr/t)	I stsen hind (kr/t)	I stsen uus hind vanast (%)	II stsen hind (kr/t)	II stsen uus hind vanast
Jahutatud veiseliha	1396	24086	24108	100	24393	101
Külmutatud veise- liha	1147	31959	32051	100	32312	101
Sealiha	11776	22452	23524	105	23524	105
Lambaliha	70	35526	64756	182	64756	182
Sea-, veise- ja muu liha subproduktid	3135	11736	18576	158	18609	159
Linnuliha	22471	13564	15503	114	15503	114
Muu liha	4	93187	92885	100	92885	100
Seapekk ja -rasv	867	12468	12468	100	12468	100
Soolatud ja suit- sutatud liha	69	36332	36332	100	36332	100
Lihatooted	1176	22804	22804	100	22804	100
Konservid	1286	24186	24185	100	24185	100

Allikas: Põllumajandusministeeriumi andmed; Commission Regulation (EC), No 2261/98; autorite arvutused.

Viimase kolme kaubagrupi import (soolatud liha, lihatooted ja konservid) nendest riikidest, kellele Eesti kehtestas 2000. aastal tollimaksud, on suures osas ümber suundunud ülejäänud riikidesse. Seetõttu ka viimase kolme kaubagrupi impordihind ilmselt ei tõuse. Osa kaubagruppide puhul on Euroopa Liidu tollimaksud madalamad kui Eesti omad (muu liha ja subproduktid,

sea subproduktid), mistõttu nende puhul võib oodata impordihinna langust.

Kokkuvõtlikult saab väita, et ühtse välistollimaksumäära kehtestamine ning ekspordisubsiidiumide kaotamine mõjutab Eesti impordihindu tõusu suunas ning toob kaasa muutused kaubanduspartnerites. Hinnatõusu täpset suurust kodumaisel turul on aga keeruline hinnata, sest pärast esialgseid muutusi kaubanduspoliitikas hakkavad importijad otsima odavamaid pakkujaid muudest riikidest ning tõusu leevendab ka osa toodete kodumaine pakkumine. Piima ja piimatoodete impordihindade tõusu neutraliseerib kodumaine tootmine kõige suuremas ulatuses ja siin sõltub hinnatõus põhiliselt vaid sisenõudluse kasvust. Liha ja lihatoodete impordihinna tõusu on samuti võimalik neutraliseerida kodumaise tootmisega, mistõttu üldine hinnatõus ei ole suurem kui tulutaseme tõusust tulenev hindade kasv. Järelikult jääb hinnatõus suures osas madalamaks, kui eespool hinnatud. Nende toodete puhul, kus kodumaine pakkumine puudub ning tollid kolmandatele riikidele on kõrged (kõige olulisemaks kaubaartiklikaks on siin suhkur), on siiski oodata arvatuga ligikaudu samaväärset hinnatõusu.

2.3.3. Toiduainetööstuse olukord sektorite kaupa

Käesolev analüüs põhineb täielikult Eesti Põllumajandusministeeriumi materjalidel ja arvutustel ning Tiina Saroni ärimagistriprojektil.

Piimatööstus

Eestis on Veterinaar- ja Toiduameti andmetel 44 piimatöötlemisettevõtet ning nende arv ei ole võrreldes 2000. aastaga muutunud. Ettevõtetest tegutseb 38, suure võimsusega 17 ja väikese võimsusega 14 (tabel 2.10). Ettevõtted jaotatakse

võimsuse järgi vastavalt sellele, kas suudetakse töödelda aastas üle või alla 2 miljoni liitri toorpiima.

Tabel 2.10

Piimatööstusettevõtete jagunemine võimsuse järgi

Töödeldav toorpiima kogus aastas	Ettevõtete arv	Osakaal sektori ettevõtetes (%)
>2 000 000 liitrit	17	45%
<2 000 000 liitrit	14	37%
Toorpiima ei kasuta	7	18%

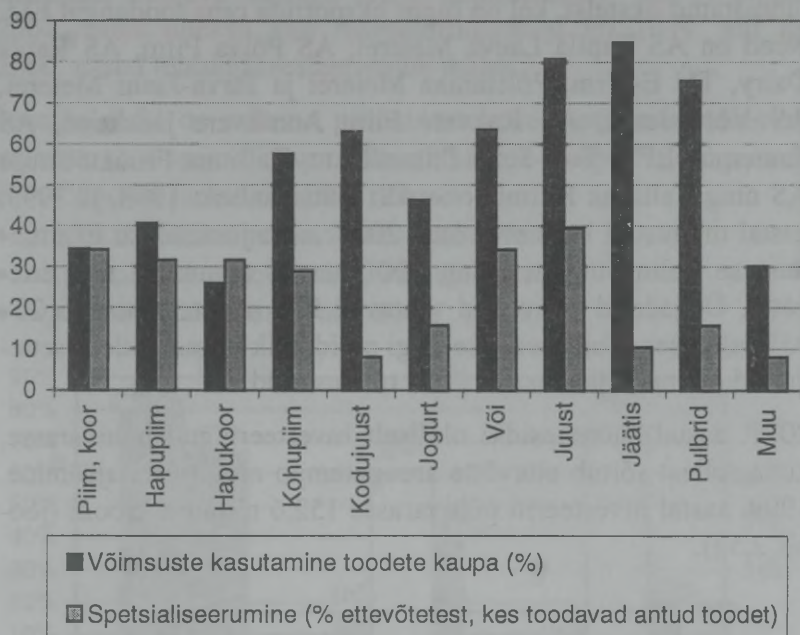
Allikas: Põllumajandusministeeriumi materjalid.

Piimatööstusettevõtete kontsentratsioon

Kontsentratsioon piimatööstuses on küllalt madal. Neli suuremat ettevõtet annavad 53% tööstusharu netokäibest. Lähiaastatel on piimasektoris oodata ettevõtete kontsentratsiooni suurenemist. Ühelt poolt põhjustab seda toiduseaduse lõplik jõustumine 1. jaanuariks 2003, sest nõutavad investeeringud ei ole tõenäoliselt kõigile ettevõtetele jõukohased. Teiselt poolt on kodumaine konkurents tihenunud, Lacto on pankrotistunud, Mulgi Meierei ostetud Tallinna Piimatööstuse poolt. Uute välis- turgude leidmine ja seal läbilöömine on olnud raske ning kulukas. Arvestades tihedat konkurentsi on kontsentratsioon (nt ettevõtete liitumine) üheks võimaluseks tugevas konkrentsis püsima jääda, võimaldades eelkõige vähendada kulutusi ja seeläbi suurendada konkrentsivõimet.

Järgneval joonisel 2.52 on esitatud piimatoodete tootmisvõimsuste kasutamine tööstustes ning ettevõtete spetsialiseerumine toodete kaupa. Rohkem on kontsentreerunud pulbrite, jäätise ja kodujuustu tootmine. Näiteks jäätisetootjad kasutavad 84,6%

tootmisvõimsustest. Samuti on koormatud nende toodete võimsused, mida palju eksporditakse (juust, pulbrid, või).

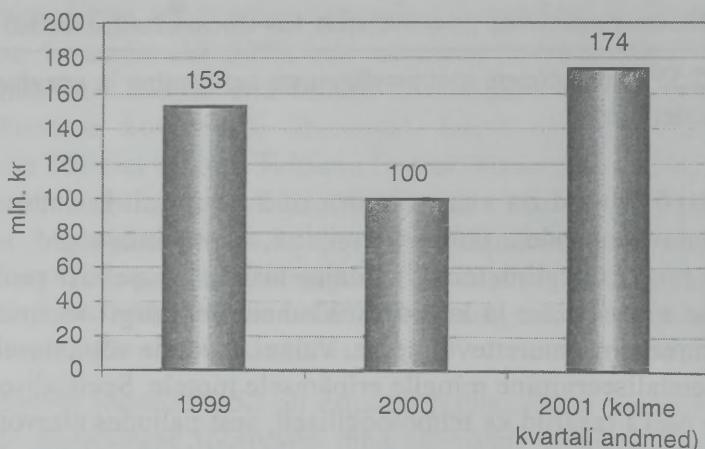
Joonis 2.52. Piimatoodete tootmisvõimsuste kasutamine ja ettevõtete spetsialiseerumine.

Tootmisvõimsused on vähem koormatud peamiselt koduturule valmistatavate toodete puhul (joogipiim, hapupiimajoogid, hapukoor ning kohupiimatooted). Majanduslikust aspektist peaks tootmise efektiivsuse ja kulude kokkuhoiu eesmärgil tootmine kontsentreerima suurettevõtetesse. Väikeettevõtete võimaluseks jääb spetsialiseerumine mingile eripärasele tootele. Spetsialiseerumine oleks tagatud ka tehnoloogiliselt, sest paljudes ettevõtetes on erinevate toodete moodne tootmistehnoloogia, mille võimsused on hetkel alakoormatud. Samas muudab spetsialiseerumine ettevõtte välisturu nõudluse muutuste puhul haavatavaks.

Vastavus ELi nõuetele

Eesti piimatööstustest on praeguseks ELi nõuetele vastavaks tunnustatud üksteist, kel on õigus eksportida oma toodangut ELi. Need on AS Tapila Laeva Meierei, AS Põlva Piim, AS Rapla Dairy, TÜ E-Piim, Põltsamaa Meierei ja Järva-Jaani Meierei, AS Võru Juust, AS Rakvere Piim Annikvere jaoskond, AS Saaremaa LPT, Tori-Selja Piimaühistu, Tallinna Piimatööstuse AS ning Tallinna Külkhoone ASi jäätisevabrik. 1998. ja 1999. aastal tunnustati kaks ettevõtet, 2000. aasta jooksul sai ELi tunnustuse kolm ettevõtet ning 2001. aastal tunnustati neli ettevõtet. Ülejäänud ettevõtted vastavad ELi nõuetele praegu 20–95% ulatuses. Toiduseaduse järgi pidid kõik piimatöötlemisettevõtted olema 1. jaanuariks 2003 tunnustatud.

2001. aastal suurenesidki oluliselt investeeringud põhivarasse, kuna sellest sõltub ettevõtte arengutempo ning püsijäämine. 1999. aastal investeeriti põhivarasse 152,6 miljonit krooni (joonis 2.53).

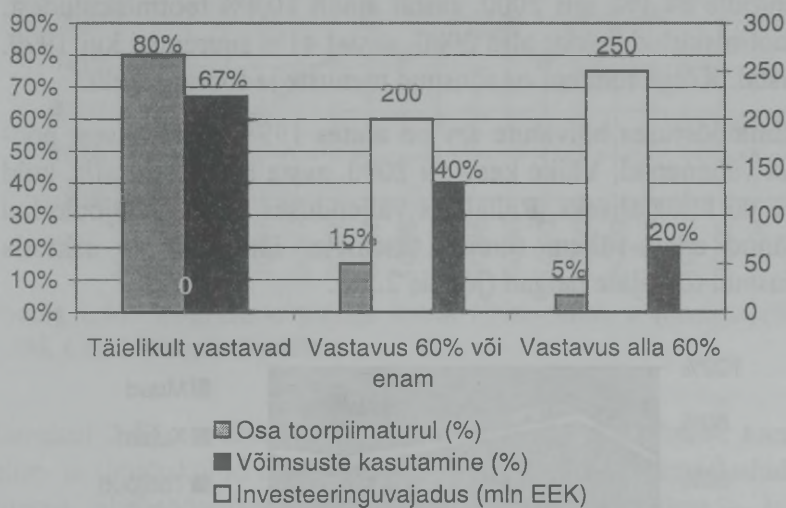

Joonis 2.53. Investeeringud põhivarasse piimatööstuses 1999.–2001. a.

Põhilise osa moodustasid investeeringud seadmetesse ning hoonetesse. 2000. aastal investeeriti põhivarasse aga 35% vähem, võrreldes eelneva aastaga (55% seadmetesse). Samas ületab 2001. aasta üheksa kuu investeeringumaht nii 1999. kui ka 2000. aastal tehtud investeeringute mahu.

Joonisel 2.54 on esitatud piimatööstusettevõtete investeerimisvajadus, töötlemisvõimsuste kasutamine ja toorpiimaturu jaotus. Ettevõtted on jaotatud kolme rühma:

- täielikult ELi nõuetele vastavad ettevõtted;
- vastavus ELi nõuetele on 60% või enam;
- vastavus ELi nõuetele alla 60%.

Joonis 2.54. Investeeringuvajadus, töötlemisvõimsuste kasutamine ja toorpiimaturu jaotus piimasektoris.

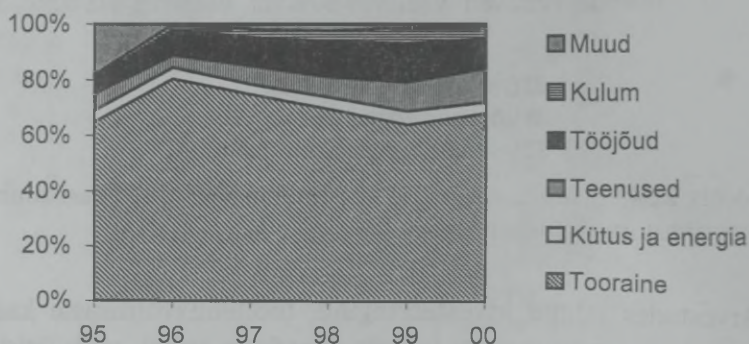
Arvestades tehtud investeeringuid, töötlemisvõimsuste kasutamist ning toorpiimaturu jaotust ettevõtete vahel, võib öelda, et põhiosa vajalikest investeeringutest on tehtud. Lähematel aastatel jätkub eelkõige tootmise efektiivistamine ja investeeritakse põhiliselt abiprotsesside kaasajastamisse. Karmistuvatest ees-

kirjadest tulenevalt suurenevad investeeringud keskkonnanõuete täitmiseks. Praegu on piimatööstuses efektiivsus madal, võimsused alakoormatud ja probleemiks on vähene spetsialiseerumine.

Piimatööstusettevõtete kulude struktuur

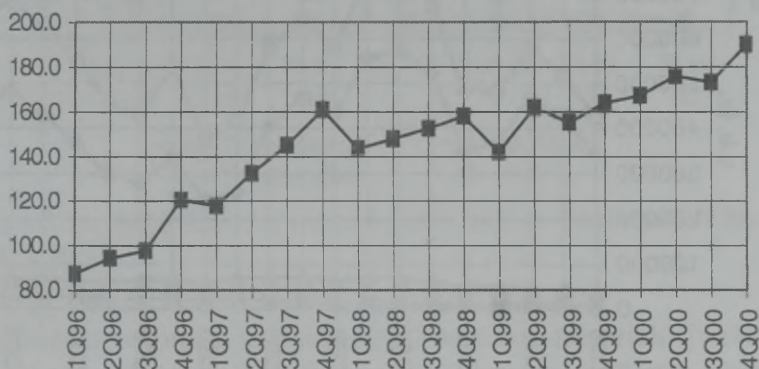
Toorainekulu kui suurim osa tootmiskuludest moodustas 2000. aastal 68%, 1999. aastal 64% (joonis 2.55). Kütuse ja energia osatähtsus on langenud 4,9%lt 4%le, kuid tõusnud on teenuste osa (10%lt 12%le). Tööjõukulud on aga kogu tootmiskulude struktuuris aina väiksema tähtsusega. Kui 1999. aastal kulutati tööjõule 14,1%, siis 2000. aastal ainult 10,4% tootmiskuludest. Tootmiskulud kokku olid 2000. aastal 41% suuremad kui 1999. aastal. Kõige rohkem on tõusnud teenuste ja toorainekulu.

Piimatööstuses hõivatute arv on alates 1998. aasta teisest poolest vähenenud. Väike kasv oli 2000. aasta II–III kvartalis, kuid see jäi lühiajaliseks. Rahalises väljenduses on aga tööjõukulud jäänud enam-vähem samale tasemele. Järelikult on sektoris tõusnud töötajate palgad (joonis 2.56).

Joonis 2.55. Kulude struktuur piimasektoris 1995.–2000. a.

1996. aastal oli kvartaalne tööjõukulu töötaja kohta piima-sektoris 11 914 krooni, mis on perioodi lõpuks suurenenud 21 045 kroonile. Kõige kiiremini tõusid kulud töötaja kohta III kvartalist 1996. a IV kvartalini 1997. a. Edaspidine tõus on jäänud aeglasemaks. Piimatööstuses on palk olnud pidevalt pisut kõrgem ka töötleva tööstuse keskmisest palgast. Siiski on piimatööstuses palgad ligi poole võrra madalamad kui alko-hoolsete ja mittealkohoolsete jookide tootmises, mis on kõige kõrgemate palkadega haru töötlevas tööstuses.

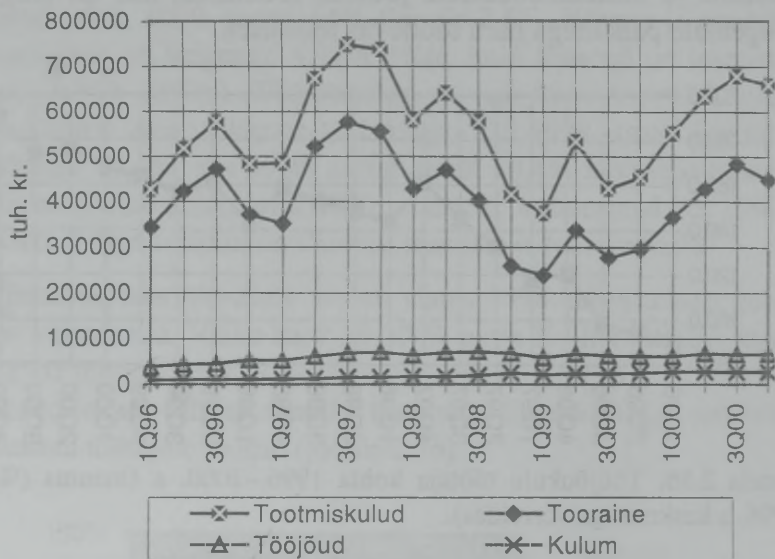

Joonis 2.56. Tööjõukulu töötaja kohta 1996.–2000. a (muutus (%) 1996. a keskmisega võrreldes).

Joonisel 2.57 on toodud piimatööstusettevõtete tootmis-, tooraine- ja tööjõukulud ning kulum 1996.–2000. a. Tootmiskulude suurus piimatööstuses sõltub täielikult toorainekuludest — kui kasvavad kulud toorainele, suurenevad ka tootmiskulud. Samas ei avalda viimasele olulist mõju tööjõukulude ning kulumi muutused.

Piimatöötlemisettevõtted ostavad kokku järjest suuremaid toorpiima koguseid (1999. a 394 879 tonni, 2000. a 408 700 tonni). 2001. aastal osteti kokku 427 640 tonni piima, mis on 5% rohkem kui eelmisel aastal ja moodustab 62% kogutoodangust. Samas väheneb kokkuostetava piima osa toodangust pidevalt.

1998. aastal oli see näiteks 73% ja 2000. aastal 63%. Järelikult saab kokkuostetava piima kogus kasvada kodumaise tooraine arvelt veelgi ning imporditava tooraine osa jääb tulevikus sama madalaks kui praegu. Nimelt imporditi 2001. aastal ainult 1016 tonni toorpiima, mis moodustab vaid 0,24% kokkuostetud toorpiima kogusest. Järelikult ei mõjuta impordihinna tõus pärast ELiga liitumist mingil määral piimasektori kulusid.

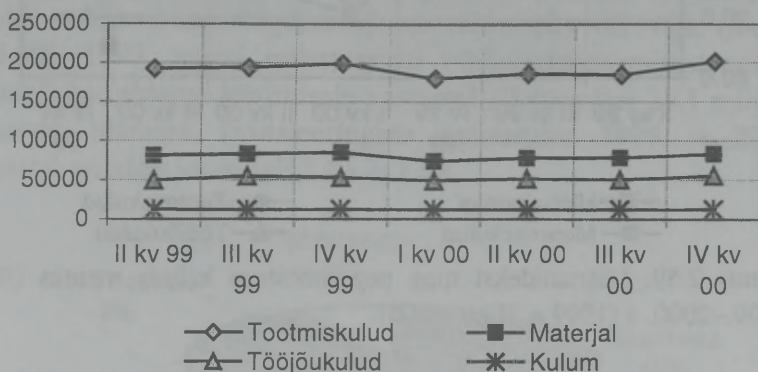

Joonis 2.57. Tootmis-, tooraine- ja tööjõukulud ning kulum piima-tööstuses 1996.–2000. a.

Suurema osa (90%) toorpiimast ostavad kokku seitse ettevõtet, mis kõik vastavad ELi nõuetele. Et need ettevõtted kasutavad keskmiselt 67% töötlemisvõimsustest, siis on nad võimelised katma nõuetele mittevastavate ettevõtete sulgemisest tingitud pakkumise vähenemise. Järelikult ei mõjuta nõuetega vastavusse viimiseks tehtavad investeeringud piimasektoris enam väljamüügi- ning seeläbi ka jaehindu tõusu suunas.

Pagaritööstus

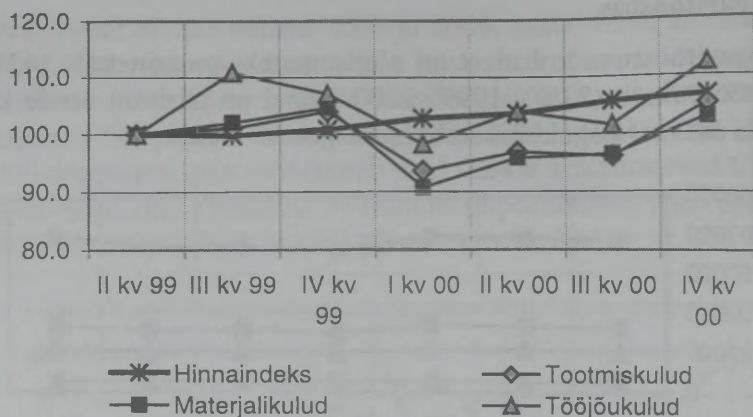
Pagaritööstuse kuludest on olulisemateks toorainekulu (42%) ja tööjõukulu (27%). 1999.–2000. aastal on püsinud nende kulude osakaal kogukulus stabiilsena (joonis 2.58).

Joonis 2.58. Pagaritööstuse tootmis-, materjali- ja tööjõukulu 1999.–2000. a (tuh kr).

Pagaritööstuse olulisimad kululiigid on seega materjali- ja tööjõukulu. Tootmiskulude kahanemist ja kasvamist mõjutab kõige rohkem materjalikulu (joonis 2.58 ja 2.59). Kulumi osatähtsus pagaritööstuse kuludes on minimaalne, mistõttu võib prognoosida, et hügieeni- ja struktuurinõuetesse tehtavad investeeringud ei ole kõige olulisemad väljamüügihinna mõjutajad.

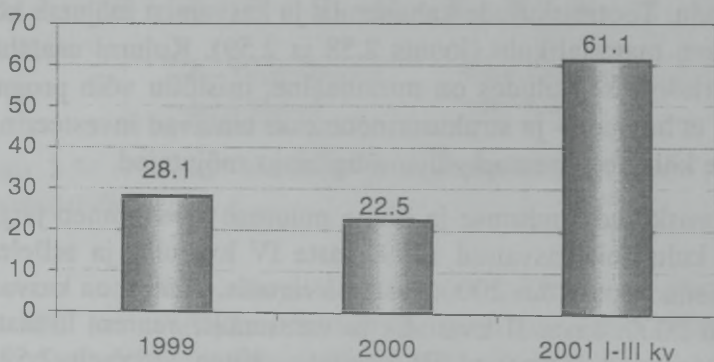
Tootmiskulude muutuse ja hinna muutuse seos ilmneb järgmiselt: kulud on kasvanud 1999. aasta IV kvartalis ja sellele on järgnenud hinnatõus 2000. aasta I kvartalis. Samuti on kasvanud kulud 2000. aasta II kvartalis ja varasemast suurem hinnatõus on toimunud järgnenud III kvartalis. Kuna jooniselt 2.59 on näha, et tootmiskulude muutus on seotud eelkõige materjalikulu muutusega, siis mõjutab see ka enam pagaritoodete väljamüügihinda.

Joonis 2.59. Hinnaindeksi ning pagaritööstuse kulude muutus (%) 1999.–2000. a (1999. a. II kv = 100).

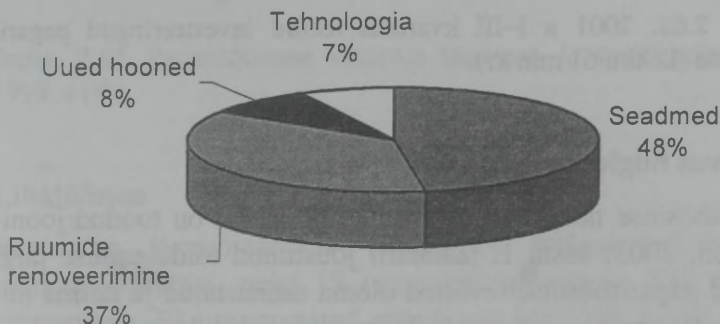
Investeeringud

Pagaritööstuse investeeringud, mis olid 1999.–2000. aastal tagasihoidlikud, suurenesid 2001. aastal hüppeliselt (joonis 2.60).

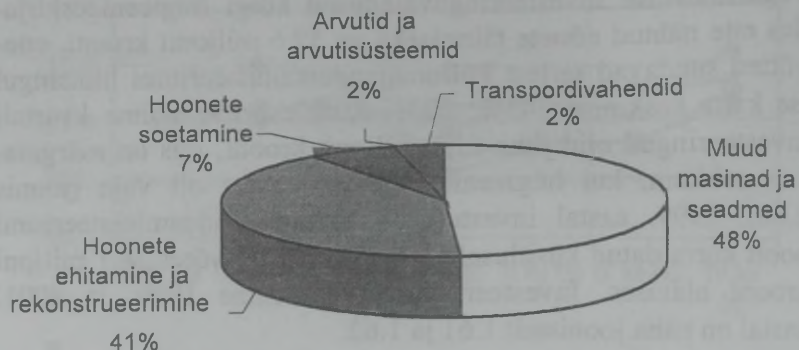
Joonis 2.60. Pagaritööstuse investeeringud põhivarasse 1999.–2001. a (mln kr).

Pagaritööstuse investeeringuvajadused kõigi hügieenieeskirjades ette nähtud nõuete täitmiseks on 52,6 miljonit krooni, ettevõtted suudavad sellest Põllumajandusministeeriumi hinnanguise katta keskmiselt 45%. 2001. aasta esimese kolme kvartali investeeringud olid juba 61,1 miljonit krooni, mis on märgatavalt rohkem, kui hügieeninõuete täitmiseks oli vaja (joonis 2.60). 1999. aastal investeerisid Põllumajandusministeeriumi poolt korraldatud küsitlusele vastanud 20 ettevõtet 28,1 miljoni krooni ulatuses. Investeeringute jagunemine 1999. ja 2001. aastal on näha joonistelt 1.61 ja 1.62.

Joonis 2.61. 1999. a pagaritööstuses tehtud investeeringud (kokku 28 mln kr)

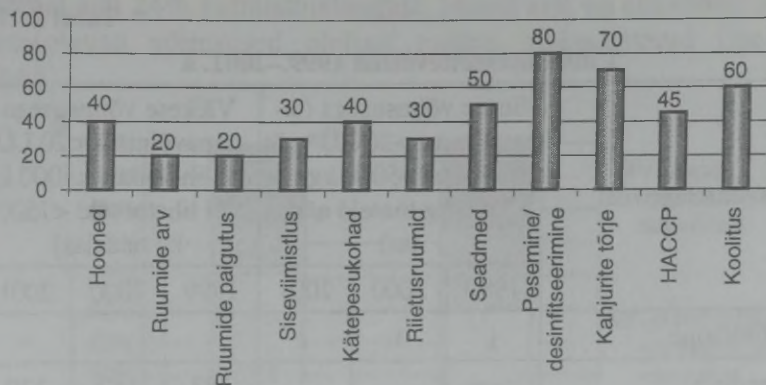
2001. aasta esimese kolme kvartali jooksul tegid leiva- ja pagaritööstusettevõtted põhivarasse investeeringuid 61,1 miljoni krooni eest. Investeeringuid tehti analoogselt 1999. aastaga kõige enam masinatesse ja seadmetesse (joonis 2.62).

Joonis 2.62. 2001. a I–III kvartalis tehtud investeeringud pagari- tööstusse (kokku 61 mln kr).

Vastavus hügieeni- ja struktuurinõuetele

Pagaritööstuse nõuetele vastavus 1999. aastal on toodud jooni- sel 2.63. 2003. aasta 1. jaanuaril jõustunud toiduseaduse järgi peavad pagaritööstusettevõtted olema tunnustatud ja täitma hü- gieeni- ja struktuurinõudeid. Suurem osa vajalikest investeeri- ngutest võib tänaseks juba tehtud olla —Põllumajandusministe- riumi hinnangu põhjal oli pagaritööstuse investeeringute vaja- dus 52,6 miljonit krooni. 2001. a investeeringud ületasid seda summat ligikaudu 10 miljoni krooni võrra.

Joonis 2.63. Pagaritööstuse vastavus hügieeni- ja struktuurinõuetele 1999. a (%).

Lihatööstus

Eestis on Veterinaar- ja Toiduameti andmetel 219 liha- töötlemisettevõtet, neist 15 suure võimsusega ja 204 väikese võimsusega. ELi tunnustatud ettevõtteid oli 2002. aastal seitse. Ligi 30 väikese võimsusega ettevõtet oli Veterinaar- ja Toidu- amet tunnustanud 2003. aasta alguseks vastavaks Eesti nõuetele. Ettevõtted jaotatakse võimsuste järgi vastavalt tabelis 2.11 too- dule.

Tabelist 2.11 on ühtlasi näha, et viimase kolme aasta jooksul on lihatööstussektoris ettevõtete arv vähenenud, kuigi mitte mär- kimisväärselt.

Tabel 2.11

Lihatööstusettevõtted 1999.–2001. a

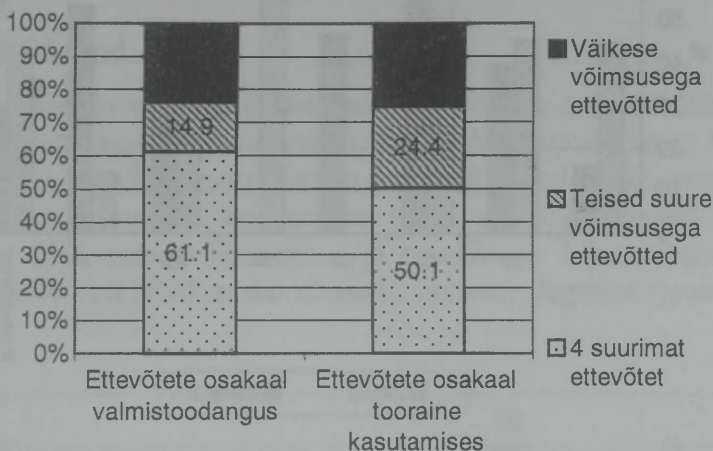
Ettevõtte tegevus	Suure võimsusega (tapavõimsus >20 LÜ* või lihalõikus >5000 kg või >7500 kg tooteid nädalas)			Väikese võimsusega (tapavõimsus <20 LÜ või lihalõikus <5000 kg või lihatooteid <7500 kg nädalas)		
	1999	2000	2001	1999	2000	2001
Külmhoone	1	1	1	-	-	-
Tapamaja	-	-	-	183	152	120
Tapamaja+lihatooted	11	7	7	17	15	11
Lihatooted	4	8	5	42	37	32
Tapamaja+lõikus	-	-	1	-	9	3
Punase liha lõikus	-	-	-	6	6	3
Tükilihas tooted (pelmeenid)	-	-	-	-	24	19
Linnutapamaja+lõikus	-	-	-	-	1	
Linnutapamaja+tooted	1	1	1	-	-	
Linnutapamaja	-	-	-	8	7	7
Linnulihatooted	-	(4)*	(4)*	8	9	8
Linnulihalõikus	-	-	-	1	1	1
Kokku	17	17	15	265	261	204

* Ettevõtted punase liha ettevõtete loetelus.

Allikas: Veterinaar- ja Toiduamet, viidatud Põllumajandusministeeriumi aastaraamatu vahendusel.

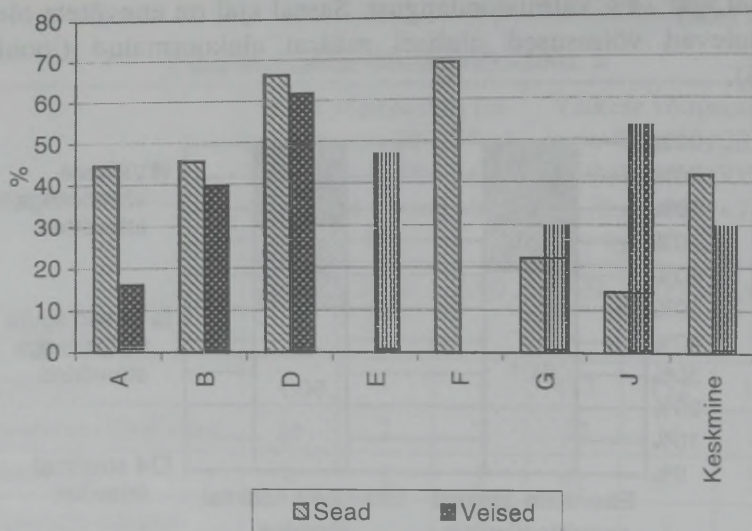
Järgnevalt jooniselt 2.64 on näha, et lihatootmine on tugevalt kontsentreerunud — tervelt 61,1% valmistoodangust annavad neli suurimat ettevõtet. Väikse võimsusega ettevõtted, keda 2000. aastal oli 94% lihatöötlemisettevõtete üldarvust, tootsid

samal ajal 24% valmistoodangust. Samal ajal on ettevõtete olemasolevad võimsused olulisel määral alakoormatud (joonis 2.65).

Joonis 2.64. Ettevõtete osakaal valmistoodangus ja toorainekoguse kasutamises 2000. a (v.a Tallegg).

Tapaliinid on alakoormatud nii suure ja väikese võimsusega ettevõtetes kui ka väiketapamajades. Suure võimsusega ettevõtted kasutavad olemasolevatest sigade tapavõimsustest keskmiselt 56%, veiste tapavõimsustest 41% ja lindude tapavõimsustest 64%. Väikese võimsusega ettevõtetel on need protsendid vastavalt 54, 56, 57. Suurima alakoormusega töötavad väiketapamajad, kus kasutatakse ära vaid 45% sigade ja 42% veiste tapavõimsustest.

Joonis 2.65. Tapavõimsuste kasutamine suure võimsusega ettevõtetes 2000. a (Veterinaar- ja Toiduamet, ettevõtete hinnangud tapavõimsuste kohta).

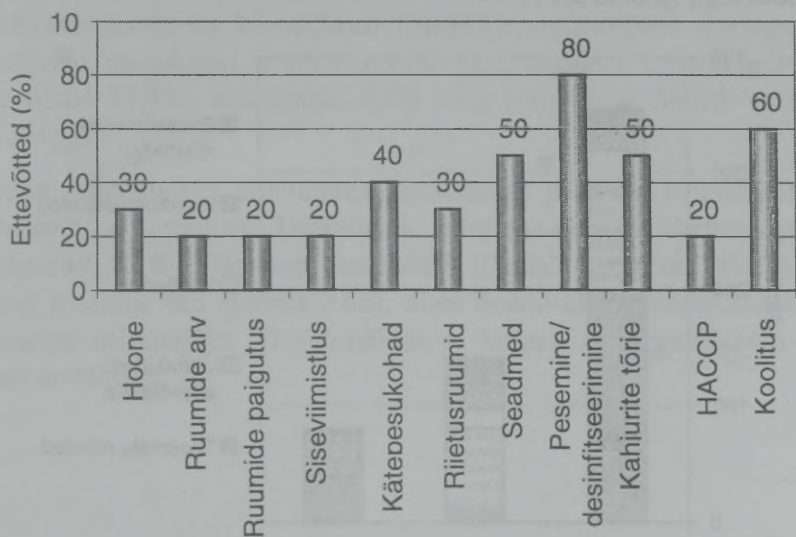
EKI uuringu kohaselt tapetakse ligikaudu pooled Eestis tapetavatest sigadest ja veistest suure võimsusega tapamajades, väiketapamajades tapetakse ligikaudu 30% sigadest ja veistest. Lindudest tapetakse suure võimsusega ettevõtetes üle 90%. 2001. aastal kahanes tapaliinide koormatus veelgi. Suure võimsusega ettevõtetes tapetavate loomade osakaal kasvas, kuna paljud väiketapamajad lõpetasid tegevuse.

Sigade tapavõimsuste kasutamine on viimastel aastatel püsinud stabiilsena, veiste tapavõimsuste kasutamine 2001. aastal langes, sest võrreldes eelmise aastaga oli tapetud veiste arv 20% võrra väiksem. Suure võimsusega ettevõtted kasutavad olemasolevatest sigade tapavõimsusest keskmiselt 51% ja veiste tapavõimsustest alla 30%. Väikese võimsusega tapamajad on ~50% ulatuses alakoormatud. Järgnevatel aastatel võib oodata tapa-

võimsuste paremat ekspluateerimist, sest paljud väikese võimsusega ettevõtted lõpetavad tegutsemise ja prognoositakse tapetavate loomade arvu kasvu.

Investeeringud

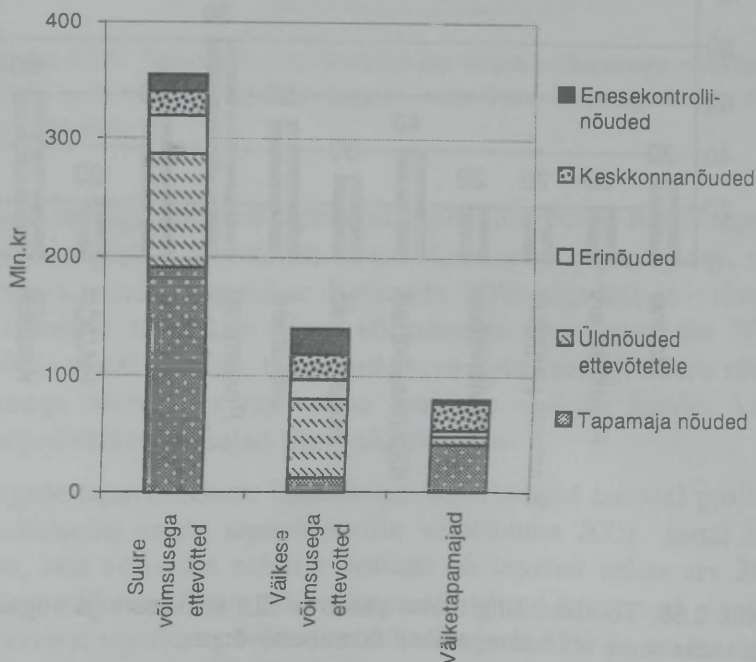
2000. aastal investeeriti Statistikaameti andmete kohaselt liha- tööstussektoris põhivarasse kokku 54 miljonit krooni, mis on 31 miljoni krooni (35%) võrra vähem kui 1999. aastal. 2000. aastal investeeriti peamiselt seadmetesse (75% investeeringutest) ja kõigest 11% uutesse hoonetesse ja rajatistesse. Lihatööstlejate osas üldiselt oli 2000. aastal nõuetele vastavus järgmine (joonis 2.66).

Joonis 2.66. Töötlemistingimuste vastavus ELi struktuuri- ja hügieeninõuetele suure võimsusega lihatöötlemisettevõtetes.

Tulenevalt toiduseadusest pidid kõik tegutsevad lihatöötlemisettevõtted 1. jaanuariks 2003 vastama kehtestatud hügieennõuetele. Ettevõtete endi hinnangul vajati lihatööstuses kokku maksimaalselt 495,8 miljonit krooni, millest lihakäitlemisettevõtted suudavad ise investeerida 296,3 miljonit krooni ehk 60%. EKI uuringu kohaselt ulatuvad suure võimsusega ettevõtete investeeringuvajadused 354,6 miljonit kroonini, millest ettevõtted ise suudaksid katta 65%. Väikese võimsusega ettevõtete investeeringuvajadused on 141,2 miljonit krooni, millest omafinantseerimine oleks 46%.

Ettevõtjate endi hinnangute alusel vajatakse kõige rohkem investeeringuid tapatööstuse vastavusse viimiseks kehtivate nõuetega (joonis 2.67).

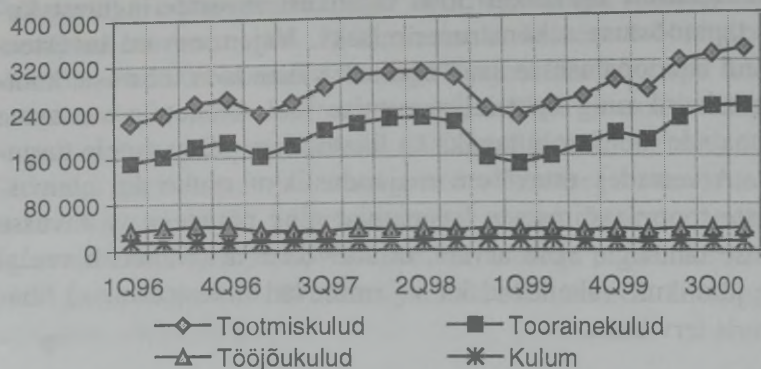
Joonis 2.67. Investeeringute vajaduse struktuur ettevõtete vastavusse viimiseks nõuetega (hinnanguline).

Hinnanguliselt ligikaudu 30% vajalikest investeeringutest kulaks tapatööstuse rekonstrueerimiseks. Vajaminevaid investeeringuid tapatööstusesse saab oluliselt vähendada tööstuste kontsentratsiooni ning spetsialiseerumise teel. Nõuetele vastavate tapamajade olemasolu tagaks ka lihatoodete pääsu uutele turgudele. Arvestades ettevõtete majanduslikku olukorda, olemasolevate tootmisvõimsuste kasutamist ning nõuetega vastavusse viimise tähtaegu, võib arvata, et ettevõtete arv väheneb veelgi ning järelikult vähenevad ka vajaminevad investeeringud lihasektoris tervikuna.

Kulude struktuur

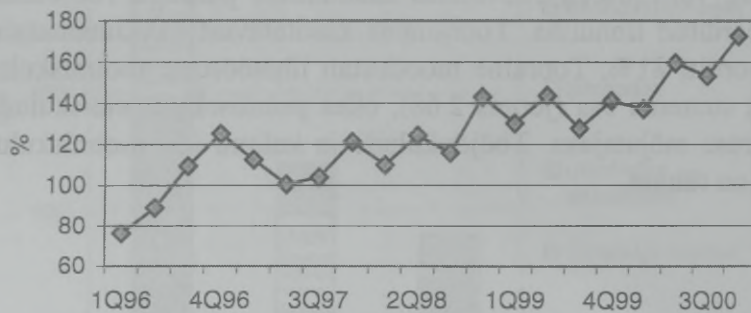
2000. aasta suvel Põllumajandusministeeriumi tellitud ja Konjunkturiinstituudi korraldatud lihatöötlemisettevõtete uuringu kohaselt moodustas importtooraine lihatööstustes kasutatavast sealihast 27,5%, veiseliha 4,6% ning linnuliha 88,6% (v.a Tallegg).

Suure võimsusega ettevõtetes kasutatakse peaaegu 100%iselt imporditud linnuliha. Toorainena kasutatavast hakklihamassist imporditi 81%. Tooraine moodustab lihatööstuse tootmiskuludest suurema osa (joonis 2.68), olles peamiseks tootmiskulude suuruse mõjutajaks. Tööjõukulude ja kulumi osa tootmiskuludes on tühine.

Joonis 2.68. Lihatööstuse tootmiskulud 1996.–2000. a (kr).

1995. aastast alates on töötajate arv suuremates (50 ja rohkema töötajaga) lihatööstusettevõtetes järjest vähenenud, moodustades 2000. aasta lõpuks 1995. aasta alguse tasemest 42%. Osalt ilmselt selle tõttu on toimunud tööjõukulude kasv töötaja kohta ehk siis palga kasv (joonis 2.69).

Joonis 2.69. Tööjõukulude (töötaja kohta) muutus lihatööstussektoris (%) 1996.–2000. a (1996 keskmine=100).

2.3.4. Võimalikud muutused marginaalides

Jaehinna kujunemise määravad järgmised komponendid:

- tootjahind,
- töötlejahind,
- kaubanduse juurdehindlus,
- käibemaks.

Esimese kolme komponendi andmed pärinevad töö esimesest alapunktist. Käesolevas osas analüüsitakse piima- (piim, või, juust), liha- (looma-, sea- ja linnuliha) ning teraviljatoodete (nisu) jaehinna kujunemist.

Tootja- ja töötlejahindu ning kaubanduse juurdehindlust mõjutavad üldised tegurid

Peamised hindu mõjutavad tegurid, mida selles peatükis käsitletakse, on järgmised:

- ELi poolt Eesti suhtes momendil rakendatavad ekspordisubsiidiumid,
- ELi ühtne välistoll,
- investeeringute vajadus,
- CAPI rakendamisega kaasnevad hinna- ja otsetoetused.

Kolme esimestena nimetatud hinnamuutuse allikat (ekspordisubsiidiumid, tollid ja investeeringute vajadus) on käsitletud alapunktides 2.3.1 ja 2.3.2 CAPI rakendamisega kaasnevad hinna- ja otsetoetused on toodud tabelis 2.12.

Enne ühinemist avalduvad järgmised mõjud:

- Eesti suhtes rakendatavate ELi ekspordisubsiidiumide kaotamine baastoodetelt;
- investeeringuvajaduste katmine.

Ühinemise järel avalduvad järgmised mõjud:

- Eesti suhtes rakendatavate ELi ekspordisubsiidiumide kaotamine töödeldud toodetelt (k.a nt suhkur);

- ELi ühtse välistolli rakendamine;
- investeeringuvajaduse katmine;
- hinnamehhanismi, otsetoetuste ja tootmiskvootide rakendamine.

Tabel 2.12

ELi hinna- ja sisetulekuregulatsiooni instrumendid

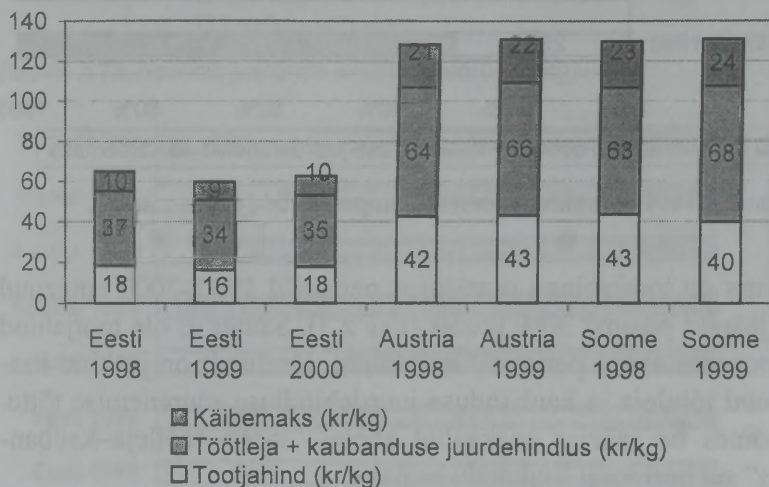
Toode	Interventsioonihind "Agenda 2000" järgi ja muud tururegulatsiooni instrumendid
Loomaliha	Interventsioonihind 3013 €/t perioodil 2001/2002 (47,14 kr/kg), alates 2002. a ladustamise toetamine Ammlehma preemia: 200 € lehma kohta 2001. a Pullide ja härgade preemia Baashind: ladustamise toetamine, kui hind on alla 103% baashinnast Kui hind langeb kaheks nädalaks alla 52% interventsioonihinnast, siis toimub interventsioon Otsetoetused
Sealiha	Baashind: ladustamise toetamine, kui hind on alla 103% baashinnast
Linnuliha, munad	–
Teravili	Interventsioonihind 101,13 €/t perioodil 2000/2001 (1582 kr/t) Kompensatsioonimaksed 63 €/t 2001. a (986 kr/t)
Õliseemned	Kompensatsioonimaksed 72,37 €/t (1132 kr/t)
Proteiinikultuurid, silo	Kompensatsioonimaksed 63 €/t (986 kr/t)
Piim ja tooted	Või interventsioonihind: 328,20 €/ts (51 kr/kg) 2000.–2005. a Lõssipulbri interventsioonihind: 205,52 €/ts (32 kr/kg) 2000.–2005. a Piim: tootmiskvoot Taotlushind

Allikas: Böse 2001.

Lihatoodete jaehinna erinevate komponentide analüüs

Loomaliha

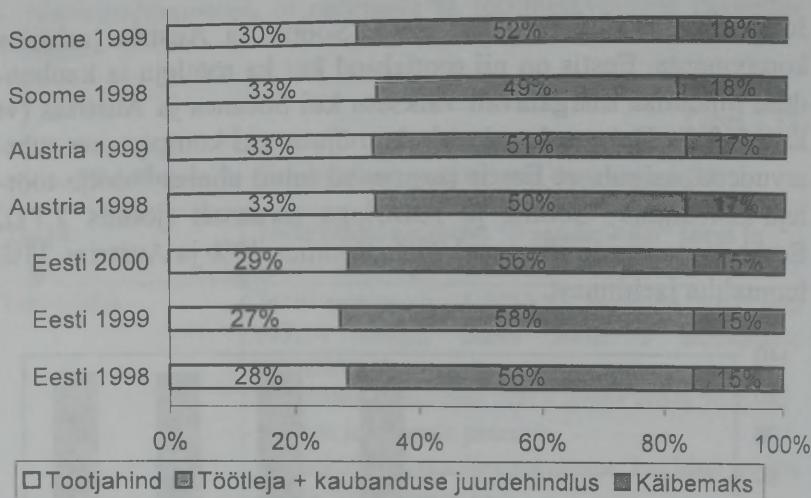
Joonisel 2.70 on võrreldud Eesti, Soome ja Austria jaehinna komponente. Eestis on nii tootjahind kui ka töötleva ja kaubanduse hinnalisa märgatavalt väiksem kui Soomes ja Austrias (vt ka ptk 2.1). Kui vaadata jaehinda mõjutavaid komponente suhtarvudena, selgub, et Eestis jagunevad tulud ahelas “tootja-töötleva-kaubandus” Soome ja Austriaga sarnaselt (joonis 2.71). Eestis sai tootja 1999. aastal 27%, Soomes 30% ja Austrias 33% loomaliha jaehinnast.

Joonis 2.70. Loomaliha jaehinna komponendid (kr/kg).

Veiseliha korral asendus reformi raames 1. juulil 2002 interventsioonihind baashinnaga, mis on 34,8 kr/kg senise 47,14 kr/kg asemel (The CAP reform: beef ..., 2000) ning interventsioonikokkuust asendus eraladustamisega. Seega jääb veiseliha turuhind tulevikus minimaalse künnishinna (24,4 kr/kg) ja baashinna vahele ning Eesti jaoks olulist hinnatõusu ei tule, sest

Eestis on turuhind üsna selle lähedal. Seega toimub pigem Euroopa Liidus veiseliha hinnalangus, mitte hinnatõus Eestis.

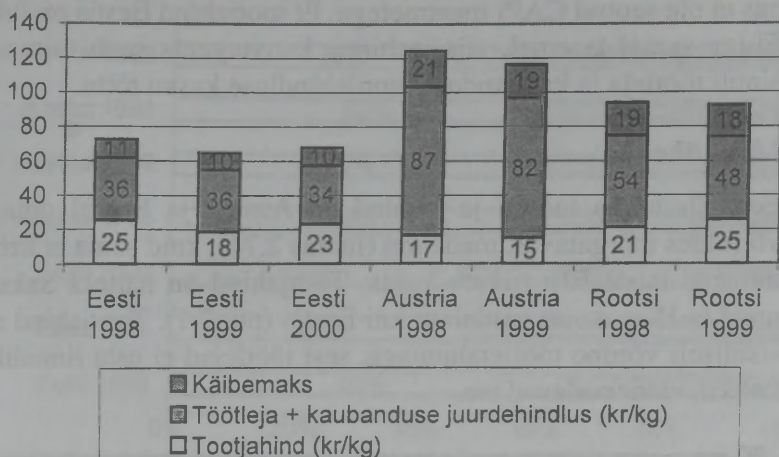

Joonis 2.71. Loomaliha jaehinna komponendid (jaehinnast %).

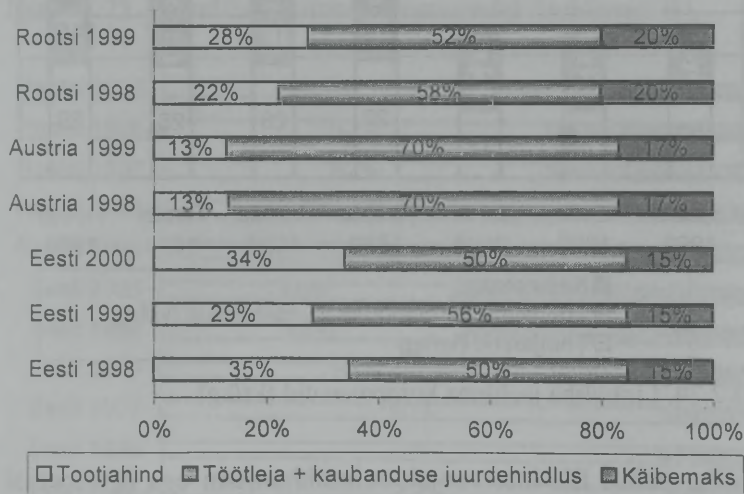
Eestis on tootjahinna osatähtsus perioodil 1995–2000 langenud ja jäänud püsima 30% juures (lisa 2.7). Samas ei ole tootjahind kroonides antud perioodil muutunud. Järelikult on jaehind kasvanud töötleja ja kaubanduse juurdehindluse suurenemise tõttu. Soomes on jäänud osakaalud ahelas “tootja–töötleja–kaubandus” sel perioodil ligikaudu samaks.

Sealiha

Eestis on tootjahind kõrgem kui Austrias ja ligikaudu võrdne Rootsi tootja hinnaga (joonis 2.72). Samas jääb Eesti jaehind Rootsi ja Austria omast märgatavalt allapoole. Seega on töötleja ja kaubanduse hinnalisa Eestis madalam kui vaatlusalustes ELi riikides (vt ka ptk 2.1). Eriti suur on töötleja ja kaubanduse juurdehindluse osakaal Austrias, kus see moodustab 70% jaehinnast (joonis 2.73).

Joonis 2.72. Sealiha jaehinna komponendid (kr/kg).

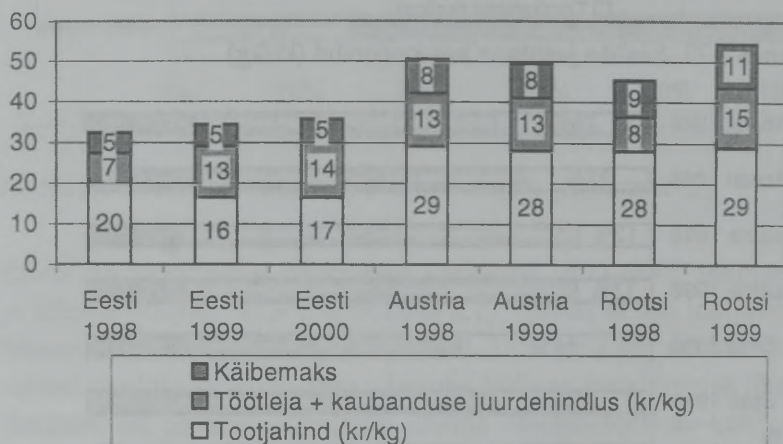
Joonis 2.73. Sealiha jaehinna komponendid (jaehinnast %).

Rootsis on töötleva ja kaubanduse juurdehindluse osakaal ligikaudu võrdne Eesti omaga. Seega ei ole märgata Euroopa Liidu sisest marginaalide ühtlustumist (vt ka esimene osa 2.1), kus liikmesriikide hindu on rohkem. Võimalikud muutused jaehin-

nas ei ole seotud CAPI meetmetega. Et tootjahind Eestis on juba ELiga samal tasemel, siis jaehinna konvergens saab toimuda ainult töötleja ja kaubanduse juurdehindluse kasvu tõttu.

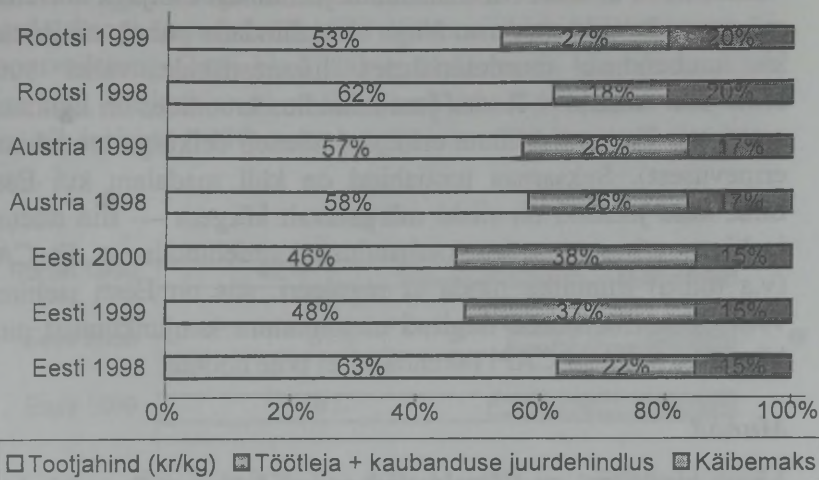
Linnuliha

Eesti linnuliha tootja- ja jaehind on Austria ja Rootsi omaga võrreldes märgatavalt madalam (joonis 2.74), kuid sama ei kehti mõnede teiste ELi riikide kohta. Tootjahind on näiteks Saksa- maal ja Hispaanias madalam kui Eestis (ptk 2.1). Tootjahind on sisuliselt võrdne töötlejahinnaga, sest töötlejad ei osta linnuliha kokku, vaid toodavad ise.

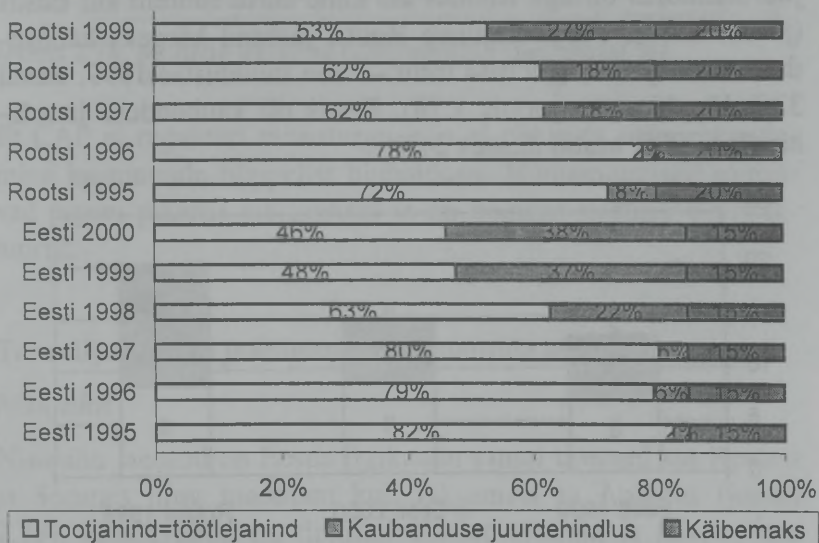

Joonis 2.74. Linnuliha jaehinna komponendid (kr/kg).

Linnuliha puhul EL interventsioonimehhanismi ega otsetoetusi ei rakenda. Seetõttu on loomulik, et liikmesriigiti on linnuliha hinnaerinevused suuremad kui näiteks loomaliha omad. Joonise 2.75 ja alapunkti 2.1 põhjal võib seega väita, et Eesti tootjahind jääb ELi liikmesriikidega samasse hinnavahemikku. Eestis sai hulgi- ja jaekaubandus 1999.–2000. aastal ahelas “tootja–(tööt- leja)–kaubandus” suhteliselt suuremat kasu kui Austrias ja Rootsis (joonis 2.76).

Joonis 2.75. Linnuliha jaehinna komponendid (jaehinnast %).

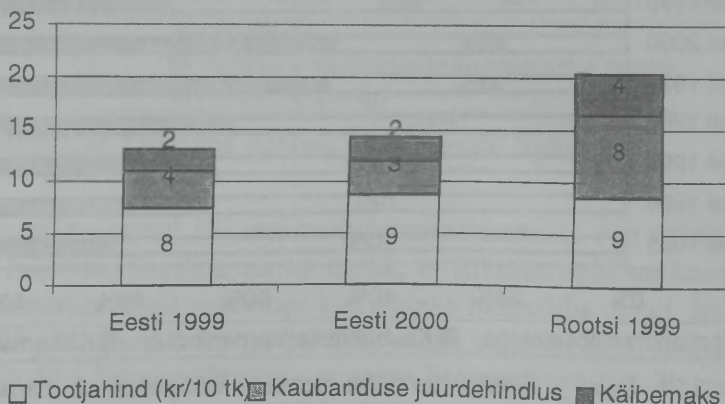

Joonis 2.76. Eesti ja Rootsi linnuliha jaehinna komponentide dünaamika (jaehinnast %).

Varasematel aastatel sai kaubandus jaehinnast tootjaga võrreldes märgatavalt väiksema osa. Nagu tootjahindade puhul, nii ilmneb ka kaubanduse juurdehindluses liikmesriikide vahel suuri erinevusi. Austria ja Rootsi juurdehindlus kroonides on ligikaudu sama mis Eestis (jaehinna erinevus tuleneb eelkõige tootjahinna erinevusest). Saksamaa tootjahind on küll madalam kui Eesti oma, kuid jaehind on siiski märgatavalt kõrgem — siin tuleneb jaehinna erinevus seega kaubanduse juurdehindlusest. Et CAP (v.a tollid) linnuliha hinda ei reguleeri, siis on Eesti jaehinna võimalikud muutused tingitud maailmaturu konjunktuurist ning hüppelisi muutusi CApi rakendamisel pole oodata.

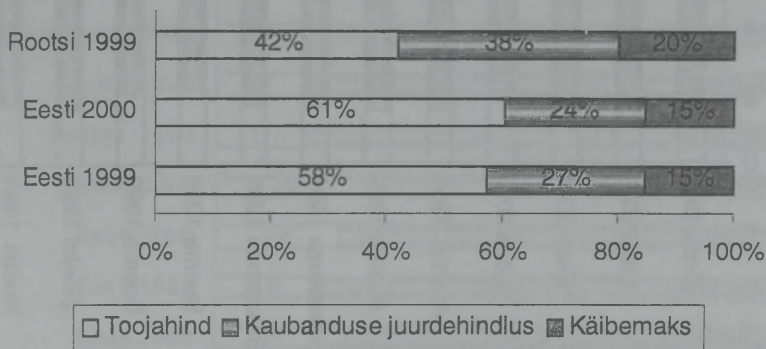
Munad

Muna hindadest on võrreldavad andmed üksnes Rootsi kohta. Rootsis oli tootjahind 1999. aastal sama mis Eestis. Kaubanduse juurdehindlus oli aga Rootsis üle kahe korra suurem kui Eestis (joonis 2.77). Seega kujuneb Rootsi jaehind kõrgeks kaubanduse suure juurdehindluse tõttu — see moodustas 1999. aastal 38% lõpphinnast (joonis 1.78). Eestis oli kaubanduse juurdehindlus 2000. aastal üksnes 24%.

Joonis 2.77. Munade jaehinna komponendid (kr/10 tk).

Sarnaselt kanalihaga ei rakenda EL ka munade suhtes turu-regulatsiooni (tabel 2.12). ELi liikmesriikide tootjahinnad varieeruvad ning Eesti hind jääb madalaima ja kõrgeima vahele (lisa 2.1). Ka jaehinnad on liikmesriikide lõikes erinevad (Austrias oli jaehind 1999. aastal ligikaudu 50% kõrgem kui Soomes).

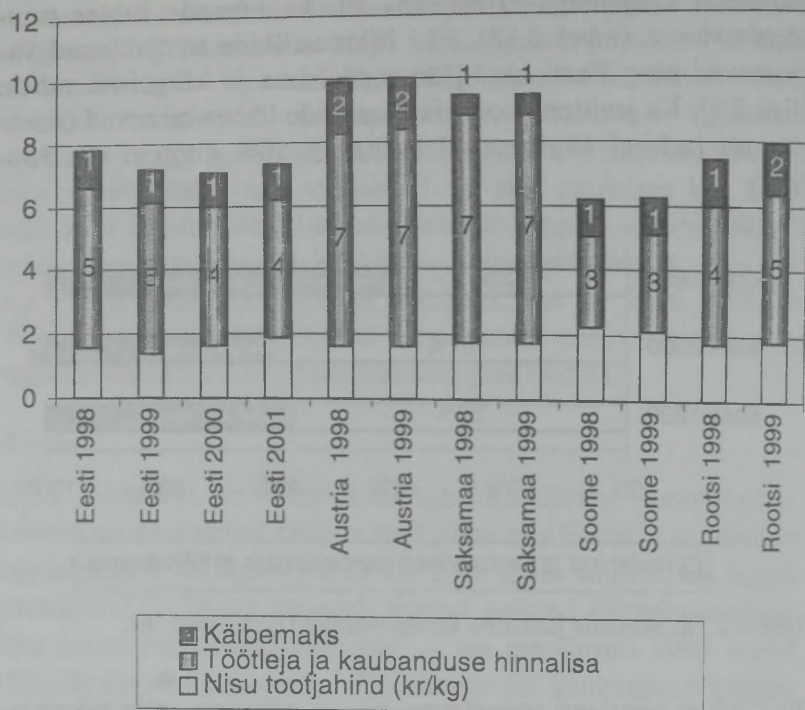
Joonis 2.78. Munade jaehinna komponendid (jaehinnast %).

Et CAP ei reguleeri munaturgu, siis ei põhjusta selle rakendamine ka munade hüppelist hinnatõusu. Hinnamuutused toimuvad pigem pikema aja jooksul ja on tingitud siseturu konjunktuurist.

Teraviljatoodete jaehinna komponentide analüüs

Nisujahu

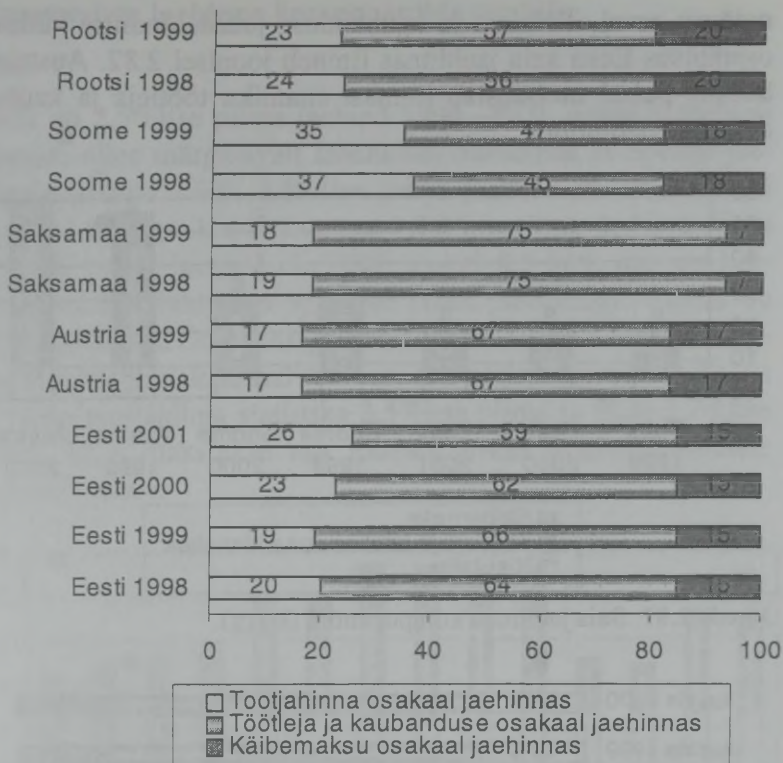
Nisujahu jaehind on Eestis ligikaudu samal tasemel kui Rootsis ja Soomes ning madalam kui Saksamaal ja Austrias (joonis 2.79). Hinnavahed on tingitud üksnes töötleva ja kaubanduse juurdehindluse erinevustest, kuna tooraine (ehk nisu) hind on kõigis vaatlusalustes riikides samal tasemel.

Joonis 2.79. Nisujahu jaehinna komponendid (kr/kg).

Euroopa Liit rakendab nisu puhul interventsioonihinda, mis tagab ühtlase hinnataseme kõigis liikmesriikides. Eesti nisu hind on juba ELi tasemel: 2001. aastal oli nisu tootjahind 1,9 kr/kg ja ELi interventsioonihind 1,6 kr/kg. CAPI raames makstavad otsetoetused (mille maht Eesti jaoks pole kuigi suur) võivad hinda mõnevõrra alla suruda. Samas ei saa nisu tootjahind langeda allapoole interventsioonihinda. Seega jääb nisujahu tootmises kasutatava tooraine (nisu) hind ligikaudu praegusele tasemele ja võimalik jaehinna tõus pole seotud CAPI rakendamisega.

Töötleva ja kaubanduse juurdehindluse erinevused tulevad selgelt välja ka jooniselt 2.80.

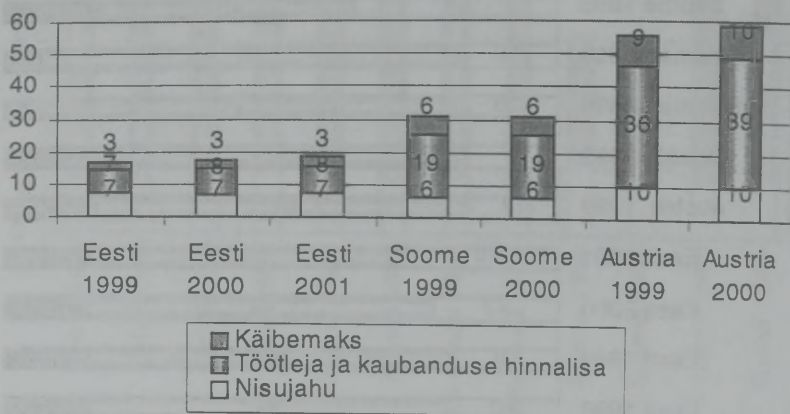

Joonis 2.80. Nisujahu jaehinna komponendid (jaehinnast %).

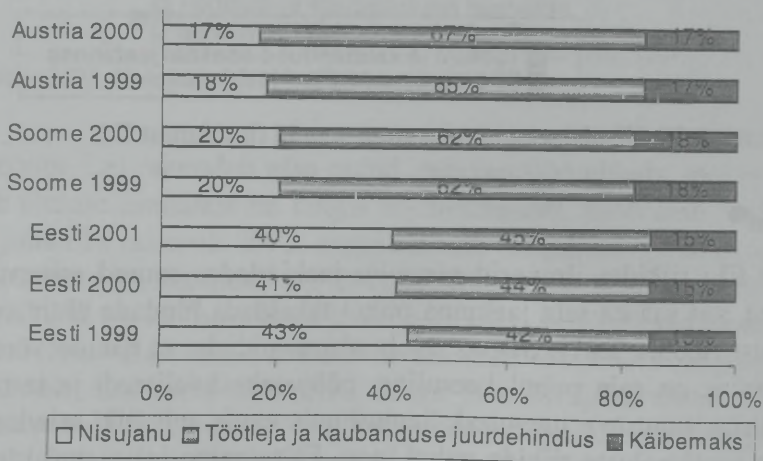
Sai

Et ELi riikides ilmsid nisujahu jaehindades suured erinevused, siis saa ka saia jaehinna puhul täheldada hindade ühtlustumist (joonis 2.81). Samas tuleb silmas pidada, et riikide võrdlemine on saia puhul keeruline, põhjuseks kvaliteedi ja tarbimisharjumuste erinevused. Samuti pole teada, mis liiki saiadega on vaatlusaluste riikide puhul tegu. Et tooraine (nisujahu) hüppelist hinnatõusu CAPI rakendamisel pole oodata, siis sõltub saia hinnatõus eelkõige töötleva väljamüügihinna kasvust. Töötlevad katavad oma investeeringuvajadused ilmselt saia hin-

natõusu arvel. Tõõtleja ja kaubanduse juurdehindluse väiksem osatõhtsus Eesti saia jaehinnas ilmneb joonisel 2.82. Austria ja Soome puhul moodustab hinnast enamiku tõõtleja ja kaubanduse juurdehindlus.

Joonis 2.81. Saia jaehinna komponendid (kr/kg).

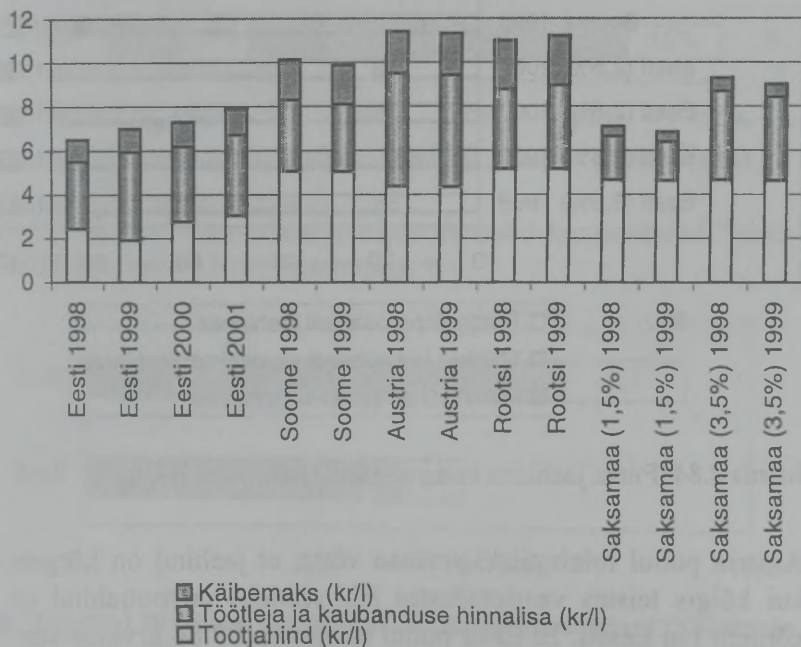

Joonis 2.82. Saia jaehinna komponendid (jaehinnast %).

Piimatoodete jaehinna komponentide analüüs

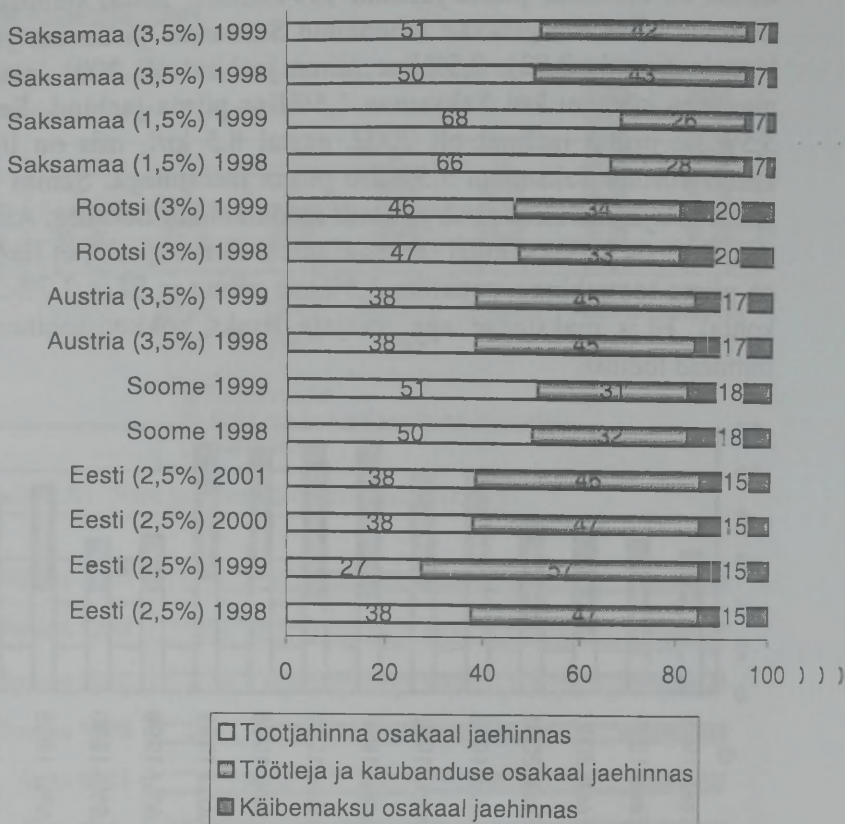
Piim

Eestis on 2,5%lise piima jaehind 1994.–2001. aastal stabiilselt tõusnud, olles märgatavalt lähenenud Saksamaa ja Soome jaehinnale (joonis 2.83). 2,5%lise piima jaehind oli 2001. aastal poodides kõrgem kui Saksamaa 1,5%lise piima jaehind. Eesti 3,5%lise piima jaehind oli 2002. aastal 8,5 kr/l, mis on ligikaudu võrdne Saksamaa 3,5%lise piima jaehinnaga. Samas on piima tootjahind Eestis märgatavalt madalam kui Soomes, Austrias, Rootsis ja Saksamaal (arvesse tuleb võtta asjaolu, et Eestis on piima tootjahinna statistika 3,5%lise piima ja ELis 3,7%lise kohta). ELis makstakse aga tootjale lisaks kokkuostuhinnale mitmeid toetusi.

Joonis 2.83. Piima jaehinna komponendid (kr/l).

Eesti tootjahinna väike osakaal piima jaehinnas ilmneb ka joonisel 2.84. Ainsaks erandiks on Austria, kus tootjahind moodustab lõpphinnast 38% nagu Eestiski.

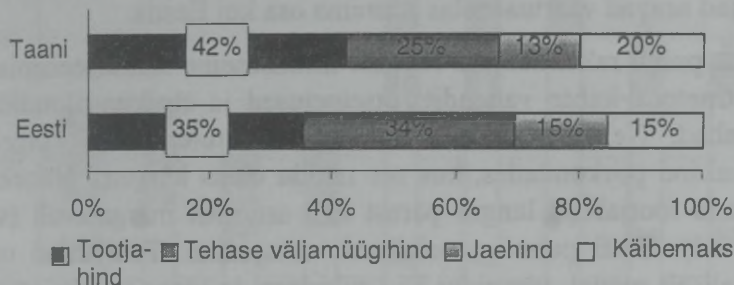

Joonis 2.84. Piima jaehinna komponendid (jaehinnast %).

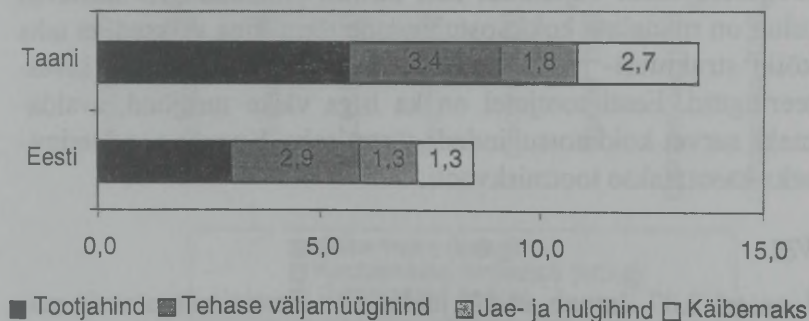
Austria puhul tuleb siiski arvesse võtta, et jaehind on kõrgem kui kõigis teistes vaatlusalustes ELi riikides ja tootjahind on kõrgem kui Eestis. Et Eesti puhul on joonisel 2.84 arvesse võetud 2,5%lise piima jae- ja 3,5%lise piima tootjahinda, siis tegelik tootjahinna osakaal jaehinnas on veelgi madalam (võttes ar-

vesse üksnes rasvasisaldust, oleks 2,5%lises piimas 26% toorainet, mis on kokku ostetud 2,5%lise rasvasisalduse alusel). Eesti 3,5%lise piima jaehinnast moodustab tootjahind 35%, mis on märgatavalt madalam kui Saksamaal, Soomes ja Rootsis.

Eestis saavad tootjad üksnes 35% piima lõpphinnast, Taanis seevastu 42% (joonis 2.85). Kroonides moodustab Eesti tootjahind ainult 50% Taani tootjahinnast (joonis 2.86). Siin on oma osa kindlasti mänginud ka Venemaa kriis ja töötlejate kiire investeermisvajadus, mis kaeti osalt laenudega, osalt tootjale makstava suhteliselt madala piimahinna arvelt ja osalt väljamüüdava piima hinnatõusuga.

Joonis 2.85. 3,5%lise piima jaehinna detailsed komponendid Taanis 03/2001 ja Eestis 12/2001 (jaehinnast %).

Joonis 2.86. Piima jaehinna detailsed komponendid Taanis 03/2001 ja Eestis 12/2001 (kr/kg).

Eesti 3,5%lise piima kaubanduse juurdehindlus (15%) on mõnevõrra suurem kui Taanis (13%). Eesti 2,5%lise piima kaubanduse juurdehindlus on aga 21%, milles jaekaubanduse juurdehindlus on 14% ja hulgikaubanduse oma 7%. Taani jaekaubanduse juurdehindlus moodustab jaehinnast 7%, mis on kaks korda väiksem kui Eestis. Teiste riikide kohta nii täpsed andmed puuduvad, kuid eelnenud tootja- ja jaehinna võrdluse põhjal võib väita, et Eesti tootja saab ahelas "tootja-töötleja-kaubandus-tarbija", võrreldes ELi riikidega, märgatavalt madalamat hinda, kui teised ahela lülid. Selle põhjustab eelkõige töötlejate suur turujõud ja tootjate killustatus. Taanis näiteks kuulub enamik piimatööstusi tootjatele, mistõttu on loogiline, et tootjad saavad väärtusahelas suurema osa kui Eestis.

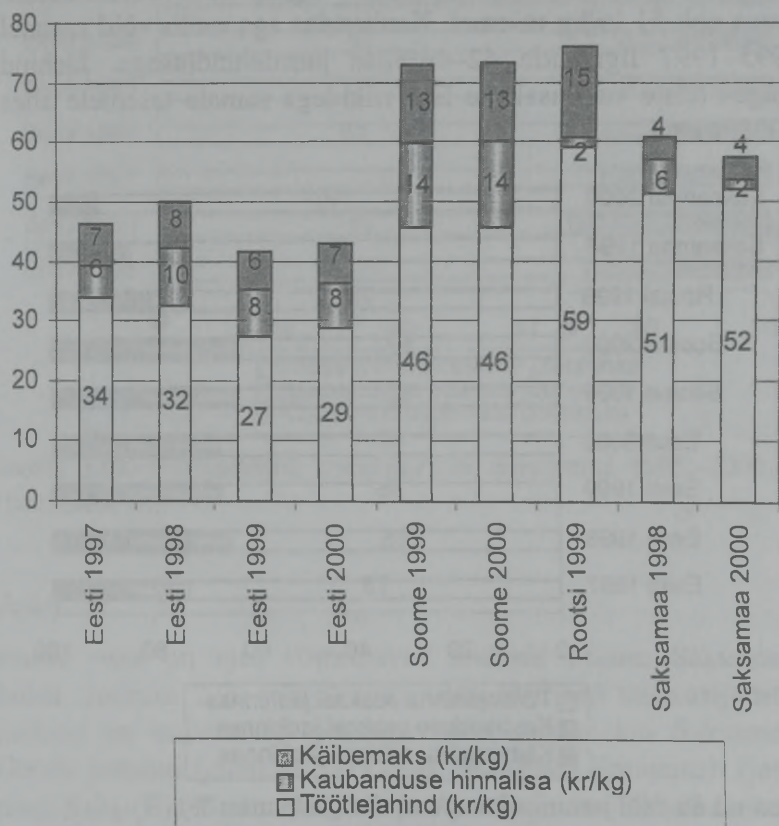
Piima puhul rakendab EL tootjate hinnataseme stabiliseerimise meetmetena kahte vahendit: otsetoetused ja struktuurifondide abirahad. Nende meetmete rakendamise tulemusena langeb piimahind piirkondades, kus see muidu oleks kõrgem. Näiteks Austria tootjahind langes pärast ELi astumist märgatavalt (vt ptk 2.1). Eesti puhul on olukord vastupidine. Tootjahind on suhteliselt madal, võrreldes ELi riikidega, ja seega poleks otsetoetustest abi (sest rakendamise eesmärk on kompenseerida hinna alandamist). Samas oleksid otsetoetused Eesti piimatootjatele siiski vajalikud, sest üksnes piimamüügist saadavad tulud on madalate kokkuostuhindade tõttu liiga väikesed, et teha kõiki struktuuri- ja hügieeninõuete täitmiseks vajalikke investeeringuid. Eesti tootjatel on ka liiga väike turujõud, avaldamaks survet kokkuostuhindade tõstmiseks. Koguse reguleerimiseks kasutatakse tootmiskvooti.

Või

Joonisel 2.87 ilmneb, et või jaehind on Eestis märgatavalt madalam kui Soomes ja Rootsis (vt ka esimest osa), kus on näha, et sama kehtib ka Saksamaa ja Austria kohta). Hinnavahe on

tingitud eelkõige töötlejahinna erinevustest. ELi liikmesriikide töötlejahind on reguleeritud interventsioonimehhanismiga.

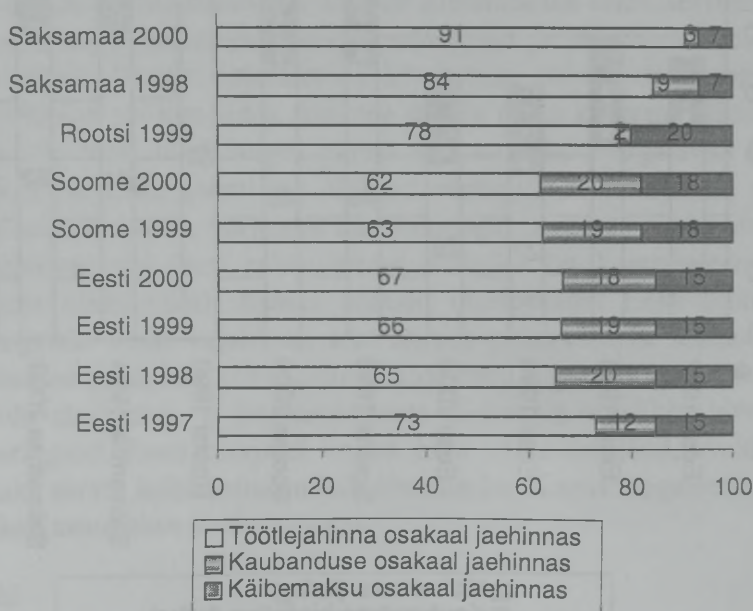
Või interventsioonihind on 51 EEK/kg ning vaatlusaluste liikmesriikide töötlejahinnad hälbivad interventsioonihinnast $\pm 11\%$. Eestis on töötlejahind ligikaudu kaks korda madalam vaatlusaluste ELi liikmesriikide töötlejahinnast, mistõttu ka jae-hind on märgatavalt väiksem. Eesti kaubanduse juurdehindlus jääb Soome ja Rootsi omade vahele.

Joonis 2.87. Või jaehinna komponendid (€/kg).

Protsentuaalselt on Eesti kaubanduse juurdehindlus (18%) ligikaudu sama, mis Soomes (20%) (joonis 2.88). Seega, kui Eesti töötlejahind oleks ELi tasemel ja kaubanduse juurdehindlus oleks endiselt 18%, saavutaks või jaehind Eestis ELi hinnataseme. Alates 1995. aastast on kaubanduse juurdehindlus Eesti või puhul mõnevõrra suurenenud ja saavutanud aastatel 1998–2000 stabiilse taseme 18–20% (joonis 2.89).

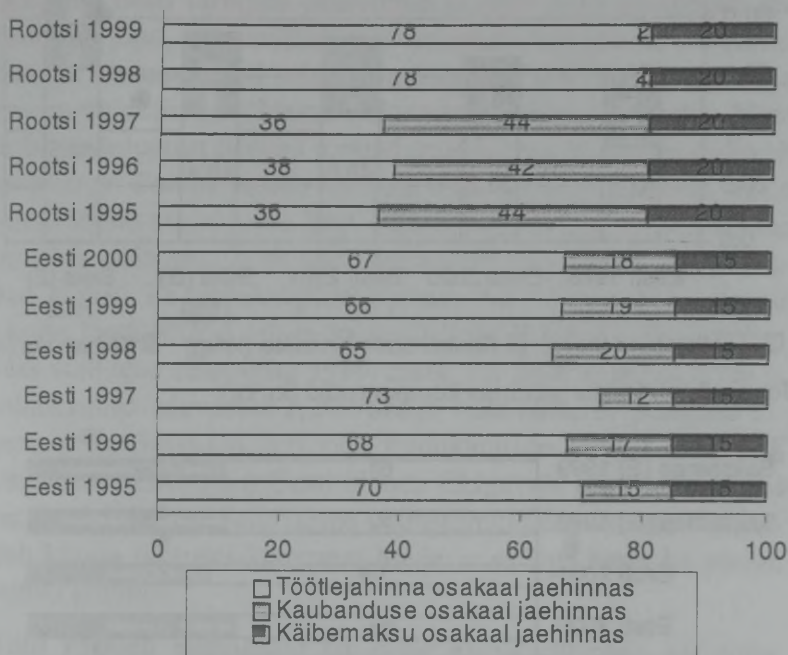
Huvitav aspekt ilmneb Rootsi jaehinna dünaamikas. Rootsi töötlejahind on alates 1995. aastast ligikaudu interventsiooni-hinna ehk 51 kr/kg tasemel. Kaubandus aga müüs võid aastatel 1995–1997 ligikaudu 42–44%lise juurdehindlusega. Jaehind langes teiste vaatlusaluste ELi riikidega samale tasemele alles 1998. aastal.

Joonis 2.88. Või jaehinna komponendid (jaehinnast %).

Kui EL peaks Eesti suhtes samuti interventsioonimehhanismi rakendama, siis tuleks Euroopa Liidul Eesti või hinnaga 51

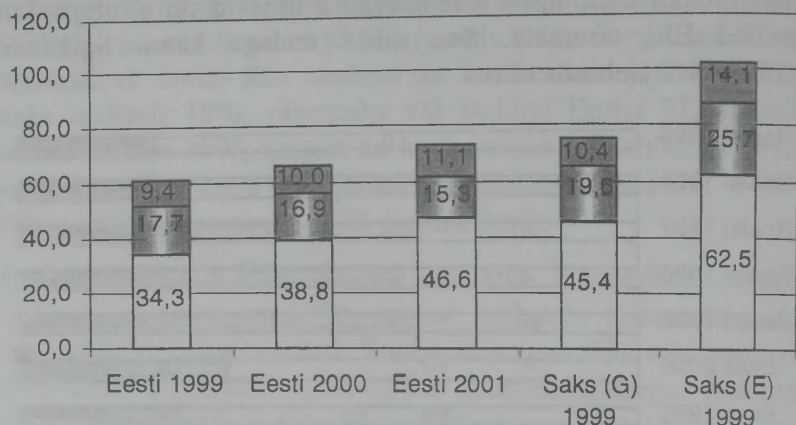
kr/kg kokku osta, mille tulemusena tõuseksid nii töötleja- kui jaehind ELi tasemele. See tooks endaga kaasa ligikaudu 40%lise või jaehinna tõusu.

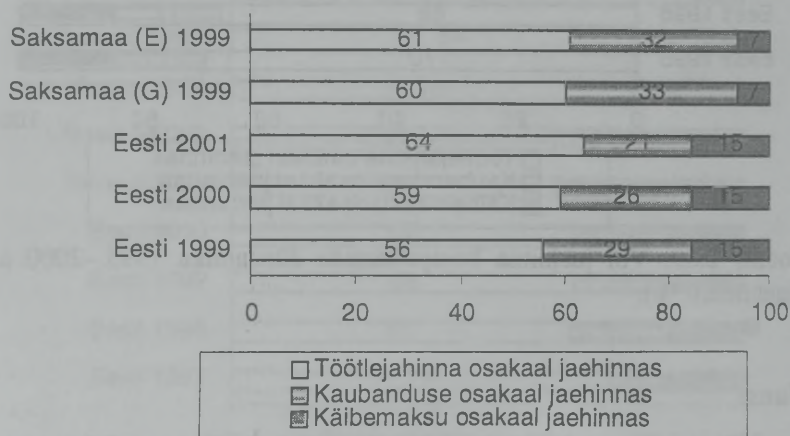
Joonis 2.89. Või jaehinna komponentide dünaamika 1995.–2000. a (jaehinnast %).

Juust

Juustu osas on ajas võrreldavad andmed üksnes Saksamaa kohta. Joonise 2.90 põhjal saab väita, et Eesti naturaaluustu jaehind on saavutanud peaaegu sama taseme kui Saksamaa Gouda jaehind (joonisel Saks (G)). Saksamaa Emmentali (joonisel Saks (E)), Soome, Rootsi ja Austria juustu hinnad on seltest kõrgemad (vt 2.1). Kaubanduse juurdehindlus on Eestis veidi väiksem kui Saksamaal (joonis 2.91).

Joonis 2.90. Juustu jaehinna komponendid (kr/kg).

Joonis 2.91. Juustu jaehinna komponendid (jaehinnast %).

Juustu puhul EL Eestile ekspordisubsiidiume enam ei rakenda. Seega saab pärast ühinemist ainsaks hinnatõusuallikaks CAPI meetmetest kujuneda vaid ühtse välistollimäära kehtestamine. Selle tulemusena tõuseks juustu impordihind Eestis ainult 0,2%, mis ei too siseturul tervikuna kaasa juustuhinna hüppelist tõusu.

Kokkuvõte

Uurimusest järeldus, et kõige olulisem hindu kujundav tegur on nõudlus. Eesti tarbijate ostuvõime ja selle kasv on lõpuks see peamine jõud, mis määrab toidukaupade hinnatõusu võimalikkuse ja ulatuse. Eesti tulutase moodustab u 40% ELi omast ja see on objektiivne lähtekoht hindade kujunemisel Eestis. Meie tarbijate tulutaset peavad tootjad oma hinnakujunduses pidevalt arvestama. Toidukaupade hindade tõus on pidev protsess, mille kiirus sõltub esmajoonel Eesti tulutaseme kasvust. Selles mõttes on väga iseloomulik, et kiire majanduskasvu perioodil kasvavad kiiresti ka toidukaupade hinnad. Nii näiteks 2001. aastal kasvas Eesti SKP 5,4% ja toidukaupade hinnad 7,1%. Võrdluseks võib tuua ebasoodsa 1999. aasta, kui SKP kahanes 0,7% ja toidukaubad odavnesid 2,2%. Seega võib väita, et praeguse tugeva majanduskasvu perioodil toidukaupade hinnad tõusevad, vaatamata sellele, kas Eesti ühineb ELiga või mitte. Kasvanud ostujõud ehk Eesti tulutaseme ühtlustumine ELi omaga võimaldab küsida tootjatel kõrgemat hinda ja sellega katta ka varem tehtud kulutusi.

Töös käsitleti põhjalikult erinevate elanikerühmade käitumist toidukaupade ostmisel ja selle muutusi ajavahemikul 1996–2001. Selles ajavahemikus on keskmine leibkonnaliikme rahaline sissetulek Eestis jooksvates hindades suurenenud 55%. Samal ajal on Eesti Statistikaameti andmetel tarbijahinnad kasvanud kokku 37,7% ja toidukaupade hinnad 19,3%. Seega võiks esialgse üldistusena teha järelduse, et keskmiselt on leibkonnaliikmete sissetulek kasvanud ennaktempos toidukaupade hindadega võrreldes. Toidukulud moodustasid leibkondade kogukulutustest 1996. aasta I kvartalis 48% ning 2001. aasta II kvartalis 37%. Seega on leibkonnad hakanud kulutama toidule väiksema osa kogukulutustest.

Kuid põhjalikumal analüüsil selgub, et Eesti ühiskonna varanduslik kihistumine on väga suur ja süveneb pidevalt, mille tõttu

ainuüksi keskmistele näitajatele toetumine annab olukorrast ebaadekvaatse ettekujutuse. 60%l Eesti elanikest on sissetulek leibkonnaliikme kohta Eesti keskmisest madalam. Suurimate tuludega leibkonna ehk V kvintiili sissetulekud on aga olnud aastati Eesti keskmisest ligi kaks korda suuremad. Esimesse, kõige väiksema sissetulekuga tulukvintiili kuuluvate leibkondade kulutused toidule moodustavad jätkuvalt 50–55% nende kogukulutustest. Samal ajal on kõige rikkamasse viiendikku kuuluvate leibkondade toidukulude osatähtsus väljaminekutes langenud 34%lt 1996. aasta I kvartalis 20%ni 2001. aasta II kvartalis. Selle näitajaga on V kvintiili leibkonnad jõudnud oma toidukaupade tarbimise osatähtsuse poolest samale tasemele Skandinaavia maadega.

Seega saab väita, et sotsiaalne probleem toidukaupade hindade kasvu tõttu ilmneb sõltumata Eesti liitumisest ELiga. Eesti valitsuse poliitika tulusiirete valdkonnas peab aitama lahendada kõige vaesemasse kvintiili kuuluvate leibkondade probleeme.

Tarbijate hinnatundlikkuse analüüs võimaldab väita, et sissetulekute kasvu puhul kõige rikkamasse kvintiili kuuluvad leibkonnad ei suurenda enam toidukaupade tarbimist. Kõige vaesemasse viiendikku kuuluvad leibkonnad aga ei saa toidukaupade tarbimist suurendada seetõttu, et nende muud kulutused on olnud minimaalsed ja sissetulekute kasvades püütakse kasutada lisasissetulekuid veidigi muude kaupade ja teenuste ostuks. Seega on toidukaupade tarbimise ehk nõudluse kasvu seisukohalt kõige olulisemad II–IV leibkondade kvintiil. Nemad soovivad sissetulekute kasvu korral tarbida rohkem toidukaupu ja nende ostuvõime kasv võimaldaks omakorda tootjatel hindu tõsta.

Kuid peale nõudlusepoolsete hinda mõjutavate tegurite on olulised ka pakkumisepoolised tegurid. Jaehindade kujunemisel on olulised nii tootjahinnad, töötlejate väljamüügihinnad kui ka kaubanduse juurdehindlus. Euroopa Liiduga ühinemisel muutuvad esmajoones pakkumistegurid. Siin on olulised nii muutused

väliskaubanduspoliitikas, ELi ühtse põllumajanduspoliitika rakendamine (interventsioonikokkuost, otsetoetused jne), toiduainetööstuse investering struktuuri- ja hügieeninõuete täitmiseks.

Kõige esimene tasand on põllumajandussaaduste tootjahindade taseme muutused liitumisel ELiga. Siin on väga oluline, millistel tingimustel Eesti ühineb Euroopa Liiduga. Mida suuremad on ELi toetused, seda suurema osa kulutustest saab tootja nendega katta ja seda väiksem on surve tootjahindade kasvuks.

Töötlejate poolt kaubandusele müüdavate kaupade hindade kujunemisel on muidugi esmatähtis tooraine hind. Hinna kasv oleneb ka tööjõu ja energiakandjate hindade dünaamikast ning senitehtud investeringute katmiseks vajalikest kulutustest. Toidukaupade müümine Euroopa Liidu turul eeldab suuri investeringuid hoonetesse, masinatesse ja seadmetesse, mida pole aga võimalik kohe hinnatõusu kaudu tagasi saada. Need kulutused tuleb ajatada ja pikema perioodi vältel hinnatõusu kaudu kompenseerida. Peale tootmiskulude on töötlejate hindade kujunemisel väga olulised olemasolevad tootmisvõimsused ja nende kasutamine. Mastaabisääst muutub eriti oluliseks teguriks, kui tuleb teha suuri investeringuid toiduainetööstusse.

Uurimusest selgub, et suurte probleemide kerkimist on oodata Eesti toiduainetööstusettevõtetal. Praegu on Eestis tekkinud üleinvesteermise oht, s.t piima- ja lihatööstusettevõtted on teinud või teevad suuri investeringuid täitmaks ELi sanitaarnõudeid ja samal ajal töötavad alakoormatud tootmisvõimsustega. Ka ei ole selge, millise toormega on need ettevõtted kindlustatud järgnevatel aastatel. ELi senised liikmesriigid võivad osta Eesti tooraine kokku hinnaga, mida Eesti töötlev tööstus maksta ei suuda. Sisuliselt tekitab see töötlejates tugeva soovi tõsta hindu. Kui aga toiduainetööstus pole vähese nõudluse tõttu võimaline müüma kõrgemate hindadega toidukaupa piisavas koguses, siis on tulemuseks põllumajandussaadusi töötleva

tööstuse ettevõtete arvu oluline vähenemine koos kaasnevate sotsiaalsete probleemidega.

Peale pakkumistegurite on võimalik eraldi välja tuua väliskaubanduse regulatsiooni muutumisest tulenevad mõjud põllumajandussaaduste ja toidukaupade hindadele. Euroopa Liiduga ühinemisel muutub ka Eesti väliskaubanduspoliitika, mis mõjutab toidukaupade hindu.

Juba Euroopa Liiduga ühinemise eel kaob järk-järgult ära võimalus importida sealt Eestisse kunstlikult odavaid (ehk ekspordisubsiidiumidega) toidukaupu. Ekspordisubsiidiumide kaotamine tähendab, et import EList muutub kallimaks. Lisaks hakkab Eesti ELiga ühinemise hetkest rakendama kolmandatest riikidest imporditavatele toidukaupadele senisest kõrgemaid tollimakse. Kokkuvõtlikult saab väita, et ELi ühtse välistollimaksumäära kehtestamine ning ekspordisubsiidiumide kaotamine mõjutab Eesti impordihindu tõusu suunas ning toob kaasa kaubanduspartnerite muutumise. Hinnatõusu peamiseks põhjuseks on subsiidiumide kaotamine, mitte ühtse välistollimäära rakendamine, sest pärast tollide kehtestamist Eesti poolt kolmandatele riikidele 2000. aastal on meie impordipartneriteks kujunenud Euroopa Liidu liikmes- ning kandidaatriigid.

Ekspordisubsiidiumide kaotamise ja tollide rakendamise tulemusena kallineb kõige enam lihast subproduktide (58%) ja linnuliha import (14%). Muutumatuks jääb sealih hind ning veiseliha hind ei tõuse ka algul oluliselt. Piimatoodetest kallinevad kõige enam järgmiste kaupade impordihinnad: või (35,4%), kondenseeritud (32,1%) ning kondenseerimata piim ja rõõsk koor (27,3%). Juustu ja kohupiima impordihind aga praktiliselt ei kasva, sest selle kaubagrupi osas on ekspordisubsiidiumid juba kaotatud ning impordipartnerid välja kujunenud. Teraviljatoodete ekspordisubsiidiumide kaotamise tõttu on impordi hinnatõus suurim järgmiste kaupade puhul: rukis (4–49%), nisujahu (2–24%), mais (88%), tangud (24%), nisu (16%). Nii

nisu, rukki kui ka maisi impordihinna tõus on põhjustatud vabakaubanduslepingu katkemisest Ukrainaga.

Tuleb rõhutada, et need on impordihinna tõusud, mis on kodumaise hinnatõusu piiriks. Kuid kodumaine hind tõuseb enamikul juhtudest vähem kui see piir, sõltuvalt kodumaise nõudluse ja pakkumise vastasmõjust. Hinnatõusu täpset suurust kodumaisel turul on raske hinnata, sest pärast esialgseid muutusi kaubanduspoliitikas hakkab hinnatõusu leevendama paljude toodete kodumaine pakkumine. Piima ja piimatoodete puhul neutraliseeritakse impordihindade tõus kodumaise tootmise poolt kõige suuremas ulatuses ja siin sõltub hinnatõus põhiliselt vaid sisenõudluse kasvust. Liha ja lihatoodete puhul on samuti võimalik neutraliseerida impordi hinnatõus kodumaise tootmisega, mistõttu üldine hinnatõus ei ole suurem kui tulutaseme tõusust tulenev hindade kasv. Järelikult jääb hinnatõus suure osa kaupade puhul madalamaks, kui eespool hinnatud impordihindade kasv.

Nendes toodetes, kus kodumaine tootmine puudub, ekspordisubsiidiumid kaotatakse ja tollid kolmandatele riikidele on kõrged, võib siiski oodata arvutatuga ligikaudu samaväärset hinnatõusu. Näiteks suhkru impordihind tõuseb ELi ekspordisubsiidiumide kaotamise tulemusena kõige rohkem, 4,3 kroonilt 10 kroonini ühelt kilolt suhkrult, s.o 146%, ja sel juhul on hinnatõus Eestis võrdne impordihinna tõusuga. Et Eesti suhkrut ise ei tooda, siis tuleb see importida. 2001. aastal imporditi suhkrut 65 tuhat tonni. Seega on suhkru puhul võimalik kaotus ligi 300 miljonit krooni aastas. Järelikult on see valdkond suur probleem, tuleb kaaluda Eesti käitumise variante enne ja pärast liitumist. EL on avaldanud suhkru ekspordisubsiidiumi rakendamise suhtes oma seisukoha: subsiidiumi ei kaotata enne Eesti ühinemist Euroopa Liiduga. Seega jääb suhkru hind ühinemise eel seniseks (imporditakse edasi ELi ekspordisubsiidiumidega suhkrut).

Järgmise hinnatõusutegurina analüüsiti toiduainetööstuse Euroopa Liidu nõuetega vastavusse viimiseks vajalike investeeringute mõju. ELis on kehtestatud ranged hügieeninõuded tootmisruumidele, tehnoloogilistele protsessidele, seadmetele, toorainele ja valmistoodetele. Töötlemisettevõtted peavad rakendama toiduohutuse tagamiseks enesekontrollisüsteemi, järgima keskkonnanõudeid (nt jäätmekäitlus). Nende nõuete mittemäitmisel ei ole ettevõtetal võimalik turustada oma toodangut ELi turul ja seega peavad Eesti ettevõtted, kes soovivad ekspordida ELi turule, tegema need investeeringud, hoolimata sellest, kas Eesti liitub ELiga või mitte. ELiga ühinemise korral on nende nõuete järgimine kohustuslik ka siseturul müümiseks. EL teeb küll mõningaid mööndusi väikeettevõtetele (ettevõtted, mis toodavad vaid kohalikul turul turustamiseks), hügieeni ja toiduohutuse suhtes mööndusi siiski ei tehta. Lisaks tuleb täita ettevõtetele ettenähtud struktuurinõudeid, mis puudutavad tootmisruumide suurust, korrasolekut, pestavust jne. Need nõuded eeldavad investeeringuid, mis omakorda on vaja sulatada müüdavate toodete hindadesse. Kõige selle tulemusena peaksid ka toiduainetööstuse tootjahinnad ning jaehinnad tõusma. Kuid investeeringutest tulenev surve hinnatõusule oleneb sellest, kui pikale perioodile investeeringute kohustuse saab hajutada ning millised on finantssüsteemi võimalused katta toiduainetööstuse investeeringuvajadust laenudega. Samuti on väga olulist rolli hakanud mängima välisinvestorid, kes saavad finantseerida vajalikke investeeringuid emafirma pikaajaliste laenudega. 2003. aasta alguseks vastas siiski juba enamik suure võimsusega toiduainetööstusettevõtetest nõuetele.

Lõpuks käsitleti töös tootmis- ja turustusprotsessi eri lülide osa jaehinna kujunemisel ja nende konkureerimist nii Eestis kui ka ELi liikmesmaades. Jaehinna kujunemise määravad järgmised komponendid: tootja- ja töötlejahind, kaubanduse juurdehindlus ning käibemaks. Suuremaid muudatusi võib prognoosida lähiajal üksnes või puhul ja pikemas perspektiivis piima puhul.

Kirjandus

Agricultural Statistics. Quarterly Bulletin 3/2001, European Communities 2001. [http://europa.eu.int/comm/eurostat/datashop/print_catalogue].

Agriculture and Rural Development: Overview 2000–2001, Estonian Ministry of Agriculture, Tallinn, 2001, 188 lk.

Agriculture, Statistical Yearbook 2000, European Communities 2000. [http://europa.eu.int/comm/eurostat/datashop/print_catalogue].

Backe, P., Fidrmuc, J., Reininger, T., Schardax, F. Price Dynamics in Central and Eastern European Countries. 2002. [<http://www2.oenb.at/workpaper/wp61.pdf>].

Chacholiades, M. International Economics. McGrawHill Inc., 1990, 595 lk.

Commission of the European Communities. Enlargement and Agriculture: Successfully Integrating the New Member States into the CAP. Issues Paper, Brussels, 30.01.2002 SEC(2002) 95 final. [http://europa.eu.int/comm/enlargement/docs/financialpackage/sec2002-95_en.pdf].

Commission Regulation (EC) No 2261/98 of 26 October 1998 amending Annex I to Council Regulation (EEC) No 2658/87 on the Tariff and Statistical Nomenclature and on the Common Customs Tariff.

Deaton, A., Muellbauer, J. An Almost Ideal Demand System. American Economic Review, Vol. 70, No. 3, June 1980, lk 312–326.

Enamsoodustusrežiimi tollimaksu seadus. Riigi Teataja (RT) I 1999, 93, lk 832.

ESA isikustatistika teenistuse leibkonna paneeluuringu andmed 1996–2001.

Financial Statistical Yearbook 2001 — IMF.

Finland in Figures — Selected mean prices (FIM).
[http://tilastokeskus.fi/tk/tp/tasku/taskue_hinnat.html].

Greenaway, D., International Trade Policy, London: MacMillan Press Ltd., 1983, 240 p.

Hansen, J. D., Heinrich, H., Nielsen, J. U.-M. An Economic Analysis of the EC. UK: McGraw-Hill International Limited, 1991, 247 p.

Hinnainfo. Eesti Konjunkturiinstituut. 1(35)-8(76).

Jovanovic, M. International Economic Integration, New York: Routledge, 1992, 302 lk.

Kaldaru, H. Mikroökonomika I. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 1995, 148 lk.

Leibkonnauuring. Eesti Statistika aastaraamat 1995–1998.

Leibkonnauuring. Eesti Statistika kuukirjad 4/1998, 7/1998, 10/1998, 1/1999, 4/1999, 7/1999, 10/1999, 1/2000, 4/2000, 7/2000, 10/2000, 1/2001, 4/2001, 7/2001.

Maailmaturu konjunktuur. Eesti Konjunkturiinstituut, 8(44), 3(39), 6(32), 7(33), 3(29), 1(27), (23), (20), (17), (14), (11).

McDonald, F., Dearden, S. European Economic Integration. New York: Longman, 1999, 463 lk.

Moct-Most. Economic Policy in Transitional Economies, 1998, Vol. 8, No. 2.

Producer Prices of Certain Cereals. Agriculture in the European Union — Statistical and Economic Information 2000.
[http://europa.eu.int/comm/agriculture/agrista/2000/table_en/en4151.pdf].

Põllumajandusministeeriumi andmed liha-, piima- ja teraviljatoodete ning suhkru impordi kohta 1998–2001.

Sotsiaaltrendid 2. Tallinn: Eesti Statistikaamet, 2001, 35 lk.

Stapel, S. Eating, drinking, smoking — comparative price levels in EU, EFTA and Candidate Countries for 2001. — Statistics in Focus, Eurostat, Theme 2 — 42/2002, 8 pp.

Statistical Yearbook of Sweden 2001. [<http://www.scb.se/publkat/allman/priser.pdf>].

Statistisches Jahrbuch 2000 Österreichs. [www.statistik.at]

Swinnen, J. F. M. A Fischler Reform of the Common Agricultural Policy, Working Document No. 173, Centre for European Policy Studies, Brussel, Sept. 2001, 50 lk.

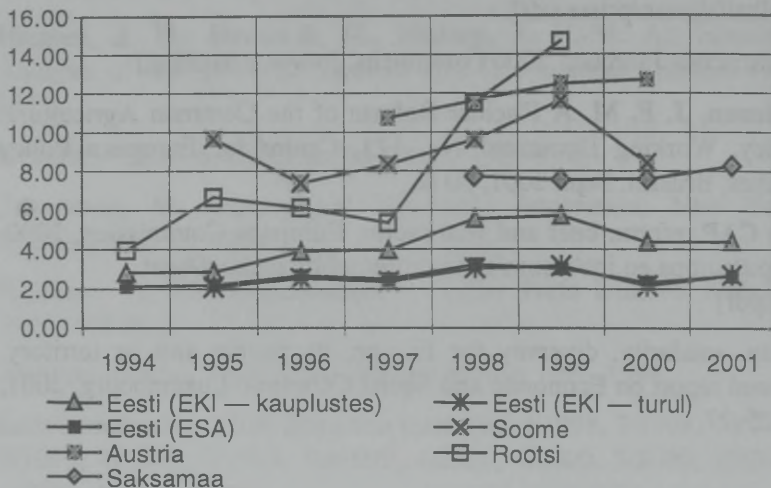
The CAP reform: beef and veal sector, European Commission, 2000. [http://europa.eu.int/comm/agriculture/publi/fact/beef/beef_en.pdf]

Unity, solidarity, diversity for Europe, its people and its territory. Second report on Economic and Social Cohesion. Luxembourg, 2001, lk. 25–27.

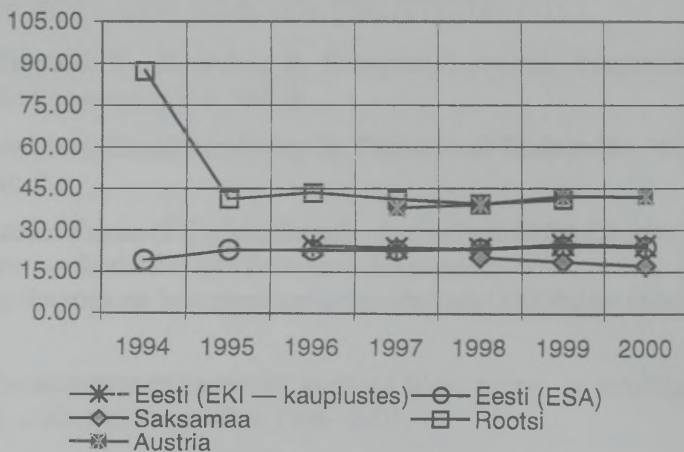
Lisa 2.1

Valitud toodete jae- ja tootjahinnad

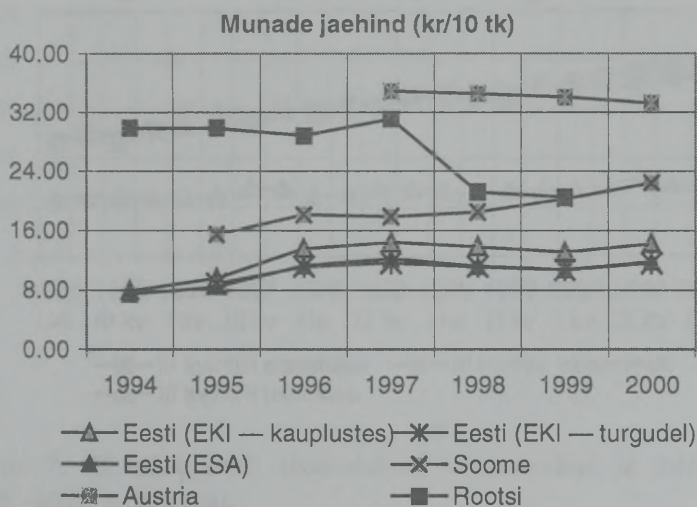
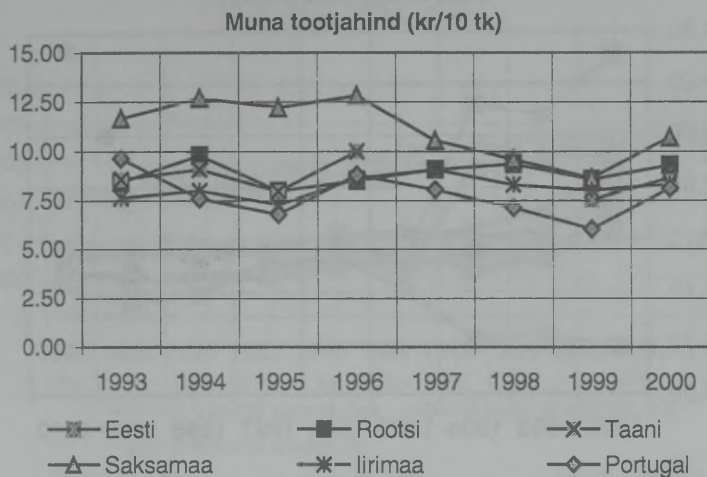
Kartuli jaehind (kr/kg)

Margariini jaehind (kr/kg)

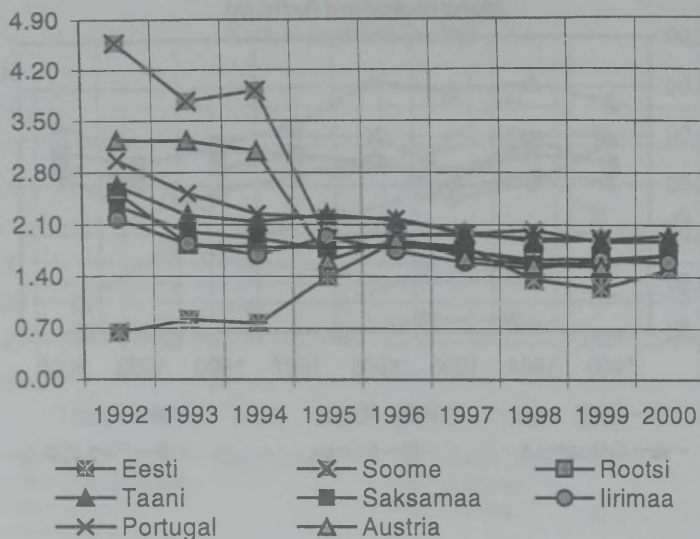

Lisa 2.1 (järg)

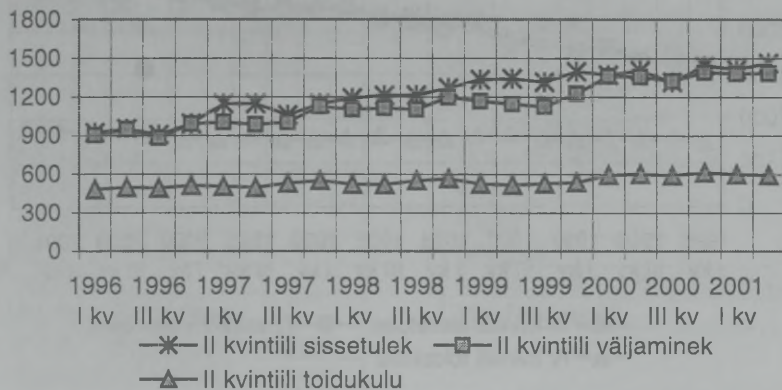
Lisa 2.1 (järg)

Odra tootjahind (kr/kg)

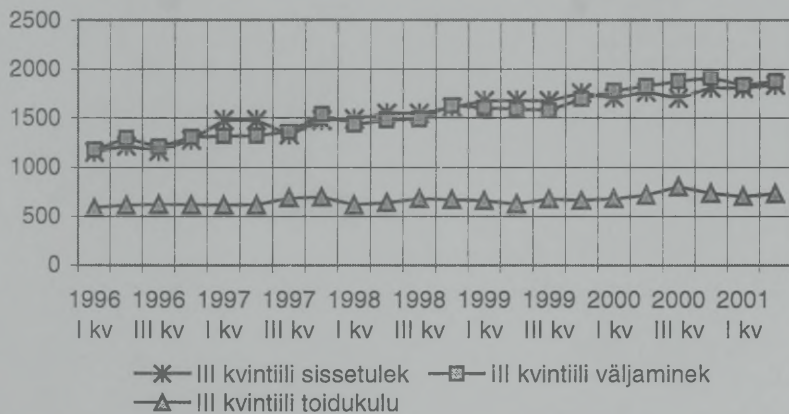

Lisa 2.2

II–IV tulukvintiili sissetulekud, väljaminekud ja toidukulu 1996.–2001. a

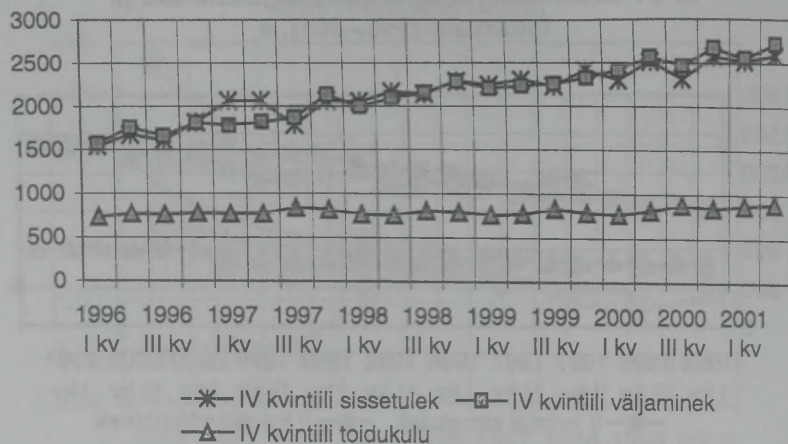

Joonis 1. II tulukvintiili sissetulekud, väljaminekud ja toidukulu 1996.–2001. a (kr kuus).

Joonis 2. III tulukvintiili sissetulekud, väljaminekud ja toidukulu 1996.–2001. a (kr kuus).

Lisa 2.2 (järg)

Joonis 3. IV tulukvintiili sissetulekud, väljaminekud ja toidukulu 1996.–2001. a (kr kuus).

Lisa 2.3

Kogukulude struktuur

Kogukulud
Toit ja mittealkohoolsed joogid
Alkohoolsed joogid ja tubakas
Riietus ja jalatsid
Eluase
Majapidamine
Tervishoid
Transport
Side
Vaba aeg
Haridus ja lasteasutused
Söömine väljaspool kodu. Majutus
Mitmesugused kaubad ja teenused

Toidukulud
Jahu, jahutooded ja tangained
Liha ja lihatooded
Kala ja kalatooded
Piim ja piimatooded, munad
Rasvad
Puuvili
Köögi- ja Suhkur, kondiitritooded, konservid
Muud toiduained

Allikas: Eesti Statistikaamet.

Lisa 2.4

Piimatoodete impordi dünaamika 1998.–2001. a

(t)

	1998	1999	2000	2001
0401 Piim, rõõsk koor, kondenseerimata				
Import kokku	7967	825	3470	1016
ELi riigid	146	223	165	204
Tollimaksuga riigid	0	0	0	0
Muud riigid	7824	603	3306	812
0402 Piim, rõõsk koor, kondenseeritud				
Import kokku	2569	2438	5472	4402
ELi riigid	326	513	1588	1593
Tollimaksuga riigid	1614	1032	1822	1619
Muud riigid	629	893	2062	1102
0403 Hapendatud piim				
Import kokku	1925	1550	1346	1158
ELi riigid	1883	1440	1228	913
Tollimaksuga riigid	0	0	0	75
Muud riigid	42	110	118	170
0404 Vadakutooted				
Import kokku	147	190	89	336
ELi riigid	23	54	31	257
Tollimaksuga riigid	0	0	0	0
Muud riigid	124	136	58	79
0405 Või, piimarasvad				
Import kokku	11333	2412	856	771
ELi riigid	3514	978	631	226
Tollimaksuga riigid	6569	1213	0	45
Muud riigid	1250	221	225	495
0406 Juust ja kohupiim				
Import kokku	1518	1396	1591	2177
ELi riigid	814	703	871	341
Tollimaksuga riigid	0	20	0	0
Muud riigid	704	673	720	1836

Allikas: Põllumajandusministeeriumi andmed.

Lisa 2.5

Teraviljatoodete ja suhkru import 1998.–2001. a

(t)

	1998	1999	2000	2001
1001 Nisu				
Import kokku	35798	19489	64866	32709
ELi riigid	30	2751	60035	8052
Tollimaksuga riigid	32304	10046	130	0
Muud riigid	3464	6691	4700	24656
1002 Rukis				
Import kokku	14925	28659	31453	37601
ELi riigid	140	7694	31266	19274
Tollimaksuga riigid	12667	19469	0	0
Muud riigid	2118	1496	186	18327
1003 Oder				
Import kokku	24825	18709	26945	4470
ELi riigid	7605	7310	25964	4448
Tollimaksuga riigid	16325	7512	820	0
Muud riigid	895	3888	161	22
1004 Kaer				
Import kokku	–	97	2092	1112
ELi riigid	–	81	1991	1112
Tollimaksuga riigid	–	0	0	0
Muud riigid	–	16	3426	0
1005 Mais				
Import kokku	6233	284	5417	7182
ELi riigid	–	14	1	14
Tollimaksuga riigid	–	73	5406	1917
Muud riigid	–	197	10	5251

	1998	1999	2000	2001
1008 Muu teravili				
Import kokku	1534	318	222	43
ELi riigid	–	16	1	8
Tollimaksuga riigid	–	25	3	0
Muud riigid	–	277	219	35
1101 Püülijahu nisust				
Import kokku	43364	43223	39477	35067
ELi riigid	35576	36606	38083	29198
Tollimaksuga riigid	4934	4769	52	10
Muud riigid	2854	1849	1342	5859
1102 Püülijahu muust teraviljast				
Import kokku	7858	8107	7319	3602
ELi riigid	1398	2902	1266	154
Tollimaksuga riigid	405	815	0	1
Muud riigid	40	87	44	28
1103 Tangud, graanulid ja lihtjahu				
Import kokku	7858	8107	7319	3602
ELi riigid	3977	3884	4184	1376
Tollimaksuga riigid	2161	678	24	55
Muud riigid	344	3546	3110	2171
1701 Roo- ja peedisuhkur				
Import kokku	58625	59801	61465	66258
ELi riigid	53675	41167	59573	65891
Tollimaksuga riigid	23	6050	150	1
Muud riigid	4928	12584	1742	366

Allikas: Põllumajandusministeeriumi andmed.

Lisa 2.6

Lihatoodete impordi dünaamika 1998.–2001. a

(t)

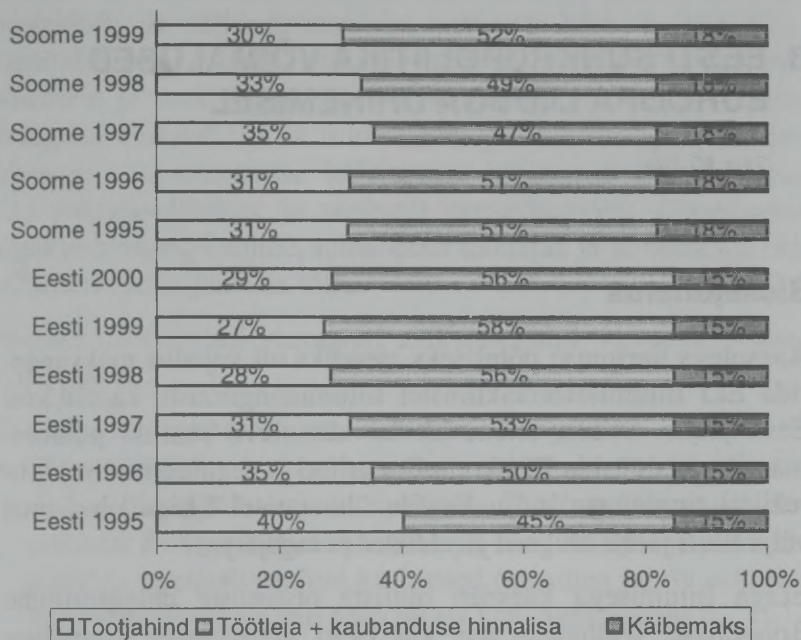
	1998	1999	2000	2001
0201 Jahutatud veiseliha				
Import kokku	440,7	264,3	1907,8	1395,9
ELi riigid	38,0	9,8	20,8	19,5
Tollimaksuga riigid	19,0	0,0	0,0	0,0
Muud riigid	383,7	254,5	1887,0	1376,4
0202 Külmutatud veiseliha				
Import kokku	1748,8	696,7	736,8	1146,6
ELi riigid	797,8	223,9	108,4	68,1
Tollimaksuga riigid	696,6	316,1	0,3	0,0
Muud riigid	254,4	156,7	628,1	1078,5
0203 Värske, jahutatud või külmutatud sealih				
Import kokku	6770,7	12834,8	12230,1	11775,9
ELi riigid	4773,9	8548,7	8185,7	8445,6
Tollimaksuga riigid	1993,4	937,1	385,1	1085,8
Muud riigid	3,4	3349,0	3659,3	2244,5
0204 Värske, jahutatud või külmutatud lamba- või kitseliha				
Import kokku	10,1	74,7	32,9	70,2
ELi riigid	4,8	48,8	24,1	5,7
Tollimaksuga riigid	5,3	25,9	8,8	64,5
Muud riigid	0,0	0,0	0,0	0,0
0206 Veise, sea, lamba jms toidukõlblikud subproduktid, värsked, jahutatud või külmutatud				
Import kokku	2046,0	2962,0	2890,3	3135,1
ELi riigid	1327,1	2223,7	2456,2	2493,8
Tollimaksuga riigid	695,9	546,1	158,2	506,6
Muud riigid	23,0	192,2	275,9	134,7

	1998	1999	2000	2001
0207 Kodulindude värske, jahutatud või külmutatud liha ja toiduks kasutatavad subproduktid				
Import kokku	17036,7	18173,6	18670,2	22471,2
ELi riigid	4430,7	5493,5	10934,0	15060,5
Tollimaksuga riigid	12045,9	11940,5	7073,5	6020,1
Muud riigid	560,1	739,6	662,7	1390,6
0209 Seapekk või muu sea rasvkude ilma tailihata ja kodulindude rasvkude				
Import kokku	969,0	841,0	843,6	867,2
ELi riigid	896,0	768,7	746,7	831,6
Tollimaksuga riigid	73,0	72,0	24,0	0,0
Muud riigid	0,0	0,3	72,9	35,6
0210 Liha ja toidukõlblikud subproduktid, soolatud, kuivatatud või suitsutatud jms				
Import kokku	419,4	218,0	136,5	68,0
ELi riigid	225,5	174,9	132,4	66,0
Tollimaksuga riigid	188,1	0,0	0,0	0,0
Muud riigid	5,8	43,1	4,1	2,0
1601 Vorstid ja muud analoogsed tooted lihast, subproduktidest või verest; toiduvalmistised nende baasil				
Import kokku	487,9	1065,0	1521,5	1173,5
ELi riigid	267,3	346,9	255,7	208,0
Tollimaksuga riigid	5,0	0,0	3,0	0,0
Muud riigid	215,6	718,0	1262,8	965,5
1602 Muud tooted v konservid lihast, subproduktidest või verest				
Import kokku	1018,3	1709,5	2352,2	2521,9
ELi riigid	440,4	1079,9	1597,2	1597,2
Tollimaksuga riigid	163,1	590,5	0,8	0,0
Muud riigid	414,8	39,1	754,2	924,7

Allikas: Põllumajandusministeeriumi andmed.

Lisa 2.7

Loomaliha jaehinna kujunemise komponendid Eestis ja Soomes 1995.–1999. a

3. EESTI SUHKRUPOLIITIKA VÕIMALUSED EUROOPA LIIDUGA ÜHINEMISEL

Tiit Kolde

Sissejuhatus

Käesoleva uurimuse põhiliseks ajendiks oli vajadus maksimeerida ELi liitumisläbirääkimistel liitumistingimuste kasulikkust Eesti jaoks. Sellest tulenevalt on käesoleva peatüki põhieesmärgiks analüüsida ELi komplitseeritud ja reguleeritud suhkrurežiimi tingimuste mõju Eestile ühinemisel ELiga ning tuua välja Eesti jaoks olulised järeldused ja tagajärjed.

ELiga liitumisega kaasneb oluliste otsustuste delegeerimine Brüsselisse, sealhulgas see, kas Eesti saab kunagi võimaluse suhkrutootmist käivitada või mitte. Euroopa Liiduga ühinemise lõpp-paketi järgi ei õnnestunud Eestil saada suhkrutootmise kvooti (Eesti ja Euroopa Liidu ... 2003). Seetõttu on peatüki eesmärgiks analüüsida Euroopa Liidu suhkrupoliitikat ja näidata, milliseid erandeid on Euroopa Liit uutele liikmesriikidele seni suhkrukvoodis teinud.

Käesoleva peatüki esimeses osas vaadeldakse maailma suhkruturgu, keskendudes ELi suhkrupoliitikale, selle kujunemisloole ja tänasele olemusele. Analüüsitakse ka suhkru tootmise tänast seisu ja ELi suhkrupoliitika arenguperspektiive.

Teises osas vaadeldakse Eesti suhkruturgu ja hinnatakse Eesti suhkrutootmise eeldusi. Eesmärgiks on uurida ja hinnata Eesti

loomulikke eeldusi suhkrupeedikasvatuseks ja suhkrutootmise käivitamiseks, et määratleda neist tulenevaid võimalusi Eesti suhkrupoliitika kujundamiseks.

Kolmandas osas keskendutakse Eesti suhkrupoliitika tegelike perspektiivide väljaselgitamisele ja hindamisele. Selleks analüüsitakse esmalt ELiga liitumise mõju Eesti majandusele (ettevõtlusele ja makromajandusele) nii juhul kui liitumisel säilib praegune olukord kui ka suhkrutootmise käivitumisel. Antakse hinnang suhkrutootmise käivitamise väljavaadetele, lähtudes ELi suhkrupoliitikast ja senistest pretsedentidest. Lõpetuseks antakse hinnang kahjule, mida Eesti töötlejad ja tarbijad saavad suhkrukvoodita jäämise tõttu.

Peatüki koostamisel kasutatud allikmaterjalid jagunevad kahte põhirühma.

1) ELi ja ELi suhkrurežiimi käsitlevad materjalid:

- ELi poliitikaid ja seadusandlust käsitlevad koondväljaanded — ühtse põllumajanduspoliitika (CAP — *Common Agricultural Policy*) ülevaated (PM jt) ning suhkru ja suhkrupoliitika spetsialiseeritud käsitlused (maailma juhtiv suhkrukaubandusfirma ED&F Man Sugar Ltd, Agra Europe);
- ELi ametlikud poliitikat ja strateegiaid käsitlevad materjalid (Valge Raamat, CAPI materjalid jt);
- ELi suhkrut, suhkruturgu ja -tootmist reguleerivad seadusandlikud aktid (ELi Nõukogu ja Euroopa Komisjoni määrused ja direktiivid).

2) Eesti suhkrusektorit puudutavad materjalid:

- suhkruturg (EV Statistikaamet, suhkru hulgimüügifirma AS Megasuhrkur);
- suhkrupeedikasvatus (PM, Eesti Maaviljeluse Instituudi, Soome Suhkrupeedi Uurimiskeskuse, Eestis suhkru tööstuse rajamist kavandanud Suomen Sokeri OY materjalid);
- suhkrutootmise käivitamine (PM, Suomen Sokeri OY jt).

3.1. Suhkruturg maailmas

3.1.1. Suhkrutootmine ja -tarbimine maailmas

Suhkur on kristalne magus toiduaine, keemiliselt sahharoos (glükoosi- ja fruktoosijäägist koosnev mitteredutseeriv disahhariid, üldvalem $C_{12}H_{22}O_{11}$). Suhkrut toodetakse peamiselt suhkruroost ja suhkrupeedist. Pestud tooraine peenestatakse ketas- või tsentrifugaalpurustiga. Seejärel eraldatakse peenestatud massist mahl: suhkruroost pressides, -peedist ekstraheerides. Saadud toormahl puhastatakse kustutamata lubja, süsinikdioksiidi ja vääveldioksiidiga töödeldes ning korduvalt filtreerides. Puhastatud mahl (12–13% sahharoosi) kontsentreeritakse kahes järgus: esmalt aurutatakse ta siirupitaoliseks (sahharoosi 60%), seejärel (pärast sulfiteerimist ja filtreerimist) vaakumaurutites massiks, mis sisaldab kuni 92,5% kuivainet (85% sahharoosi). Suhkrukristallid eraldatakse tsentrifuugides, jahutatakse ja pakitakse, mille tulemusena saadud valge suhkur sisaldab 99,75–99,90% sahharoosi (Eesti entsüklopeedia, 1995, lk 684).

Valge suhkru valmistamine suhkrupeedist toimub enamikul juhtudel ühtse tehnoloogilise protsessina. Suhkruroost aga valmistatakse valget suhkrut tavalisest kahes osas: suhkrurookasvatusepiirkondades asuvates suhkruetehastes tehakse valmis toorsuhkur, mis rafineeritakse valgeks suhkruks sageli sihtkohamaade rafineerimistehastes. Maailmaturul kaubeldakse suhkruga kahe toorainebörsi kaudu: valge suhkruga Londonis, toorsuhkruga New Yorgis.

Toorsuhkrukaubandust korraldava Londoni Suhkruassotsiatsiooni reeglite kogu järgi peetakse kaubastatava toorsuhkru keskmiseks sahharoosisisalduseks ehk polarisatsiooniks 96% (The Sugar Association ... 1993, lk 26). Valgeks suhkruks arvatakse suhkur, mis sisaldab kuival kujul 99,5% või enam sahharoosi, toorsuhkur on alla 99,5%lise polarisatsiooniga suhkur.

Valge suhkru standardi näitena vaatleme ELi Nõukogu poolt 1972. aasta aprillis fikseeritud ELi valge suhkru standardit, mille kohaselt standardsel valgel suhkrul peavad olema järgmised omadused (Regulation ... 1972, lk 23):

- 1) korralik, turustatav kvaliteet, kuiv, ühtlaselt granuleeritud kristallides, vabalt voolav;
- 2) minimaalne polarisatsioon 99,7°;
- 3) maksimaalne niiskusesisaldus 0,06%;
- 4) maksimaalne invertsuhkru sisaldus 0,04%;
- 5) vastavalt punktile f ei tohi alljärgneva kolme parameetriga määratud punktide kogusumma ületada 22, eraldi võttes:
 - tuhasisaldus 15;
 - värvitüüp 9 (määratud Brunsvicki Põllumajandustehnoloogia Instituudi meetodiga);
 - lahuse värvus 6 (määratud Rahvusvahelise Suhkru Analüüsi Unifitseeritud Meetodite Komisjoni (ICUMSA) meetodiga), kusjuures;
- 6) üks punkt vastab:
 - 0,0018%lisele tuhasisaldusele, määratud ICUMSA meetodiga 28° Brix;
 - 0,5 värvitüübiühikule, määratud Brunsvicki meetodiga;
 - 7,5-le lahuse värvuse ühikule, määratud ICUMSA meetodiga.

Valge suhkur klassifitseeritakse ELis omakorda veel nelja kategooriasse. Ülalkirjeldatud standardkvaliteediga suhkur vastab teisele kategooriale. Selle klassifikatsiooni järgi kasutatakse ELis ka suhkru kvaliteediklasside ametlike nimetustena vastavalt EEC No 1, EEC No 2, EEC No 3, EEC No 4. Klassifikatsiooni aluseks olevad punktimäärad on toodud tabelis 3.1. Neljandasse kategooriasse (EEC No 4) liigitatakse valge suhkur, mille kvaliteet on 3. kategooria nõuetest madalam.

Tabel 3.1

Punktimäärad ELi valge suhkru klassifitseerimiseks

	EEC No 1 (ekstra valge suhkur)	EEC No 2 (valge suh- kur)	EEC No 3 (poolvalge suhkur)
Tuhasisaldus	6	15	Piiramatu
Värvitüüp (Brunsvicki meetodil)	4	9	12
Lahuse värvus (ICUMSA meetodil)	3	6	Piiramatu

Allikas: CAP Monitor ... 1998, lk 30.

Maailma suhkrukogutoodangu/kogutarbimise bilanssi ja kogutoodangu jagunemist vastavalt kasutatavale toorainele hooaegadel 1997/98 ja 1998/99 illustreerib tabel 3.2.

Suhkrutootmise tipphooaeg langeb piirkonniti erinevale ajale: suurim osa septembris/oktoobris, lõunapoolkeral mais/aprillis, ekvatoriaalvööndis jaanuaris/detsembris. Rahvusvaheliselt loetakse suhkruhooajaks (e turundusaastaks) ajavahemikku 1. juulist 31 juunini.

Suhkru tooraine saagi suure ilmastikusõltuvuse tõttu varieerub toodangu maht aastati märkimisväärselt. 1994/95–1997/98 ületas kogutoodang pidevalt kogutarbimise, vaadeldava perioodi kumulatiivne koguseline ülejääk on 17 miljonit tonni. Maailma suhkrutootmise ja -tarbimise kõverad viimase 15 aasta jooksul on toodud joonisel 3.1.

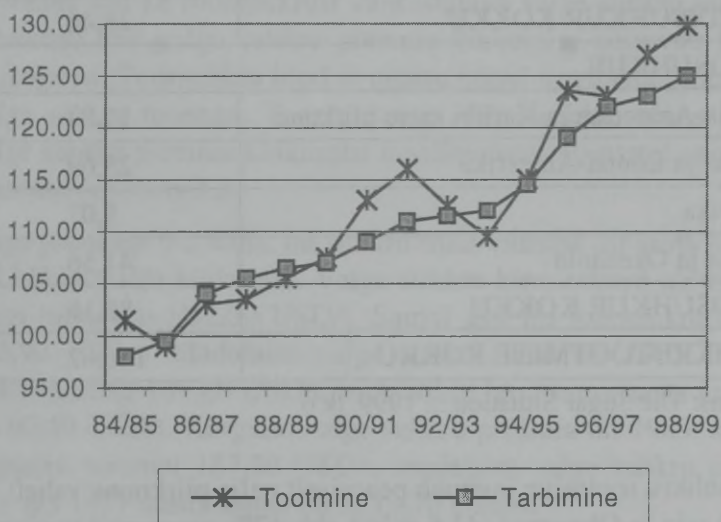
Tabel 3.2

Suhkru kogutoodang ja kogutarbimine maailmas

(mln t, taandatuna toorsuhkrule)

	1997/98	1998/99
Kogutoodang	126,62	129,78
Sellest suhkruroost	88,16	93,08
roosuhkru osakaal	70%	72%
suhkrupeedist	38,46	36,70
peedisuhkru osakaal	30%	28%
Kogutarbimine	123,03	125,16
Aastane ülejääk/defitsiit	3,59	4,62

Allikas: The Sugar Situation ... 1999, lk 3.

Joonis 3.1. Suhkrutootmine ja -tarbimine maailmas (mln t, taandatuna toorsuhkrule) (The Sugar Situation ... 1999, lk 4).

Suhkrut toodetakse 110 riigis. Suhkrutootmine jagunes hooaja 1997/98 andmetel piirkonniti järgmiselt.

36,7 miljonist tonnist peedisuhkrust toodeti 28,5 miljonit tonni ehk 78% Euroopas (tabel 3.3). Suuremad peedisuhkrutootjad on veel Ameerika Ühendriigid (4,0 mln t), Hiina (1,4 mln t), Tšiili, Iraan ja Jaapan (alla 1 mln t).

Tabel 3.3

Suhkrutootmine maailmas piirkonniti (mln t)

Piirkond	1997/98
PEEDISUHKUR	
Lääne-Euroopa	22,26
Ida-Euroopa	8,07
Muud kasvatajad	8,13
PEEDISUHKUR KOKKU	38,46
ROOSUHKUR	
Põhja-Ameerika ja Kariibi mere piirkond	12,84
Kesk- ja Lõuna-Ameerika	25,69
Aafrika	8,07
Aasia ja Okeaania	41,56
ROOSUHKUR KOKKU	88,16
SUHKRUTOOTMINE KOKKU	126,62

Allikas: The Sugar Situation ... 1999, lk 6.

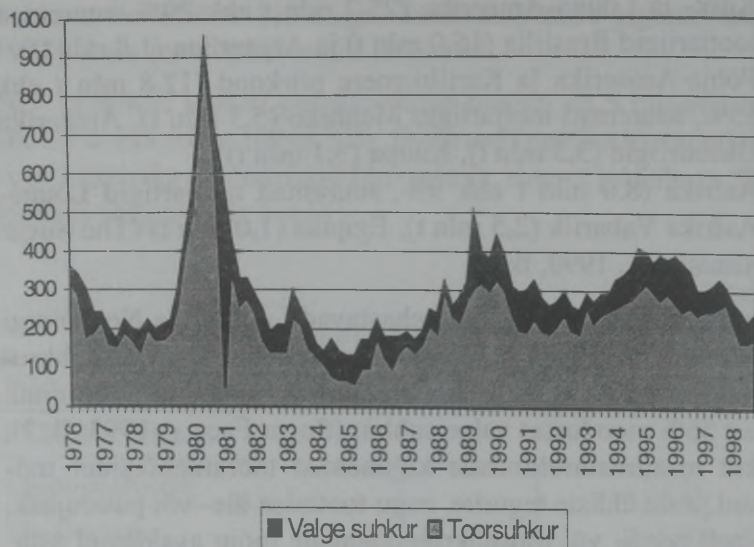
Roosuhkru tootmine jaguneb peamiselt nelja piirkonna vahel:

- 1) Aasia ja Okeaania (41,6 mln t ehk 47%, suuremad tootjariigid India (14 mln t), Hiina (7,4 mln t), Austraalia (5,9 mln t), Tai (4,5 mln t), Pakistan (4,1 mln t), Filipiinid (1,7 mln t), Indoneesia (1,3 mln t));

- 2) Kesk- ja Lõuna-Ameerika (25,7 mln t ehk 29%, suuremad tootjariigid Brasiilia (16,0 mln t) ja Argentiina (1,8 mln t));
- 3) Põhja-Ameerika ja Kariibi mere piirkond (12,8 mln t ehk 15%, suuremad tootjariigid Mehhiko (5,5 mln t), Ameerika Ühendriigid (3,3 mln t), Kuuba (3,1 mln t));
- 4) Aafrika (8,0 mln t ehk 9%, suuremad tootjariigid Lõuna-Aafrika Vabariik (2,5 mln t), Egiptus (1,0 mln t) (The Sugar Situation ... 1999, lk 7).

Suhkru (vaba) maailmaturgu kehastavad Londoni ja New Yorgi börsid, selle maht oli 1993. aastal maailma ühe suurima suhkrukauplejafirma ED&F Man Sugar andmetel *ca* 25 miljonit tonni, millest 56% moodustas valge suhkur (Sugar Fact ... 1993, lk 7). Suhkru maailmaturuhindade kujunemist toorainebörsidel mõjutavad peale üldiste tegurite, nagu tootmise üle- või puudujääk, ka ainult peedi- või roosuhkrutoodangule mõju avaldavad asjaolud, mis tingivad suhkruroost toodetava toorsuhkru ja nii suhkrupeedist kui ka toorsuhkrust valmistatava valge suhkru hinn erinevuse ehk valge suhkru preemia kõikumise sõltuvalt konjunktuurist. Toorsuhkru hind ei muutu börsil tingimata sarnaselt valge suhkru hinnaga. Toorsuhkru ja valge suhkru hinna ning valge suhkru preemia kõikumist maailmaturul viimastel aastatel illustreerib joonis 3.2.

Nagu jooniselt 3.2 näha, on suhkru hind viimase 20 aasta jooksul küllalt palju kõikunud. Valge suhkru hinnarekord oli 1980. aasta oktoobris 932,60 USD/t. Samal ajal oli toorsuhkru hind 905,90 USD/t. Madalaim valge suhkru hind oli 1985. aasta mais, tasemel 131,60 USD/t, toorsuhkru hind sama aasta juunis oli 60,40 USD/t. Kõrgeim valge suhkru preemia oli 1989. aasta augustis, tasemel 187,20 USD/t, madalaim valge suhkru preemia aga 1977. aasta septembris, 13,70 USD/t.

Joonis 3.2. Valge ja toorsuhkru päevahinnad ning valge suhkru preemia (USD/t) (The Sugar Situation ... 1999, lk 8).

3.1.2. Euroopa Liidu suhkruturg

Euroopa Liidu suhkrupoliitika kujunemine

ELi ühtsele suhkrupoliitikale pandi alus 1. juulil 1968. aastal, esialgu hõlmas see kuut ELi asutajaliiget (Belgia, Saksamaa, Prantsusmaa, Itaalia, Luksemburg ja Holland). Selleni jõudmise oluliseks eelduseks oli Rooma konventsiooni vastuvõtmine 1957. aastal (jõustus 1. jaanuaril 1958), mis pani aluse Euroopa Majandusühendusele (EMÜ/EEC — *European Economic Community*) ja andis muu hulgas üldised alused CAPI loomiseks, mis sai pärast pikki läbirääkimisi tegelikkuseks 1962. aasta jaanuaris. Rooma konventsiooni artiklis 39 esitati järgmised CAPI eesmärgid (Euroopa Liit ... 1997, lk 95):

- suurendada põllumajanduse produktiivsust;
- garanteerida põllumajandustootjatele õiglane elustandard;
- stabiliseerida turud;
- garanteerida kindel toiduainetega varustamine;
- tagada tarbijatele mõistlikud hinnad.

CAPi fundamentaalsed tegevusprintsiibid defineeriti põllumajandusministrite kohtumisel 1958. aastal Itaalias Stresas. CAPi turukorraldusmehhanismid põhinevadki just nendel printsiipidel:

- turu ühtsus — ühise turu ja seega ka ühtsete hindade loomine enamikule põllumajandustoodetele, s.o vaba turg ühenduse sees;
- ühenduse eelistamine — ühenduse toodangu eelistamine kolmandate riikide toodangule;
- ühine finantsvastutus Euroopa Põllumajanduse Juhtimise ja Garanteerimise Fondi (EAGGF) kaudu (Price *et al* 1996, lk 6).

Suhkrusektoris olid EMÜ erinevates osades efektiivsuse erinevused niivõrd suured, et suhkrupoliitikas kehtestati unikaalsena tootmiskvoodid (A- ja B-kvoot), algul mõeldud lühiajaliste meetmetena kuni struktuurimuutuste lõpuleviimiseni. 1968. aastal määrati baaskvoodid olemasolevate suhkrutehaste toodangumahu järgi perioodil 1961/62 kuni 1965/66. Sealhulgas käsitleti riikide kaupa eraldi nn garanteeritud kogust, mis oli 105% riigi suhkrutarbimise oodatavast tasemest. Suhkru hind stabiliseeriti sarnaselt teiste põllumajandussaadustega intervent-sioonigarantiidega valmissuhkrule ning väliskaubanduses kasutusele võetud impordimaksude ja ekspordi tagasimaksetega. Esialgu kasutati muutuvaid impordilõive, kindlustamaks, et maailmaturu mõju ei pääseks iialgi häirima Ühenduse suhkruhindu. Suhkru ekspordi konkurentsivõimeliseks muutmiseks kasutatavaid ekspordi tagasimakseid finantseeriti põhiosas ületoodangult kasseeritava tootmislõivu arvelt.

1970. aastatel kujunes suhkru puhul liikmesriigiti välja ligikaudne omavajaduste rahuldamise tase. Alla omavajaduse tootvates riikides hakati kasutama veidi kõrgemaid toetushindu (piirkondlikud preemiad) kui mujal, stimuleerimaks tootmist ja suhkru liikumist piirkonda ülejäänud riikidest. 1973. aastal toimunud kvoodisüsteemi muutmisel asendati senine garanteeritud kogus A-kvoodiga, mis arvutati perioodi 1968/69 kuni 1972/73 keskmise tootmismahu järgi. Sellest ülejäänud varasema kvoodimahu asemel hakati kasutama B-kvooti. Samuti kindlustati A-kvoodi (minimaalse tootmisloivuga ja seega maksimaalse tuluga kvoot) raames saadavate tulude stabiilsust, muutes selle arvelt B-kvoodi (ekspordikuludest sõltuva tootmisloivuga ja seega varieeruva tuluga kvoot) raames saadavad tulud kõikuvamaks, kuigi ka selle puhul kehtis minimaalne garanteeritud interventsoonihind.

Kuuele ELi asutajariigile kvootide eraldamine põhines sageli rohkem poliitilisel otsusel kui arvutusel. Näiteks tänu Belgia põllumajandusministri Hégeri järjekindlatele nõudmistele eraldati Belgiale baaskvoot 550 000 tonni, vaatamata sellele, et Belgia keskmine toodang sel ajal oli vaid 382 000 tonni. Belgia kvoot on tänu hilisematele poliitilistele manööverdamistele veelgi kasvanud, ulatudes praegu 826 000 tonnini (Price 1993, lk 14).

See üldine raamistik on püsinud 1970. aastatest alates, muutustega ainult detailides. Algul varieerunud B-kvoodi maht on fikseeritud ja suhkursüsteemi isefinantseerimine, mis esialgu oli limiteeritud maksimumloivuga B-suhkrule, on muutunud totaalseks, täienedes 1981. aastal lisandunud 2%lise baasloivuga A- ja B-suhkrule ja 1987. aastal lisandunud vajadusel rakendatava täiendava loivuga, katmaks vahet, mida ei kata baas- ja B-loivud.

Kõige suurem muutus ELi suhkrupoliitikas on olnud tegelikult peaaegu märkamatu — see on kvootide süsteemi põlistumine

püsivaks ja keskseks režiimi osaks. Kvootide süsteemi, isefinantseerimise ja suhkrumajanduse eraldatuse kombinatsioon ongi võimaldanud suhkrurežiimil säilida läbi mitmete järjestikuste CAPI reformide. Sellel on olnud kaks peamist põhjust: 1) ELi suhkru eksportimine maailmaturule valmistab vähe raskusi ning 2) eelarveprobleemide puudumine tänu isefinantseerimisele. 1992. aasta CAPI reformi käigus, mis lahutas tulutoetused hinnapoliitikast ja tootmise kontrollist, leidis EL Nõukogu, et ELi suhkrurežiim võib isegi täpselt neile tingimustele vastamata nende printsiipidega koos eksisteerida tänu tootmiskvootide süsteemile (Price *et al* 1996, lk 8).

GATTi Uruguay vooru lõpus 1994. aasta aprillis allakirjutatud mitmepoolse kaubanduslepingu tulemusena (edaspidi GATTi leping) on CAP alates 1995. aastast seal kokku lepitud piirangute objektiks.

Euroopa Ühenduse suhkrupoliitika on maailmas olnud pideva kriitikatule all kahest aspektist: esiteks, ELi toetushinnad on liiga kõrged ja teiseks, ELi ekspordi subsideerimispoliitika rõhub maailmaturgu. Küsimus on poliitilistes hinnangutes selle kohta, mis on õiglane, ja selles on mõlemal poolel oma seisukohad.

GATTi lepingu piirangud kutsusid 1995. aastal esile ELi suhkrupoliitika suurima reformi selle 20aastases ajaloos, sundides vähendama proteksionismi.

Alates 1. juulist 1995. aastal asendati senine liikuva tollimaksu süsteem kindlate tollimaksudega ja vajadusel rakendatava lisamaksude süsteemiga. Vastavalt GATTi lepingule vähendatakse neid fikseeritud tariife iga-aastase vähendamise teel kuni 2001. aastani 20% võrra.

Lisaks loodi tootmiskvootide vähendamise mehhanism, mida rakendatakse vastavalt vajadusele, et EL suudaks täita GATTi lepingu artiklist 9 tulenevaid piiranguid subsideeritud ekspordi

mahu ja subsideerimiskulutuste kohta (Maailma ... 1998, lk 46). Kvootide vähendamise mehhanismi vaadatakse lähemalt alapunktis 3.2.2.

1995. aastal esitas Komisjon "Valge raamatu" CApi tulevikusuundade strateegiatest Kesk- ja Ida-Euroopa riikide ELiga liitumise ja GATTi lepingu valguses. Selles rõhutatakse, et nn MacSharry lähenemine ELi suhkrupoliitikas, s.o hindade liberaliseerimine koos kompenseerivate maksetega kujuneks ELi eelarvele liiga suureks lisakoormaks, mistõttu ka GATTi lepingu järgsel perioodil ning üle 20 liikmesriigiga ELi suhkrupoliitika tuumaks jäävad edaspidigi tootmiskvoodid (Price *et al*, 1996, lk 8). Teatav mõju ELi suhkrupoliitika kujunemisele on olnud ka hilisematel riikide liitumistel pretsedentide loomise näol.

Liitumise eel oli Suurbritannias peedisuhkrutootmine rangelt piiratud 179 000 ha suhkrpeedi külvipinna ja 640 000 tonni suhkruga. Ülejäänu (ca 2/3) pidi olema toodetud toorsuhkrust. Liitumisläbirääkimistel õnnestus Suurbritannia valitsusel saada peedisuhkru kvoot 900 000 tonni (100% A-kvoot).

Vahetult pärast Suurbritannia liitumist maailmaturul kujunenud suhkrudefitsiit veenis ELi poliitikuid tootmist suurendama ja kvote tõsteti. Sellest alates kujunes EL tähtsaks ja stabiilseks valge suhkru pakujaks maailmaturul.

Nende muutuste käigus taotles ja ka saavutas Suurbritannia kvoodi suurendamise 1,04 miljoni tonnini. 1990. keskel oli Suurbritannia kvoot kokku 1 144 000 tonni (sellest A-kvoot 1 040 000 tonni ja B-kvoot 104 000 tonni). Kvootide suurendamise tulemusena käivitus Suurbritannias suur suhkrutööstuse moderniseerimise ja ratsionaliseerimise programm, eesmärgiks suurendada aastatoodang 1980. aastaks 1,25 miljoni tonnini (Price *et al* 1996, lk 9).

Kreekale fikseeriti liitumisel 1980. aastal kvoot 317 000 tonni (A-kvoot 249 000 tonni ja B-kvoot 68 000). A-kvoot vastas ligikaudu viimase viie aasta keskmisele toodangule.

Taani ja Norra pidasid liitumisläbirääkimisi samal ajal. Kuna Norral puudus suhkrutööstus, kujundasid Norra ja Taani suhkruasjus ühised läbirääkimispositsioonid, nõudes Norrale suhkrutootmiskvoote vastavalt tarbimise mahule, mis eraldataks Taanile. Neid läbirääkimisi saatis edu, Taani sai lisakvoodi, vaatamata sellele, et Norra hiljem liidust hoopis välja jäi.

Portugali mandriosas ei olnud liitumishetkel 1986. aastal suhkrupeedikasvatust ega -tööstust, tegutses vaid väike tööstus Assoori saartel. Liitumisest alates on Lissabon teinud pingutusi oma põllumajanduse suunamiseks tulusamatesse harudesse (nagu suhkrutööstus), kus garanteeritud hinnad on kõrged. Portugalil õnnestus vaatamata osa liikmesriikide vastuseisule saada kvoot 60 000 tonni mandriosale ja 10 000 tonni Assori saartele. Alentejo piirkonda ehitati Euroopa Ühenduse ja Portugali riigi toel peedisuhkrutehas. Liitumisest alates hakkasid põllumehed kasvatama suhkrupeeti, mida veeti Hispaaniasse töötlemiseks erimääruse järgi, mis lubas seda arvestada Portugali kvoodi alla (Price *et al* 1996, lk 9).

Endisele Saksa Demokraatlikule Vabariigile (SDV) selle ühendamisel Saksamaaga kinnitati pärast intensiivseid läbirääkimisi kvoodid, mis baseerusid hinnangulisel endise SDV tarbimise mahul, kuna eeldati, et Kuuba ja SDV eeliskaubandus lõpeb. Esialgu kavandati Saksamaa eraldatust kahte kvoodiregiooni viieks aastaks, kuid kartusest, et kvootide ühendamisel võiksid kannatada investeringud idaossa, pikendati eraldatust määramata ajaks (*Ibid.*, lk 10).

Ida- ja Lääne-Saksamaa liitumisel kehtestati oluline pretsedent, mis muutus tähtsaks edasistel läbirääkimistel uute liikmesriikidega; see on printsiip, et uued kvoodid peavad vastavalt suhkru-

režiimi isefinantseerimise korraldusele olema hinnaneutraalsed (suhkrueelarvele).

Soome, Rootsi ja Austria liitumine oli eriline asjaolu poolest, et see toimus ühel ajal GATTi lepingu läbirääkimistega ja teadmises, et tulevased liikmekandidaadid Kesk- ja Ida-Euroopas jälgivad seda huviga. Põhiküsimuseks oli, kas ühinevate riikide põllumajandus võrdsustatakse ELi tasemega järk-järgult, üleminekuajaga, või tehakse seda järsku, kuid rakendades nn eba-soodsate alade subsidiume. Soome kindlustaski oma suhkrupoodikasvatajatele eritingimused, arvestades karme ilmastikutingimusi.

Kehtiv Euroopa Liidu suhkrupoliitika

Järgneval ELis kehtiva suhkrupoliitika vaatlusel keskendume peamiselt peedisuhkruga seotud aspektidele, roosuhkrut puudutavaid regulatsioone vaatleme vaid selles ulatuses, mil määratud võiksid huvi pakkuda pretsedentidena hilisema Eesti liitumisläbirääkimiste käsitluse jaoks. ELi ametliku arvestusühikuna käesolevas töös esineb ühtluse huvides eküü (ECU), sest enamik vaatlusaluseid andmeid pärineb ajast enne 1. jaanuari 1999, mil ECU asemel hakkas kehtima euro.

ELis rakendatakse CAPI eesmärkide saavutamiseks suhkrusektoris järgmisi meetmeid (*Ibid.*, lk 3).

1. Valge suhkru ühtne turuinterventsioonihind, mis on 631,90 ECU/t, ja mitmed seonduvad fikseeritud hindade süsteemid suhkrupoodile, toorsuhkrule ning laokulude võrdsustamise skeem.
2. Kaitse maailmaturu eest GATTi lepinguga reguleeritud piirimpordimaksudega ja lisamaksudega, mis võivad varieeruda koos maailmaturu hindadega. Praktikas välistab see süsteem enamsoodustusrežiimivälise suhkru impordi maailmaturult.

3. Suhkru ja suhkrut sisaldavate toodete ekspordi tagasimaksete süsteem, mis on loodud katma vahet sise- ja välisturul, võimaldamaks eksportida suhkrutoodangu ülejääki ELi kolmandatesse riikidesse.
4. Tootmiskvootide süsteem, mis piirab hinnatoetusega kaetud suhkru toodangut ja administreerib ka suhkrupoliitika isefinantseerimist (ekspordisubsiidiumide kulud suunatakse tagasi tootjatele ja farmeritele tootmisloivude kaudu).
5. Toorsuhkrupoliitika, mis subsideerib roosuhkrutootmist Prantsuse välisdepartemangudes ja võimaldab madaldatud impordimaksuga ja maksuvaba importi Aafrika, Kariibi mere ja Vaikse ookeani riikidest (tariifikvootide raames), rahuldumaks ELi roosuhkru rafineerimise tehaste vajadusi.

Peamised seadusandlikud aktid, mis reguleerivad ELi suhkru- poliitikat (Thomas 1997, lk 88) on järgmised:

- EL Nõukogu määrus 1785/81 (parandatud kujul) — turgude ühtsest organiseerimisest suhkrusektoris (viimane parandus 1126/96);
- Komisjoni määrus 1443/82 — kvoodisüsteemi rakendamise reeglid suhkrusektoris;
- EL Nõukogu määrus 1358/77 / Komisjoni määrus 1998/78 — suhkru ladustamiskulude korvamise reeglid;
- Komisjoni määrus 2103/77 — interventsiooniagentuuride sisseostureeglid suhkrule;
- Komisjoni määrus 1729/78 / EL Nõukogu määrus 1010/86 — reeglid tagasimaksete kohta keemiatööstuses kasutatava suhkru tootmiselt;
- EL Nõukogu määrus 3290/94 / Komisjoni määrus 2135/95 — reeglid tagasimaksete kohta suhkru ekspordilt;
- Komisjoni määrus 2782/76 — reeglid suhkru enamsoodustatud importimise kohta;
- Komisjoni määrus 1916/95 — reeglid suhkru erienamsoodustatud importimise kohta;

- Komisjoni määrus 1507/96 — reeglid enamsoodustatud riikide suhkru importimise kohta;
- EL Nõukogu määrus 2225/86 — abinõud Prantsuse välisdepartemangudes toodetud suhkru turustamiseks ning hinnatingimuste võrdsustamiseks enamsoodustussuhkruga;
- Komisjoni määrus 2750/86 — abinõud Prantsuse välisdepartemangudes toodetud suhkru turustamiseks.

Suhkrusüsteem hõlmab valget ja toorsuhkrut, siirupit, suhkrupeeti, suhkruroogu, melassi ja karamelli, mis sisaldab vähemalt 50% sahharoosi, alates 1981. aastast on suhkrusüsteemi lülitatud maisist toodetav isoglükoos, alates 1994. aastast sigurist toodetav inuliin.

Suhkrupeedi ja suhkru hind fikseeritakse ELis kord aastas. Fikseerimisprotsess algab Komisjoni ettepanekust EL Nõukogule, mis arutatakse läbi Regioonide Komitees. Ettepanekud esitatakse ka Euroopa Parlamendile, kellel on läbirääkimistel vaid nõuandev roll. Alates 1996. aastast on saanud üldiseks tavaks teha muudatusettepanekuid ka liikmesriikidel endil.

Kvootide raames toodetavale suhkrule minimaalhinna ehk interventsioonihinna maksmise kindlustab interventsiooni-garantii, mida osutavad interventsiooniagenduurid kõigis liikmesriikides. Garantii katab ainult A- ja B-kvoodi suhkru ning enamsoodustatud suhkru. Suhkru interventsioonihinna kujunemist illustreerib tabel 3.4.

Suhkru hinnastruktuuri kaheks sambaks on valge suhkru interventsioonihind ja suhkrupeedi (standardsuhkrusisaldusega 16%) baashind. Valge suhkru interventsioonihind sisaldab suhkrupeedi baashinda, institutsionaalset töötlemismarginaali, transpordikulusid ja melassi müügitulude arvestust.

Tabel 3.4

**Valge suhkru interventsioonihinna arvutus 1996/1997.
turundusaastal (ECU/t)**

Suhkrupeedi baashind	47,67
Valge suhkru hind, lähtuvalt peedi baashinnast (arvestades peedi 16%list suhkrusisaldust)	366,70
Suhkrupeedi transpordikulu	44,10
Töötlemismarginaal	243,60
Melassi müügitulu	-22,50
Interventsioonihind	631,90

Allikas: Price *et al* 1996, lk 20.

Tegelik hind, mida tootjad saavad (nn efektiivne toetushind), kujuneb aga interventsioonihinnale igal aastal fikseeritava laolõivu lisamisega. Piirkondades, kus kohalik tootmine on kohalikust tarbimisest väiksem (Iirimaa, Soome, Itaalia, Portugal, Hispaania, Suurbritannia), kasutatakse veel nn tuletatud interventsioonihindu. Need saadakse interventsioonihinnale piirkondlike preemiate lisamisega, mis stimuleerivad ühtaegu nii defitsiidipiirkonna tootjaid enam tootma kui ka võimaldavad ületootmispiirkondadest suhkru liikumist defitsiidipiirkondadesse, lastes katta hinnaerinevusega transpordikulud.

Interventsioonigarantiid suhkrule üksi ei kindlusta veel, et kasvatajatele oleks tagatud suhkrupeedi hind (mis on ju tegelikult suhkrupoliitika põhieesmärke). Seetõttu fikseeritakse iga-aastastel EL Nõukogu läbirääkimistel ning publitseeritakse ametlikult eraldi ka suhkrupeedi baashind ja sellest tootmislõivu võrra väiksem suhkrupeedi miinimumhind. Suhkrutootjad on kohustatud oma iga-aastastes lepingutes farmeritele välja maksma vähemalt miinimumhinna. Peedikasvatajate huvide kaitse on

täiendavalt kindlustatud detailsete reeglite näol peedikasvatajate ja suhkrutootjate lepingute kohta.

Suhkrutootmise hooajalisusest tuleneva aastasisese nõudmise-pakkumise kõikumise vähendamiseks rakendatakse laokulude võrdsustamise skeemi, mille järgi lisatakse interventsioonihinnale turundusaasta (1. juulist 31. juunini) jooksul iga kuu kasvav ladustamistoetus, millega võetakse tootjatelt huvi toodang võimalikult kiiresti pärast tootmist maha müüa. See toetus kaetakse efektiivses toetushinnas sisalduva laolõivu laekumise arvelt, mistõttu ka ELi suhkrusüsteemi see osa on n-ö isefinantseeriv. Ladustamistoetust saavad tootjad või spetsialiseerunud suhkrukauplejad, kellel on kohustus ladustada suhkrut ametlikult kinnitatud ja kontrollitavates ladudes.

Suhkrukvoodid piiravad seega ühelt poolt interventsioonigarantii alla minevat aastatoodangut, teisalt toimivad nad ka tootmislõivude määrajana. ELi suhkrukvootide jagunemine liikmesriikide kaupa on toodud lisas 3.1.

Siseturul on võimalik müüa ainult A- või B-kvoodi suhkrut. Kvoote ületavalt koguselt, mida nimetatakse C-suhkruks, ei nõuta tootmislõivu, kuid see tuleb eksportida maailmaturuhindadega ilma toetust saamata või kanda üle järgmise aasta A-kvoodi arvele. Ülekandmisega on tootjail võimalik kindlustada kvootide täitmist, vaatamata ilmastikuoludest tulenevale toodangu võimalikule kõikumisele. Kuigi C-suhkru jaoks pole kindlaid reegleid nagu kvoodisuhkrule, saavad peedikasvatajad tavaliselt 60% ja tootjad 40% C-suhkru müügi netotuludest (Price *et al* 1996, lk 24). Kuna kvoodid on eraldatud riikidele, on liikmesriikide valitsuste ülesandeks kvootide jaotamine tootjate vahel. Institutsionaalsete suhkruhindade kujunemist 1990. aastatel illustreerib tabel 3.5.

Tabel 3.5

ELi suhkruhinnad 1991/1992–1996/1997 (ECU/t)

	91/92	92/93	93/94	94/95	95/96	96/97
Peedi baashind (suhkrut 16%)	48,30	48,30	47,67	47,67	47,67	47,67
Peedi minimaalhind (A-kvoot)	47,33	47,33	46,72	46,72	46,72	46,72
Peedi minimaalhind (B-kvoot)	29,22	29,22	28,85	28,85	28,84	28,84
Valge suhkru inter- ventsioonihind	640,10	640,10	631,90	631,90	631,90	631,90
Laolõiv	30,20	30,20	42,30	36,20	36,20	25,00
Efektivne toetus- hind	670,30	670,30	674,20	668,10	668,10	656,90
Toorsuhkru inter- ventsioonihind	530,60	530,60	523,70	523,70	523,70	523,70
Piirkondlikud preemiad (valge suhkur)						
Hispaania			16,90	16,90	16,90	16,90
Itaalia	23,40	23,40	23,40	23,40	23,40	23,40
Itaalia	14,60	14,60	14,60	14,60	14,60	14,60
Portugal			14,60	14,60	14,60	14,60
Soome						14,60
Suurbritannia	14,60	14,60	14,60	14,60	14,60	14,60
Tootmislõiv (%)						
Baaslõiv (%)	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00
B-lõiv (%)	30,36	35,06	37,50	37,50	37,50	37,50
Lisalõiv (%)	0,00	0,00	14,17	5,61	1,23	

Allikas: Price *et al* 1996, lk 78.

GATTi lepingus sätestatud nõuete täitmiseks valis Komisjon interventsioonihindade ja/või tootmiskvootide kärpimise vahel viimase kasuks. Selle otsusega kehtestati mehhanism kvootide vähendamiseks siis, kui selleks tekib vajadus. Kvoodi vähendamine tähendab automaatselt ka subsideeritud ekspordi vähenemist.

Otsus ELi lõpliku kvooditaseme kohta tehakse kindlaks turundusaastaks, arvestades eelmistest aastatest üle kantud kogustest ja käimasoleva aasta saakidest tuleneva "eksporditava ülejäägi" ennustust. Vajadusel kärbitakse liikmesriikide kvote nende panuste põhjal tootmislõivutulemisse.

Tulenevalt tootjate makstava tootmislõivu arvestamise metoodikast — baaslõiv 2% interventsioonihinnast A- ja B-kvoodile; maksimumlõiv 37,5% interventsioonihinnast B-kvoodile (mille maht vastab ligikaudu subsideeritava ekspordi summaarsele kogusele); vajadusel määratav täiendav lõiv (mis sõltub eksporditava ülejäägi suurusest, ekspordimise kuludest ja USD/ECU kursist antud aastal) — tähendab see tegelikult, et kärpeid rakendatakse just ületoodangut andvate riikide suhtes. Kvootide vähendamise vajadusel on määratud spetsiaalsete koefitsientide süsteem. Liikmesriikide kvootide vähendamise koefitsiendid on toodud lisas 3.2.

Iga ELi suhkrutootja on kohustatud pidevalt säilitama minimaalset suhkrutagavara, mille suurus võrdub 5%ga eelmise aasta A-kvoodi toodangust. Seda tagavara võib Komisjon kasutada defitsiidi või kõrgete maailmaturuhindade korral, vähendades kohustusliku tagavara suuruse protsendimäära (mis on viimastel aastatel varieerunud nulli ja viie vahel) (Price *et al* 1996, lk 28).

Suhkru impordi-eksporditehinguid võivad ELis teha vaid selleks vastava litsentsi omandanud firmad. Litsentsi ei nõuta suhkrut sisaldavate toodete puhul. Litsentse väljastavad tolliametid ja

interventsioonikogud. Suhkrusüsteemi litsentsikorraldus on analoogne CApi toodete üldise litsentseerimise süsteemiga, olles selle osa.

Kui maailmaturuhind on ELi hinnast madalam, rakendatakse kvoodisuhkru eksportimisel tagasimakseid. Suurem osa ekspordist toimub iganädalase pakkumise teel, kus kauplejad esitavad taotlused tagasimaksetele, mida nad peavad vajalikuks maailmaturul konkureerimiseks, kusjuures taotluse miinimumkogus on 250 tonni. Komisjon kinnitab subsideeritava ekspordi aastamahust lähtuva teoreetilise nädalamahu piires tagasimaksetaotlused, mis jäävad allapoole arvestuslikku teoreetilist maksimumi. Ülevaate sellest annab tabel 3.6.

Tabel 3.6

Ekspordi teoreetilise maksimumtagasimakse arvutusnäide (13. jaanuar 1999)

Interventsioonihind, €/t	631,90
Laolõiv	20,00
FOB lisakulu	50,00
FOB hind kokku (1)	701,90
Maailmaturu hind, USD/t	251,20
USD/ € kurss	1,15
Maailmaturu hind, €/t (2)	218,06
Teoreetiline maksimumtagasimakse ((1) — (2))	483,84

Allikas: Basic Regulation ..., lk 5.

Iganädalased pakkumised on aluseks ka nn perioodiliste tagasimaksete suuruse määramisel (tavaliselt 30 ECU/t vähem kui vähim pakkumine) muudele suhkrutoodetele ja alla 250tonniste kogustele.

Ekspordisubsiidiumid laienevad ka toodetele, mille valmistamisel on suhkrut kasutatud toorainena. Tagasimaksete suurus neile toodetele määratakse tavaliselt kuuks ajaks kuu alguses, arvestades suhkrukomitee tagasimaksete suurust.

Et rida keemia- ja ravimitööstuse tooteid, mille valmistamisel kasutatakse lähteainena suhkrut, kuid mida ELi importimisel ei maksustata, pakkusid ebavõrdset konkurentsi ELi analoogsetele toodetele, rakendatakse alates 1986. aastast tagasimakseid ka ELi keemia- ja ravimitööstuses toorainena kasutatud suhkrule.

ELi imporditavale suhkrule, mida ei impordita eritariifikvootide (enamsoodustatud toorsuhkru import) alusel, rakendatakse fikseeritud impordimaksu. Vastavalt GATTi lepingule nähti ette nimetatud maksu 20%line alandamine kuue aasta jooksul, 3,33% aastas ajavahemikul 1995/96 kuni 2000/01, mis absoluutsummadena on toodud tabelis 3.7.

Tabel 3.7

Suhkru fikseeritud imporditariifide alandamine GATTi lepingu alusel (ECU/t)

Turundusaasta	Valge suhkur	Toorsuhkur
1995/96	507	410
1996/97	490	396
1997/98	473	382
1998/99	456	368
1999/00	439	354
2000/01	419	339

Allikas: Price *et al* 1996, lk 37.

GATTi lepinguga sätestati ka tingimused, mille täidetuse korral võib rakendada täiendavaid impordimakse lisaks fikseeritutele.

Täiendava impordimaksu arvutuse valemis kasutatakse Maailma Kaubandusorganisatsiooniga (WTO — *World Trade Organisation*) kooskõlastatud baashindu ja nn representatiivseid impordihindu (iga päev maailmaturu- (FOB-) hindade alusel fikseeritavad arvestuslikud "CIF Euroopa" hinnad).

Lisaks üldistele tingimustele on ELis aegade jooksul rakendatud riikidele mitmesuguseid erandeid. Itaaliale eraldas EL Nõukogu 1968. aastast alates suhkru- ja suhkrupeeditootmiseks adaptatsioonisubsiidiumi. Seda põhjendati raskustega suhkrupeeditootmisel nõrkade farmistruktuuride, ebasobivate muldade ja ilmastikuolude tõttu.

Suhkrutööstusele aga andis EL subsiidiumid tehaste moderniseerimiseks ja suhkrufirmade restruktureerimiseks. Nende subsiidiumide tulemusena on Itaalias suhkrupeedikultuur ja -viljakus mõningal määral paranenud ning tööstus restruktureeritud ja moderniseeritud (Price *et al* 1996, lk 42). Aastaks 2001 lõpetati piirkondlik subsiideerimine Põhja- ja Kesk-Itaalias, lõunaosas jääb see vähendatud kujul kestma. Hispaania liitumisel ELiga lepidi kokku abiprogramm suuruses 23,64% peedi baashinnast, kestusega kuni 1995. aastani Hispaanias kasvatatakse ainsana Euroopas ka suhkruroogu. Euroopa Liidu makstavate erisubsiidiumide vähendamisest käesoleval ajal annab ülevaate tabel 3.8.

ELi suhkrusüsteemiga on peale peedisuhkrutootmise reguleeritud veel suhkruroost valmistatud toorsuhkru import ja rafineerimine, samuti isoglükoosi- ja inuliinitootmine. Nimetatud valdkondadel pikemalt peatumata olgu nimetatud olulisemad asjaolud.

ELi mitmete asutajariikide endiste kolooniatega kehtinud erilepingute jätkuna on Aafrika, Kariibi Mere ja Vaikse Ookeani Riikide Ühendusega (ACP) sõlmitud suhkruptokoll ELi rafineerimistööstuse varustamiseks toorainega 1,3 miljonile tonnile

valgele suhkrule vastava koguse toorsuhkru (nn enamsoodustatud suhkur) iga-aastaseks maksuvabaks impordiks ELi. Sarnane leping on ELil ka Indiaga.

Tabel 3.8

Itaalia ja Hispaania erisubsiidiumid kvoodisuhkrule (ECU/t)

Turundus- aasta	Itaalia			Hispaania	
1988/89		154,70		-	154,70
1991/92		108,70		-	154,70
	Põhja- Itaalia	Kesk- Itaalia	Lõuna- Itaalia	Roosuh- kur	Peedi- suhkur
1995/96	81,50	81,50	81,50	72,50	86,70
1996/97	54,30	54,30	76,10	72,50	54,30
1997/98	38,00	43,50	70,60	72,50	43,50
1998/99	21,70	32,60	65,20	72,50	32,60
1999/00	10,90	21,70	59,80	72,50	21,70
2000/01	0,00	0,00	54,30	72,50	0,00

Allikas: Price *et al* 1996, lk 42.

Enamsoodustatud toorsuhkru (ACP, India, Prantsuse välisdepartemangud) rafineerimiseks antakse lisaks ka rafineerimistoetust 22,3 ECU/t. Lisaks rakendatakse nn erienamsoodustust toorsuhkru impordiks lähtuvalt EL rafineerimistööstuse vajadustest ja kvootide mahust.

EL on alates suhkrupoliitika rakendamisest 1968. aastal muutunud suhkru netoimportijast maailma suurimaks valge suhkru eksportijaks. ELi suhkrubilanssi tootmise, tarbimise, impordi ja ekspordi seisukohalt iseloomustab tabel 3.9.

ELi suhkrutootmise, -tarbimise, -impordi ja -eksporti bilanss riikide kaupa on toodud lisas 3.3. Liikmesriikide tootmistaseme kujunemisel on erisugused ajaloolised tagamaad. Osas riikides (peamiselt varem liitunud) on õnnestunud tootmist kasvatada eduka *lobby*-tegevuse tulemusena kvootide suurendamisel. Nii on suurimad ületootjad (omatarbimist ületava ületoodangu suhe omatarbimisse) ELis Prantsusmaa (54%), Taani (54%), Belgia (52%), Holland (47%). Hilisemate liitumiste puhul on kvootide määramisel määngumaa olnud oluliselt ahtam, märksa rangemalt on lähtutud kohaliku tarbimise tasemest — Soome (–21%), Rootsi (–13%), Austria (21%). ELi liikmesriikide tootmis-mahud, võrreldes omatarbimise tasemega, on toodud lisas 3.4.

Tabel 3.9

ELi valge suhkru bilanss 1989.–1996. a (tuh t)

	89/90	90/91	91/92	92/93	93/94	94/95	95/96
	EL-12	EL-12+	EL-12+	EL-12+	EL-12+	EL-15	EL-15
Laojääk perioodi algul	2 035	1 529	2 156	1 919	2 203	2 437	1 670
Tootmine	14 833	15 870	14 703	16 012	16 216	15 412	15 912
Tarbimine	11 278	11 826	11 951	11 926	11 718	12 615	12 615
Import kokku	1 639	1 531	1 507	1 616	1 692	1 755	1 770
Eksport kokku	4 837	4 872	4 381	5 212	5 810	4 825	4 284
Laojääk perioodi lõpus	1 529	2 156	1 919	2 203	2 332	1 670	1 664

Allikas: Price *et al* 1996, lk 79.

ELi keskmine *per capita* suhkrutarbimine on 34 kg, suurim on Taanis (44 kg) ja väikseim Itaalias (27 kg). ELi liikmesriikide *per capita* suhkrutarbimise koondtabel on toodud lisas 3.5.

Alljärgnevalt vaatame ELi suhkrutööstust lähemalt riikide kaupa (Price 1993, lk 14–17).

Taani suhkrutoodang 400 000–500 000 tonni ületab tunduvalt sisetarbimise (ca 200 000 t), mistõttu Taani on märkimisväärne eksportija (90% Norra turust). Taani ainus suhkrutootja Danisco ostis 1991. aastal kaheksa Ida-Saksa Mecklenburgi piirkonna suhkrutehast, 1992. aastal Rootsi suhkrutootja Sockerbolageti, 1998. aastal kolm Leedu suhkrutehast ja 1999. aastal Soome suhkrutootja Cultori. Nende laienemiste tulemusena on Danisco praegu Euroopa suurimaid suhkrutootjaid. Keskmise võimusega 9000 tonni suhkrupeeti päevas on Taani suhkrutehased ka ühed ELi efektiivseimad töötledjad.

Saksamaa puhul tuleb peatuda eraldi Ida- ja Lääne-Saksamaal. Lääne-Saksamaal toimus 1990. aastate alguses järsk kontsentreerumine, mille käigus 25 sõltumatust suhkrutootjast formeerus kolm domineerivat suhkrugruppi (Südzucker, Nordzucker ja Pfeifer&Langen) ning mõned sõltumatud.

Idapiirkondade liitmisel erastas erastamisagentuur Treuhandanstalt olemasolevad suhkrutööstused piirkondlikul põhimõttel. Lõunapiirkonna 13 tehast ostis Südzucker GmbH, sulgedes otsekohe kuus tehast. Pfeifer&Langen AG võttis üle keskiirkonna tehased. Magdeburgi regiooni seitse tehast ostis Nordzucker, kes sulges neist neli ja ehitas asemele uue, 10 000 tonni peeti päevas töötleva tehase. Neli Mecklenburgi piirkonna tehast läks Üelzen-Braunschweigile, neist üks tehas renoveeriti ja kolm suleti. Kirdepiirkonna kaheksa tehast ostis ära Taani Danisco.

Kreekas hakati suhkrut tootma 1960. aastal. Praegu töötab viis tehast, keskmine võimsus on 5000 tonni peeti päevas. Kliima

kõikumine (põud) on põhjuseks suurele toodangumahu kõikumistele eri aastatel.

Hispaanias 1990. aastate alguses elluviidud riikliku programmi "Programm 2000" raames levitati tehnilist koolitust ja toetati moodsa tehnoloogia kasutuselevõttu, võistlemaks põhjapoolsemate piirkondade peedikasvatajatega. Tootmisse paisati investeeringuid tootmiskulude vähendamiseks ja tootlikkuse suurendamiseks, suleti 12 tehist. Uuenduste tulemusena kasvas keskmine tehaste võimsus 4000 tonni peedini päevas.

Prantsusmaa on maailma seitsmes ja ELi suurim suhkrutootja. Oma 50% toodangu eksportimisega moodustab suhkrusektor 15% Prantsusmaa toiduainete kaubandusbilansi ülejäägist. 1992. aastal oli Prantsusmaal 50 peedisuhkrutehast ja kolm rafineerimistehast, lisaks üheksa roosuhkrutehast välisdepartemangudes. Prantsusmaal on peedikasvatuseks ideaalsed tingimused ja efektiivsed tehased (keskmine võimsus 8100 t peeti päevas). Tööstus jaguneb kolme suurema grupi (Beghin-Say, EuroSucre ja Compagnie Française de Sucrerie) ning 11 väiksema tootja vahel.

Iirimaa suhkrutööstus oli ajalooliselt küllalt ebaefektiivne, ent 1980. aastatel tehtud investeeringud suhkrutööstusse on seda parandanud (praegu kaks tehist, keskmine võimsus 7500 t peeti päevas, kuulub ühele tootjale).

Itaalia suhkrutoodang on ilmastikuoludest tulenevalt väga kõikumuv. Lõuna-Itaalia on tõenäoliselt ELi üks suhkrupeedikasvatuseks vähem sobivaid regioone. Vaatamata riiklikule toetusele, on tootlikkus kasvanud vähe ja jääb tublisti alla ELi keskmise. Itaalias on 1968. aastal tegutsenud 74 tehasest praegu alles 26.

Hollandi suhkrutööstus, mis ekspordib ligi pool toodangust, jaguneb kahe suurtootja vahel — Suiker-Unie (4 tehist, keskmine võimsus 11 000 t peeti päevas) ja CSM (2 suurt tehist võimsusega 13 000 t peeti päevas).

Belgia 50%lise ekspordiosaga suhkrutööstuses on 11 tehist, mis jagunevad kahe suurtootja (SA Raffinerie Tirlemontoise (kuulub Saksa Südzucker'ile ja omab 7 tehist keskmise võimsusega 9000 t peeti päevas); Suikergroup (2 tehist, võimsus 8000 t peeti päevas)) ja kahe sõltumatu tootja vahel.

Suurbritannia toodab ligikaudu poole oma vajadusest kohalikust peedist, teine pool jaguneb kohapeal rafineeritava ACP-maadest imporditava toorsuhkru ja Euroopast imporditava valge suhkru vahel. Suhkrutööstus jaguneb kahe suurtootja — British Sugari (10 peedisuhkrutehist, mis on vaatamata tagasihoidlikule võimsusele 6500 t peeti päevas siiski ELi ühed efektiivseimad) ja Tate&Lyle'i (rafineerimistehased) vahel.

Portugali liitumisel 1986. aastal mandriosale eraldatud 60 000-tonnisele kvoodile vaatamata ei olnud kümne aasta pärast suhkrutehas veel tööle hakanud. Kohe käivitatud peedikasvatuseprogrammi raames tarniti toorainet Hispaania tehasesse.

Rootsis viljeldakse peedikasvatust riigi lõunaosas. Ainus suhkrutootja Sockerbolaget (mille viie tegutseva suhkrutehase võimsus on 5400 t peeti päevas) kuulub Taani firmale Danisco.

Soome ainsal suhkrutootjal Finnsugaril, mis kuulub alates 1999. aasta algusest Taani firmale Danisco, on kaks peedisuhkrutehist ja üks rafineerimistehas. Suureks probleemiks on Soome suhkrupeedi töötlusperioodi pikkus — vaid 50–60 päeva.

Kokkuvõtteks võib öelda, et ELi suhkrutööstuste keskmine võimsus on 6500 tonni peeti päevas, keskmine töötlemisperiood on ligi 90 päeva.

Euroopa Liidu suhkrupoliitika arenguperspektiivid

Seega, peamised asjaolud, mis ELi suhkrupoliitika muutumist tingivad, on GATTi lepinguga võetud kohustused, CAPi reform

ja ELi laienemine. Lisaks neile võivad ELi suhkrusüsteemi muutumiseks mõju avaldada ka sellised tegurid nagu suhkrumaailmaturuhind; EL-sisese tarbimise (mingil määral ka tootmise) maht; CApi reformis prevaleeriv ideoloogia hinnatoetuste asendamisest muude toetustega; muude (teravilja)saaduste hindade kärpimisest tulenev nendest kultuuridest saadavate magusainete poolne hinnapressing; vabakaubanduslepingud; suhkrupettused (Price *et al* 1996, lk 67).

1995. aasta suhkrusüsteemi reformi põhjustanud GATTi leping sätestas ka reformiprotsessi kestmise, läbirääkimised jätkusid 1999. aastal. Arvestades seniseid suundumusi, võib oletada, et GATTi protsessi edasikestmisega kaasneb ka edasine surve proteksionismi vähendamiseks. GATTi leping sätestab ELi poolt rakendatavate ekspordisubsiidiumide vähendamise, millest annab ülevaate tabel 3.10.

Tabel 3.10

GATTi lepingu piirangud subsideeritud ekspordile

Turundusaasta	Kulutus (mln ECU)	Kogus (tuh t)
Baasperiood	779,9	1612
95/96	733,1	1556
96/97	686,3	1499
97/98	639,5	1443
98/99	592,5	1386
99/00	549,5	1330
00/01	499,1	1274
Muutus	-279,5	-339,6
Muutus %	-36%	-21%

Allikas: CAP Monitor ... 1998, lk 42.

Kokkulepitud ekspordisubsiidiumide piirangute mõju iseenesliku leevenemise võimalust (sisetarbimise kasv või maailmaturuhinna tõus) kõrvale jättes on Komisjonil mitmeid võimalusi piirangukohustuste täitmiseks: 1) laiendada suhkru tarbimist keemiatööstuses, suurendades tagasimakseid keemiatööstusele; 2) kärpida tootmiskvoote; 3) vähendada ELi suhkru garanteeritud hindu, sellega vähendades ka ekspordi-tagasimakseid (Price *et al* 1996, lk 69).

CAPi reformi peamine mõju ELi suhkrupoliitikale on järjest süvenev viljeldavate saakide tulususe erinevus, sellega ka surve kõrgel püsivatele suhkruhindadele. Isegi enne CAPi reformi käivitamist oli suhkruproduktide kasvatuse tulusus (brutomarginaal hektari kohta) üle kahe korra kõrgem näiteks teravilja- ja õlikultuuride kasvatuse tulususest (*Ibid*, lk 69). Ühelt poolt võivad suhkruproduktide kasvatuse vähendamisel tekkida probleemid põllumajanduse ülejäänud harudes, teisest küljest võib suhkru hinna jäämine kõrgele sundida ELi tööstustarbijaid kasutama rohkem teraviljal baseeruvaid või kunstlikke magusaineid.

ELi Nõukogu Esseni istungjärgul 1994. aastal võeti assotsieerunud riikide liitumiseelse strateegia olulise osana vastu "Valge raamat", et valmistada assotsieerunud riike tegutsemiseks vastavalt ELi siseturu nõuetele. See puudutab aga eelkõige tehnilisi aspekte.

Kümne Kesk- ja Ida-Euroopa riigi suhkrubilanssi iseloomustab tabel 3.11. Uute riikide ühinemisel Euroopa Liiduga on seni olnud peaprobleemiks suurenev finantskoormus. See aspekt ei ole aga oluline suhkrurežiimi seisukohalt, kuna see on n-õ suletud ehk isefinantseeruv (suhkrusüsteemi kulud kaetakse suhkru müügist ja tootjate tootmisloivudest moodustunud tuludega ega vajata täiendavaid eraldi ELi üldeelarvest). Seega ei ole praeguse suhkrusüsteemi reformimiseks Liidu laienemisel vajadust, sest ka kandidaatriikide tootmise/tarbimise koondbilansis (tabel

3.11) ei ole ületootmist. Suhkrurežiim on praeguse “Agenda 2000” reformikavast väljas.

Tabel 3.11

Suhkru tootmise/tarbimise bilanss Kesk- ja Ida-Euroopa riikides hooajal 1995/1996 (arvestatuna valgele suhkrule)

(tuh t)

	Tootmine	Tarbimine	Ülejääk	Eksp (toor-suhkur)	Eksp (valge suhkur)	Imp (toor-suhkur)	Imp (valge suhkur)
Läti	30	85	-55	0	27	50	10
Leedu	75	110	-35	0	0	35	0
Eesti	0	56	-56	0	0	0	56
Poola	1 577	1 500	77	0	50	0	0
Tšehhi	425	410	15	0	20	0	0
Slovakkia	160	180	-20	0	0	0	20
Sloveenia	33	85	-52	0	0	23	8
Ungari	484	400	84	0	84	0	0
Rumeenia	206	500	-294	0	0	292	52
Bulgaaria	15	260	-245	0	50	295	0
Kokku	3 005	3 586	-581	0	231	695	146

Allikas: Price *et al* 1996, lk 12.

3.2. Eesti suhkrutootmise ja -tarbimise areng

3.2.1. Eesti suhkruturg

Eesti suhkruturu hindamisel on võimalik kasutada järgmisi allikaid.

- Statistikaameti välismajandusstatistika andmed impordi ja ekspordi kohta. Andmed on sarnase metoodika alusel välja toodud alates 1993. aastast. Kättesaadavad on koguselised ja summalised andmed päritolu- ja sihtriikide kaupa.
- Statistikaametis alates 1995. aasta juulist tehtav leibkonna sissetuleku ja kulutuste pidevuuring. Uuringu tulemuste põhjal on võimalik hinnata otsetarbimiseks ostetud suhkrukoguseid inimese kohta.
- Suhkru hulгимүүгига tegelevate ettevõtete müügistatistika. Andmestiku metoodilisest ebaühtlusest tulenevalt on seda võimalik vajadusel kasutada vaid ametliku statistika interpreteerimisel. Käesolevas töös tuginetakse 1992. aastast alates Eestis suhkru hulгимүүгига tegeleva AS Megasuhkur müügistatistikale.

Kodumaise suhkrutööstuse puudumise tõttu ülaltoodud statistikale lisaks mingit täiendavat ametlikku arvepidamist näiteks kodu- ja tööstustarbimise dünaamika jms kohta ei peeta, mis ei võimalda päris täpselt kõiki aspekte analüüsida.

AS Megasuhkur andmetel jääb suhkru tarbimise tippaeg Eestis nõukogude perioodi, eksperthinnangute põhjal ulatus aasta kogutarbimine ca 70 000 tonnini. Ainuüksi kondiitritvabriku Kalev tolleaegne suhkrukasutus ulatus ligi 20 000 tonnini (1997. a ca 7000 t). Suurema suhkrutarbimise põhjusteks tol ajal oli ühelt poolt suhkrut toorainena kasutava üleliidulisele turule orienteerunud toiduainetööstuse suuremad tootmismahud, teisalt ka inimeste tarbimisharjumused, mis on käesolevaks ajaks mõnevõrra muutunud (nt kodumajapidamistes hoidiste

valmistamine on valiku kasvades kaubanduses kindlasti vähenenud).

Nõukogude perioodi keskvarustussüsteemi kokkuvarisemine 1990. aastate alguses väljendus teravalt ka Eesti suhkruturul. Kõrge inflatsiooni tõttu tõusnud hindadele sekundeeris suhkrudefitsiit, mille tulemusena enne Eesti krooni kehtestamist rakendati limiteeritud suhkru jaotamist suhkrutalongide alusel. Suhkrupuuduse tõttu müüdi aastatel 1991–1992 suhkrut isegi valuuta eest. Suhkrudefitsiit kadus alles pärast krooni kehtestamist 1992. aasta suvel.

Kõnealune defitsiit oli mingil määral ka katalüsaatoriks kodumaise suhkrutootmise küsimuse päevakorda tõusmisel 1990. aastate alguses. Eesti suhkru import–eksport ja tarbimine elaniku kohta on esitatud tabelis 3.12.

Tabel 3.12

Suhkru import, eksport ja saldo Eestis (t)

Aasta	Import	Eksport	Saldo (sisetarbimine)	Sisetarbimine <i>per capita</i> (kg)
1993	56 789	24 691	32 098	22,0
1994	51 606	12 877	38 729	26,5
1995	38 321	4 679	33 642	23,0
1996	55 417	9 087	46 330	31,7
1997	92 117	28 941	63 176	43,2
1998	92 731	39 382	53 349	36,5
1999	71 075	8 007	63 968	46,3
2000	79 291	6 626	68 465	49,7
2001	77 586	7 389	70 050	50,9

Allikas: Suhkru import ... 1999, Eesti Statistikaameti *online*-andmebaas.

Kodumaise kogutarbimise mahu hindamiseks vaatleme suhkrut (kaubapositsiooni rubriik 1701) väliskaubandusstatistikat (sisaldab ka reeksporti läbi tolliladude). Võrdluseks, ELi keskmine tarbimine *per capita* (vt lisa 3.5) oli 1996. aastal 33,9 kg.

Ülaltoodud Statistikaameti andmed põhinevad Tolliameti andmetel. Tolli töökorralduses on vaadeldava perioodi jooksul toimunud märkimisväärseid muudatusi. Ülaltoodud statistikasse tuleb suhtuda reservatsioonidega ka suhkrut salakaubanduse ja maksupettuste ilmingute tõttu.

Vaatamata asjaolule, et Eestis suhkrut impordimakse pole ja käibemaksupettuste vältimiseks impordil kehtib alates 1995. aastast tolliväärtuse määramise seadus, on selle rakendamine osutunud ebaefektiivseks, sest seniajani deklareerivad paljud firmad impordi käibemaksu vähendamiseks Eestisse importimisel suure osa suhkrust kunstlikult madaldataud hindadega, mille vastu Tolliamet pole suutnud kehtestada efektiivseid meetmeid. Alla tegeliku deklareeritud hinnaga impordi mahu hindamiseks vaatleme tabelis 3.13 1997.–1998. aastal alla 2000 EEK/t ja 1999. aasta jaanuarist maini alla 1200 EEK/t deklareeritud koguseid, samal ajal kui maailmaturu hind ei langenud sellest piirist kordagi allapoole.

Ajakirjanduse andmetel toimus 1990. aastate esimesel poolel ka ulatuslikke maksupettusi võltsitud ekspordideklaratsioonide alusel käibemaksu tagasisaamiseks riigilt. On küllalt tõenäoline, et ka suhkrut ekspordi maht võib olla riigilt käibemaksu alusetult tagasisaamiseks suuremaks võltsitud, kuna impordi ja ekspordi vahena väljendatav kohalik tarbimine oli aastatel 1993–1995 oluliselt väiksem järgnevate aastate vastavatest numbritest (1997. aastaga võrreldes koguni kaks korda), millel puudub majanduslik seletus.

Teiselt poolt kinnitab sama ka AS Megasuhkur andmetel näiteks Eesti avaturgudel valitsenud jaemüügihindade võrdlus

samaaegse maailmaturu hinnaga, mille põhjal on alust väita, et niisugused turuhinna tasemed on saanud olla saavutatud vaid ühel või teisel viisil sooritatud käibemaksupettuste teel. Avaturgudel on olnud väga oluline turuosa. Seda kinnitavad AS Emor poolt regulaarselt korraldatud jaekaubanduse mõjuala uuringud, mille kohaselt näiteks 1998. aastal oli turgude osakaal toidukaupade jaemüügis Tallinnas üle 50% (Jaekaubandusseire 1998). Arvestades suhkru kui tüüpilise hinnatundliku ja kaubamärgita toiduaine iseloomu võib selle müügi osakaalu turgudel hinnata vähemalt ülatoodud keskmisele tasemele.

Tabel 3.13

Alla tegeliku deklareeritud hinnaga suhkru import (ATHI)

	1997	1998	01/99 – 05/99
Koguimport (t)	92 117	92 731	21 944
Koguimport (tuh EEK)	375 509	341 467	49 429
ATHI (t) (1997, 1998 <2000 EEK/t; 1999 <1200 EEK/t)	25 524	18 516	12 232
ATHI (tuh EEK)	51 404	36 815	12 464
ATHI keskmine hind (EEK/kg)	2,01	1,99	1,02
Muu impordi keskm hind, (EEK/kg)	4,87	4,10	3,81
ATHI hinnataseme võrdlus muu hinnaga (%)	0,41	0,48	0,27
ATHI osakaal koguimpordis (%)	28%	20%	56%

Allikas: Suhkru import ... 1999, autori arvutused.

Leibkonna kulutuste uuring näitab seega sellist suhkru ostu mahtu, mis ametliku impordi–ekspordi statistika alusel arvuta-

tud sisemaise tarbimise mahuga kõrvutades jätab tööstustarbimise osaks ebarealistlikult vähe ja annab eratarbimise osakaaluks 60–80%, mis ei ole tõenäoline (tabel 3.14). Eri allikatest pärinevate andmete niisuguse vastuolulisuse põhjuseks saab eespool kirjeldatu alusel kõige tõenäolisemalt pidada impordiekspordi statistika tegelikkusele mittevastavust. Seetõttu tuleb nentida, et suhkru impordi/eksporti ametlikud andmed ei pruugi kogu vaadeldava kuueaastase perioodi jooksul kirjeldada tegelikku kaubanduse mahtu objektiivselt.

Tabel 3.14

Suhkru eratarbimine Eestis 1996.–1998. a

	1996	1997	1998
Eratarbimine (kuu keskmine ostukogus kg)	2,09	2,03	2,01
Eratarbimine kokku (t)	36 667	35 614	35 263
Kogutarbimine (import–eksport t)	46 330	63 176	53 349
Ülejääv tööstustarbimise osa (t)	9 663	27 561	18 086
Eratarbimise osakaal	79%	56%	66%

Allikas: Suhkru eratarbimine ... 1999, autori arvutused.

AS Megasuhkru andmetel on keskmiste ja suurtööstustarbijate (üle 5 t kuus) ostumaht kokku ca 23 000 tonni aastas. Hulgimüügi (suunatud väiketööstusele ja põhiliselt eratarbimisele) maht on ca 35 000 tonni. Ka statistikaameti leibkonnauuringu järgi on eratarbimine ca 35 000 tonni. 1992. aastal kasutas Eesti–Soome suhkrutootmise töögrupp oma arvestustes Eesti suhkrutarbimise mahuna hinnanguliselt 65 000 tonni.

Kõigi mainitud allikate kriitilise analüüsi tulemusena võib tegelikuks kohaliku suhkrutarbimise mahuks hinnata vahemikku 55 000–60 000 tonni. Käesolevas töös lähtub autor edaspidi ar-

vestustes kohaliku tarbimise mahust 60 000 tonni, millele vastav *per capita* tarbimine on u 40 kg (vrd EL keskmine 34 kg).

Suhkrukaubandusega tegeleb Eestis terve rida firmasid. Eesti suurimad suhkrutarbijad (Kalev, Coca-Cola Joogid) on tänu oma suurele tarbimismahule võimelised ostma suhkrut otse tootjatelt maailmaturult. Ülejäänud suhkrut toorainena kasutavad tootjad ja kaubandusele suhkrut jaotavad hulgimüüjad ostavad suhkrut suurematelt maaletootajatelt, kes ostavad suhkrut maailmaturult korraga laevatäite kaupa (üldjuhul vahemikus 500–3000 t).

Suhkru hankekohana domineerib viimastel aastatel selgelt EL. Madalama kvaliteediga Ukraina suhkrut imporditi arvestavates kogustes 1994.–1995. aastal maailmaturuhinnast madalama hinna tõttu, mis olid seotud toodangu ülejääkidega Ukrainas nimetatud perioodil. Hilisematel aastatel on SRÜ riikide suhkrutööstustoodang olnud süvenevas defitsiidis, võrreldes kohapealse tarbimisega. Impordi jagunemist lähteriikide kaupa iseloomustab tabel 3.15.

Tabel 3.15

Suhkru import Eestisse riikide kaupa 1995.–1997. a

(t)

	1995	1996	1997	2001
Import kokku	38 321	55 437	92 075	66 258
sh				
Saksamaa	7 237	14 012	22 199	39 699
Taani	4 908	5 065	11 805	17 258
Suurbritannia	3 220	3 407	11 434	489
Prantsusmaa	0	5 617	8 985	3 496
Soome	3 946	13 658	7 883	1 691
Muud	19 010	13 678	29 769	3 629

Allikas: Suhkru import ... 1999, Suhkru import ... 2001.

Suhkru impordil sõltub Eesti täielikult maailmaturu hinnatase-mest (vt joonis 3.2). Ametlikus impordistatistikas (mis sisaldab ka alla tegeliku hinna deklareeritud hinnaga impordi osa) on registreeritud järgmised mahud (tabel 3.16). Asendades tabelis 3.16 toodud 1997.–1998. aastal alla tegeliku hinna deklareeritud impordikoguste hinna ülejäänud koguste keskmise hinnaga, saame tegelikuks impordi summaks 1997. aastal 448 miljonit krooni ja 1998. aastal 380 miljo nit krooni.

Tabel 3.16

Suhkru impordi hinna areng 1993.–1998. a

	Import (t)	Import (kr)	Tonni hind (kr)
1993	56 788 915	226 472 930	3 988
1994	51 606 403	192 926 833	3 738
1995	38 321 317	167 942 155	4 382
1996	55 416 587	239 218 162	4 317
1997	92 117 269	375 509 321	4 076
1998	92 731 196	341 467 294	3 682

Allikas: Suhkru import ... 1999.

3.2.2. Eeldused suhkrutootmiseks Eestis

Suhkruppeedikasvatus ja tootmise käivitamise katsed minevikus

Suhkruppeedist tehti maailmas esimest korda suhkrut 1747. aastal Saksamaal. Eestis hakati suhkruppeedikasvatamist katsetama 19. sajandi lõpus (Eesti entsüklopeedia ..., lk 684). 1884.–1886. aastal korraldas prof M. Glasenap Saaremaal ja Sangastes suhkruppeedi kasvatamise katsed. Tulemused avaldas samal perioodil ka Baltische Wochenschrift, mille kohaselt suhkruppeedi kasvuaeg vältas 1884. aastal 148 päeva, 1885. aastal 162

päeva ja 1886. aastal 163 päeva. Kolme aasta keskmine suhkru-
sisaldus peedis oli 14,95% (Ümarik 1921, lk 73).

Eesti esimene ja seni ainus suhkrutööstus oli 1811.–1837. aastal
Tallinnas tegutsenud J. G. Clementzi suhkruvabrik, kus töödeldi
Ameerikast sisseveetavat toorsuhkrut.

1920. aastate alguses algas Eestis põhjalikum huvi suhkrupeedi-
kasvatuse vastu. 1920.–1921. aastal Jõgeva sordiaretusjaamas ja
Arukülas korraldatud suhkrupeedikasvatuskatsete tulemused
olid lootustandvad, andes aastate keskmiseks hektarisaagiks
23,2 tonni suhkru-
sisaldusega 15,76% (Aamisepp 1933, lk 5).
Saagikus jäi 5–10% võrra alla Saksamaa, Prantsusmaa ja Taani
keskmistele, kuid oli parem Soome ja Venemaa tulemustest.
Kasvuaeg 1920. aastal oli 148 päeva (Ümarik 1921, lk 73;
Aamisepp 1922, lk 18).

Esimeseks suhkrutööstuse rajamise ettevõtmiseks Eestis oli
1920. aastal asutatud Eesti Suhkrutööstuse Aktsiaselts, kes pidi
ulatusliku aktsiaemissiooni (8 mln marka) abil rajama suhkru-
vabriku Türi-Allikule. Vildaka asjaajamise tõttu lõpetas ettevõte
oma tegevuse paari aasta pärast pankrotiga, vabrikut rajamata
(Aamisepp 1933, lk 6).

Soomes ja Lätis edukalt tegutsenud suhkrutehaste kogemused ja
ülemaailmse majanduskriisi tulemusena rakendati ka Eestis
kaupadele (sh suhkru) sisseveotollid. 1930.–1940. aastal andis
kõigist Eesti tollituludest 30% suhkrutoll (Nigul 1992, lk 1). See
andis 1930. aastatel uuesti alust välja tulla suhkruvabriku raja-
mise ideedega. Vabrik jäi siiski ehitamata, sest kardeti, et teised
riigid avaldavad varem või hiljem Eestile survet suhkru tolli-
maksude alandamiseks. “Sellegipärast tuleb omamaa suhkru-
tööstuse loomisele suhtuda eitavalt, ..., sest kunstlikult püsti-
aetud majandusharu langeb ikkagi varem või hiljem kokku, suu-
rendades veelgi kriisiraskusi” (Aamisepp 1933, lk. 7).

Nõukogude okupatsioonile järgnenud tsentraalse majanduse aastatel spetsialiseeruti Eestis peamiselt loomakasvatusele. Teise maailmasõja järgseil aastail kasvatati Eestis mõningal määral suhkrupeedi Läti suhkrutööstuste tarbeks, seejärel 1956.–1990. aastal ainult söödajuurviljana (Eesti entsüklopeedia ..., lk 684). Nõukogude Liidu suhkrutööstus rajanes nii omamaisel suhkrupeedi töötlemisel (peamiselt Ukrainas) ja hiljem üha enam ka Kuuba päritolu toorsuhkrul.

Nõukogude perioodi lõpul inflatsiooni tõttu vallandunud suhkru hinna järsk tõus ja suhkrudefitsiit ühelt poolt ning teiselt poolt Eesti isemajandamise ideede levik soodustasid kodumaise suhkrutööstuse küsimuse taas ülestõstmist. 1990. aastal moodustas Majandusministeerium töögrupi Eestis suhkru tootmise võimalike variantide uurimiseks. Töögrupi liikme, Põllumajandusministeeriumi taimekasvatusosakonna juhataja J. Laansalu koostatud kodumaise magusaine tootmise analüüsis peeti Läti ja Soome suhkrupeedikasvatuse külvipindade ja keskmiste saagikusknäitajatega võrreldavana võimalikuks suhkrupeedi kasvatamist 10 000 hektaril, kogusaagiga 250 000 tonni ja suhkru toodanguga 23 000 tonni, mis vastas u 1/3-le Eesti magusainevajadustest. Muu hulgas soovitati kaaluda ka kartulitärklisest suhkruasendaja glükoos-fruktoossiirupi tootmist, millega Eesti vajadusest 1/3 katmiseks tuleks kasvatada kartulit 15 000 hektaril (ligikaudu samas ulatuses oli juba kartuli külvipind vähenenud ajavahemikul 1985.–1990. a) (Laansalu 1990, lk 2).

Tehtud analüüsis peegeldub tuntavalt tolleaegse majanduskeskkonna ebaselgus (hinnaarvutustes opereeriti endiselt Nõukogude Liidu rublahindadega, polnud selgust Eesti arenguperspektiivides), mistõttu tehtud järeldused paljuskki ei kehti. Ka andis meelevaldselt tehtud eeldus külvipinna suuruse kohta analoogi põhjal Läti ja Soomega automaatse põhjendamatu järeldusena võimaliku suhkru toodangu suuruseks vaid 1/3 vajalikust kogusest.

Seoses suhkrupeedi intensiivse kasvatusel algusega 1990. aastal käivitus Eesti Maaviljelusinstituudis ka suhkrupeedi kasvatusel alane uurimistöö, 1991. aastal algas koostöö Soome Suhkrupeedi Uurimiskeskusega. Kasvatuskatseid tehti Simuna, Kuusiku, Mooste ja Olustvere katsejaamas. Katsesaake analüüsiti Soome Suhkrupeedi Uurimiskeskuses, eesmärgiks võrrelda uurimistulemusi ka teiste Lääne-Euroopa uurimistulemustega (Kruus 1995, lk 1).

Soomlastega alanud koostöö arenedes moodustati 15. mail 1992. aastal Põllumajandusministeeriumi juurde Eesti–Soome suhkrutootmise töögrupp, et välja selgitada: 1) võimalused Eesti–Soome pikaajaliseks koostööks Eesti omatarbe rahuldamiseks kohapeal toodetud toorainetest saadud magusainetega; 2) variandid magusainete tootmiseks vajaliku toorainebaasi arendamiseks ja tootmise käivitamiseks Eestis; 3) selleks vajalikud riiklikud subtsiidiumid, maksusoodustused või EMÜ riikide välisinvesteeringute kaasamine (Käskkirj ... 1992).

Töögrupi ettevalmistatud aruanne esitati 1992. aasta juunis. Selle kohaselt oli kodumaise turu hinnanguliste vajaduste (65 000 t) rahuldamiseks vajaminev suhkrupeedi kogus 480 000–510 000 t, peedikasvatuse külvipind 17 000–21 000 ha, planeeritav peedisaa 30 t/ha. Pakuti välja kuus varianti: 1) suhkrupeedi töötlemine valgesuhkruks Soomes; 2) peedisiirupi valmistamine Eestis ning töötlemine valgesuhkruks Soomes; 3) peedisiirupi valmistamine ja puhastamine Eestis ning peedisiirupi kristalliseerimine Soomes; 4) kristalliseeritud suhkru tootmine Eestis ning kaks eelnimetatud skeemide kombineeritud varianti (Eeldusi ... 1992, lk 10). Kõigi variantide kohta esitati tegevusplaanid ja kalkulatsioonid.

Tehtud kalkulatsioonide põhjal võinuks Eestis toota suhkrut kuludega 600–700 USD/t, samal ajal kui suhkru hind EÜ maa-des oli tol ajal 950–1200 USD/t, maailmaturu hind aga 350–400 USD/t (Suhkur Eestis ... 1993, lk 5).

Tähtsad majanduspoliitilised aspektid olid aruandes järgmised (Suhkur Eestis ... 1992, lk 11).

- Vajalik on eriseaduse juurutamine tootmise kaitseks, nagu on kõikides Euroopa riikides, sest maailmaturu hinnaga suhkur on ületootmise produkt ja selle hind moodustatud kunstlikult.
- Suhkrutootmine annab otseselt ja kaudselt elatuse suurele osale elanikkonnast (tuhanded perekonnad).

Samal ajal tehti edusamme suhkruppeedikasvatuse arendamisel. 1992. aastal õpetati koos Soome vastava ala spetsialistidega välja suhkruppeedi kasvatamise spetsialistid-konsulendid (2 konsulenti maakonna kohta), Suomen Sokeri OY kirjastas suhkruppeedikasvatuse käsiraamatu, moodustati suhkruppeediühistud maakondades ja suhkruppeedikasvatajate keskliit. Korraldati igaaastaseid õppepäevi-seminare, 1994.–1995. aastal anti välja spetsiaalsed konsultatsioonisarjad. Liidu kaudu jagati Soomest abina saadud suhkruppeedi kasvatamise masinaid ja seadmeid.

Suhkruppeedi külvipindade ja toodetud koguste kohta nimetatud ajavahemikul on statistika puudulik ning eri allikad annavad vastuolulisi andmeid. Suomen Sokeri OY andmetel oli Eestis 1992. a külvatud suhkruppeedi 2200 hektarile, saak u 60 000 t (s.o umbes 1/8 Eesti koguvajadusest), millest 23 000 t veeti Soome suhkrutehastesse töötlemiseks (Eeldusi ... 1992, lk 5). Põllumajandusministeeriumi andmetel oli maksimaalne suhkruppeedialune külvipind 1992. aastal suurusega 1500 ha (Tamberg 1999). Statistikaameti andmetel oli 1992. aastal külvipind 598 ha, kogusaak 8258 tonni (Põllumajandus ... 1996). Põllumajandusministeeriumi taimekasvatusbüroo vanemspetsialisti O. Tambergi hinnangul ei ole Statistikaameti andmed antud valdkonnas küsitava väärtusega metoodika tõttu täiesti usaldusväärsed. Statistikaameti andmed põhinevad põllumajandusettevõtete valimil, mis ei ole mitmete haruldasemate kultuuride

(sh suhkrupeedi) seisukohalt representatiivne andmete üldistamiseks kogu Eesti kohta (Tamberg, 1999).

Selline tegelike tootmismahude väiksemana peegeldumine ametlikus statistikas oli Euroopa Liiduga liitumise kontekstis Eestile väga kahjulik, sest peamiseks kvootide mahude arvestamise aluseks on ka liitumiseelse perioodi tootmismahud.

Eesti Vabariigi Valitsuse 1992. aastal kehtinud majanduspoliitilisi seisukohti (loobumine imporditollide kehtestamisest) arvestades ei olnud projekti ellurakendamise tõenäosus kuigi suur. Valida oli odava maailmaturuhinnaga suhkru importimise või oma tootmise käivitamiseks suhkru hinna kahekordistamise ja sisseveotollide vahel. 1994. aastal Eesti ja ELi vahel sõlmitud assotsieerumislepinguga sätestati lepingupooltele tollimaksude kehtestamise ja tõstmise piirangud. Assotsieerumislepingu artikli 24 p 1 kohaselt ei võeta alates 1995. aasta 1. jaanuarist Ühenduse ja Eesti vahelistes suhetes kasutusele uusi tollimakse ega teisi samaväärse toimega makse impordile, ega suurendata senikehtivaid. Artikli 24 p 3 nägi, arvestades Eestis põllumajandustoodetele tollimaksude puudumist, ette õiguse kehtestada tollitariifide režiim tähtajaga kuni detsember 1996, mille Eesti jättis kasutamata. Artikli 27 kohaselt oli Eestil õigus pii-ratud tähtajaks rakendada erakorralisi meetmeid tollimaksude suurendamise näol. Need piirangud ei võinud olla suuremad kui 25% *ad valorem* ja nende rakendamise õigus lõppes 31. detsembril 1997. aastal (Euroopa Ühenduse ... 1995, lk 666).

Arvestades asjaolu, et Euroopas ei eksisteeri ja kehtiva maailmaturu hinnakujundusmehhanismi juures ei saagi eksisteerida ühtegi suhkrutööstust ilma imporditollide toeta, tähendasid eelnimetatud arengud lootuste luhtumist rajada Eestisse suhkrutööstus. Seetõttu vähenes järgnevatel aastatel järsult ka suhkrupeedikasvatus, langedes 1996. aastal tasemele 2200 tonni (Suokas 1999).

Suhkruppeedikasvatuse kliimaatilised ja agrotehnilised eeldused

“Suhkruppeed on valguslembene, suure veevajadusega pikapäeva-taim. Kasvuaeg on koristusküpsuseni 160–170 päeva, soodsaim kasvutemperatuur 18–23°C, sügisel talub öökülma kuni –5°C. Suhkruppeed vajab toitaineterohket neutraalset või nõrgalt happelist sügavapõhjalist saviliiv- või liivsavimulda.” (Eesti entsüklopeedia ... lk 683.)

Eesti ilmastikuolude sobivus suhkruppeedikasvatuseks on aastate jooksul tehtud katsetustega ja ka tootmisotstarbelise kasvatusega kinnitust leidnud. Sellegipoolest jääb looduslike tingimuste sobivus tublisti alla suhkruppeedikasvatuse jaoks parimatele piirkondadele (nt Prantsusmaa).

Suhkruppeed on kaheaastane taim. Esimesel aastal kogub ta juurikasse suhkrut, et järgmisel aastal kasvatada seemet. Suhkur hakkab intensiivselt kogunema juurikasse alles pärast ilmastikust saadavat signaali, et kasvuperiood on jõudmas lõppjärku. Suhkruppeedi küpsemisprotsess algab alles augusti lõpus — septembri alguses ja jätkub taimede kasvuperioodi lõpuni. Seega on väga olulise tähtsusega ilmastikutingimustest tulenev vegetatsiooniperioodi pikkus.

Eesti viimaste aastate keskmine vegetatsiooniperiood on Agrometeoroloogia Instituudi andmetel 183 päeva. Eestis taimse paljundusmaterjali seaduse põhjal põllumajandusministri poolt 1999. aastal kinnitatud (Sordileht 1999) suhkruppeedisortide vegetatsiooniperiood on nimetatud sortide esindajate andmetel 150–160 päeva. Seega on antud sortide juures Eesti ilmastikutingimused suhkruppeedikasvatuseks täiesti sobivad.

Suhkruppeedi kasvatatakse Eesti naaberriikides, v.a Norras. Ilmastikutingimuste sobivust suhkruppeedikasvatuseks iseloomustab nn kliimaindeks. Eestis on see 1, Soomes 0,9 ja Lätis 1,2 (Eesti-Soome... 1992, lk 2).

Kuigi suhkrupeet vajab kasvamiseks palju niiskust, mida Eestis on harilikult piisavalt, on Eesti oludes teisest küljest väga oluline hästitöötav drenaaž, mis võimaldab peedi varasema külvi ja hilisema koristuse, seega maksimeerida vegetatsiooniperioodi ja talletada rohkem suhkrut. Küllaldase vegetatsiooniperioodiga Euroopa lõunapoolsemad piirkonnad (nt Itaalia ja Hispaania) ei ole omakorda liigkuivuse tõttu peedikasvatuseks kõige sobivamad.

Suhkrupeet talub halvasti mulla happesust, kasvades kõige paremini enam-vähem neutraalsetel muldadel. Optimaalne mulla reaktsioon on pH 6,6–7,0. Struktuurilt sobivaim on kobe ja õhurikas (poorsus vähemalt 10%) muld. Suhkrupeedi suurest saagivõimest tuleneb suur toitainete vajadus. Tavaliste põldude lämmastiku-, fosfori-, kaaliumi- ja naatriumivarud on sageli nii väikesed, et neid peab suhkrupeedile igal aastal orgaaniliste ja mineraalväetistena juurde andma (Raininko *et al*, 1992, lk 7). 1990. aastate alguse katsete ja Soome kogemustele tuginedes on Soome Suhkrupeedi Uurimiskeskusel välja töötatud suhkrupeedi väetamise soovitused Eestis (*Ibid*).

Suhkrupeedi saagikus Eesti naaberriikides on keskmiselt 25,0 t/ha kõikumisega $\pm 10,0$ t/ha, Soomes 15,2–36,0 t/ha, Lätis 15,0–27,6 t/ha (Laansalu 1992, lk 1). Tähelepanuväärne on Soome maksimumsaakide edumaa Läti ees (vaatamata halvematele ilmastikutingimustele) tänu parematele sortidele, paremale agrotehnikale ja väetiste kasutamisele.

Suhkrusisaldus juurikates on keskmisena 17%. 1991. aastal korraldatud viie sordi võrdluse ja kasvatamise tehnoloogia uurimise katsetes EMVI Simuna katsejaamas oli suhkrusisaldus 17,24–17,82%, Adavere 10 ha suurusel tootmispõllul 17,7%. Võrdluseks, Läti standard on 15,4% ja Soomes Salo tehase piirkonnas alla 17% (Laansalu 1992, lk 2). Näide 1991. aastal tehtud katsete tulemustest on tabelis 3.17.

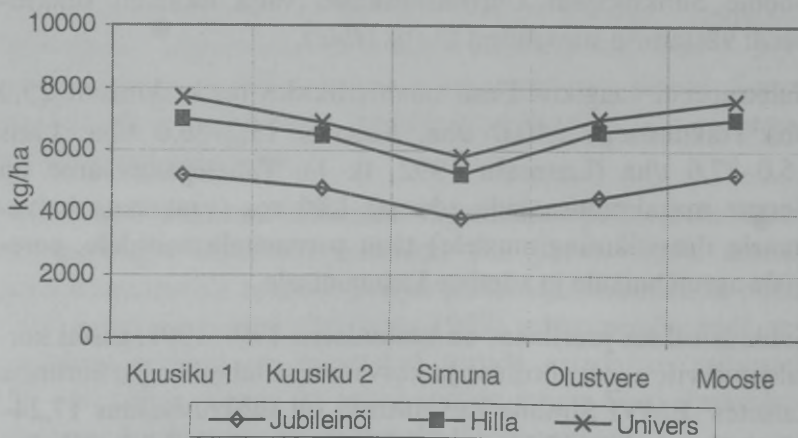
Tabel 3.17

Sortide saagikuse olulisemad näitajad

	“Jubileinõi” (N.Liit)	“Univers” (Holland)
Juurikasaak (t/ha)	32,7	46,4
Suhkrusisaldus (%)	17,09	17,59
Suhkrusaak (kg/ha)	5 572	8 165
Kristallsuhkrut (kg/ha)	4 563	6 839

Allikas: Kruus, 1995.

1992.–1993. a tehti sortide võrdluskatsed EMVI viies katsejaamas. Selgelt joonistusid välja sortide saagikuse erinevused katsekohast sõltumata. Joonis 3.3 demonstreerib õige sordi valiku tähtsust suhkrupeedi tulemuslikul kasvatamisel. Pärast nimetatud katsetusi hakatigi Eestis kasvatama põhiliselt ainult uusi Lääne päritolu sorte.

Joonis 3.3. Suhkrupeedisaagi potentsiaali proov (kristalliseeritud suhkrut kg/ha) (Eesti konsultatsioonisari 1994, lk 10).

Katsetes parimaks osutunud suhkrupedisordi “Univers” katsetulemused on toodud tabelis 3.18.

Tabel 3.18

Suhkrupedi “Univers” saagikus EMVI katsejaamades

	Olustvere	Kuusiku	Mooste
Juurikasaak (t/ha)	46,7	54,1	50,9
Suhkrusisaldus (%)	17,2	17,8	17,9
Suhkrusaak (kg/ha)	8 063	8 730	8 333
Kristallsuhkrut (kg/ha)	6 769	7 369	7 414

Allikas: Kruus 1995, lk 1.

Saagikuse erinevus katsekohtades oli väike. Vaid erakordselt põuane 1994. aasta suvi vähendas kristallsuhkru saaki, võrreldes üldtoodud keskmiste saakidega keskmiselt 500 kg/ha.

Katsesaakide andmete kasutamisel tootmistingimustes saada-vate saakide prognoosimiseks soovitakse vähendada neid 30% võrra. Seega on üldtoodust lähtudes Eesti 30–35-tonnised suhkrupedi-, 4500–6000kilogrammised üldsuhkru- ja 3500–4000kilogrammised kristallsuhkrusaagid täiesti reaalsed. Soomes saadi 1994. aasta eriti põuasel suvel keskmiselt 4442 kg kristallsuhkrut hektarilt (Kruus 1995, lk 2).

ELi valge suhkru interventsioonihinna arvutamisel arvestatakse standardse suhkrusisaldusena 16%. Seega vastab Eestis katsetes saadud suhkrupedi saagikus ELi keskmistele normidele.

3.2.3. Infrastruktuurilised eeldused, investeeringu-vajadus ja tootmiskulud

Hinnangud Eesti omatarbe rahuldamiseks vajaliku suhkrukoguse tootmiseks tarvismineva külvipinna kohta on olnud eri-

nevad. Alljärgnevalt täpsustame käeolevas töös edaspidi kasutatavaid eeldatavaid andmeid suhkru väljatuleku, suhkrupeedi saagikuse ja külvipinna kohta Eestis eelmistes punktides toodust lähtudes.

Mullastiku poolest on Eestis suhkrupeedikasvatuseks soodsamad Järva-, Lääne-Viru-, Jõgeva-, Tartu- ja Viljandimaa. Sobivaid muldi on vähe Kagu-, Kirde- ja Lääne-Eestis, saartel ja põhjarannikul (Laansalu 1990, lk 4). Suhkrupeedi kasvatamise arvestuslik külvipind on esitatud tabelis 3.19.

Tabel 3.19

Suhkrupeedikasvatuse saagikus- ja mahunäitajad

	Eesti-Soome töörühm 1992	Suomen Sokeri 1993	Arvestuslik eeldus
Tarbimine (t)	65 000	65 000	60 000
Tarbimine inimese kohta (kg)	43,3	43,3	40,0
Efektiivne väljatulek	13,54%	12,75%	13,00%
Vajalik suhkrupeedi- kogus (t)	480 000	510 000	460 000
Kristallsuhkrut ühes tonnis suhkrupeedis (t)	3 095	3 824	3 900
Suhkrupeedi saagikus (t/ha)	23	30	29
Vajalik külvipind (ha)	21 000	17 000	16 000

Allikas: Eesti-Soome ... 1992, lk 3, Suhkur Eestis 1993, autori arvutused.

Eesti põllumaa kogubilanss 1998. aastal on toodud tabelis 3.20. Eeldatud mahus suhkrupeedikasvatuseks vajalik maa, s.o

16 000 ha (tabel 3.19) moodustab *ca* 7% kasutamata põllumajandusmaast, kogu põllumajandusmaast aga vaid 1,4%. Võrdluseks vaatame Soome põllumajanduse struktuuri, kus suhkrupeedikasvatus on küllaltki hajutatud (tabel 3.21). Samasuguse struktuuri korral annaks suhkrupeedikasvatus Eestis tööd 1500–2000 keskmiselt 10hektarilise suhkrupeedi külvipinnaga talule.

Tabel 3.20

Eesti põllumajandusmaa 1998. a

(ha)

Põllumajandusmaa kokku	1 119 780
Sh põllumajanduskultuuride külvipind	859 697
Kesa	31 962
Kasutamata	226 589

Allikas: Kevadised külvipinnad ... 1999.

Et säilitamisel suhkrupeedi suhkrusisaldus väheneb, kvaliteet halveneb ja säilituskulud on suured, peetakse maailmas otsustavaks suhkrupeedi töötlemist *ca* kolme kuu (90 päeva) jooksul. Nii on see ka Lätis ja Soomes. Sellest lähtuvalt peaks 60 000 tonni valge suhkru töötlemiseks 460 000 tonnist suhkrupeedist vajaliku tehase tootmisvõimsus olema vähemalt 5150 tonni peeti päevas. Vastav ELi keskmine on 6500 tonni.

Tabel 3.21

Põllumajandusmaa struktuur Soomes 1989.–1998. a

	1989	1995	1998
Keskmine põlluala suurus taludes (ha)	26	32	34
Keskmine suhkrupeedialune maa (ha)	7	9	10
Suhkrupeedi osakaal (%)	27	29	29

Allikas: Neuvontasarja 1999, lk 1.

Suhkrutehase rajamisel peaks arvestama selle lähedust suhkrupeedikasvatuspriirkonnale. Soome kogemuste põhjal hinnatakse alla 50 km vahemaad tehase ja kasvatuspriirkonna vahel väga heaks, üle 100 km pikkuse distantssi puhul transpordikulude mõju omahinnale aga juba liiga suureks (Laansalu 1990, lk 3).

Eelkalkulatsioonide alusel on kõige sobivam suhkrupeedi kasvatamiseks Kesk-Eesti, kus on võimalik saada suuremaid saake kui Soomes. Tehas oma tehnoloogilise protsessiga vajab ruumi 50–100 ha, elektrit 3–4 MW (toodab ise), auru 40–50 t/h (toodab ise), vett 100 m³, häid transpordiühendusi, tööjõudu 140–150 inimest (lisaks ajutist lisatööjõudu), teenuseid lähiümbruses, lupja jm abivahendeid (Eeldusi ... 1992, lk 10).

1992. aastal Põllumajandusministeeriumi töögrupi poolt välja töötatud viis varianti suhkruootmiseks Eestis arvestasid suhkru- tööstuse järkjärgulise väljaarendamise võimalusega (*Ibid*, lk 9).

- Suhkrupeedi töötlemine valgesuhkruks Soomes. Eestis kasvatatud suhkrupeedi transporditakse Soome ja töödeldakse seal valgesuhkruks. Tulenevalt Soome suhkru- tööstuse võimalustest on sel viisil käsitletava suhkrupeedi maksimaalne kogus ca 210 000 tonni. Niisugust skeemi rakendati ka 1990. aastate alguses, mil Soome transporditi ühtekokku 60 000 tonni suhkrupeedi. Transpordikulude tõttu ei ole selline skeem mingil juhul perspektiivne.
- Suhkrupeedi ja peedisiirupi töötlemine valgesuhkruks Soomes. Selle variandi lähtekohaks on suhkrupeedi töötleva peedisiirupitehase järkjärguline ehitamine Eestisse, peedisiirup viiakse Soome kristalliseerimisele. Paralleelselt töödeldakse Soomes ka sinna otse transporditud suhkrupeedi (1. variant). Peedisiirupi transport on odavam kui suhkrupeedi transport, mis muudab käsitletava variandi perspektiivsemaks. Tehase võimsus on 5000 tonni peeti päevas. Tehase koguinvesteering on 86 miljonit USD.

- Peedisiirupi töötlus valgesuhkruks Soomes. Selle variandi kohaselt töödeldakse kogu suhkrupeet peedisiirupiks Eestis ja kogu peedisiirup kristalliseeritakse Soomes. Tehase võimsus on 5000 tonni peeti päevas. Tehase koguinvesteering on 89 miljonit USD.
- Peedisiirupi puhastamine Eestis (osaliselt) ja kristalliseerimine Soomes. Selle variandi kohaselt lisatakse peedisiirupi tootmisele tehnoloogia, millega on võimalik puhastada 20 000 tonni suhkrulahust müügiks Eesti tööstusele. Tehase võimsus on 5000 tonni peeti päevas. Tehase koguinvesteering on 96 miljonit USD.
- Kristalliseeritud suhkru tootmine Eestis. Selle variandi kohaselt ehitatakse Eestisse kristallsuhkrut valmistav tehas. Tehase võimsus on 5000 tonni peeti päevas. Tehase koguinvesteering on 115 miljonit USD.

Tehas toodab peale suhkru veel melassi ja peedilõike, lubjajääke, mulda, kive ja puhastatud heitvett. Lisades tootmisperioodile (90 päeva) tootmisprotsessi käivitamis-, seiskamis- ja hooldusperioodid ning personali puhkused, saadakse tehase efektiivseks tööajaks 6–7 kuud. Suhkrutehase jõujaama võib tootmisperioodidevahelisel ajal kasutada ümbruskonna tsentraalkütteks ja elektrienergia tootmiseks, heitvete puhastajaamas võib puhastada ka ümbruskonna kommunaalheitveed. Ajaliselt on suhkrutehase rajamine 2–3-aastane projekt, mis hõlmab nii tehase ehitust kui ka maaviljeluse arendamist tehase toormaterjali nõuetele vastavaks. Suhkruproduktide kasvatuse kulude hindamiseks vaatleme piisava kodumaise statistika puudumise tõttu tootmiskulude jagunemist Soomes (tabel 3.22, detailsem tabel lisas 3.6).

Masinate ja seadmete amortisatsiooniperioodiks on Soomes 10–20 aastat. Keskmise (40 ha suuruse, sh 10 ha suhkrupeeti) talu puhul arvestatakse investeeringuid masinatesse ja seadmetesse 1,0–1,1 miljonit FIM, investeeringuid ehitistesse 300 000 FIM,

investeeringuid maaparandusse 8000 FIM/ha. 1992. aastal tehtud arvutustes (Eeldusi ... 1992, lk 8) hinnati investeeringute realiseerimist Eestisse 30–50% odavamaks kui Soomes. Praegu-seks on hinnatasemed enam ühtlustunud.

Tabel 3.22

Suhkruppeedikasvatuse tegevuskulude jagunemine Soomes

(FIM/ha)

	1998	2002	Pärast 2002. a
Materjalid kokku	4 424	4 930	4 630
Palgakulud	1 880	1 850	1 730
Üldkulud	679	695	695
Põhivahendid kokku	3 827	3 445	3 385
Kulud kokku	10 810	10 920	10 440

Allikas: Neuvontasarja 1999, lk, 4.

Suhkruppeedikasvatuse jaoks spetsiifiliste uute seadmete baas-komplekt (koristuskombain, külvik ja vaheltharimisseade) 40 hektari suhkruppeedi viljelemiseks maksab Soomes 270 000 FIM, s.o umbes 750 000 krooni. Summa hulka ei kuulu univer-saalse otsetarbega tehnika (traktorid, adrad jms). Sellest lähtu-valt tuleks Eestis, eeldades, et alla 40hektarilise suhkruppeedi külvipinnaga talude puhul soetatakse seadmed ühistuliselt mitme peale, teha suhkruppeedikasvatuse käivitamiseks 16 000 hektaril spetsiifilisi investeeringuid põllumajandustehnikasse 300 miljoni krooni ulatuses, tingimuseks üldotstarbega põllu-majandustehnika olemasolu. Tegevuse algerperioodil võiks vä-hemalt osa tehnikast olla juba kasutatud, mille võrra vajalikus mahus suhkruppeedikasvatuse käivitamiseks tarvilik investeering oleks vastavalt väiksem.

Suhkruppeedikasvatuse keskmine kasumlikkus on Soomes üsna täpselt määratud kehtestatud hindade ja hektaritoetuste määradega. Tegelikult ei ole pärast kulude (sh investeeringukulud) katmist märkimisväärset kasumit tootjale planeeritud — Soomes oli ärikasum 1998. aastal hektari kohta 2775 FIM (keskmise peedikasvatustalu puhul, kus suhkruppeedi külvipind on 10 ha ja keskmine saak 33,90 t/ha) (tabel 2.23). Aastateks 1998–2002 kavandatud suhkruppeedi hinna languse tõttu on tootja kasumi säilimine samal tasemel võimalik vaid saagikuse tõstmisel 10% võrra. Soome keskmise suhkruppeedikasvatustalu hektari kasum on toodud tabelis 3.23 (täielik tabel lisas 3.7, Soome keskmise suhkruppeedikasvatustalu kasumiaruanne lisas 3.8).

Tabel 3.23

Suhkruppeedikasvatustalu hektarikasum Soomes

	1998	2002–...	Muutus (%)
Püsiv saagikus (kg/ha)	33 900	33 900	
Tulu peeditoodangust (FIM/ha)	11 323	9 492	–16,2%
Kogutulu (peeditoodang + toetused) (FIM/ha)	13 565	12 722	–6,2%
Tegevuskulud (FIM/ha)	10 810	10 920	–1,0%
Ärikasum (FIM/ha)	2 755	1 802	–34,6%
Tõusev saagikus (kg/ha)	33 900	36 900	
Tulu peeditoodangust (FIM/ha)	11 323	10 332	
Kogutulu (FIM/ha)	13 565	13 562	0,0%
Tegevuskulud (FIM/ha)	10 810	10 920	–1,0%
Ärikasum (FIM/ha)	2 755	2 642	–4,1%
Hektaritoetuste osakaal kogutulus		23,8%	

Allikas: Neuvontasarja 1999, lk 3.

1996. aastal Eesti Suhkrupediühistute Liidu poolt Soome töötlemiseks saadetud suhkrupeedist valmistatud suhkru omahinna (avaldatud ajakirjas "Hulgiuudised") analüüsist selgub, et Eesti suhkrupeedikasvatajate hektaritulu oli 1996. aastal ca 8000 krooni (vt tabel 3.24).

Tabel 3.24

**Eestis kasvatatud suhkrupeedist toodetud suhkru omahinna
struktuur 1996. a**

Kululiik	Summa
Suhkrupedikasvatajale (kr/t)	2000
Transpordikulu (kr/t)	445
Töötlemise kulu (kr/t)	3620
KOKKU (kr/t)	6065
Saagikuse arvestuslikud näitajad	
Peedi suhkruisisaldus	16,5%
Väljatulek	82%
=> Efektiivne suhkruisisaldus	13,5%
Suhkrupedi saagikus (t/ha)	30
Suhkrupedi hind (kr/t)	271
Tulu suhkrupeedi hektari kohta (kr)	8118

Allikas: Mang ... 1996, lk 23, autori arvutused.

ELis oleksid Eesti suhkrupeedikasvatajate tulud 16 000 hektaril saagikusega 29 t/ha kasvatatava 460 000 tonni suhkrupeedi eest aastas vastavalt suhkrupeedi miinimumhinnale 46,72 ECU/t ehk 731 kr/t (EEK/ECU kurss 15,65), kokku 21,5 miljonit ECU (336 mln kr). Tulu hektari kohta on 21 000 krooni.

Suhkruppeedikasvatus on põllumeestele konkurentsilt tulusaim põllukultuur ELis. Soomes suhkruppeedikasvatusest saadav äri- kasum on vähemalt neli korda (sõltuvalt talu suuruselt) suurem suvinisu kasvatusest saadavast, söödaviljakasvatusega võrreldes aga veelgi enam. Erinevate põllukultuuride tulusust Soomes illustreerib lisa 3.9.

3.3. Eesti suhkrupoliitika väljavaated

3.3.1. Euroopa Liidu suhkrupoliitika mõju liituva Eesti majandusele

ELiga liitumisel tuleb Eestil aktsepteerida kogu *acquis communautaire*'i, sh suhkruseadustikku. Hinnates ELi suhkrurežiimiga liitumise mõju Eesti majandusele, tuleb olulisematena märkida järgmisi mõjureid.

- Suhkru hinnataseme muutumisest tulenev mõju. Suhkru madalate maailmaturuhindadega harjunud Eestis tuleb omaks võtta ELi sisehinnad. Selle muutuse mõju avaldub eelkõige suhkru hinnatõusust tulenevas inflatsioonilises efektis ja riigi maksebilansi halvenemises, mingil määral võib ilm- neda suhkru ja suhkrut sisaldavate kaupade tarbimise vähe- nemine, teiste magusainete kasutuselevõtt suhkru asemel. Samuti on oluline impordimaksude sisseseadmisest tulenev varimajanduse suurenemise surve.
- Suhkruturu administratiivse korralduse juurutamisest tule- nev mõju. Impordi- ja ekspordilitsentside süsteem. Ekspordi ja keemiatööstuse tooraine tagasimaksete korraldus.

ELi suhkru siseturuhinnad baseeruvad suhkrutootjatele maksta- val interventsioonihinnal, mida arvestatakse FCA (*Incoterms*) klausliga (laadituna transpordivahendile) tootja juures. Maa- ilmaturuhind toorainebörsil arvestatakse FOB klausliga (*Inco- terms*) (laadituna laeva). Järelikult tuleks maailmaturu hinnaga

võrreldava hinna saamiseks interventsioonihinnale lisada transpordi- ja laadimiskulud tehastest sadamasse laevale. Eksporti tagasimakse puhul arvestatakse selleks kuluks (FOB lisakulu) keskmiselt 50 ECU/t (vt tabel 3.25). Seega tuleks Eesti jaoks maailmaturuhindadega võrreldavate tarnetingimustega ELi siseturuhinna saamiseks interventsioonihinnale 631,90 ECU/t lisada 50 ECU/t (tabel 3.25).

Tabel 3.25

Suhkru maailmaturuhinna ja ELi siseturuhinna erinevus

Interventsioonihind (ECU/t)	631,90
FOB lisakulu (ECU/t)	50,00
FOB hind (ECU/t)	681,90
ECU/USD kurss (18.05.99)	1,068
EL FOB hind (USD/t)	728,27
Maailmaturu (Londoni börsi) FOB hind (18.05.99) (USD/t)	200,70
Vahe (USD/t)	527,57
Vahe (%)	263%

Allikas: Price *et al* 1996 lk. 20, autori arvutused.

Seega, kui 1999. aasta maikuu maailmaturu hinnatasemel (mis on viimase 12 aasta jooksul küll rekordiliselt madal) tuleks Eestil omatarbimiseks vajamineva suhkrukoguse (60 000 t) ostuks FOB tingimustel kulutada 12 miljonit USD, siis ELi liikmesriigina kuluks sama koguse ostuks 43,7 miljonit USD ehk 3,64 korda rohkem. Eesti väliskaubandusbilansile lisanduks täiendavat koormust 31,7 miljonit USD ehk ca 465 miljonit krooni aastas ($\text{USD/EEK}=14,65$).

Ülaltoodust on näha, kui võrd oluline on Eesti majanduse kui terviku seisukohalt analüüsida ELiga liitumise mõju kõikides

tootegruppides, hindamaks mingites valdkondades saadava lisatulu ja teistes valdkondades kaotatava ulatust. Ainuüksi suhkrui kui ühe Eesti jaoks esmapilgul teisejärgulise tooteartikliga seonduv liitumisest tulenev kahju Eestile on mõtlemapanev, võrreldes näiteks Eestile eraldatud liitumiseelsete toetussummade suurusega.

Nimetatud ligi poole miljardi krooniga aastas, mida Eesti tarbijatel tuleb hakata maksta suhkrui eest rohkem, toetatakse ELi suhkrupoliitika kaudu suhkrut tootvate riikide suhkrutootjaid ja peedikasvatajaid, sh neid, kes tegelevad sellega Eestist palju ebasoodsamates ilmastikutingimustes.

Kindlasti väheneb hinna mitmekordistumisel suhkrui ja suhkrut sisaldavate kaupade tarbimine, kuid eeldatavasti on selline efekt ajutine. Püsivana saaks tarbimise vähenemist ette näha vaid sedavõrd, kui võrd võiks veelgi süveneda turumajandusega alguse saanud tarbimisharjumuste muutus, mida suhkrui järsk kallinemine veelgi suurendab.

Toiduainetootjail, kellel on tehniliselt mõeldav, tekib võimalus saada siseturul täiendav konkurentsieelis suhkrui toorainena kasutamise asemel odavamate suhkruasendajate kasutuselevõtuga.

Hinnataseme niivõrd suur tõus koos uue tollirežiimi juurutamisega suurendab varimajanduse kasvamise ohtu toiduainete valdkonnas. Käesoleval hetkel on salakaubandusele suuremat huvi pakkuvate (aktsiisimaksu tõttu) kaupade nimistu küllalt piiratud (mootorikütus, alkohol ja tubakas), hinnates aga ka ainuüksi käibemaksul põhinevate maksupettuste suurt osakaalu viimaste aastate suhkruiimpordis ja hetkel aktsiisimaksuga maksustatavate kaubarühmade turul Eestis valitsevat salakaubanduse osatähtsust (nt viinaturul erinevatel eksperthinnangutel 40–60% turust), tuleb valmis olla veelgi suuremaks varimajanduse surveks, millega toimetulekuks Eesti tollil ja ametiasutustel puuduvad kahjuks veel kogemused.

ELi suhkurrežiimi administratiivkorralduse juurutamisel on olulisemateks muutusteks praegusega võrreldes impordi- ja ekspordilitsentside süsteem, mis puudutab vaid suhkrukaubandusega tegelevaid ettevõtteid. Suhkrut sisaldavat toodangut ekspordivate ettevõtete jaoks aga saab ülioluliseks eksporditoodangu suhkruisalduse pealt eksporditagasimaksete süsteemi praktiline korraldus.

Eelnenu kokkuvõtteks võib öelda, et ELi suhkurrežiimiga liitumine praegustel *status quo* tingimustel on Eestile ühemõtteliselt kahjulik.

Alternatiiviks *status quo* tingimustel liitumisele on suhkrutootmise käivitamine Eestis. Sel juhul tekiks võimalus ELiga liitumise negatiivsete aspektide kompenseerimiseks tootjatulude Eestisse jäämise kaudu.

Kogutulu Eesti suhkruproduktidekasvatajatele ja täieliku tootmis- tsükliga suhkrutehasele aastas 60 000 tonni suhkrutootmisel oleks valge suhkru interventsioonihinnast 631,90 ECU/t lähtudes 37,9 miljonit ECU, s.o 593 miljonit krooni, millest 57% (336 mln kr) saaksid suhkruproduktidekasvatajad ja 43% (257 mln kr) suhkrutöötaja.

ELiga liitumisel suhkrutootmise käivitamisel omatarbimise mahus seisneb positiivne efekt riigi maksebilansile seega mitte üksnes ELiga liitumisega kaasnevast hinnatõusust tuleneva senisest u 465 miljoni krooni võrra suureneva impordimahu vältimises, vaid ka senise ca 175 miljoni kroonises mahus impordi asendamises kohaliku toodanguga. Ehk kokkuvõttes, on valida, kas ELi kuuluv Eesti impordib aastas suhkrut 640 miljoni krooni eest või toodab seda ise 593 miljoni krooni eest (summade vahe 47 miljonit krooni on arvestuslik transpordikulu impordi korral.)

3.3.2. Eesti suhkrutootmise võimalused Euroopa Liiduga ühinemisel

Lisaks CAPI kehtestamisele Eestis ELiga liitumise hetkel mõjutab ka liitumiseelne protsess ise kõige otsesemalt Eesti valikuvabadusi põllumajandus- ning turuküsimustes. ELi "Valge raamatuga" kehtestatud liitumiseelne strateegia (Valge Raamat 1995, lk 5) sätestab ühelt poolt pideva ja järkjärgulise ettevalmistusprotsessi kandidaatriikide ELi siseturunõuetega vastavusse viimiseks. Teiselt poolt määrati Eesti ja ELi 1995. aastal sõlmitud assotsiatsioonilepingus üksikasjalikult vastastikuse kaubavahetuse korraldus ja piirangud tollipoliitika muutmise võimaluste kohta. Eesti puhul tähendasid asjaolud (lepingu sõlmimise hetkel ei rakendatud tolle importkaupadele ja assotsiatsioonilepingus sätestatud tähtajad piiratud ulatusega tollide kehtestamise õiguse kohta jättis Eesti kasutamata) seda, et kavandatud kohaliku suhkrutootmise käivitamine muutus majanduspoliitiliselt võimatuks. Ilma kohaliku tootmise tollikaitseta pole mitte üheski Euroopa riigis suhkrutootmine maailmaturu hinnatasemega võrreldes konkurentsivõimeline. Eelloetletud sündmuste ahel katkestas ka 1990. aastate alguses Suomen Sokeri OYga koostöös alanud suhkruproduktide kasvatuse, mille lõppeesmärgiks oli suhkrutehase rajamine Eestisse. Sellega on EL tegelikult juba viis aastat otseselt mõjutanud Eesti suhkrupoliitikat.

Arvestades ELi suhkrurežiimiga praegustel tingimustel liitumise kahjulikkust Eesti jaoks, vaatleme alljärgnevalt suhkrutootmise käivitamise võimalust kui šanssi kompenseerida ELi suhkrurežiimiga liitumise kahjusid tootjatulude Eestisse jätmise kaudu.

Lähtudes eelmainitud tõsiasiast, et liitumiseelsel perioodil on suhkru tootmise käivitamine Eestis võimatu, keskendume sellele, millised on Eesti võimalused soodsate lahenduste saavutamiseks.

ELi suhkrupoliitika kohaselt on suhkrutootmise eelduseks riiklikul alusel eraldatavad tootmiskvoodid. Seega oleks Eestis suhkrutootmise käivitamiseks vajalik suhkru tootmiskvootide saavutamine. Kvootide määramisel lähtutakse sageli liitumiseelse baasperioodi tootmistasemetest. Eesti puhul arvatakse baasperioodiks aastad 1994–1996, mil leidis aset juba suhkrutootmise käivitamise lootuses alguse saanud peedikasvatuskampania taandareng, sest imporditollide välistamine assotsiatsioonilepinguga EList imporditud suhkrule muutis võimatuks ka suhkrutootmise käivitamise Eestis. Seetõttu ei tule ka baasperioodi suhkrupreeditoodangu koguste alusel tootmiskvootide määramine Eesti puhul arvesse, sest kogused jäävad liiga väikeseks nii Eesti omatarbimise mahu kui ka suhkrutehase rajamise tasuvuse seisukohalt.

Eesti olukorra erilisuse tõttu tuleks Eesti kvooditaotluse põhjendamiseks keskenduda ELi suhkrupoliitika üldistele eesmärkidele ja selle vaimule, varasematele eranditele ja pretseidentidele.

Eesti kvooditaotluse seisukohalt huvipakkuvad asjaolud ELi suhkrupoliitikas on järgmised.

- CApi printsiipide järgi tuleb:
 - kindlustada põllumajandusega tegelejatele õiglane elustandard (Eestis on käsil raske ülesanne — minevikust päritud moonutatult loomakasvatuskeskse põllumajanduse reformimine, mille tõhusaks abinõuks oleks suhkrupreedikasvatuse käivitamine);
 - tagada tarbijatele mõistlikud hinnad (Eesti tarbija jaoks on asi küll päris vastupidine, sest hinnad tõusevad ligi kaks korda).
- ELi suhkrupoliitika alguses 1968. aastal võeti kvootide arvutuse aluseks 105% kohalikust tarbimisest (näide kvootide eraldamise üldisest alusest).

- Ida-Saksamaa liitmisel Lääne-Saksamaaga toimunud Ida-Saksa suhkrutööstuse reorganiseerimisel (osaliselt Kuuba päritolu toorsuhkru rafineerimiselt ainult peedisuhkru tootmisele üleminek). Tootmismahdade ja kvootide määramisel võeti samuti aluseks hinnanguline Ida-Saksamaa tarbimismaht (näide kvootide eraldamise alusest erandjuhtumil — tähtsa pretsedendina võeti kvootide määramise põhimõtteks hinnaneutraalsus suhkruelarvele).
- Portugali mandriosas liitumise (1986. a) eel suhkrutööstust ei olnud. Et suunata põllumajandustootjaid väheperspektiivsetest harudest kasulikematesse, eraldati liitumisel tootmis-kvoot, mille järel asuti osalt ELi ja osalt kohalike abirahade toel ehitama suhkrutehast, mis valmis 1997. aastal. Kohe käivitati ka peedikasvatus, mille tooraine tarniti oma tehase valmimiseni Hispaania tehastele (näide kvootide eraldamise alusest erilisel erandjuhtumil).
- Norra, kus omamaine suhkrutööstus puudus, esines liitumisläbirääkimistel ühiste positsioonidega Taaniga, mille tulemusena määrati Norrale tema tarbimisele vastav tootmis-kvoot, mis eraldati Daniscale. Kuigi Norra jäi hiljem hoopis EList välja, jäid kvoodieraldised muutmata (näide kvootide eraldamise alusest erandjuhtumil).
- Itaalia suhkrutööstusele määrati 1968. aastal eritoetus lõunapiirkondade suhkrutootmiseks iseäranis ebasobivate tingimuste kompenseerimiseks ja mahajäänud suhkrutööstuse restruktureerimiseks, mis lõppes aastal 2001 (näide ilmastikuolude sobivuse mitteamvestamisest suhkrutootmise põhjendatuse üle otsustamisel, vastupidi — raskele piirkonnale eritoetuse määramine).
- Hispaania liitumisel ELiga eraldati abiprogramm tööstuse restruktureerimiseks (näide arenguvajaduste toetamisest).
- Soome liitumisel ELiga määrati raskete ilmastikuolude põhjendusel erilised põhjapiirkonna lisasoodustused (näide ilmastikuolude sobivuse mitteamvestamisest suhkrutootmise

põhjendatuse üle otsustamisel, vastupidi — raskele piirkonnale eritoetuse määramine).

- ELiga liitumist taotleva kümne Kesk- ja Ida-Euroopa riigi suhkrubilanss on 580 tuhande tonniga negatiivne, seega on nende riikide suhkrutootmine ELi suhkrupoliitika mõttes suure varuga isefinantseeriv (kooskõlas tarbimisega) ja uute riikide liitumisest ei teki ELi suhkruelarvele lisakoormust. Eestile omatarbimismahule vastava kvoodi eraldamine 60 000 tonni vähendaks nimetatud saldot vaid 10% ega oleks seega ELile eriline probleem.
- Eesti oleks ainus riik ELis, kellel pole oma suhkrutööstust.
- Kvootide eraldamisel Eestile leidub mitmeid investoreid, kes oleksid huvitatud investeerimisest Eesti suhkrutööstusse (vt Suomen Sokeri OY initsiatiivi 1990. aastate alguses).
- Ida-Virumaa arenguplaani osaks oleva Kiviõli piirkonna arenguplaan sisaldab suhkruppeedisiirupitehase rajamist koos Suomen Sokeri OYga Soomes suletud Turenki tehase tehnoloogia baasil (siirup transporditaks Soome Porkkala tehasesse rafineerimiseks, kus vastav vaba võimsus on olemas) ja suhkruppeedikasvatuse käivitamist. See asjaolu võimaldab taotleda ka ELi regionaalse arengu fondide vahendite eraldamist suhkrutööstuse käivitamise projektile (Suhkruppeedi kasvatus ... 1998, lk 3).

Eeltoodud pretsedentidest tulenevalt oleks Eestil võimalik taotleda mitte ainult sisetarbimisele vastavaid tootmiskvoote, vaid ka arengu- ja investeeinguabi. Ülaltoodu tõestab Eestis suhkrutootmise eeldusena vajalike tootmiskvootide saamise põhimõttelise võimalikkuse.

Eesti suhkrupoliitika Euroopa Liiduga liitumisel

Eesti suhkrupoliitika sõnastamiseks ELiga liitumisel võtame esmalt kokku olukorra kirjelduse.

- Eesti liitumisel ELiga suureneb Eesti tarbija jaoks suhkru hind neljakordseks. Sellega seondub inflatsiooniline surve, ja et Eestis suhkrut ei toodeta, suureneb ligi poole miljardi krooni suuruse täiendava impordisumma võrra aastas surve kaubandusbilansile.
- Looduslike ja tehniliste eelduste poolest on Eestis ELi suhkurrežiimi kehtestamisel Eestile kvootide eraldamisel võimalik alustada suhkrutootmist. Sellega oleks võimalik kompenseerida Eesti jaoks ELiga liitumise kahjulikkust suhkru vallas.
- ELi suhkrutootmiskvootide ja muude eritingimuste rakendamise ajalugu sisaldab piisavalt pretsedente, mille toel põhjendada Eestile omatarbimise mahule vastava suurusega kvootide taotlemist.

Eesti eesmärkide sõnastamiseks selles olukorras vaatleme esmalt erinevaid huvigruppe ja nende võimalikke huve.

- Tarbijad ja suhkrut toorainena kasutavad (eelkõige toiduainetööstuse) ettevõtted ei ole huvitatud suhkru kallinemisest, ühed seetõttu, et see käib nende tasku arvelt, teised seetõttu, et see põhjustab nende toodangu hinnatõusu ja (mõningal määral) raskendab toodangu eksporti keerulise tagasimaksete süsteemi tõttu.
- Põllumajandustootjad ja investorid on huvitatud suhkru tootmiskvootide saamisest, mis võimaldaks luua Eestis korralikult tasustatavaid töökohti paarile tuhandele peedikasvatajale ja mõnesajale tehasetöötajale ning tulubaasi investoritele.
- Ametnikud ja poliitikud ei pruugi olla huvitatud komplitseeritud suhkruküsimuse püstitamisest ja selle eest läbirääkimistel võitlemisest.
- Riik tervikuna peaks olema huvitatud suhkrutootmise õiguse eest võitlemisest, et kompenseerida suhkru hinna kallinemisest tulenevaid makromajanduslikke probleeme (kahju

640 mln kr aastas) tootjatulude (593 mln kr aastas) Eestisse jätmisega ja mitme tuhande töökohta loomisega.

Püüdes nimetatud huvigruppide eesmäärke ühtlustada, võib välja tuua kolm alternatiivset eesmärki.

1. Eritingimusteta liitumine, millega oleks tagatud ametnikele mugavad läbirääkimised. Selline eesmärk ei saa aga riigi kui terviku ja teiste olulisemate huvigruppide huvide ignoreerimise tõttu kuidagi aktsepteeritav olla.
2. Suhkru hinnatõusu vältimine, millega oleks kõrvaldatud riigi makromajanduslike huvide ja tarbija rahakoti valus riivamine. Sellise taotluse esitas läbirääkimispositsioone ettevalmistavale komisjonile ka Eesti Toiduainetööstuse Liit, tehes ettepaneku kümneaastaseks üleminekuperioodiks suhkru hinna viimisel ELi tasemele. Selle eesmärgi (Eestile ELi siseturul suhkru osas eritingimuste loomine) realiseerimiseks autoril soovitusi, mida ka ELi varasemate pretsedentidega oleks toetatud, kahjuks pakkuda ei ole. Probleem on selles, et niisuguse üleminekuperioodi tingimuse realiseerimiseks puudub ELis mehhanism, sest alates liitumisest ei ole Eestil kui ühise siseturu osal ELiga tollipiiri, mistõttu ei ole võimalik Eestisse transporditava suhkru käsitlemine ekspordina EList ja eksporditoetuse saamine (säilitamaks Eestis madalamaid hindu). Teisalt ei ole võimalik Eestisse väljastpoolt ELi imporditava suhkru puhul tollirežiimi kehtestamine, kuna ELi tollipiir on ühine.
3. Suhkru tootmiskvootide väljavõitlemine Eestile läbirääkimistel ja suhkru tootmise käivitamine Eestis. See tähendaks küll suhkru hinnatõusu kui ELi siseturu paratamatusega leppimist, kuid tingimuste loomist Eesti maksebilansi parandamiseks ja tuhandete töökohtade loomist Eesti maamajanduses, kus selle järele on kõige suurem vajadus. Antud eesmärk on Eestis suhkruküsimustes kujunenud olukorras kõige adekvaatsem ning seda tuleks kohe ka realiseerima hakata.

Seetõttu oleks pidanud läbirääkimistel suhkru puhul kesken-duma eelkõige suhkru tootmiskvootide taotlemisele. Paraku ei saanud Eesti läbirääkimiste grupp selle ülesandega hakkama. Seetõttu tuleb edasi keskenduda küsimusele, mis saab Eesti suhkrupoliitikast olukorras, kus riik on saanud kahju loomata jäänud töökohtadest ja suhkru kallinemisest. Tšehhi näiteks suutis endale läbirääkimistel välja kaubelda varasemast toodan-gumahust mõnevõrra suurema tootmiskvoodi (lisa 3.10). Teised Kesk- ja Ida-Euroopa riigid, tõsi küll, said seniste tootmis-mahtudega võrreldes mõnevõrra madalamad kvoodid. Seega sõltus kvoodi suurus siiski läbirääkimistest, sest kõiki Kesk- ja Ida-Euroopa riike ei koheldud ühtmoodi.

Eesti suhkrupoliitika Euroopa Liidust väljajäämisel

Eesti väljajäämisel ELis oleks olukord suhkrusektoris oluliselt teistsugune. Eesti ostab suhkrut maailmaturult, suhkru hind Eesti tarbija jaoks jääb sõltuma maailmaturuhinna kõikumistest. 1999. aasta hinnatasemel oleks suhkru impordi maht kroonides 3–4 korda väiksem kui ELi liikmena.

Looduslike ja tehniliste eelduste poolest on Eestis ELi suhkrurežiimi kehtestamisel võimalik alustada suhkrutootmist. Samas ei ole suhkrutootmine Euroopas ilma riikliku toetussüsteemita maailmaturul konkurentsivõimeline, kuna kulud on ligi kolm korda suuremad kui 1999. aasta maailmaturu hinnatase. Eestil tuleks suhkrutootmise alustamiseks kehtestada toetussüsteem, midagi analoogset ELi suhkrurežiimiga.

Võimalike huvigruppide hoiakud selles küsimuses oleksid all-järgnevad.

1. Tarbijad ja suhkrut toorainena kasutavad (eelkõige toidu-ainetööstuse) ettevõtted on rahul maailmaturuhinnaga, mis võib küll oluliselt kõikuda, aga ELi suhkrurežiimi kehtimise ajaloo jooksul on olnud madalam kui ELi siseturuhind.

2. Põllumajandustootjad ja investorid on potentsiaalselt huvitatud suhkrutootmise toetusrežiimi kehtestamisest, sest sellega tekiks võimalus luua Eestis töökohti peedikasvatajatele ja tehasetöötajatele ning tulubaas investoritele.
3. Riik tervikuna seisab valiku eest — kas jätkata seniviljeldud vabakaubanduspoliitikat või luua oma toetussüsteem suhkru- tootmiseks, mille puhul suhkru siseturuhind oleks ligilähedane ELi siseturuhinnaga.

Analüüsides neid võimalusi, tuleb ELi mittekuuluvast Eestis oma toetussüsteemi loomist suhkrutööstuse käivitamiseks pidada väga vähe tõenäoliseks. Kogu maailmas tugevneb vabakaubanduse trend ja selle foonil oleks seni vabakaubandust viljelnud Eestil ELi mitte kuuludes rahvusvaheliste suhete seisukohalt väga raske, kui mitte võimatu üritada midagi sellist juurutada.

Kokkuvõte

Kehtiv ELi suhkursüsteem kujutab endast liikmesriikide majanduspoliitiliste kokkulepete tulemusena kujunenud äärmiselt komplitseeritud režiimi, mille põhikomponentideks on ühtne siseturu interventsioonihind valgele suhkrule (1999. a ligi neljakordne, võrreldes maailmaturuhinnaga) ja vastavalt ka suhkrupeedile; impordimaksud siseturu kaitseks; ekspordi tagasimaksete süsteem ületoodangu eksportimise toetuseks; hinna- toetusega kaetud suhkru tootmiskvootide süsteem; spetsiifiline toorsuhkrupoliitika. Kõik kokku on mõeldud kaitsma kohalikku suhkrutööstust ja tootjate sissetulekuid.

Suukrurežiim on oma spetsiifilise suletuse ja isefinantseerivuse tõttu CAPI valdkondade seas võrdlemisi erandlik, olles olnud jätkuvalt immuunne mitmete järjestikuste CAPI reformide suhtes. Sellest tulenevalt on Eestil võimalik oma suhkropoliitikat

kavandades arvestada praegusega sarnase ELi suhkrurežiimi püsimisega.

Eestis on suhkrupeedi pidevalt kasvatatud, vaid ajaloolistel põhjustel ei ole Eestil oma suhkrutööstust. Kõigis ELi riikides, samuti kõigis Eesti naaberriikides on kohalik suhkrutööstus ja sellele toorainet tarniv suhkrupeedikasvatus, mis on ELis konkurentsilt tulusaim põllumajandusharu. Eesti looduslikud tingimused ja suhkrupeedi saagikus sobivad ELi normidele vastavaks suhkrupeedikasvatuseks, Eestis on piisaval hulgal sobivaid ressursse (sobiva mullastruktuuriga külvipind, millest märkimisväärne osa on viimastel aastatel toimunud põllumajanduse allakäigu tõttu jäänud kasutamata; vähese hõivatusena töötõud maapiirkondades). Eesti omatarbimise mahu (u 65 000 tonni) juures on võimalik käivitada ELi keskmistele näitajatele lähedase tootlusega suhkrutehas.

ELi suhkrurežiim praegustel *status quo* tingimustel on Eestile selgelt kahjulik: suhkru kallinemine toiduainetööstuse ja tarbijate jaoks ning täiendav negatiivne mõju kaubandusbilansile (tulenevalt suhkru hinna 2,5kordsest tõusust senisega võrreldes), kokku ligi 0,5 miljardit krooni aastas. Lisaks välistatakse lõplikult mis tahes edaspidine kohalik initsiatiiv suhkru-sektoris.

Omatarbimise mahule vastavate suhkru tootmiskvootide olemasolul oleks Eesti suhkrutööstuse kogutulud pärast ELiga ühinemist olnud aastas u 0,65 miljardit krooni, sellest u 0,35 miljardit krooni suhkrupeedikasvatavatele ja 0,30 miljardit krooni suhkrutöötlejale. Suhkrutootmise käivitamine oleks loonud 2000–3000 hästitasustatud lisatöökohta Eesti maapiirkondades.

Suhkrutööstuse käivitamiseks vajalike tootmiskvootide eraldamiseks ELis kasutatav kõige üldisem alus — liitumiseelse baasperiodi tootmismahut — ei tulnud Eesti puhul tootmise puudumise tõttu kõne alla. Seega ei olnud suhkru tootmiskvootide kättevõitlemine ELilt triviaalne ülesanne ja taotlust tulnuks

põhjendada ELi suhkrupoliitika printsiipidega ning varasemate pretsedentidega. Kahjuks ei suutnud Eesti ELi läbirääkimistel oma huve suhkrupoliitika küsimuses piisavalt kaitsta.

Kirjandus

Aamisepp, J. Katsed suhkrupeetidega Jõgeva sordikasvatuses 1920.a. Agronoomia, 1922, nr 2, lk 5–7.

Aamisepp, J. Omamaa suhkrutööstuse loomise võimalustest ja suhkrupeedi sortide võrdluskatsete tulemustest. Tartu: OÜ Trükikoda Ed. Bergmann, 1933, 8 lk.

Basic Regulation on the Common Market Organisation of the Markets in the Sugar Sector. Regulation (EEC) No 1785/81, 25 lk.

CAP Commodity Regimes. Sugar. 1999, 7 lk.

CAP Monitor — Sugar. London: Agra Europe Ltd, 1998, 43 lk.

Eeldusi suhkru tootmiseks Eestis. Aruanne. Suomen Sokeri OY, 1992, 12 lk.

Eesti entsüklopeedia 8. Tallinn: Eesti Entsüklopeediakirjastus, 1995, lk 683–684.

Eesti ja Euroopa Liidu läbirääkimiste lõpp-pakett, 2003. [<http://spunk.vm.ee/euro//lopppakett/pollumajandus.htm>]

Eesti konsultatsioonisari. Sokerijuurikaan Tutkimuskeskus, 1994, 10 lk.

Eesti-Soome suhkrutootmise töögrupi koosoleku protokoll. Põllumajandusministeerium, 22.05.1992, 6 lk.

Eesti Statistikaameti *online*-andmebaas. [www.stat.ee]

Euroopa Liit. Lepinguraamat. Tallinn: Eesti Õigustõlkekeskus, 1997, lk 95.

Euroopa Ühenduse ja nende liikmesriikide ning Eesti Vabariigi vaheline assotsieerumisleping. Riigi Teataja II, 1995, nr 22–27, lk 666.

Finnish Position Paper. Agriculture, 03.60.60 Sugar, 1993, lk 91–97.

Import suhkrutoodete osas 1999. Põllumajandusministeeriumi andmed.

Import suhkrutoodete osas 2001. Põllumajandusministeeriumi andmed.

Jaekaubandusseire. Turuuuring. AS Emor, 1998.

Kevadised külvipinnad 1998. Statistikaamet, 1999.

Kruus, V. Suhkrupeedi kasvatusalasest uurimistööst Eesti Maa-viljeluse Instituudis. Ettekanne, 1995, 3 lk.

Käskkiri nr 85. EV Põllumajandusministeerium, 1992.

Laansalu, J. Eksperthinnang suhkrupeedi kasvatuse ja suhkru valmistamise kohta Eestis. Ettekanne, 1992, 3 lk.

Laansalu, J. Suhkrutootmise võimalustest Eestis. Ettekanne, 1990, 5 lk.

Maailma Kaubandusorganisatsiooni asutamisleping. Tallinn: Eesti Õigustölkekeskus, 1998, lk 46.

Mang, M. Suhkrukuningate rahustamiseks. Eelista Eestimaist. Hulgiuudised, 1996, nr 4, lk 22–23.

Neuvontasarja. Suomen Sokeri, Ettekanne, 1999, 6 lk.

Nigul, R. Suhkrutootmise võimalustest Eestis. Ettekanne, 1992, 4 lk.

Price, J. European Community Sugar. London: ED&F Man Sugar, 1993, 69 lk.

Price, J., Taylor, R. European Union Sugar. London: ED&F Man Sugar, 1996, 77 lk.

Profitability of crop production in Finland. Sokerijuurikaan Tutkimuskeskus, 1999, 6 lk.

Põllumajandus 1995. Statistikaamet, 1996.

Raininko, K., Erjala, M., Johandi, E., Kruus, V. Suhkrupäädikasvatust. Kokemäki: Satakunnan Painotalo Oy, 1992, 61 lk.

Regulation (EEC) No 793/72 of the Council. Fixing the Standard Quality for White Sugar. Official Journal of the European Communities, 21.04.1972.

Sordileht 1999. Põllumajandusministeerium, 1999.

Streimann, A. Eesti seisukohad Euroopa Liiduga Liitumisläbirääkimiste alustamisel. Välisministeeriumi briifing.

[<http://www.vm.ee/eesti/el/labiraak/BRIIFPRE/2603.htm/>].

26.02.1999, 5 lk.

Streimann, A. Eesti seisukohtadest läbirääkimistel Euroopa Liiduga. Välisministeeriumi briifing.

[<http://www.vm.ee/eesti/el/labiraak/BRIIFPRE/0909.htm/>]. 26.02.99,

4 lk.

Sugar Fact Sheet. London: ED & F Man Sugar Ltd, 1993, 10 lk.

Suhkru eratarbimine 1996–1998. Päring Statistikaameti andmebaasist, 1999.

Suhkru import ja eksport ajavahemikul 1993–1998. Päring Statistikaameti andmebaasist, 1999.

Suhkrupädi kasvatus ja töötlemine siirupiks ja loomasöödaks Kiviõli piirkonnas. Lühiprojekt. Tallinn: Innovatsioonifirma SYNEST, 1998, 7 lk.

Suhkur Eestis. Suomen Sokeri. Ettekanne, 12.02.1993, 11 lk.

Suokas, M. Autori intervjuu. Üleskirjutus. Tallinn, 25.03.1999.

Swedish Position Paper. Agriculture. 03.60.60 Sugar. 1993, lk.84-87.

Tamberg, O. Autori intervjuu. Üleskirjutus. Põllumajandusministeerium, 19.04.1999.

The Sugar Assotiation of London. Rules and Regulations. 1993, 112 lk.

The Sugar Situation. London: ED&F Man Sugar Ltd, 1999, 10 lk.

Thomas, R. S. Euroopa Liidu Ühtne Põllumajanduspoliitika. Lühikokkuvõte Eesti Põllumajandusministeeriumile. Tallinn, 1997, 171 lk.

Thomas, R. S. Euroopa Liidu ühtse põllumajanduspoliitika areng tulevikus. Käsiraamat Eesti Põllumajandusministeeriumile. Tallinn, 1998, 56 lk.

Valge raamat. Eesti Õigustõlkekeskus. 1995, lk 5.

Välisministeeriumi pressitalitus. Läbirääkimiste protsess. [<http://www.vm.ee/eesti/el/labiraak/infolehed/protsess.htm/>]. 26.02.1999, 2 lk.

Ümarik, J. Suhkruppeedi kasvatamise katsed Eestis 1920. a, eraldi Aruküla k.-j. Harjumaal. Agronoomia, nr 1, 1921, lk 73.

Lisa 3.1

ELi suhkrukvootide jagunemine liimesriikide vahel 1999. a

(t)

Liikmesriik	A-kvoot	B-kvoot	Kokku	Kogu kvoodist (%)
Austria	316 529	73 881	390 410	2,7%
Belgia / Luxemburg	680 000	146 000	826 000	5,7%
Hispaania	960 000	40 000	1 000 000	6,9%
Holland	690 000	182 000	872 000	6,0%
Iirimaa	182 000	18 200	200 200	1,4%
Inglismaa	1 040 000	104 000	1 144 000	7,8%
Itaalia	1 320 000	248 250	1 568 250	10,7%
Kreeka	290 000	29 000	319 000	2,2%
Portugal (As- soorid)	9 091	909	10 000	0,1%
Portugal (mandriosa)	63 636	6 364	70 000	0,5%
Prantsusmaa (dominioonid)	466 000	46 600	512 600	3,5%
Prantsusmaa (mandriosa)	2 530 000	759 233	3 289 233	22,5%
Rootsi	336 364	33 636	370 000	2,5%
Saksamaa	2 637 703	811 610	3 449 313	23,6%
Soome	133 433	13 343	146 776	1,0%
Taani	328 000	96 629	424 629	2,9%
Kokku	11 982 756	2 609 655	14 592 411	

Allikas: CAP Commodity Regimes 1999, lk 6.

Lisa 3.2

Kvootide vähendamise koefitsiendid GATTi lepingu täitmiseks

Liikmesriik	Osakaal lõivust	Koefitsient B-suhkrule	Koefitsient A-suhkrule
Austria	2,80%	0,022673	0,005292
Belgia/Luxemburg	5,61%	0,046201	0,009920
Hispaania	2,76%	0,026459	0,001102
Holland	6,75%	0,053393	0,014083
Iirimaa	0,85%	0,007752	0,000775
Itaalia	9,80%	0,082491	0,015514
Kreeka	1,36%	0,012352	0,001235
Portugal (Assoorid)	0,04%	0,000387	0,000039
Portugal (mandriosa)	0,26%	0,002323	0,000232
Prantsusmaa (dominioonid)	2,14%	0,019298	0,002063
Prantsusmaa (mandriosa)	27,65%	0,213231	0,063239
Rootsi	1,58%	0,014327	0,001433
Saksamaa/Ida	7,22%	0,055204	0,016986
Saksamaa/Lääne	22,18%	0,169608	0,052188
Soome	0,63%	0,005683	0,000568
Suurbritannia	4,87%	0,044297	0,004430
Taani	3,52%	0,027206	0,008015
Kokku	100,00%		

Allikas: CAP Monitor ... 1998, lk 34.

ELi suhkrubilanss (valge suhkur)

(tuh t)

	1989/90	1990/91	1991/92	1992/93	1993/94	1994/95	1995/96
	EL-12	EL-12+	EL-12+	EL-12+	EL-12+	EL-15	EL-15
Laojääk perioodi alul	2 035	1 529	2 156	1 919	2 203	2 437	1 670
- sh C-ülekanne	1 096	622	1 023	904	1 314	1 258	535
- minimaalne tagavara	583	567	395	599	586	411	29
- vabad reservid	356	340	738	416	303	768	1 106
Tootmine							
Austria	421	415	429	402	478	391	443
Belgia/Luksemburg	956	1 027	892	893	1 043	870	887
Hispaania	954	953	864	955	1 234	1 116	1 120
Holland	1 142	1 234	1 046	1 150	1 133	967	988
Iirimaa	214	225	213	223	177	213	222
Itaalia	1 729	1 458	1 509	1 868	1 419	1 492	1 491
Kreeka	387	287	273	354	306	250	287

	1989/90	1990/91	1991/92	1992/93	1993/94	1994/95	1995/96
	EL-12	EL-12+	EL-12+	EL-12+	EL-12+	EL-15	EL-15
Portugal	2	2	1	2	4	6	5
Prantsusmaa	4 066	4 602	4 312	4 634	4 589	4 227	4 480
Rootsi	388	406	244	306	378	339	356
Saksamaa	3 632	4 301	3 909	4 049	4 357	3 672	3 817
Soome	158	169	149	146	151	160	163
Suurbritannia	1 264	1 237	1 216	1 473	1 433	1 261	1 221
Taani	487	544	468	411	521	448	432
EL kokku	14 833	15 870	14 703	16 012	16 216	15 412	15 912
Tootmine kvootide kaupa							
- A- & B-kvoodid	12 474	13 339	13 248	13 337	13 355	14 152	14 128
- C-suhkur	2 894	3 153	2 478	3 579	4 175	2 518	2 319
Tarbimine							
Austria	373	330	334	333	326	331	331
Belgia/Luksemburg	439	423	455	445	440	458	458
Hispaania	1 061	1 074	1 093	1 134	1 125	1 169	1 169
Holland	556	591	582	591	576	578	578

	1989/90	1990/91	1991/92	1992/93	1993/94	1994/95	1995/96
	EL-12	EL-12+	EL-12+	EL-12+	EL-12+	EL-15	EL-15
Iirimaa	113	126	124	127	138	140	140
Itaalia	1 629	1 676	1 602	1 555	1 512	1 567	1 567
Kreeka	307	305	322	314	310	306	306
Portugal	326	325	324	335	339	331	331
Prantsusmaa	1 960	1 957	2 082	2 118	2 051	2 008	2 008
Rootsi	377	379	380	382	374	388	388
Saksamaa	2 360	2 860	2 865	2 875	2 761	2 729	2 729
Soome	217	189	213	227	242	183	183
Suurbritannia	2 331	2 277	2 280	2 213	2 238	2 193	2 193
Taani	196	212	222	219	228	234	234
EL kokku	11 278	11 826	11 951	11 926	11 718	12 615	12 615
Import kokku	1 639	1 531	1 507	1 616	1 692	1 755	1 770
- ACP protokoll	1 305	1 305	1 305	1 306	1 323	1 295	1 305
- ACP 303/SPS	75	75	75	32	0	104	385
- muu 303/SPS	192	124	102	203	283	189	0

	1989/90	1990/91	1991/92	1992/93	1993/94	1994/95	1995/96
	EL-12	EL-12+	EL-12+	EL-12+	EL-12+	EL-15	EL-15
- muu import	67	27	25	24	31	104	20
- Posei-import	0	0	0	51	55	63	60
Eksport kokku	4 837	4 872	4 381	5 212	5 810	4 825	4 284
- A- & B-eksport	2 565	2 742	2 807	2 947	2 893	2 842	2 650
- C-eksport	2 272	2 130	1 574	2 265	2 917	1 983	1 634
Laojääk perioodi lõpus	1 529	2 156	1 919	2 203	2 332	1 670	1 664
- sh C-ülekanne	622	1 023	904	1 314	1 258	535	685
- minimaalne tagavara	567	395	599	586	411	29	0
- vabad reservid	340	738	416	303	663	1 106	979

Allikas: Price *et al* 1996, lk 79.

ELi riikide tootmise/tarbimise saldod (valge suhkur)

(tuh t)

Riik	Saldo	89 / 90	90 / 91	91 / 92	92 / 93	93 / 94	94 / 95	95 / 96	Kesk.
Austria	±	48	85	95	69	152	60	112	89
	%	11%	20%	22%	17%	32%	15%	25%	21%
Belgia/Luks.	±	517	604	437	448	603	412	429	493
	%	54%	59%	49%	50%	58%	47%	48%	52%
Hispaania	±	-107	-121	-229	-179	109	-53	-49	-90
	%	-11%	-13%	-27%	-19%	9%	-5%	-4%	-10%
Holland	±	586	643	464	559	557	389	410	515
	%	51%	52%	44%	49%	49%	40%	41%	47%
Iirimaa	±	101	99	89	96	39	73	82	83
	%	47%	44%	42%	43%	22%	34%	37%	38%
Itaalia	±	100	-218	-93	313	-93	-75	-76	-20
	%	6%	-15%	-6%	17%	-7%	-5%	-5%	-2%
Kreeka	±	80	-18	-49	40	-4	-56	-19	-4

Riik	Saldo	89 / 90	90 / 91	91 / 92	92 / 93	93 / 94	94 / 95	95 / 96	Kesk.
	%	21%	-6%	-18%	11%	-1%	-22%	-7%	-3%
Portugal	±	-324	-323	-323	-333	-335	-325	-326	-327
Prantsusmaa	±	2 106	2 645	2 230	2 516	2 538	2 219	2 472	2 389
	%	52%	57%	52%	54%	55%	52%	55%	54%
Rootsi	±	11	27	-136	-76	4	-49	-32	-36
	%	3%	7%	-56%	-25%	1%	-14%	-9%	-13%
Saksamaa	±	1 272	1 441	1 044	1 174	1 596	943	1 088	1 223
	%	35%	34%	27%	29%	37%	26%	29%	31%
Soome	±	-59	-20	-64	-81	-91	-23	-20	-51
	%	-37%	-12%	-43%	-55%	-60%	-14%	-12%	-34%
Suurbritannia	±	-1 067	-1 040	-1 064	-740	-805	-932	-972	-946
	%	-84%	-84%	-88%	-50%	-56%	-74%	-80%	-74%
Taani	±	291	332	246	192	293	214	198	252
	%	60%	61%	53%	47%	56%	48%	46%	53%

Allikas: Price *et al* 1996, lk 79.

Märkus: aastatoodangu ülejääk (+) või puudujääk (-); teine rida: üle- või puudujääk, võrreldes kogutarbimisega.

Lisa 3.5

ELi riikide suhkrutarbimine *per capita* (hooaeg 1995/1996)

	Tarbimine (tuh t)	Rahvaarv (mln)	Tarbimine <i>per capita</i> (kg)
Austria	331	8 058 754	41,1
Belgia/Luksemburg	458	10 538 200	43,5
Hispaania	1 169	39 264 824	29,8
Holland	578	15 493 351	37,3
Iirimaa	140	3 591 564	39,0
Itaalia	1 567	57 341 577	27,3
Kreeka	306	10 477 386	29,2
Portugal	331	9 916 550	33,4
Prantsusmaa	2 008	58 258 652	34,5
Rootsi	388	8 819 294	44,0
Saksamaa	2 729	81 854 138	33,3
Soome	183	5 105 990	35,8
Suurbritannia	2 193	58 681 880	37,4
Taani	234	5 248 849	44,6
EL kokku	12 615	372 651 007	33,9

Allikas: autori arvutused.

Lisa 3.6

Suhkruppeedikasvatuse tegevuskulude jagunemine Soomes

(FIM/ha)

	1998	2002	pärast 2002
Materjalid			
Seeme	1 282	1 280	1 700
Väetis	1 206	1 250	1 250
Taimekaitsevahendid	1 251	1 260	560
Kütte- ja määrdeained	289	360	360
Masinate rent	190	480	460
Transpordikulu + peedikasvataja osa peeditranspordikulust	140	210	210
Ladustamismaterjalid	66	90	90
Materjalid kokku	4 424	4 930	4 630
Palgakulud	1 880	1 850	1 730
Üldkulud	679	695	695
Põhivahendid			
Remont ja hooldus			
Masinaid ja seadmed	843	800	760
Ehitised ja drenaaž	98	110	110
Amortisatsioon			
Masinaid ja seadmed	2 445	2 100	2 080
Ehitised ja drenaaž	344	340	340
Kindlustus	97	95	95
Põhivahendid kokku	3 827	3 445	3 385
Kulud kokku	10 810	10 920	10 440

Allikas: Neuvontasarja 1999.

Lisal 3.7

Suhkruppeedikasvatustalu hektarikasum Soomes

	1998	2002– ...	Muutus %
Kasum saagikuse püsimisel			
Keskmine saak (kg/ha)	33 900	33 900	
Arvestuslik hind (penni/kg)	31,00	28,00	
Arvestuslik hind (FIM/ha)	10 509	9 492	–9,7%
Üleminekuperioodi lisahind (penni/kg)	2,40		
Üleminekuperioodi lisa-hind, FIM/ha	814		
Tulu peeditoodangust (FIM/ha)	11 323	9 492	–16,2%
Hektaritoetused			
Väheväärtuslike maade ja keskonno toetus (FIM/ha)	1 792	1 800	
Raskete piirkondade toetus (FIM/ha)	450	800	
Hüvitus miinimumhinna alanemisest (FIM/ha)		630	
Kogutulu (FIM/ha)	13 565	12 722	–6,2%
Tegevuskulud (FIM/ha)	10 810	10 920	–1,0%
Äri kasum (FIM/ha)	2 755	1 802	–34,6%
Kasum saagikuse tõusul			
Keskmine saak (kg/ha)		36 900	
Tulu peeditoodangust (FIM/ha)		10 332	
Kogutulu (FIM/ha)		13 562	0,0%
Tegevuskulud (FIM/ha)		10 920	–1,0%
Äri kasum (FIM/ha)		2 642	–4,1%
Hektaritoetused kogutulust		23,8%	

Allikas: Neuvontasarja 1999.

Lisa 3.8

Keskmise suhkrupeedikasvatustalu kasumiaruanne Soomes

(FIM)

Kulu ja tulu	1998	Proгноos 2002 (1998 saagiga)	Proгноos 2002 (oletatava saagiga)
Keskmine peedikas- vatusala (ha)	10,0	10,0	12,2
Keskmine saak (t/ha)	33,9	33,9	36,9
Kogutulu suhkru- peedist	135 650	127 220	155 210
Tegevuskulud (v.a tööjõukulud)	89 300	90 700	107 000
Põllumajanduslik kasum	46 350	36 520	48 210
Tööjõukulu	18 800	18 500	22 210
Ärikasum	27 550	18 020	26 000
Intressid ja finants- kulud	25 150	21 650	25000

Allikas: Neuvontasarja 1999.

Lisa 3.9

**Põllukultuuride tulud ja kulud eri tootmistaseme juures Soomes
1998. a**

	Söödavili		Suvinisu		Suhkrupeet	
Tulud						
Kultiveeritav ala (ha)	40	120	40	120	40	120
Vastava kultuuri alune ala (ha)	36	108	19	57	10	30
Tööjõukulu/ha (FIM)	23	12	23	14	35	30
Saagikus (kg/ha)	4 000	4 000	4 000	4 000	36 000	36 000
Müügihind (FIM/100 kg)	66	66	78	78	31	31
Müügitulu (FIM)	2 640	2 640	3 120	3 120	11 160	11 160
Toetused 1998. a A-ala (FIM/ha)	2 447	2 447	3 109	3 109	3 036	3 036
Kogutulu (FIM/ha)	5 087	5 087	6 229	6 229	14 196	14 196
Kasvatuskulud						
Ostetud kaubad ja teenused (FIM)	2 010	1 940	2 300	2 220	4 420	4 360
Üldkulud (FIM)	450	400	470	420	679	580
Tööjõud (perekond + palgatud 53,71 FIM/ha)	1 235	688	1 235	752	1 880	1 600
Hooldus						
Masinad ja seadmed (FIM)	514	360	514	360	843	520
Ehitised ja maa-parandus (FIM)	92	54	92	54	98	49
Amortisatsioon						
Masinad ja seadmed (FIM)	1 160	720	1 160	720	2 445	1 490

	Söödavili		Suviniisu		Suhkrupeet	
Ehitised ja maa- parandus (FIM)	365	252	365	252	344	290
Kindlustus (FIM)	73	32	73	32	97	43
Hooldus + amor- tisatsioon + kindlustus	2 204	1 418	2 204	1 418	3 827	2 392
Kulud kokku, (FIM/ha)	5 899	4 446	6 209	4 810	10 806	8 932
Ärikasum (FIM/ha)	-812	641	20	1 419	3 390	5 264

Allikas: Profitability ... 1999.

Suhkrutootmise kvoodid ning mahud kandidaatriikide lõikes

(t)

Riik	Kandidaatriigi taotletud kvoot			ELi vastus taotlusele			Keskmine toodang '96/'97–'00/'01	Toodang 2001
	Kokku	A	B	Kokku	A	B		
Eesti	75 000	65 000	10 000	–	–	–	–	–
Küpros	–	–	–	–	–	–	–	–
Leedu	165 000	150 000	15 000	96 241	96 241	–	113 400	125 000
Läti	110 000	100 000	10 000	52 482	47 711	4 771	60 400	70 000
Malta	–	–	–	–	–	–	–	–
Poola	1 866 000	1 650 000	216 000	1 665 017	1 590 533	74 484	2 154 000	1 900 000
Slovakkia	235 000	190 000	45 000	208 736	189 760	18 976	223 200	240 000
Sloveenia	75 000	67 500	7 500	52 977	48 161	4 816	*	**
Tšehhi	505 000	–	–	445 237	441 409	3 828	444 000	370 000
Ungari	480 000	400 000	80 000	380 021	378 791	1 230	434 000	380 000

Allikas: Eesti ja Euroopa Liidu läbirääkimiste lõpp-pakett, 2003.

Põllumajandus ja sellega seondud toiduainetööstus on kogu maailmas nii siseriiklikult kui ka välismaajanduslikult kõige enam reguleeritud majandusharud. Paljudes maades toetatakse põllumajandust, et selle kaudu lahendada asustuse ja loodushoiu, sotsiaal- ja regionaalarengu probleeme. Toetussüsteemid on prioriteetide asetusest ja ajaloolistest traditsioonidest sõltuvalt väga erinevad. Eesti viljeles viimasel aastakümnel põllumajanduse ja toiduainetööstuse suhtes arenenud riikidest selgelt eristuvat poliitikat. Sellest tulenevalt kujunes erandlikuks ka nende majandusharude areng ning seosed tarbijate ja tarnijatega. Kohanemine uute tingimustega kujunes rängaks tagasilöögiks eelkõige põllumajandusele, aga regionaalarengu tasakaalustamatuse ning tööpuuduse teravnemise tõttu valuliseks kogu ühiskonnale. Eelseisev Eesti ühinemine Euroopa Liiduga toob poliitikate lahknemise ning majanduse arengu taseme suure erinevuse tõttu kaasa uued probleemid ja vapustused, millega toimetuleku eelduseks on nende tundmine.

Käesoleva kogumiku eesmärgiks ongi tutvustada Eesti põllumajanduse ja toiduainetööstuse arenguprobleeme ühinemisel Euroopa Liiduga. Need võiksid huvi pakkuda laiale lugejaskonnale alates põllumajanduse ja toiduainetööstusega otseselt seotud inimestest kaubanduse ja tarbijate esindajate kaudu kuni poliitikuteni välja. Vajalikku informatsiooni saaksid ka ühiskonnaelu üldisematest probleemidest ja arengu seaduspärasustest huvituvad lugejad. Raamat on vajalikuks lugemismaterjaliks üliõpilastele.
